STUDII ROMÂNEŞTI • ROMANIAN STUDIES • ETUDES ROUMAINES • RUMANISCHE STUDIEN

Roland Clark, Holy Legionary Youth. Fascist Activism in Interwar Romania

Foto copertă: legionari aromâni salutînd la funeraliile lui Ion Moţa şi Vasile Marin, 1937, album foto intitulat *Kampf und Sieg,* ACNSAS, Fond CC al PCR - Albume Foto, Dosar AF2815, f. 67
www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506 Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:
CLARK, ROLAND
Sfîntă tinereţe legionară: activismul fascist în România interbelică / Roland Clark; trad.: Marius-Adrian Hazaparu. - Iaşi: Polirom, 2015 Bibliogr.
Index
ISBN prinţ: 978-973-46-5357-7 ISBN ePub: 978-973-46-5606-6 ISBN PDF: 978-973-46-5607-3
I. Hazaparu, Marius-Adrian (trad.)
329(498) Legionar 94(498)
Printed in ROMANIA

Roland Clark

SFINTA TINEREȚE LEGIONARĂ

Activismul fascist în România interbelică

Traducere de Marius-Adrian Hazaparu
POLIROM
2015

Cuprins

Lista ilustraţiilor

Mulţumiri

Vreau să-i mulțumesc în primul rînd Irinei Livezeanu, care a urmărit acest proiect de la bun început. Cercetările ei au inspirat în mod semnificativ primele capitole ale acestei cărți, iar corecturile şi sfaturile ei înțelepte au eliminat eventualele greşeli şi interpretări eronate. Le mulțumesc de asemenea şi celorlalți mentori ai mei: lui William Chase, pentru umorul său şi pentru interesul față de istoria comparată, Larei Putnam, pentru neînduplecatul ei devotament față de logică, lui John Markoff, pentru felul în care găseşte mereu fascinantă orice întrebare în legătură cu istoria, şi lui Ârpâd von Klimo, pentru neprețuitele sale cunoştințe de istoriografie europeană. Aş dori să le mulțumesc şi celorlalți redactori - Shannon Woodcock, John Watts şi R. Chris Davis -, pentru că fiecare dintre ei a discutat cu mine pe larg ideile din această carte şi a parcurs manuscrisul cu minuțiozitate.

Un proiect interdisciplinar precum acesta are neapărat nevoie de contribuția unui număr mare de persoane, fiecare fiind specialist în domeniul său de activitate. Le datorez mulțumiri multor cercetători care au analizat anumite secțiuni ale cărții şi mi-au împărtăşit cunoştințe din ariile lor de specialitate: Maria Bucur, pentru participarea femeilor; Evan Winet, pentru studiul asupra artei spectacolului; Nancy Condee, pentru studiul cultural; Cristina Albu şi Izabel Galliera, pentru istoria artei; Jean-Paul Himka şi Ionuț Biliuța, pentru retorica religioasă; Adam Shear, pentru valorile literare; Amy McDowell, pentru localizarea mişcărilor sociale; Gregor Thum şi Radu Harald Dinu, pentru informațiile despre violență; Justin Classen, pentru informațiile despre comerț; Adriana Helbig, Joe Grim Freiberg, Andra Drăghiciu, Margaret Bessinger şi Victor Stoichiță, pentru informațiile despre muzică. Alții, precum Alejandra Boza, Kenyon Zimmer, Mădălina Vereş şi Joel Brady, m-au ajutat să iau cele mai bune decizii în privința unor aspecte cruciale ale proiectului.

Acest studiu a fost finanțat de mai multe organizații, inclusiv de Council for Library and Information Resources, Association for Women in Slavic Studies, The Society for Romanian Studies, diverse departamente şi centre de cercetare de la University of Pittsburgh - Departamentul de Istorie, Centrul pentru Studii Ruseşti şi Est-Europene, Centrul de Studii Internaționale, Centrul de Studii Europene, precum şi Facultatea de Arte şi Ştiință. Fără sprijinul generos al acestor organizații n-aş fi putut să adun documentația necesară pentru acest proiect. Faptul că Eastern Connecticut State University a permis suplimentarea timpului dedicat cercetării a fost esențial pentru revizuirea manuscrisului înainte de publicare, la fel cum au fost şi sfaturile despre publicare ale Laviniei Stan. Aş vrea de asemenea să mulțumesc revistei *Archiva Moldaviae* pentru că mi-a permis să includ în capitolul 3 un material ce fusese deja publicat cu titlul „Conflict and Everyday Life at the Legionary Cultural Centre in Iaşi (1924-1938)", *m Archiva Moldaviae,* 3 (2011): 139-161.

în etapa de cercetare am beneficiat de sprijinul consistent al unor istorici precum Dorin Dobrincu, de la Arhivele Naționale ale României, George Vişan, de la Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității, şi Paul Shapiro şi Radu Ioanid, de la United States Holocaust Memorial Museum. Alături de ei, o armată de arhivişti şi bibliotecari anonimi merită mulțumirile mele pentru nenumăratele ore în care m-au ajutat la fiecare pas al proiectului. Pompilica Burcică, Râul Cârstocea, R. Chris Davis, Valentin Săndulescu, Justin Classen şi Claudiu Oancea m-au ajutat să găsesc resurse valoroase şi mi-au facilitat accesul la importante colecții de arhivă. Wolfram Niefi, Oliver Jens Schmitt şi Justin Classen mi-au furnizat documente greu accesibile găsite în cursul propriilor cercetări. De asemenea, am avut mult de cîştigat de pe urma discuțiilor cu Eleodorus Enăchescu şi Alexandru Belciu, care au fost dornici să-mi împărtăşească din cunoştințele şi cărțile lor despre Legiune, deşi principiile noastre sînt foarte diferite. Aş vrea de asemenea să le mulțumesc şi celor care au avut amabilitatea de a-mi permite să le citesc manuscrisele nepublicate pe subiecte relevante pentru studiul meu - Cristina Adriana Bejan, R. Chris Davis, Joanne Roberts, Valentin Săndulescu, Shannon Woodcock şi Kenyon Zimmer. Le sînt foarte recunoscător lui Marius-Adrian Hazaparu, pentru excelenta traducere în limba română, şi echipei Editurii Polirom. în sfîrşit, le sînt veşnic recunoscător soției mele, Laura, care a îndurat multe pentru ca acest proiect să fie dus pînă la capăt, şi părinților mei, Geoff şi Yvonne, care au redactat întregul manuscris, pentru încurajările şi sprijinul lor neîntrerupt. Această carte îi este dedicată Laurei, fără de care viața mea ar fi infinit mai săracă.

Abrevieri

Organizaţii

ASC Asociația Studenților Creştini
CFR Căile Ferate Române
CML Corpul Muncitoresc Legionar
CSB Centrul Studențesc Bucureşti
FNR Fascia Națională Română
LANC Liga Apărării Național-Creştine
MRN Mişcarea de Rezistență Națională
PCR Partidul Comunist Român
PNC Partidul Național-Creştin
PNL Partidul Național Liberal
PNȚ Partidul Național Țărănesc
PSD Partidul Social Democrat
UNC Uniunea Națională Creştină
UNSCR Uniunea Națională a Studenților Creştini din România

Arhive

ACNSAS Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, Bucureşti, România
AN Arhivele Naționale ale României - direcții județene
ANIC Arhivele Naționale Istorice Centrale, Bucureşti, România DGP Direcția Generală a Poliției
MI-D Ministerul de Interne - Diverse
USHMM United States Holocaust Museum Archives, Washington, DC, SUA USNA United States National Archives, College Park, MA, SUA

Introducere

Sîmbătă, 15 ianuarie 1938, un grup de 40 de eleve s-a strîns în Craiova pentru înmormîntarea colegei lor, Maria Cristescu (1922-1938). Fetele erau însoțite de 70 de legionari, majoritatea proprietari de magazine, comercianți şi funcționari, conduşi de croitorul Dumitru Băiculescu. Maria, în vîrstă de 16 ani, devenise legionară cu patru luni în urmă[1]. Cei care au venit s-o plîngă, dispuşi în formație militară în fața casei părinților fetei, erau membri ai Legiunii Arhanghelul Mihail, o organizație fascistă ce tocmai obținuse 15,58% din voturi la alegerile naționale (26,92% în Craiova) şi se putea lăuda cu cel puțin 272.000 de membri, constituiți în 34.000 de grupuri mici, cunoscute drept *cuiburi*, ceea ce o facea una dintre cele mai mari mişcări fasciste din Europa[2]. Maria a murit din cauza unei maladii fulminante, dar în ultimele luni de viață a ținut un jurnal în care a scris despre dragostea ei față de țară şi față de liderul Legiunii, „Căpitanul" ei Corneliu Zelea Codreanu (1899-1938). Jurnalul conținea rugăciunile ei pentru o „moarte creştinească" şi reflecții asupra modului eroic în care muriseră alți legionari[3].

Teatralitatea, religiozitatea şi spiritul comunitar afişate la înmormîntarea Măriei Cristescu fac aluzie la modul în care fascismul a transformat viețile legionarilor de rînd. Mulțimea a stat în poziție de drepți şi a dat onorul în stil fascist atunci cînd sicriul cu trupul Măriei a fost scos din casă şi a mers în urma lui pînă la biserica din apropiere.Tatăl Măriei, Ştefan Cristescu, era director în administrația județeană, iar unchiul ei, părintele Grigore Cristescu (1895-1961), era profesor

1 Potrivit Legii Invățămîntului din 1924, fetele erau obligate să urmeze patru ani de şcoală primară şi apoi puteau să opteze pentru încă trei sau patru ani de studii pînă să se înscrie la gimnaziu, o formă de şcolarizare mai riguroasă din punct de vedere academic care avea să le pregătească pentru ciclul de învățămînt superior. Ottmar Traşcă, „Aspecte ale educației femeii în România în perioada 1926-1948. Studiu de caz: Liceul de fete «Principesa Elena» din Cluj-Napoca", în Ghizela Cosma şi Virgiliu Țărău (ed.), *Condiția femeii în România în secolul XX: Studii de caz,* Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2002, pp. 103-104.

2 Armin Heinen, *Legiunea Arhanghelul Mihail*". *Mişcare socială şi organizație politică,* trad. de Cornelia Eşianu şi Delia Eşianu, Bucureşti, Humanitas, 2006, p. 357; „Alte rezultate de ieri", *Buna Vestire,* 1 (248), 22 decembrie 1937, p. 3.

3 Pr. Ilie Imbrescu, „Maria Cristescu", *Buna Vestire, 2* (270), 23 ianuarie 1938, p. 1.

de teologie la Universitatea din Bucureşti. Legăturile cu legionarii au adus la înmormîntare vedete locale, precum poetul Eugen Constant (1890-1975), şi un număr mare de preoți care în alte condiții nu s-ar fi deranjat pentru înmormîn- tarea unei eleve. După ce a ieşit din biserică, cortegiul funerar s-a oprit în fața sediului Partidului Totul pentru Țară - partidul politic oficial al Legiunii -, unde s-au ținut mai multe discursuri şi încă o slujbă religioasă, apoi s-au îndreptat spre cimitir[4] [5]. înainte să plece în linişte, mulțimea a cîntat lîngă mormînt *Imnul legionarilor căzuți.* Apartenența la Mişcarea Legionară i-a influențat Măriei moartea în acelaşi fel în care i-a dominat jurnalul, prietenii şi legăturile de familie.

Conduşi de carismaticul Corneliu Zelea Codreanu, legionarii combinau asasinatul politic, violența stradală şi discursul antisemit cu naționalismul romantic, simbolismul religios şi proiectele caritabile. Pretindeau că sînt fideli unei „religii", şi nu unui partid politic şi descriau legiunea ca pe o mişcare „spirituală" al cărei obiectiv era să creeze un „om nou" prin suferință şi sacrificiu[6]. Şi-au „format caracterul legionar" prin participarea la întîlniri săptămînale şi la slujbe religioase ocazionale, respectînd cu strictețe metodele disciplinare, pornind în marşuri lungi, prestînd muncă voluntară în tabere de vară, plătind cotizații săptămînale şi interio- rizînd doctrina legionară prin cîntece, discursuri şi discuții în grupuri restrînse.

Ce înseamnă să spunem că Maria Cristescu a fost fascistă? Era ea oripilată de decadența modernității şi dornică să stimuleze o „renaştere culturală"prin idolatrizarea națiunii, credință care, după spusele lui Roger Griffin, stă la baza ideologiei fasciste?[7] Se simțea ea frustrată deoarece credea că evreii[8] îi reduceau şansele de angajare ori amenințată de gîndul că muncitorii comunişti vor răsturna capitalismul?[9] Devenise

4 Legionarii au participat la alegeri ca Grupul Corneliu Zelea Codreanu (1927-1931), Garda de Fier (1933) şi Partidul Totul pentru Țară (1934-1938).

5 Informațiile despre înmormîntarea Măriei Cristescu provin de la CNSAS, Fond Informativ, dosar 258626, ff. 103-105.

6 Corneliu Zelea Codreanu, *Pentru legionari*, Bucureşti, Editura Mişcării Legionare, 1940, p. 286.

7 Roger Griffin, Modernism and Fascism: The Sense of a Beginning under Mussolini and Hitler, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2007.

8 în acord cu o lungă tradiție de utilizare a termenilor emici în mediul academic pentru categorizarea popoarelor în Europa secolului XX, voi folosi cuvintele „evreu" şi „român" în acelaşi mod în care au fost folosite de sursele mele eminamente rasiste. Nu doresc să promovez utilizarea acestor cuvinte, dar nu cunosc nici o altă variantă care să înglobeze semnificația pe care aceşti termeni au avut-o pentru contemporani.

9 Printre istoricii care văd antisemitismul ca element central al fascismului în Europa Centrală şi de Est se numără Radu Ioanid, *The Sword of the Archangel: Fascist Ideology in Romania,* Boulder, CO, East European Monographs, 1990. Pentru un punct de vedere mai echilibrat, vezi William Brustein, *Roots of Hate: Anti-Semitism in Europe before the Holocaust*, Cambridge, Marea Britanie, Cambridge University Press, 2003. Puțini istorici consideră că anticomunismul stătea la baza fascismului, dar majoritatea

dependentă de violența paramilitară?[10] Ori fusese sedusă de spectacolul uniformelor, al marşurilor, întrunirilor, onorurilor şi cîntecelor?[11] Istoricii au considerat că toate acestea sînt elemente esențiale ale fascismului european interbelic. Căutînd un răspuns la întrebarea „Ce a fost fascismul?", cercetătorii au inclus fascismul într-o categorie de analiză pentru a descrie o mare varietate de indivizi, mişcări şi regimuri, fiecare apărînd în circumstanțe total diferite. In studiile de fascism comparat, transformările făcute de Mussolini în Italia prin relații de muncă corporatiste, festivaluri, proiecte imobiliare, organizații de femei, reforme educaționale şi mass-media sînt puse la un loc cu violența teroristă, pogromurile, slujbele religioase şi venerația împăratului față de Sutele Negre în Rusia.

In 1937, Claud Sutton, membru al Uniunii Britanice a Fasciştilor, afirma că *fascismul* era „un cuvînt incomod şi straniu folosit pentru a descrie mişcarea mondială ce s-a născut în era noastră", dar recunoştea că utilizarea sa populară generală făcea ca termenul să fie imposibil de evitat. Conştient de afinitățile mişcării sale cu grupuri similare din străinătate, Sutton sugera că fascismul reprezenta „o asemănare fundamentală de perspectivă ce putea fi identificată în diverse mişcări naționale moderne şi despre care se poate spune că se naşte dintr-un fel de necesitate creată de situația culturii noastre europene în prezent"[12]. Spre deosebire de adepții altor *-isme,* precum comunismul sau liberalismul, fasciştii nu aveau o ideologie bine articulată sau un sistem intelectual. în schimb, ei au construit mişcări sau regimuri folosind tactici, cuvinte şi simboluri care au ajuns să fie recunoscute peste tot în Europa ca fasciste. In România, ideologii legionari foloseau mai degrabă termeni precum „naționalist" pentru a-şi descrie mişcarea, dar - în special după 1933 - au prezentat Legiunea, fascismul italian

sînt de părere că a jucat un rol important. Vezi John-Paul Himka, „The Importance of the Situational Element in East Central European Fascism", *East Central Europe* 37 (2-3), 2010, pp. 353-358.

10. Lucrări fundamentale privind importanța violenței paramilitare pentru fascism sînt Adrian Lyttelton, „Fascism and Violence in Post-war Italy: Political Strategy and Social Conflict", în Wolfgang Mommsen Gerhard Hirschfeld (ed.), *Social Protest, Violence, and Terror in Nineteenth and Twentieth Century Europe,* New York, St. Martin's Press, 1982, pp. 257-274; Richard Bessel, *Political Violence and the Rise of Nazism: The Storm Troopers in Eastern Germany, 1925-1934,* New Haven, Yale University Press, 1984; Sven Reichardt, *Faschistische Kampfbunde: Gewalt und Gemeinschaft im italienischen Squadrismus und in der deutschen SA,* Koln, Bohlau, 2002.
11. Lucrări fundamentale privind importanța spectacolului pentru fascism sînt Emlio Gentile, *The Sacralization of Politics in Fascist Italy,* traducere de Keith Botsford, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1996, şi Simonetta Falasca-Zamponi, *Fascist Spectacle: The Aesthetics of Power in Mussolini's Italy,* Berkeley, University of California Press, 1997.
12. Claud Sutton, „An Interpretation of «Fascism»", în Roger Griffin (ed.), *International Fascism: Theories, Causes, and the New Consensus,* Londra, Arnold, 1998, pp. 257-258.

şi nazismul german ca parte a unei rețele globale de partide ce împărtăşesc aceeaşi viziune[10].

Cu cîteva excepții importante, mulți cercetători care aprofundează fascismul comparat se concentrează asupra regimurilor din Italia şi Germania, considerîndu-le cazuri ideale, descriind mişcările care nu s-au impus ca fascisme „ratate" sau „nereuşite" si uneori ca mişcări „minore"[11]. Dar înainte de 1939, fasciştii din toate țările europene, cu excepția Italiei şi Germaniei, erau membri ai unor mişcări sociale - nu regimuri[12]. Folosesc ca studiu de caz Legiunea Arhanghelul Mihail, cunoscută de asemenea şi sub numele de Garda de Fier, pentru că a fost una dintre cele mai mari şi mai solide mişcări fasciste din Europa interbelică[13]. La momentul înmormîntării Măriei

10 Mihail Polihronade, „«Garda de Fier» şi statul democrat", *Axa,* 1 (13), 31 mai 1933, p. 1; Vasile Marin, „Extremismul de dreapta", *Axa,* 2 (21), 29 octombrie 1933, pp. l-2; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 211932, voi. 1, ff. 90-92.

11 De exemplu, Roger Eatwell, *Fascism:A History,* New York, Allen Lane, 1996, pp. 195-244; Robert Paxton, *The Anatomy of Fascism,* New York, Knopf, 2004, şi R.J.B. Bosworth (ed.), *The Oxford History of Fascism,* Oxford, Oxford University Press, 2009. Excepțiile îi includ pe Philip Morgan, *Fascism in Europe, 1919-1940,* Londra, Routledge, 2003, şi Michael Mann, *Fascists,* Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2004.

12 Presupunînd că, la fel ca majoritatea cercetătorilor, nimeni nu consideră regimuri fasciste regența lui Miklos Horthy în Ungaria (1920-1944), Frontul Patriotic în Austria (1934-1938), Estado Novo instaurat de Antonio de Oliveira Salazar în Portugalia (1933-1974) şi dictatura lui Francisco Franco în Spania.

13 Corneliu Zelea Codreanu a înființat Legiunea„Arhanghelul Mihail"ca mişcare socială ultranaționalistă în 1927. A creat Garda de Fier ca o componentă paramilitară a Legiunii în 1930. Garda de Fier a fost scoasă în afara legii în 1933 şi de atunci nu a mai existat în mod oficial, dar continuă să fie o expresie populară prin

Cristescu, 1,79% din etnicii români erau membri ai Legiunii - un număr semnificativ, dat fiind faptul că, aşa cum observă Michael Mann, „acest procent este mai mare decît 1,3% şi 1% obţinute de Nazismul German şi, respectiv, de Partidul Naţional Fascist din Italia înainte să vină la putere”[14].

Fascismul nu era o entitate sau o esenţă definită de anumite caracteristici, nici un set de idei care cereau un anumiţ tip de consens intelectual. Cineva mai degrabă *devenea* fascist integrîndu-se într-o reţea de indivizi cu aceleaşi idealuri. Eu văd fascismul ca pe o categorie socială ce a avut consecinţe practice pentru cei care l-au îmbrăţişat. Termenul *fascism* a devenit popular în România începînd din 1933, cînd legionarii, cuziştii şi alţii l-au folosit pentru a sublinia asemănarea dintre ei şi alte grupări de extremă dreaptă din Europa. Semnificaţia fascismului

care se face referire la Legiune.

14 Mann, *Fascists,* p. 237. Potrivit Ministerului Industriei şi Comerţului, *Anuarul statistic al României, 1937-1938,* Bucureşti, Institutul Central de Statistică, 1939, în 1937 populaţia României era de 19.535.398 de persoane. Datele recensămîntului din 1930 estimau că 73% din populaţie erau etnici români. Extrapolînd procentul din 1930 în 1937, rezultă un total de 15.237.610 etnici români în 1937.

pentru români a rezultat din interacțiunile pe care legionarii le aveau unii cu alții, cu statul, cu alte partide politice, cu familia şi prietenii şi cu grupările fasciste din străinătate. Represiunea oficială, uniformele şi frecvența activităților legionare însemnau că statutul de legionar schimba din temelii activitățile zilnice şi relațiile unei persoane.

Cîțiva istorici s-au întrebat ce a însemnat fascismul pentru cei care l-au îmbrățişat. Un grup important de istorici, condus de Roger Griffin, a susținut că la baza fascismului interbelic se afla „o revoltă antimodernă", alimentată de Primul
Război Mondial, care a făcut oamenii să creadă că era nevoie de o lume nouă si
că pentru sfîrşitul acesteia era necesară purificarea violentă a civilizației occidentale[15]. în schimb, studiul lui Michael Mann asupra celor mai mari şase mişcări sociale fasciste sugerează că „fasciştii doar au adoptat cu mai multă fervoare decît oricine altcineva simbolul politic central al zilelor noastre, statul-națiune, la pachet cu ideologiile şi patologiile sale"[16]. Naționalismul - sau, în termenii lui Mann, „națio-statismul"- era, fără îndoială, important pentru fascişti, iar Mann încearcă cu obstinație să înțeleagă de ce acesta a fost mai atractiv pentru anumite grupuri sociale decît pentru altele. Doar pentru că mulți nonfascişti au susținut naționalismul nu înseamnă că fasciştii făceau parte din curentul politic dominant. Din cauza tacticilor teroriste, a simbolismului şi vederilor extremiste practicate de ei, au intrat în conflict cu elitele politice din țările lor. După cum notează Juan Linz, fasciştii s-au remarcat mai curînd prin permanenta critică, respingere şi dorință de răsturnare a ordinii sociale decît prin propunerea unei ideologii proprii[17]. Alții s-au întrebat ce anume i-a determinat pe oamenii raționali să se alăture fascismului şi ce rol au jucat în stimularea activismului fascist clasa, genul şi participarea în alte grupuri comunitare[18]. In sfîrşit, George Mosse a arătat că activitățile recreative, adunările de mase, sexualitatea, normele de gen şi simbolurile politice s-au dezvoltat concomitent cu naționalismul european şi au contribuit la dezvoltarea globală a modului de viață fascist[19]. La fel ca Mosse, alți istorici culturali au discutat

---

15 George Mosse, „Introduction: The Genesis of Fascism", *Journal of Contemporary History,* 1 (1), 1966, pp. l-14; Griffin, *Modernism and Fascism.*

16 Mann, *Fascists,* p. 1.

17 Juan J. Linz, „Some Notes toward a Comparative Study of Fascism in Sociological Historical Perspective", în Walter Laquer (ed.), *Fascism: A Reader's Guide,* Berkeley, University of California Press, 1976, pp. 4-5, 15-23.

18 Rudy Koshar, „From Stammtisch to Party: Nazi Joiners and the Contradictions of Grass Roots Fascism in Weimar Germany", *Journal of Modern History,* 59 (1), 1987, pp. l-24; Detlef Miihlberger, *Hitler's Followers: Studies in the Sociology of the Nazi Movement,* New York, Routledge, 1991; Timothy Mason, *Nazism, Fascism, and the Working Class,* Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1995; Karina Urbach (ed.), *European Aristocracies and the Radical Right, 1918-1939,* Oxford, Oxford University Press, 2007.

19 George Mosse, The Nationalization of the Masses: Political Symbolism and Mass Movements in Germany from the Napoleonic Wars through the Third Reich, New York, H. Fertig,

importanța uniformelor, a violenței, a paradelor şi a evenimentelor caritabile, a genului, a artei, a teatrului, a muzicii şi a socializării[23].

Am abordat istoria vieții de zi cu zi (*Alltagsgeschichte*) pentru a arăta cum actorii istorici „au reprodus şi au transformat” structuri sociale şi ideologii prin interacțiuni minore şi decizii personale[24]. Abordarea fascismului ca practică de zi cu zi ne face să ne întrebăm cum au practicat legionarii fascismul şi ce impact social a avut statutul de fascist asupra legionarilor. Rezultă povestea unor indivizi care lucrează împreună pentru promovarea unei identități unice şi integratoare, cu speranța că în cele din urmă aceasta va deveni dominantă. Aşa cum s-a produs identificarea cu proiectele ideologice sponsorizate de stat în Germania nazistă şi în Rusia stalinistă, şi identificarea ca legionari a schimbat relațiile activiştilor cu familia, biserica, locul de muncă şi comunitatea. Legionarii au devenit calculați în privința prieteniilor, a opțiunilor de carieră şi a religiozității. Energia emoțională pe care au investit-o în activismul politic şi măsura în care au permis disciplinei legionare să le modeleze rutina zilnică sînt dovezi ale atracției pe care subiectivitatea îngustă a exercitat-o asupra tinerilor în această perioadă[2S].

Potențialul eficacității fascismului era direct proporțional cu numărul oamenilor care se identificau ca fascişti şi seriozitatea cu care îl adoptau. Privind această ecuație din perspectiva legionarilor de rînd, apar şi alte întrebări cu privire la mobilizarea resurselor, impactul biografic al activismului, cadrele mişcării şi structurile oportunităților politice: Cum îşi recrutau legionarii membrii? Cum era creată şi diseminată ideologia legionară? Cum îşi dovedea un membru devotamentul față de mişcare? Ce riscuri şi sacrificii îşi asumau legionarii atunci cînd se alăturau mişcării? Pentru a răspunde la astfel de întrebări trebuie studiate rolul structurii organizaționale, autoritatea liderului, importanța capitalului social pentru promovarea unui anumit punct de vedere, gradul libertății politice în România

1975; George Mosse, Naționalism and Sexuality: Respectability andAbnormal Sexuality in Modern Europe, New York, H. Fertig, 1985.

23. Julie Gottlieb, *Feminine Fascism: Women in Britains Fascist Movement, 1923-1945,* Londra, I.B. Tauris, 2000; Michael Spurr, „«Living the Blackshirt Life»: Culture, Community, and the British Union of Fascists, 1932-1940”, *Contemporary European History,* 12 (3), 2003, pp. 305-322; Paul Mazgaj, *Imagining Fascism: The Cultural Politics of the French Young Right, 1930-1945,* Newark, University of Delaware Press, 2007; Mark Antliff, *Avant-Garde Fascism: The Mohilization of Myth, Art, and Culture in France, 1909-1939,* Durham, Duke University Press, 2007.

24. Paul Steege *et al.,* „The History of Everyday Life: A Second Chapter*", Journal of Modern History,* 80 (2), 2008, p. 361. Vezi şi Maria Bucur *et al.,* „Six Historians in Search of *Alltagsgeschichte", Apsasia,* 1 (3), 2009, pp. 189-212.

25. *Cf* Jochen Hellbeck, *Revolution on My Mind: Writinga Diary under Stalin,* Cambridge, MA, Harvard University Press, 2006; şi Sheila Fitzpatrick şi Alf Liidtke, „Energizing the Everyday: On the Breaking and Making of Social Bonds in Nazism and Stalinism”, în *Beyond Totalitarianism: Stalinism and Nazism Compared,* Michael Geyer şi Sheila Fitzpatrick (eds.), Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2009, pp. 266-301.

interbelică şi impactul represiunii poliţieneşti asupra activismului fascist. Povestea legionarilor de rînd ilustrează mecanismele unui anumit tip de activism prezent în Europa interbelică. Incidentele locale clarifică modul în care forţe macroistorice au modelat experienţele individuale ale fascismului şi în care militanţii de rînd au contribuit la construirea unei mişcări unitare.

Povestea Legiunii începe în anul 1922, cînd în universităţile româneşti a apărut o mişcare studenţească antisemită violentă. Studenţii antisemiţi s-au identificat cu mişcări similare din Europa şi erau sprijiniţi de o reţea nu foarte bine organizată, dar destul de activă de ultranaţionalişti răspîndiţi pretutindeni în ţară. Ultranaţionaliştii se autointitulau simplu *naţionalişti* sau *antisemiţi*, dar aceste etichetări comportă riscul confundării lor cu majoritatea politicienilor, care prezentau atît accente naţionaliste, cît şi antisemite, o practică obişnuită a politicii româneşti. Ultranaţionaliştii au transformat aceste idei în principii directoare despre care pretindeau că le dictează toate celelalte acţiuni. In 1927, sub conducerea lui Corneliu Zelea Codreanu, foşti studenţi activişti şi ultranaţionaliştii au pus bazele Legiunii Arhanghelul Mihail. In cursul anilor 1930, mişcarea s-a consolidat treptat pînă cînd, în 1938, represiunea din partea guvernului a condus la moartea lui Codreanu şi a altor lideri ai mişcării şi la întemniţare sau exil pentru restul. în următorii doi ani, Legiunea a funcţionat clandestin, după care a preluat în mod neaşteptat puterea în urma unei lovituri de stat, împreună cu generalul Ion Antonescu (1882-1946), şi a rămas la cîrma ţării timp de cinci luni, pînă cînd generalul a lichidat Legiunea, ca reacţie la o revoltă legionară eşuată împotriva regimului.

Legiunea a apărut în sud-estul Europei, şi nu altundeva pe continent, iar legionarii îşi căutau modelele în străinătate. Adepţii celor mai importante mişcări intelectuale şi politice româneşti din secolele al XVIII-lea şi al XlX-lea - de la naţionaliştii iluminişti ai Şcolii Ardelene la revoluţionarii paşoptişti şi la membrii mişcărilor antisemite din anii 1880 — au avut ca sursă de inspiraţie şi curentele din Europa Occidentală. Fiind stăpîniţi secole la rînd de habsburgi, otomani şi ruşi, românii au adoptat o mentalitate postcolonială care punea accentul pe supremaţia etniei româneşti asupra statului-naţiune, în timp ce fenomenele locale erau legitimate prin legăturile cu Europa Occidentală[20]. Cît timp s-au aflat sub dominaţie imperială, românii - din care mulţi erau ţărani - n-au beneficiat de acces egal la justiţie, sănătate şi educaţie, ceea ce pentru ei era un dezavantaj semnificativ într-o Europă care considera astfel de instituţii indicatori ai lumii civilizate. Legionarii i-au mobilizat pe ţărani şi alte grupuri marginalizate politic, asimilînd în acelaşi timp limbajul, stilul şi etichetele promovate de italienii fascişti şi de germanii nazişti, în aşa fel încît au plasat Legiunea, din punct de vedere
simbolic, în avangarda politicii europene[21]. Fascismul nu şi-a pus amprenta pe un spaţiu gol, ci s-a infiltrat în interiorul şi prin intermediul instituţiilor existente într-un timp şi un loc anume. Cei care au fondat Legiunea Arhanghelul Mihail au făcut asta graţie legăturilor de putere favorizate de postcolonialism, rasă, clasă, gen şi religie şi această carte este povestea modului în care ei au răspuns împrejurărilor impuse, alegînd să creeze un tip nou şi radical de activism politic în Europa interbelică.

20 Sorin Antohi, *Civitas Imaginalis: Istorie şi utopie în cultura română*, Bucureşti, Editura Litera, 1994. *Cf.* Franz Fanon, *The Wretched of the Earth,* traducere de Richard Philcox, New York, Grove Press, 2004, pp. 97-144; şi Rebecca Bryant, *Imagining the Modern: The Cultures of Naţionalism in Cyprus,* Londra, I.B. Tauris, 2004, pp. 156-181.

21 Traian Sandu, „Le fascisme, revolution spatio-temporelle chez Ies Roumains", în Traian Sandu (ed.), *Vers un profil convergent des Fascismes? .JVouveau Consensus" et religion politique en Europe Centrale*, Paris, Cahiers de la Nouvelle Europe, 2010, pp. 217-230.

Rădăcinile ultranaţionalismului

Unul dintre cele mai populare cîntece printre studenții activişti antisemiți în anii 1920 a fost *Deşteaptă-te, române.* Studenţii îl cîntau în timpul protestelor stradale, cînd întrerupeau cursurile şi cînd agresau alți studenți sau cînd îi aruncau pe evrei din trenuri[22]. Versurile îi condamnau pe opresorii străini pentru starea de inerție şi apatie a etnicilor români şi-i îndemnau pe aceştia din urmă să se ridice ca popor şi să înlăture jugul tiraniei:

Deşteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,
In care te-adînciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată, croieşte-ţi altă soarte,
La care să se-nchine şi cruzii tăi duşmani.

Deşteaptă-te, române a fost scris inițial de Andrei Mureşanu (1816-1863) în timpul Revoluției de la 1848, cînd românii din Transilvania au cerut autonomia românilor din Imperiul Habsburgic. După cîteva săptămîni era cîntat la Bucureşti şi la Iaşi împotriva imperiilor Otoman şi Rus[23]. Astăzi, cîntecul este imnul de stat al României, dar pentru studenții antisemiți din anii 1920 reprezenta decenii de luptă naționalistă întru recuperarea țării pentru etnicii români. Această luptă era sfîntă, se preciza în imn, binecuvîntată şi sprijinită de Biserica Ortodoxă:

Preoți cu crucea-n frunte căci oastea e creştină,
Deviza-i libertate şi scopul ei preasfînt,
Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,
Decît să fim sclavi iarăşi în vechiul nost' pămînt!

Cîntecul împărțea lumea în români şi străini, prieteni şi duşmani şi ilustra mişcarea națională ca o luptă pentru „libertate ori moarte!". Vorbea despre înfrățire şi camaraderie,

22 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, Rectorat, dosar 1022/1923, f. 467; dosar 1024/1923, ff. 125-127; dosar 1057/1924, ff. 22-23,38-43; AN - Bucureşti, Fond Universitatea din Bucureşti, Rectorat, dosar 4/1923, ff. 65-66.

23 Viorel Cosma, *De la cîntecul zaverei la Imnurile unității naționale*, Timişoara, Facla, 1978, pp. 33-64.

despre trădători şi despre o mamă văduvă care invocă puteri supranaturale pentru a-i blestema pe duşmanii fiilor ei. Acest imn a plasat studenții într-o tradiție a luptătorilor patrioți care au fost acceptați ca eroi de stat şi de societatea românească în general. Le-a garantat legitimitatea luptei împotriva evreilor şi a politicienilor „iudaizați" şi a întărit chemarea specială a „bătrînilor, bărbaților, junilor, tinerilor, din munți şi din cîmpii" să devină apărători ai nației române.

Credința că națiunile există şi că sînt colectivități valide şi semnificative ce merită loialitate e cunoscută drept naționalism. Benedict Anderson descrie națiunile ca pe nişte „comunități imaginate", asemănătoare grupurilor religioase sau familiale - colectivități rezistente în timp şi spațiu, cu care oamenii se identifică[24]. Cîntecul *Deşteaptă-te, române* îi ordona studentului: „Inalță-ți lata frunte şi caută-n giur de tine,/ Cum stau ca brazi în munte voinici sute de mii". Aceşti eroi faceau parte din oştirile feudale care apărau averile domnitorilor din epoca medievală, dar propaganda naționalistă susținea că ei luptau în acelaşi timp pentru națiunea română modernă. Mureşanu îi chema pe românii „din patru unghiuri, acum ori niciodată/ Uniți-vă în cuget, uniți-vă-n simțiri", de parcă o aristocrată din Timişoara ar fi stat împreună cu un lăcătuş din Galați şi cu un iobag de la periferia Şiretului. Anderson susține că oamenii sînt solidari cu compatrioții lor, chiar dacă nu-i vor întîlni niciodată, pentru că avansul tehnologic permite ca limba, harta, ziarul şi fusul orar comun să le amintească faptul că principalele lor experiențe cotidiene sînt împărtăşite şi de alți oameni care se identifică cu națiunea lor. Aşadar, naționalismul este strîns legat de educație şi de canalele de comunicare. Ritualurile, miturile şi simbolurile precum istoriile naționale, imnurile, drapelele, căsătoriile şi înmormîntările de rang înalt intensifică acea solidaritate prin momente de focalizare colectivă asupra comunității naționale.

în ultimii 200 de ani, conceptul de *națiune* a fost folosit pentru a justifica revendicări teritoriale, astfel că artefacte culturale precum istoria şi limba au căpătat importante funcții politice şi geopolitice. Conceptul de *națiune* e atît de important din punct de vedere politic, încît naționalişti ca Andrei Mureşanu începuseră să vorbească despre „națiunea română" într-o perioadă în care naționalismul era doar un concept literar. în 1891, Mihail Kogălniceanu observa că majoritatea țăranilor se identificau mai curînd după regiunea sau clasa socială din care proveneau decît ca români, iar în 1905 activistul ultranațio- nalist A.C. Cuza (1857-1947) se plîngea că „masele populare nu sînt nici măcar conştiente de naționalitatea lor"[25]. Din acest motiv, Roger Brubaker susține că discursurile naționaliste nu sînt în realitate bazate deloc pe națiuni, ci reprezintă de fapt puncte de vedere politice folosite de actorii sociali în scopuri

24 *Benedict Anderson, Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Naționalism, New York, Verso, 1991.*

25 *Alex Drace-Francis, The Making of Modem Romanian Culture: Literacy and the Development of National Identity, Londra, Tauris Academic Studies, 2006, pp. 129-134.*

personale[26]. Pe măsură ce acestea se schimbau, se modifica şi scopul pentru care se vorbea despre națiune: un discurs care în 1848 era folosit ca să justifice o revoluție a ajuns să reprezinte o chemare la arme în 1916 şi o justificare pentru violența antisemită în 1922. Cînd Mureşanu a scris că „Dunărea-i furată/ Prin intrigă şi silă, viclene uneltiri", se referea la unguri, ruşi şi turci. Dar propaganda antisemită de la sfîrşitul secolului al XlX-lea a legat cuvintele *intrigă, silă* şi *viclenie* de evrei, iar în anii 1920 era deja uşor să adaptezi versurile lui Mureşanu la o platformă poUtică ce căuta să limiteze influența evreilor în viața pubHcă a României.

Evrei şi străini

Contextul istoric în care s-a dezvoltat naționalismul românesc îi facea pe naționalişti să-şi exprime în mod frecvent temerile cu privire la identitatea lor, la scopul național colectiv şi la locul lor în Europa prin intermediul atacurilor la adresa evreilor şi a străinilor. Actualul teritoriu al României a fost stăpînit de imperiile Habsburgic, Rus şi Otoman, pînă cînd acestea s-au prăbuşit la începutul secolului XX. In ciuda răscoalelor frecvente, domnitorii (sau domnii) valahi au început să plătească tribut otomanilor în 1390, iar moldovenii au făcut acelaşi lucru prin anii 1450. în schimb, li s-a permis să se autoguverneze şi au fost scutiți de instalarea unor latifundiari musulmani pe teritoriile lor, iar domnitorii aveau în general un cuvînt important de spus în numirea reprezentanților bisericeşti[27], în secolul al XVÎII-lea, puterea domnitorilor locali a scăzut şi aceştia au fost înlocuiți de conducători greci cunoscuți sub numele de fanarioți, care erau de asemenea subordonați sultanului otoman. Regiunile din Moldova care nu erau conduse de otomani - Bucovina şi Basarabia - au intrat sub stăpînire habsburgică şi rusă. în principate, sentimentul antifanariot a devenit tot mai puternic printre români şi a culminat în 1821, cînd oştirile româneşti i-au sprijinit pe otomani să respingă încercarea lui Alexandru Ipsilanti (1792-1828) de a reînvia Imperiul Bizantin, care implica şi anexarea Valahiei şi a Moldovei[28]. Deşi practic erau încă sub guvernare otomană, în 1826 atît Valahia, cît şi Moldova au fost ocupate de armata rusă. între 1711 şi 1854, armatele ruse au ocupat principatele de opt ori, dar această ocupație a presupus şi reforme agrare radicale şi nepopulare, introducerea economiei monetare, subordonarea Bisericii față de stat şi consolidarea drepturilor legale ale boierilor români asupra moşiilor lor[29]. Deşi în mod oficial se aflau sub dominație străină, intelectualii din principatele româneşti puteau să contribuie la dezvoltarea culturii române într-un climat de libertate relativă şi să dea vina în acelaşi timp pe nenumărații invadatori străini pentru problemele sociale şi economice ale regiunii.

Principatele Valahiei şi Moldovei au avut propriile mişcări naționale, iar indivizi care pretindeau că „lucrează întru beneficiul nației române" sînt menționați chiar şi în surse din secolul al XVIII-lea[30]. Aceste mişcări naționale au fost facilitate de presă şi de un mediu literar în formare, influențat de cultura intelectuală franceză şi de ascensiunea naționalismului liberal în Europa şi încurajat de Biserica Ortodoxă Română. Influența naționalismului a fost însă una limitată, întrucît nu se discuta despre el decît foarte rar în afara cercurilor elitei - în a doua jumătate a secolului al XlX-lea, liderii mişcării naționale a românilor din Transilvania erau predominant bărbați burghezi sau clerici de rang înalt[31]. Din punct de vedere legal, mulți români din Transilvania au fost iobagi pînă la emanciparea din 1854 şi chiar şi după acea dată ei au rămas într-o poziție de subordonare economică față de vecinii lor saşi ori unguri[32]. In mod similar, majoritatea românilor din Țara Românească şi Moldova erau țărani săraci şi analfabeți, cu puține speranțe că vor avea vreun avantaj de pe urma valului de revolte naționaliste care a zguduit provinciile balcanice ale Imperiului Otoman în prima jumătate a secolului alXIX-lea. Abolirea iobăgiei în principate, urmată de ascensiunea capitalismului în formare, i-a lăsat pe mulți iobagi fără pămînt pe care să-l cultive şi dependenți de marii

---

26 *Rogers Brubaker, Naționalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 1996, p. 60.*

27 Charles King, *The Black Sea: A History,* Oxford, Oxford University Press, 2004, p. 121 [ed. rom.: *Marea Neagră. O istorie,* trad. de Dorian Branea şi Cristina Chevereşan, Iaşi, Polirom, 2015, p. 139 - n.tr.]; Drace-Francis, *The Making of Modern Romanian Culture,* pp. 18-19.

28 Keith Hitchins, *The Romanians, 1774-1866,* Oxford, Clarendon Press, 1996, pp. 141-152.

29 Mark Mazower, *The Balkans: A Short History,* New York, Modern Library, 2000, pp. 90-91.

30 *Drace-Francis, The Making of Modern Romanian Culture, p. 10.*

31 *Keith Yhtchim, A Nation Ajfirmed: The Romanian NationalMovement in Transylvania, 1860-1914, Bucureşti, The Encyclopaedic Publishing House, 1999, pp. 103-110.*

32 Katherine Verdery, *Transylvanian Villagers: Three Centuries ofPolitical, Economic, and Ethnic Change,* Berkeley, University of California Press, 1983, pp. 219-222.

moşieri, creînd un proletariat rural ce a rămas într-un stadiu de „neoiobăgie”[33].

Conducătorii imperiali şi pelerinii din Europa Occidentală i-au catalogat pe români ca înapoiați şi barbari şi, în schimb, românii i-au etichetat pe Ceilalți în funcție de modul în care ei, ca grup, beneficiau de pe urma sistemului imperial[34]. Atît timp cît românii au trăit în interiorul unor state multietnice, ceilalți erau pentru ei şi vecini, şi străini. Cuvîntul românesc *străin* se referea în aceeaşi măsură la administratorii fanarioți sau ruşi, la negustorii turci şi evrei şi la țăranii maghiari

33 Constantin Dobrogeanu-Gherea, Neoiobăgia: Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare, Bucureşti, Editura „Viața românească”, 1910, pp. 56-73; Virgil Madgearu, Agrarianism, capitalism, imperialism: Contribuții la studiul evoluției sociale româneşti, Cluj-Napoca, Dacia, 1999, p. 22.

34 Sorin Mitu,*NationalIdentity of Romanians in Transylvania*, Budapest, Central European University Press, 2001.

şi nemți, cu toții trăind în aceleaşi oraşe şi sate ca românii. Naționaliştii foloseau stereotipuri negative în privința romilor — numindu-i *țigani* -, pe care îi considerau un popor necivilizat ce avea nevoie de conducători înțelepți, pentru a justifica faptul că românii meritau un stat-națiune, iar discursurile despre evrei şi despre străini erau o modalitate de a accentua ideea că românii nu dețineau controlul total asupra propriei țări[35]. Treptat, odată cu creşterea popularității mişcării naționale, naționaliştii români şi-au pierdut încet interesul față de fanarioți şi turci şi au ajuns să vadă în evrei duşmanii cei mai la îndemînă, alături de acele elite româneşti care colaborau cu evreii.

Evreii au trăit pe teritoriul României de astăzi cel puțin din Evul Mediu tîrziu, dar antisemitismul modern în România datează din perioada valului de imigranți evrei din Galiția polonă în secolul al XVIITlea. Domnii fanarioți i-au primit cu ostilitate pe noii imigranți, iar negustorii greci şi bulgari au instigat la violență antisemită în Brăila, Galați, Giurgiu şi Iaşi, pentru a-i împiedica să le fure afacerile[36]. In secolul următor, în documentele româneşti evreii erau portretizați ca vicleni, necinstiți, urîți, puturoşi, laşi şi leneşi. Ii numeau pe evrei ucigaşi ai lui Hristos care practicau sacrificii ritualice cu bebeluşi creştini pentru a-şi întări pactul încheiat cu diavolul. Românii i-au acuzat de asemenea pe evrei de coruperea moravurilor pentru că aveau în gestiune cîrciumi şi monopolizau comerțul în dauna românilor, deşi statisticile arată că la începutul secolului XX doar 2,5% din cîrciumari şi 21,1% din comercianți erau evrei[37].

Antisemitismul şi construirea statului

După ce românii au pus bazele unui stat-națiune independent la jumătatea secolului al XlX-lea, antipatiile de odinioară față de evrei au atins noi culmi postcoloniale, naționaliştii români identificîndu-i pe evrei cu străinii şi agresîndu-i pe etnicii români care colaborau cu ei. în 1859, rivalitățile dintre marile puteri Rusia, Anglia şi Imperiul Otoman au adus un cadou nesperat cînd, la sfîrşitul Războiului Crimeei, a fost recunoscută atît independența Țării Româneşti, cît şi a Moldovei. între 1770 şi 1830 puțini români discutaseră despre unirea principatelor, dar „chestiunea românească" era încă un subiect fierbinte pentru Marile Puteri şi printre emigranții
români de la începutul anilor 1950[38]. Deşi Convenția de la Paris din 1858 nu facea nici o referire la alipirea Valahiei cu Moldova, românii au preluat inițiativa şi în anul următor cele două principate s-au unit sub conducerea unuia dintre liderii revoluționarilor valahi din 1848, Alexandru Ioan Cuza (1820-1873). Regimul lui Alexandru Ioan Cuza a întărit legăturile societății româneşti cu lumea occidentală, împrumutînd masiv de la investitori străini şi importînd produse de consum în cantități mai mari ca niciodată[39]. Pe măsură ce România se muta de la periferia otomană la cea europeană, au apărut noi nelinişti în privința străinilor, fiindcă s-a dovedit din nou că produsele agricole şi industriale locale părăseau granițele în schimbul unui profit neglijabil[40]. Din mica burghezie românească faceau parte mai mulți evrei decît etnici români şi, pe măsură ce importanța economică a acestei clase sporea, apăreau îngrijorări cu privire la cine deținea de fapt puterea în această țară - bancherii (evrei) sau aceia (români) care lucrau pămîntul.

Unul dintre cei mai faimoşi antisemiți a fost poetul şi jurnalistul Mihai Eminescu (1850-1889). In 1879 el scria că „evreul nu merită drepturi nicăieri în Europa, pentru că el nu munceşte (...). El e veşnic consumator, niciodată producător"[41]. Antisemiții credeau că puterea evreilor depindea de sprijinul politicienilor români şi, potrivit lui Eminescu, principalii responsabili pentru problemele sociale şi economice ale României erau guvernele „roşii" (liberale), care „au adormit România prin protestațiuni

35 Shannon Woodcock, „«The *Țigan* Is Not a Man»: The *Țigan* Other as Catalyst for Romanian Ethnonational Identity", teză de doctorat, Universitatea din Sydney, 2005, pp. 78-93.

36 Gabriel Asandului*, Istoria evreilor din România (1866-1938),* Iaşi, Institutul European, 2003, pp. 15-18.

37 *Ibidem,* p. 32; Andrei Oişteanu, *Inventing theJew:Antisemitic Stereotypes in Romanian and Other Central-East European Cultures,* traducere de Mirela Adăscăliței, Lincoln, University of Nebraska Press, 2009, pp. 176 şi *passim.*

38 Drace-Francis, *The Making of Modern Romanian Culture,* pp. 23-25; Hitchins, *The Romanians,* pp. 276-294.

39 Bogdan Murgescu, România şi Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010), Iaşi, Polirom, 2010, p. 113.

40 Ilie Bădescu, *Sincronism european şi cultură critică românească,* Bucureşti, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, 1984, pp. 231-235.

41 Mihai Eminescu, citat în Leon Volovici, Naționalist Ideology andAnti-Semitism: The Case of Romanian Intellectuals in the 1930s, Oxford, Pergamon Press, 1991, p. 12.

patriotice şi au făcut în acelaşi timp, pe cît se poate, treburile străinilor”[42]. Andrei Oişteanu susține că după jumătatea anilor 1860 intelectualii naționalişti au preluat din cultura populară stereotipuri antisemite şi apoi le-au repus în circulație prin intermediul textelor polemice[43]. Stereotipul evreului escroc, de exemplu, exprimat prin zicale precum „ovreiu' pînă nu înşală nu mănîncă”, se găseşte în colecții de zicători populare strînse de-a lungul secolului al XIX-lea[44]. Unul dintre numeroşii intelectuali care au reformulat acest stereotip a fost cunoscutul istoric Nicolae Iorga (1871-1940), care a scris în ziarul său *Neamul românesc* (1906-1940) că „evreii din România, mai ales cei din Moldova, trăiesc din comerț, din schimb, din înşelăciune în paguba altora şi se feresc de orice muncă grea. Ei sînt inteligenți, dar vicleni şi, urmărindu-şi numai interesele, caută să corupă

42 Mihai Eminescu, citat în Bădescu, *Sincronism european,* p. 284.
43 Oişteanu, *Inventing the Jew,* p. 5.
44 *Ibidem,* p. 143.

moravurile"[45] [46]. Iorga a distribuit exemplare gratuite din *Neamul românesc* profesorilor şi preoţilor din satele Moldovei, dînd o notă politizată şi erudită înţelepciunii populare existente[23]. In anii 1860 şi 1870, cîţiva intelectuali s-au opus vehement acordării de drepturi suplimentare evreilor[47]. In 1879, Pantazi Ghica (1831-1882), membru al Partidului Naţional Liberal, îi descria pe evrei ca pe „o naţiune într-o naţiune", avertizînd că ei reprezintă o a cincea coloană şi o ameninţare din interior pentru România[48]. In acelaşi an, filosoful Vasile Conta (1845-1882) a afirmat că, „dacă nu luptăm contra elementului evreiesc, murim ca naţiune"[49]. Antisemitismul a fost strîns legat de temerile naţionaliste că naţiunea română era slabă şi vulnerabilă. In imaginarul colectiv, corupţia politică îi lăsa pe românii de rînd la mila evreilor.

Acuzaţiile de mită, fraudare a rezultatelor alegerilor şi corupere a justiţiei la cel mai înalt nivel erau la ordinea zilei şi aceste lucruri se dovedeau la tribunal, facînd din ofensele antisemite o modalitate eficientă de discreditare a adversarilor politici[50]. Cuza a fost înlăturat în 1866 şi înlocuit cu un membru al dinastiei Hohenzollern, Principele Carol (1839-1914). Articolul 7 al noii Constituţii prevedea că „numai străinii de rit creştin puteau deveni cetăţeni români", negînd în mod efectiv drepturi politice evreilor în Principatul Român[51]. Mai tîrziu în acelaşi an, cînd o versiune edulcorată a aceluiaşi articol a ajuns în faţa legislativului, o mulţime de oameni a înconjurat clădirea, acoperind cu strigătele lor furioase lucrările camerei pînă cînd respectivul amendament a fost respins. Ovaţionînd, protestatarii au mers în centrul oraşului, unde au distrus o sinagogă recent construită[52]. Cu toate acestea, înlăturarea lui Cuza şi limitarea drepturilor evreilor n-au contribuit prea mult la rezolvarea problemei şi, în 1871, Principele Carol a transmis o scrisoare deschisă în care a dat vina direct pe clasa politică autohtonă pentru problemele unei ţări care era „atît de bogat înzestrată de natură şi totuşi aşa de săracă sub alte raporturi"[53].

în 1881, cînd Carol I a fost proclamat rege, s-a schimbat şi modul de funcţionare a sistemului politic din România. Regele Carol I numea personal judecătorii şi prim-ministrul. între 1881 şi 1914, negocia atît cu conservatorii, cit şi cu naţional-liberalii înainte să decidă cărui partid politic să-i ceară să formeze noul guvern. Guvernul ales de Carol avea să organizeze următoarele alegeri, ceea ce implica şi numirea prefecţilor de judeţ care să supravegheze scrutinul. Aceşti prefecţi de judeţ şi oficiah locali influenţau apoi rezultatul alegerilor, asigurîndu-se că partidul preferat de rege cîştigă[54]. După cum observă sec Keith Hitchins, „nici unul dintre guvernele desemnate de rege n-a pierdut apoi alegerile"[55] [56]. Odată ce guvernul era ales, numai o dispută cu regele mai putea să-l înlăture. Rivalităţile politice ajunseseră la un nivel foarte personal şi de multe ori indivizii treceau dintr-un partid în altul, propagau în presă opinii împotriva propriului partid sau formau alianţe disidente cu partidele majoritare[33]. Pentru intimidarea adversarilor politici erau folosiţi în mod regulat jandarmi, după cum erau folosite şi bandele de bătăuşi înarmaţi, pe care

---

45 Nicolae Iorga, *Neamul românesc,* 5 iunie 1907, citat în Oişteanu, *Inventing the Jew,* p. 144.

46 Oişteanu, *Inventing the Jew,* p. 144.

47 Victor Neumann, Istoria evreilor din România. Studii documentare şi teoretice, Timişoara, Amarcord, 1996, pp. 173-191; Volovici, Naţionalist Ideology, pp. 12-15.

48 Carol Iancu, *Evreii din România. De la emancipare la marginalizare 1919-1938,* traducere de Ţicu Goldstein, Bucureşti, Hasefer, 2000, pp. 150-151.

49 *Ibidem,* p. 152.

50 Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866-1900),* Bucureşti, Editura Universităţii „Titu Maiorescu", 2002, pp. 40-51, 62-66.

51 Neumann, *Istoria evreilor,* p. 169.

52 Paul E. Michelson, „Romanian Development, Naţionalism, and Some Nationality Issues under Carol 1,1866-1914", în Alexandru Zub, Venera Achim şi Nagy Pienaru (eds.), *Naţiunea română. Idealuri şi realităţi istorice,* Bucureşti, Editura Academiei Române, 2006, p. 336.

53 Principele Carol,*AugsburgerAllgemeine Zeitung* (15/27 ianuarie 1871), citat în *ibidem,* p. 22.

54 Descrieri ultranaţionaliste ale modului în care alegerile locale erau aranjate dinainte în favoarea candidaţilor guvernelor pot fi găsite în I.R., „Cum se fac alegerile la ţară", *Neamul românesc,* 2 (57), 18 noiembrie 1907, pp. 904-908; Ion Zelea Codreanu, „Discursul rostit în şedinţa Adunării Deputaţilor", 19 iulie 1920; retipărit în Ioan Scurtu (ed.), *Totalitarismul de dreapta în România. Origini, manifestări, evoluţie, 1917-1927,* Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 1996, pp. 210-211.

55 Keith Hitchins, *Rumania, 1866-1947,* Oxford, Clarendon Press, 1994, p. 94.

56 *Ibidem,* pp. 96-127; Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator,* Bucureşti, Editura Politică, 1987, pp. 201-203, 279-280, 304-317.

poliția nu putea sau nu voia să le controleze[57].

Patru evenimente din primăvara şi vara anului 1884 ne oferă cîteva indicii cu privire la metodele la care apelau politicienii din acea perioadă pentru a rămîne la putere: în aprilie, o mulțime care protesta împotriva „politicilor neloiale şi nepatriotice ale guvernului actual, delapidării banilor publici, samavolniciei şi incompetenței monarhului în administrarea acestei națiuni nefericite [şi] împotriva sistemului corupt ce amenință generațiile viitoare" a fost atacată şi bătută de poliție cu acceptul anterior al miniştrilor guvernului. In mai, o sută de studenți ce mărşăluiau spre sediul Legației Austro-Ungare cîntînd *Deşteaptă-te, române* au fost împrăştiați cu forța de prefectul poliției. în iunie, studenți protestatari au fost atacați pe stradă de bande de bătăuşi ce fuseseră organizate şi înarmate de poliție. în iulie, guvernul a folosit în provincii poliția şi bandele armate pentru a opri propaganda electorală a partidelor de opoziție[58]. Acestea erau practici obişnuite pentru acea perioadă, iar anul 1884 nu a fost unul deosebit de turbulent.

57 Florin N. Şinca, *Din istoria poliției române,* voi. 1, Bucureşti, Tipografia RCR Prinț, 2006, pp. 85-89.

58 Frederic Dame, *J. C. Bratiano: L'ere nouvelle - la dictature,* Bucureşti, Bureaux de l'Independance Roumaine, 1886, pp. 241-304.

Adesea, violența politică se transforma în violență împotriva evreilor. Românii i-au atacat pe evrei la Iași și la București în 1891, 1898 și 1899[59]. în 1903, un pogrom de amploare a avut loc la Chișinău, pe atunci încă parte din Imperiul Rus. Acesta a fost provocat de cotidianul antisemit *Basarabeț,* editat de Pavel Crușeveanu (1860-1909). Membru al „Sutelor Negre" și jurnalist influent, Crușeveanu susținea că un băiat rus dintr-un oraș din apropiere fusese ucis de evrei. Indignarea față de această crimă a condus la un val de violență antisemită, deși mai tîrziu adevăratul asasin - o rudă a băiatului - a fost descoperit și condamnat[60]. Cînd sute de mii de țărani din toată România s-au răsculat în 1907, protestînd împotriva marilor proprietari funciari absenți și a arendașilor, revolta lor a lăsat în urmă cel puțin 11.000 de morți, iar multe familii evreiești au rămas pe drumuri[61]. Deși scopul revoltei n-a fost nici antisemit, nici naționalist, mare parte din retorica folosită împotriva arendașilor s-a axat pe originea lor evreiască. în Țara Românească, țăranii i-au lăsat în general în pace pe evrei, pentru că puțini dintre ei erau arendași, dar în Moldova, unde a izbucnit răscoala, țăranii au atacat și locuințele și prăvăliile evreiești alături de moșiile boierilor[62].

Cînd a izbucnit Primul Război Mondial, în august 1914, România a rămas neutră, iar liderii săi au negociat cu ambele tabere înainte să se alăture Antantei în august 1916. Dezbaterile îndelungi cu privire la sprijinirea Germaniei sau a Marii Britanii și a Franței au împărțit opinia publică, iar după război mai mulți intelectuali care admirau Germania au fost acuzați de trădare[63]. Unul dintre obiectivele principale ale participării României la război a fost cîștigarea Transilvaniei, dar, potrivit omului politic conservator Constantin Argetoianu (1871-1955), „n-am putut deștepta interesul țărănimii pentru cauza națională"[64]. Destul de simplu: țăranii erau mai degrabă preocupați de cum să-și cîștige traiul și prea puțin le păsa lor de visul naționalist de-a aduce laolaltă toți românii într-un stat-națiune. Armata română nu era pregătită de război și, după ce inițial înaintase puțin în
Transilvania, a fost nevoită să se retragă, iar Puterile Centrale au ocupat Bucureștiul în decembrie 1916. Luptele au continuat în Moldova, dar și aici românii au fost forțați să se recunoască înfrînți în mai 1918[65]. Ca vorbitori nativi de germană, evreii au dus-o bine în România sub ocupație, ceea ce i-a înfuriat și mai tare pe antisemiți, care au susținut (în mod eronat) că evreii nu oferiseră suficient sprijin în război[66]. Cînd armata germană a început să se retragă, România a reintrat în război în noiembrie 1918 și trei săptămîni mai tîrziu regele Ferdinand s-a întors victorios la București.

Sfîrșitul războiului a lăsat în urmă mai multe probleme. Spre deosebire de situația din Europa de Vest, aici statul a ajutat prea puțin populația în procesul de reconstrucție. Mai mult, România dobîndise Transilvania, Bucovina și Basarabia, ceea ce însemna că ungurii, nemții, românii și alții care luptaseră în armata austro-ungară trăiau acum experiența statului român ca forță de ocupație ce nu prea se obosea să-i recunoască sau să-i onoreze pe cei morți în luptă[67]. Veteranii de război erau susținători importanți ai mișcărilor fasciste din Italia, Germania, Austria și Ungaria - toate țări care pierduseră teritorii în timpul războiului[68]. In loc să se confrunte cu un grup vast de veterani dezamăgiți, românii aveau de-a face cu

59 „10 mai la Iași", *Universul,* 17 (128), 13 mai 1891, p. 4; Constantin Dobrogeanu-Gherea, *Carp und die Judenfrage,* V iena, Buchdruckerei „Industrie", 1900,p. 9; Eugen Herovanu, *Orașul amintirilor,* București, Minerva, 1975, p. 177.

60 Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută,* voi. 3, Chișinău, Museum, 2000, pp. 28-41; Monty Noam Penkower, „The Kishinev Pogrom of 1903: A Turning Point in Jewish History", *Modern Judaism,* 24 (3), 2004, pp. 187-225.

61 Philip Gabriel Eidelberg, *The Great Romanian Peasant Revolt of1907: Origins of a Modem Jacquerie,* Leiden, E.J. Brill, 1974; Carol Iancu, *LesJuifs en Roumanie (1866-1919): De l'exclusion ă l'emancipation,* Provence, Editions de l'Universite de Provence, 1978, pp. 230-233.

62 Ion Popescu-Puțuri (ed.), *Marea răscoală a țăranilor din 1907,* București, Editura Academiei Socialiste România, 1987, p. 75.

63 Gala *G&|a.ct|on, Jurnal,* voi. 3, București, Minerva, 1980, pp. 43-57, 72-78, 84-90.

64 Citat în Lucian Boia, „Germanofilii". Elita intelectuală românească în anii primului război mondial, București, Humanitas, 2010, p. 52.

65 Hitchins, *Rumania,* pp. 262-279.

66 Boia, *„Germanofilii",* p. 92; Jidovii și războiul mondial", *Apărarea națională,* 1 (1), 1 aprilie 1922, pp. 13-14.

67 Maria Bucur, *Heroes and Victims: Remembering War in Twentieth Century Romania,* Bloomington, Indiana University Press, 2009, pp. 49-59.

68 Mann, *Fascists,* pp. 68-69,151-154,213,240.

populații minoritare mari, care înainte dominaseră cultural şi economic regiunile ocupate. Antisemiții se plîngeau amarnic de tratatele de pace care negau României un rol semnificativ în politicile regionale şi care i-au impus acesteia un tratat nedorit privind minoritățile[69]. Tratatul se dorea a fi un garant pentru anumite drepturi ale evreilor şi altor minorități, dar sublinia şi faptul că puterile occidentale nu aveau încredere că românii erau în stare să-şi guverneze țara[70].

Conform recensămîntului din 1930, în perioada interbelică ungurii reprezentau, de departe, cea mai numeroasă minoritate etnică din România, urmată de germani, evrei, ruteni şi ucraineni.

Evreii nu erau în nici un caz cel mai mare grup minoritar, dar evreii şi romii - şi într-o măsură mai mică ucrainenii şi rutenii - erau singurele minorități care nu aveau în apropiere un stat puternic care să le apere drepturile. La începutul anilor 1920, autoritățile româneşti au restricționat accesul la educație şi activități culturale în limba ucraineană, iar manifestările naționaliste ucrainene nu prea au avut

69 A.C. Cuza, îndrumări de politică externă. Discursuri parlamentare rostite în anii 1920-1936, Bucureşti, Cugetarea - Georgescu Delafras, 1941, pp. 11-19.

70 Carole Fink, Defending the Rights of Others: The Great Powers, the Jews, and International Minority Protection, 1878-1938, Cambridge, UK, Cambridge University Press, 2006, pp. 133-265.

succes în România[71]. în perioada interbelică, ultranaţionaliştii şi autorităţile statale i-au ignorat pe romi, întrucît naţionaliştii erau preocupaţi să impună autoritatea etnicilor români în noul stat extins, iar statutul romilor de grup lipsit de putere şi dezavantajat era bine ancorat în imaginarul naţionalist încă de la jumătatea secolului al XIX-lea[72]. Pe de altă parte, evreii aveau putere economică şi ocupau poziţii importante în instituţiile culturale şi de învăţămînt ale ţării. In timp ce românii se luptau să controleze noile teritorii, începea să iasă din nou la suprafaţă retorica dinainte de război, conform căreia evreii erau principalii străini care îi dominau pe românii neajutoraţi.

Tabelul 1.1. Grupuri etnice in România în 1930

Grup etnic	*Populaţie*	*Procent*
Români	12.981.324	71,9
Maghiari	1.425.507	7,9
Germani	745.421	4,1
Evrei	728.115	4
Ruteni şi ucraineni	582.115	3,2
Ruşi	409.150	2,3
Bulgari	366.384	2
Romi	262.501	1,5
Altele	556.511	3,1
Total	18.057.028	100

Sursa: Tabel preluat din Sabin Manuilă, ***Recensămîntul general al populaţiei României din decemvrie 1930,*** Bucureşti, Institutul Central de Statistică, 1938, voi. 2, p. xxiv

Una dintre modalităţile prin care autorităţile române au încercat să-şi reafirme dominaţia asupra noilor provincii a fost persecutarea evreilor. Deşi în aproape toată Europa ostilităţile s-au încheiat în noiembrie 1918, în Transilvania, soldaţii români continuau lupta. Retorica războiului crease imaginea unei cruciade împotriva comunismului după ce Bela Kun a venit la putere în Ungaria, la 21 martie 1919. în noiembrie, poliţia a distribuit în ţară afişe antisemite la ordinul guvernului de scurtă durată condus de Arthur Văitoianu (1864-1956). Aceste afişe îi identificau ca evrei pe membrii Partidului Comunist al lui Bela Kun şi-i denunţau pe toţi evreii ca bolşevici ce trebuiau lichidaţi. Au urmat atacuri izolate asupra unor evrei şi a proprietăţilor acestora, organizate inclusiv de soldaţi români ce acţionau la ordin, fără consecinţe legale[73]. în acel an, în oraşul basarabean Leova, şi acesta de puţin timp sub control românesc, călătorii evrei au fost arestaţi, bătuţi şi torturaţi înainte de a fi transferaţi la Chişinău, unde au fost forţaţi să dea mită pentru a putea ieşi din arestul poliţiei[74]. In 1922, Constantin Angelescu (1870-1948), ministrul liberal al Educaţiei, a autorizat distribuirea în şcolile din ţară a unei broşuri antisemite intitulate *înfruntarea jidovilor*[75]. Românizarea şcolilor din Bucovina începînd cu 1918 a presupus crearea de şcoli evreieşti speciale pentru elevii care înainte avuseseră acces la cele mai bune instituţii de învăţămînt din Imperiul Austro-Ungar. Ulterior, şcolile evreieşti s-au confruntat cu reduceri de buget, înlocuirea sau retrogradarea personalului şi schimbarea limbii de predare[76].

Reforma electorală s-a înfăptuit în cele din urmă în 1917, iar în 1919 a fost introdus pentru prima dată votul universal masculin, ce a modificat radical constituirea Parlamentului, cu 83% din cei aleşi ocupînd funcţii publice pentru întîia oară[77]. In ciuda acestor schimbări, politicienii din generaţia 1920 au continuat practicile corupte perfectate în perioada dinainte de război. Partidul Naţional Liberal (PNL) menţinea legăturile strînse cu bancherii şi marii industriaşi, trecînd legi şi acordînd autorizaţii în beneficiul anumitor

---

71 Irina Livezeanu, Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918-1930, Ithaca, Corneli University Press, 1995, pp. 49-88.

72 Woodcock, „The *Ţigan* Is Not a Man", pp. 36-37.

73 Iancu, *Evreii din România,* pp. 143-144; „Memorandum on Roumanian Riots for Conference, 19 December 1926", USNA, note ale Departamentului de Stat privind afacerile interne ale României, 1910-1944, f. 3.

74 Iancu, *Evreii din România,* p. 145.

75 *Ibidem,* p. 150.

76 Livezeanu, *Cultural Politics,* pp. 68-72.

77 Sorin Radu, Electoratul din România în anii democraţiei parlamentare (1919-1937), Iaşi, Institutul European, 2004, p. 73.

companii şi eliminînd de pe piață competitorii străini nedoriți[78]. Scandalurile umpleau primele pagini ale ziarelor cînd se descopereau dovezi ale legăturilor compromițătoare dintre aşa-zişi politicieni patrioți şi finanțatori evrei sau traficanți de arme străini, ceea ce compromitea întreaga clasă politică[79]. Cînd PNL-ul lui Ion I.C. Brătianu a cîştigat alegerile în ianuarie 1922, atît Partidul Național Român, cît şi Partidul Țărănesc au acuzat în mod deschis guvernul de violență electorală şi fraudare a alegerilor[80]. Constituția României din 1923 acorda cetățenie evreilor, dar tradiția veche de 60 de ani de a face legătura între evrei şi corupția politică a făcut ca antisemitismul să înflorească în perioada interbelică.

Organizarea ultranaţionaliştilor

Cît timp românii au fost conduşi de imperii străine, activismul naționalist românesc era în general paşnic şi reformator. Dar tradiția organizării naționaliste dezvoltată
în secolul al XlX-lea a pus bazele mobilizării ultranaționaliste după Primul Război Mondial. In provinciile habsburgice Transilvania şi Bucovina, naționaliştii au format asociații culturale, grupări feministe, coruri etnice, cluburi de gimnastică şi societăți literare pe care le-au folosit apoi pentru promovarea sentimentului național şi pentru mobilizarea populației româneşti în jurul cauzelor naționaliste. Aceste asociații îi atrăgeau pe cei mai înstăriți şi mai activi membri ai comunităților româneşti din punct de vedere civic, atît din interiorul, cît şi din afara țării, şi le canalizau energiile spre crearea şi susținerea ideii că exista o națiune română care era amenințată şi pentru care merita să lupți. Dar la începutul secolului XX organizațiile naționaliste nu mai erau formate doar din oameni bogați şi cu un nivel înalt de educație. După încheierea Războiului Româno-Ungar de la 1919, peste tot în țară au început să apară ligi ultranaționaliste şi partide politice cu un număr mare de membri, bazîndu-se pe rețele în mod cert existente înaintea partidelor. Mulți foloseau un vocabular din ce în ce mai popular printre membrii extremei drepte din Europa, îmbinînd într-un dialect ultranaționalist fraternitatea, militarismul şi ideile religioase.

Frăția de Cruce a fost înființată în Munții Apuseni de Amos Francu (P-1933) în iunie 1919. Membrii purtau flori albe la butoniere şi o cruce albă pe brațul stîng şi practicau sporturi şi exersau tirul cu arma împreună[81]. Frăția de Cruce încă vorbea despre propaganda culturală, dar tonul paşnic al naționalismului din secolul al XLX-lea dispăruse. Una dintre caracteristicile centrale ale acestor organizații era antisemitismul, iar în aprilie 1924 un profesor de liceu, doi comercianți şi un arendaş s-au întîlnit la Ploieşti pentru a discuta despre crearea unei Ligi Antisemite după sărbătorile de Paşte. Ei plănuiau să obțină sprijin prin organizarea unor mici întruniri în suburbii, precum şi a unor mari adunări publice. Unul dintre cei patru, negustorul Moise Găvănescu, a început imediat să facă propagandă printre prietenii şi cunoştințele sale. Le spunea că evreii controlau presa şi economia şi că singura cale pentru a reduce costurile vieții de zi cu zi era formarea unui front comun pentru a-i alunga pe evrei din comerț şi industrie. Găvănescu facea parte din filiala locală a Societății Apărătorii Patriei şi şi-a folosit contactele de acolo pentru a promova liga şi printre veteranii de război[82]. Poliția şi-a pierdut repede interesul față de liga lui Găvănescu, aşa că nu există dovezi cu privire la cît a rezistat sau la cîți oameni i s-au alăturat.

Eu folosesc denumirea de *ultranaționalişti* pentru oameni ca Francu şi Găvănescu. Ei se considerau doar *naționalişti* sau *antisemiți.* Conform ultranaționaliştilor, „practic şi teoretic, antisemitismul este acelaşi lucru ca naționalismul”[83]. La începutul anilor 1930, unii dintre ultranaționalişti ajunseseră să se identifice ca „fascişti”, deşi alții continuau să prețuiască valorile fundamentale ultranaționaliste, respingînd
fascismul din pricina implicațiilor estetice, etice şi geopolitice ale acestei etichete. Ultranaționaliştii împărtăşeau naționalismul şi antisemitismul, care erau ceva obişnuit în România după război, dar în loc să-şi exprime pur şi simplu astfel de atitudini, ei preferau să se mobilizeze în jurul lor. In timp ce conservatorii şi național-libe- ralii au văzut în naționalism cea mai bună cale de a-şi promova propriile programe politice,

---

78 Maurice Pearton, *OU and the Romanian State,* Oxford, Clarendon Press, 1971, p. 109; Ludovic Bâthory, *Societățile carbonifere şi sistemul economic şi politic al României (1919-1929),* Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999, pp. 54-55.

79 Nicholas M. Nagy-Talavera, *Nicolae Iorga:A Biography,* Iaşi,The Center for Romanian Studies, 1998, pp. 229-232; Mihail Chioveanz, .Afacerea Skoda”, *Sfera Politicii,* 8 (84),
2000, pp. 16-20.

80 Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* pp. 247-249.

81 Statut de organizare a Frăției de Cruce, 29 iunie 1919; retipărit în Scurtu (ed.), *Totalitarismul*, pp. 181-185; Heinen, *Legiunea „ArhanghelulMihail",* p. 98.

82 ANIC, Fond DGP, dosar 16/1923, f. 8.

83 „Antisemitismul este naționalismul”, *Străjerul,* 1 (1), 4 octombrie 1926, p. 1.

ultranaționaliştii au făcut din atacarea evreilor şi a politicienilor corupți principala lor rațiune de a exista.

Ultranaționaliştii îmbrățişau ideile centrale ale naționalismului românesc, dezvoltate în secolul al XlX-lea, deşi în acelaşi timp îi respingeau pe mulți dintre intelectualii la modă, acuzîndu-i de occidentalizare[84]. Ei îi considerau pe români un popor persecutat, dar nobil, care a fost asuprit de străini secole la rînd[85]. Pentru ei, naționalismul românesc era o obligație morală şi presupunea sacrificarea timpului, a banilor şi, la nevoie, a demnității[86]. Considerau că „politicianismul" este de vină pentru nenorocirile economice şi sociale ale țării şi acuzau partidele democratice că au vîndut țara străinilor[87]. In imaginarul ultranaționaliştilor, principalii străini erau evreii, pe care îi considerau duşmanii etnici, religioşi, economici şi sociali ai poporului[88]. Susțineau expulzarea evreilor din țară[89] şi credeau că soluția la problemele României stă în cultivarea „tradițiilor" autohtone, româneşti, şi nu în importarea celor străine, dar românii înşişi trebuiau educați prin disciplină şi sacrificiu[90]. Toate aceste elemente pot fi găsite în discursurile naționalismului şi antisemitismului românesc care s-au dezvoltat pe parcursul secolului al XlX-lea. Ultranaționaliştii reuneau aceste concepte într-o viziune unică asupra lumii şi se angajau să lucreze întru împlinirea ei.

Unul dintre ultranaționaliştii de vază ai sfîrşitului de secol XIX, Mina Savel, explica:

> A fi astăzi cineva Antisemit (...) însemnează a fi luptătorul devotat în contra unui curent materialist care pune banul mai presus decît onoarea, virtutea şi cele mai înalte

84 „Junimiştii şi «Adevărul*Antisemitul,* Bucureşti, 1 (45), 12 octombrie 1899, pp. l-2; Nicolae Iorga, *Istoria evreilor în țerile noastre*, Bucureşti, Academia Română, 1913, p. 37.

85 Mina Savel, *Istoria Judaismului,* Iaşi, Tipografia M.R Popovici, 1902, p. 158.

86 I. Manolescu-Mladian, „Invitare cordială frățească", *Strigătul*, 1 (1), 19 ianuarie 1892, p. 4.

87 *Antisemitul,* Bucureşti, 1 (2), 17 august 1887, p. 1; Jidovul P.P. Carp", *Ecoul Moldovei,* 2 (65), 11 februarie 1893, p. 2; Gheorghe Roşianu, *Pățania lui Gheorghe Roşianu în Focşani,* Focşani, Atelierele Gh.A. Diaconescu, 1914, pp. 4-5.

88 Comitetul antisemit din Bîrlad, „Manifestul Program al partidului național-antise- mit" (1899), în Jean Ancei (ed.), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jevory during the Holocaust,* New York, Beate Klarsfeld Foundation, 1986, p. 3.

89 Un bun român, *Chestiunea Ovreiască,* Bucureşti, f.e., 1913.

90 Alexandru C. Cuza, Naționalitatea în artă. Expunere a doctrinei naționaliste, principii, fapte, concluzii, Bucureşti, Minerva, 1915, p. xiii.

sentimente ale demnității naturii omenești. A fi Antisemit în același timp e a fi martirul și apărătorul națiunii sale, al drepturilor și instituțiunilor care unite cu spiritul de libertate fac propășirea unei națiuni. Un Antisemit are a se lupta nu numai contra Jidanilor, dar și contra Jidoviților ce susțin Jidani[91].

Ultranaționaliștii erau răspîndiți în toată țara, dar cel mai adesea apăreau în centrele urbane mari, precum București, Iași, Galați și Cluj. Carol Iancu scrie despre o „mișcare antisemită" compusă din „clerici, ofițeri de armată, funcționari ai statului, profesori și studenți", care se manifesta prin intermediul „grupărilor, asociațiilor și cluburilor ai căror membri erau recrutați din diferite profesii cu scopul declarat de a combate evreii din punct de vedere economic și de a organiza sistematic boicoturi împotriva lor"[92]. Iancu folosește cuvîntul *mișcare* pentru că la începutul secolului XX chiar ultranaționaliștii vorbeau despre o „mișcare antisemită", dar aceasta nu era un grup organizat, cu o conducere bine definită sau o ierarhie. Ultranaționaliștii păstrau legături sociale unii cu alții și migrau constant dintr-o organizație antisemită în alta, dar nu s-au unit într-o singură organizație mai devreme de jumătatea anilor 1920[93].

Prima tentativă a ultranaționaliștilor de a se organiza într-un partid politic tradițional a avut loc în 1910, cînd Nicolae Iorga și A.C. Cuza au pus bazele Partidului Naționalist-Democrat. Acesta a rezistat doar șase ani și nu s-a bucurat de prea mult succes la alegeri, dar i-a adus pe ultranaționaliști împreună și i-a făcut celebri pe Iorga, Cuza și activiști ca Ion Zelea Codreanu (1878-?) și Corneliu Șumuleanu (1869-1937) în rîndul oamenilor cu aceleași idealuri. Partidul s-a destrămat în timpul Primului Război Mondial, iar aripa mai antisemită, condusă de Cuza și Codreanu, a reformulat obiectivele ultranaționaliste astfel: „Purificarea atmosferei noastre sociale, desființarea parazitismului politic, curmarea politicii de club, de partizanat și lichelism"[94].

O altă mișcare de scurtă durată a fost Garda Conștiinței Naționale, condusă de Constantin Pancu. Garda mobiliza muncitorii și studenții din Iași împotriva bolșevismului, provocînd încăierări cu muncitorii de stingă și aducînd în stradă politicile ultranaționaliste. Garda și-a autointitulat programul „socialism național", care prevedea combaterea propagandei comuniste, a speculei economice și a corupției administrative, dar promova prin discursuri și tipărituri și drepturile muncitorilor și sufragiul femeilor[95]. Garda lui Pancu a continuat practica
organizării naționaliștilor prin evenimente comunitare, specifică secolului alXIX-lea, dar a introdus în repertoriul ultranaționalist protestele și spargerea de greve și a mutat accentul de pe antisemitism pe un program mai amplu, care includea anti- bolsevismul și antipoliticianismul.

în 1921, Elena Bacaloglu (1878-1947), ziaristă stabilită în Italia, a obținut sprijinul ezitant al lui Mussolini de a forma o Movimento nazionale fascista italo-romeno (Mișcare națională fascistă italo-română), care s-a unit cu Fascia Națională Română (FNR) în 1922[96]. FNR a înființat filiale în toată țara, adaptînd ideologia și retorica fascismului italian la contextul românesc. Rapoarte ale poliției din decembrie 1924 estimau că numărul membrilor FNR în toată țara era de ordinul zecilor de mii[97]. FNR s-a prăbușit în 1924, ca urmare a luptei interne pentru putere și a unui scandal în care era asociat cu Partidul Național Liberal, dar membrii au dus cu ei amintirea succesului său vremelnic în alte organizații ultranaționaliste.

La Cluj, în 7 iunie 1924, o mînă de intelectuali ultranaționaliști a format Acțiunea Românească. Ei sperau să continue eforturile mișcării naționale de dinainte de 1918 în contextul unei Românii lărgite. Grupul se dedicase „reducerii puterii economice, culturale și politice a elementului străin, în special a celui evreiesc, la o justă proporție" și luptei împotriva românilor care, „căzuți pradă fie unui pesimism nejustificat, fie unui egoism excesiv, săvîrșesc prin felul lor de a munci și de a se manifesta astfel de acte, care dezonorează numele de român și împiedecă refacerea mai grabnică — economică și morală — a Țării

---

91 Mina Savel, „Cine sînt antisemiții", *Antisemitul,* Craiova, 1 (5), 31 martie 1898, p. 1.

92 Iancu, Les Juifs en Roumanie, p. 220.

93 „La mormîntul lui Crușevan", *Naționalistul,* 1 (3), 3 septembrie 1922, p. 3.

94 Mihail Dragoș, „Frontul Nou", *Unirea,* 4 (1), 29 octombrie 1918, p. 3.

95 „Apel", *Conștiința,* 1 (1), 30 august 1919, p. 4; F. Gugui, „Socialismul și «Garda Conștiinței Naționale»", *Conștiința,* 1 (13-14), 5 ianuarie 1920, p. 2. Codreanu a susținut mai tîrziu că la vremea aceea nimeni din gardă nu auzise de național-soci- alismul german. Codreanu, *Pentru legionari,* p. 24.

96 Heinen, Legiunea Arhanghelul Mihail", pp. 102-104.

97 ANIC, Fond DGP, dosar 36/1923, ff. 9-10, 16-21. într-un alt raport din 1924 apar cifre mult mai mici, accentuînd faptul că cei mai mulți membri FNR se alăturaseră deja LANC la acea dată. *Ibidem,* dosar 49/1924, ff. 135-140.

noastre”[98]. Deşi Acțiunea Românească avea un număr limitat de susținători, includea figuri proeminente ale elitei şi a pus bazele organizării ultranaționaliste în nordul Transilvaniei.

De pe urma diverselor mişcări a avut de cîştigat Liga Apărării Național-Creştine (LANC), condusă de un profesor de drept de la Iaşi, Alexandru Constantin Cuza. După destrămarea Partidului Naționalist-Democrat, Cuza a înființat împreună cu Nicolae Paulescu (1869-1931), în mai 1922, Uniunea Națională Creştină (UNC). Aşa cum făcuseră național-socialiştii germani cu un an înainte, UNC a adoptat svastica drept siglă oficială. Cuza a descris-o ca pe un simbol în formă de cruce folosit de vechii pelasgi, care, spunea el, erau strămoşii românilor moderni[99]. Conform propagandei organizației, obiectivul său principal era acela de a rezolva „chestiunea jidanilor”. Spre deosebire de alte națiuni, scria Cuza, evreii nu au un teritoriu, ci doar o „doctrină a lăcomiei şi urii”, care reprezenta esența credințelor lor religioase[100].

---

98 Comitetul Central, „Cuvântul Acțiunei Româneşti către cetitor”, *Acțiunea românească,* 1 (1), 1 noiembrie 1924, pp. 1-2.

99 A.C. Cuza, „Ce este svastica”, *Apărarea națională,* 2 (16), 15 noiembrie 1923, pp. 1-6.

100 A.C. Cuza, „Uniunea Națională Creştină”, *Apărarea națională,* 1 (1), 1 aprilie 1922, p. 4.

Antisemitismul religios era specific ideologiei lui Paulescu, care respingea Vechiul Testament ca fiind lucrarea unui Dumnezeu vindicativ, care nu avea nimic în comun cu divinitatea creştină[101]. Multe dintre scrierile timpurii ale lui Cuza se axau pe amenințarea economică pe care evreii o reprezentau pentru statul român, dar în trecut mai scrisese succint şi pe teme de natură religioasă[102]. Antisemitismul era la loc de cinste în publicațiile UNC, depăşind antipoliticianismul şi anticomunismul între preocupările ultranaționaliştilor.

UNC a devenit LANC atunci cînd liderii UNC s-au întîlnit în una dintre cele mai mari biserici din Iaşi în 4 martie 1923 pentru un parastas în amintirea soldaților care au murit în război. Au aranjat ca preoții ce oficiau slujba să sfințească 70 de drapele cu svastici şi au depus un jurămînt față de Biserică, față de România şi față de LANC[103]. înființarea filialelor regionale a urmat un model asemănător. Şase luni mai tîrziu, cînd a fost deschisă o filială locală la Ungheni, o plasă* cu 650 de locuitori din estul laşului, toți etnici români, ceremonia a început cu o slujbă religioasă şi cu sfințirea unui drapel LANC de către preotul local[104]. Potrivit raportului poliției, la eveniment - care a avut loc într-o zi de tîrg, pentru ca organizatorii să se asigure că locul era cît de aglomerat posibil - au participat 200 de persoane. Cu acel prilej, Ion Zelea Codreanu a plecat din Iaşi la Ungheni pentru a vorbi despre importanța slujbei religioase, pericolul evreiesc şi programul LANC[105]. Nu toți liderii LANC ştiau prea multe despre partid. în memoriile sale, viitorul legionar I.C. Crişan scrie că în studenție a ținut un discurs într-un sat, încurajîndu-i pe oameni să se alăture LANC, deşi nici el nu era încă membru. A fost numit de îndată reprezentantul LANC în regiune[106]. Personalități ultra-naționaliste mult mai cunoscute mergeau la întrunirile din marile oraşe pentru a vorbi despre LANC şi de obicei erau întîmpinate la gară de mulțimi care ovaționau şi care le urmau la biserică pentru sfințirea drapelelor[107]. Preoții nu erau întotdeauna
de acord să sfințească drapelele, iar cînd se întîmpla asta, erau virulent condamnați de cei care luau cuvîntul la adunările LANC[108].

A.C. Cuza s-a impus ca protector al mişcării studențeşti antisemite, folosind publicațiile LANC, adunările şi canalele de comunicare pentru a întări legătura dintre comunitatea ultranaționalistă şi protestele din universități. Antisemitismul obsedant al LANC marginaliza antipoliticianismul şi anticomunismul, dar ideile sale se răspîndeau pe măsură ce ultranaționalişti din organizații mai mici începeau să urce în ierarhia LANC. Prin intermediul adunărilor culturale, al balurilor, ziarelor, băncilor, sindicatelor şi mitingurilor politice, organizațiile ultranaționa- liste aduceau laolaltă oameni care împărtăşeau aceleaşi idei, răspîndindu-şi ideologia în toată țara. Această rețea de membri respectabili ai societății, cu resursele sale financiare şi politice semnificative, avea să se dovedească crucială în susținerea mişcării studențeşti mai radicale şi a urmaşei acesteia, Legiunea Arhanghelul Mihail.

In secolul al XlX-lea, ideea că națiunile există şi că sînt colectivități valide şi semnificative, care merită loialitate, s-ar putea să fi fost nouă pentru majoritatea locuitorilor din regiunea ce avea să devină România modernă, dar în scurt timp propaganda naționalistă i-a făcut pe oameni să interpreteze în cheia ideologiei naționaliste problemele economice şi sociale ale țării. Barbara Jeanne Fields defineşte ideologia ca „vocabularul descriptiv al existenței cotidiene, prin care oamenii înțeleg la modul grosier realitatea socială

101 Nicolae Paulescu, *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Francmasoneria,* Filipeştii de Tîrg, Prahova, Antet XX Press, 2001, pp. 34-35.

102 Cuza, *Naționalitatea în artă,* pp. 287-300.

103 „Actul de constituire al LANC" şi „SSI Notă privind constituirea LANC", retipărit în Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* pp. 311-313.

* Subdiviziune a unui județ în vechea împărțire administrativă a României (n.tr.).

104 Pentru împărțirea etnică a plasei Ungheni, vezi Sabin Manuilă, *Recensămîntulgeneral alpopulației României din decemvrie 1930,* voi. 2(10 voi.), Bucureşti, Institutul Central de Statistică, 1938, p. 250.

105 ANIC, Fond DGP, dosar 16/1923, f. 13.

106 I.C. Crişan, .Amintiri despre Corneliu Zelea Codreanu", în Gabriel Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu şi epoca sa,* Norcross, GA, Criterion, 2001, pp. 56-61.

107 ANIC, Fond DGP, dosar 16/1923, f. 1. Descrieri ale unor întîlniri LANC similare din această perioadă pot fi găsite în USHMM, Fond MI-D, Rola 133, dosar 2/1922, ff. 44, 76; ANIC, Fond DGP, dosar 16/1923, ff. 156-157; şi „întrunirea LANC din T-Severin", *Ogorul nostru,* 1 (11-1), 17 septembrie 1923, p. 3.

108 USHMM, Fond MI-D, Rola 136, dosar 5/1926, f. 22; Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 1151, ff. 12-14.

pe care o trăiesc şi o creează de la o zi la alta”[109]. Nu mai era vorba doar despre propagandă şi credințele unui număr mic de activişti; naționalismul românesc de la începutul secolului XX devenise o ideologie. Mai mult decît atît, etnicitatea e situațională, în sensul că unele categorii naționale nu generează în mod automat grupări naționale strîns legate şi nici că, dacă cineva se identifică cu un anumit grup etnic într-un anumit context, asta înseamnă că acela e dispus să lupte pentru o cauză „națională” în alt grup[110]. Prin intermediul ziarelor, mitingurilor şi violenței, ultranaționaliştii au articulat naționalismul ca pe o chestiune economică şi politică urgentă. Oamenilor care poate că nu au fost în mod deosebit interesați de națiunea lor le păsa totuşi de situația cumplită în care se găsea țărănimea română; aşa că ultranaționaliştii au transformat ceea ce era de fapt o problemă economică într-o dispută între grupuri etnice.

109 Barbara Jeanne Fields, „Slavery, Race, and Ideology in the United States of America”, *New Left Review,* 181,1990, p. 110.

110 Rogers Brubaker et al, Naționalist Politics and Everyday Ethnicity in a Transylvanian Town, Princeton, Princeton University Press, 2006.

Dreptate tinerească

In vreme ce „vechiul” naționalism al secolului al XlX-lea le-a oferit ultranaţio- naliştilor din secolul XX modele şi idei, iar „noul” naționalism al LANC i-a organizat într-o mişcare unită, creuzetul în care au fost plămădite repertoriile şi relațiile legionare îl reprezintă mişcarea studențească antisemită ce îşi are originile în protestele din 10 decembrie 1922. In acea zi, între 3.000 şi 4.000 de studenți din toată țara s-au întîlnit în amfiteatrul Facultății de Medicină a Universității din Bucureşti, unde au intrat în grevă generală, plîngîndu-se de traiul supraaglomerat din cămine şi de mîncarea proastă de la cantine. In capul listei de revendicări se găsea *numerus clausus,* ceea ce însemna că voiau ca numărul de studenți români, maghiari şi evrei să fie proporțional cu procentul etniei lor din întreaga populație[111]. Această cerință îi viza în mod explicit pe evrei, care, la momentul recensămîntului din 1930, reprezentau 14,2% din numărul studenților şi doar 4% din totalul populației României[112]. în 1922, din cei 136 de absolvenți ai Facultății de Medicină de la Cluj, numai 64 erau români[113].

Imediat ce studenții protestatari au părăsit amfiteatrul, au fost întîmpinați de cordoane de jandarmi şi soldați, iar în momentul în care au refuzat să se retragă, jandarmii au deschis focul asupra mulțimii. Confruntările dintre studenți şi soldați au continuat toată ziua, căminele şi cantinele au fost evacuate, iar studenții au intrat în grevă pe o perioadă nedeterminată[114]. în aceeaşi zi au avut loc proteste similare la Iaşi şi Cluj, unde studenții evrei au fost atacați şi împiedicați să intre la cursuri[115].

111 Napoleon N. Crețu, „Acum 14 ani”, *Sfarmă-piatră,* 2 (55), 10 decembrie 1936, p. 4.

112 Manuilă, Recensămîntulgeneral din decemvrie 1930, voi. 2, p. xxxii; Livezeanu, Cultural Politics, p. 238.

113 Maria Someşan,,Mişcarea studențească din 1922*", Anuarul Institutului Român de Istorie Recentă,* 1, 2002, p. 192.

114 „10 Decembrie 1922, Mărăşeştii studențimii române”, *Porunca vremii,* 5 (599), 11 decembrie 1936, p. 3; „Manifestația studențească de Duminică”, *Universul,* 11 (284), 13 decembrie 1922, p. 3; „Agitațiile studențeşti”, *Dimineața,* 14 (5788), 13 decembrie 1922, p. 3; USHMM, Fond MI-D, Rola 133, dosar 4/1922, f. 1.

115 „Membrii Marelui Colegiu Universitar şi agitațiile antisemite”, *Lumea,* 19 decembrie 1922; retipărit în Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* pp. 260-261; „în jurul manifestațiunilor din Iaşi”, *Dimineața,* 14 (5788), 13 decembrie 1922, p. 4.

Violențele studențești ținuseră primele pagini ale ziarelor vreme de două săp- tămîni, pînă la întîlnirea din 10 decembrie. La 21 noiembrie, o mulțime s-a strîns în fața casei rectorului Universității din Iași și l-a numit „iudaizat", cerîndu-i demisia pentru că dăduse afară din cămin un lider al studenților și propusese sancțiuni administrative împotriva decanului Facultății de Drept, A.C. Cuza[116]. In 29 noiembrie, protestatarii din Cluj i-au evacuat pe evrei din campus și din cămine și au devastat redacția ziarului sionist *Uj Kelet {Noul Est,* 1919-1940), dînd foc manuscriselor și atacîndu-i pe redactorii săi și pe alți jurnaliști[117]. în timpul confruntărilor, un student evreu a fost omorît, iar alți patru au fost grav răniți[118]. A doua zi, studenții din Cluj au întrerupt un spectacol de operă strigînd Jos jidanii!", iar violența s-a răspîndit și în satele învecinate[119]. La Iași, magazinele evreiești au fost închise pe 6 decembrie din pricina unui protest antisemit la care au participat 400 de studenți și care s-a încheiat cu spargerea ferestrelor redacțiilor a două publicații și cu cîțiva studenți răniți[120]. Trei zile mai tîrziu, studenți din Iași s-au deplasat la Brașov și Oradea Mare, unde au încercat să-i agite pe localnici împotriva evreilor[121]. La următoarea lună, violența antisemită a cuprins toată țara. La Bîrlad, studenții au distrus o cafenea evreiască, la Huși, un copil evreu a fost înjunghiat și lăsat fără cunoștință, au fost sparte ferestrele caselor evreiești și ale sinagogilor, un grup de studenți a inițiat ciocniri violente cu poliția la Cernăuți, iar la Galați s-au înregistrat jafuri la magazinele evreiești și lupte de stradă între grupuri de evrei și studenți antisemiți după ce aproximativ 200 de studenți - majoritatea din Iași - s-au strîns în fața Teatrului Central, unde se juca o piesă în idiș, și i-au așteptat pe tinerii evrei să iasă[122].

Începînd cu 1919, toate universitățile românești s-au confruntat cu violențe studențești ultranaționaliste. La Iași, grupuri mici de studenți ultranaționaliști s-au încăierat cu comuniștii și le-au furat insignele și șepcile distinctive, au întrerupt prelegerile strigînd sloganuri antisemite, au încercat să-i împiedice pe studenții evrei să participe la cursuri și au boicotat ceremonia de deschidere a anului universitar[123]. De asemenea, s-au luat la harță cu presa, atacîndu-i pe jurnaliști și pe vînzătorii de ziare, vandalizînd chioșcurile de ziare și dînd foc publicațiilor care îi criticau[124]. Unul dintre liderii găștilor studențești era Corneliu Zelea Codreanu - fiul politicianului naționalist-democrat Ion Zelea Codreanu, protejat al lui A.C. Cuza și activist în Garda Conștiinței Naționale a lui Constantin Pancu. A fost exmatriculat de la universitate în iunie 1921 pentru acte de violență și vandalism, dar a continuat să joace un rol activ în politica studențească, iar exmatricularea sa n-a ajutat prea mult la potolirea radicalismului studenților ultranaționaliști[125]. Cu probleme similare s-a confruntat Clujul, unde universitatea fusese recent „românizată" și atît profesorii, cît și studenții se plîngeau de numărul mare de „străini" - în special unguri - care încă lucrau acolo[126]. Cîțiva membri ai Centrului Studențesc „Petru Maior" au publicat un ziar ultranaționalist numit *Dacia Nouă,* au scris articole calomnioase la adresa profesorilor, au dat petreceri gălăgioase și au vandalizat laboratoarele medicale despre care spuneau că erau

---

116 Stelian Neagoe, Triumful rațiunii împotriva violenței. Viața universitară ieșeană interbelică, Iași, Junimea, 1977, pp. 175-176.

117 „Manifestația studenților creștini din Cluj", *Universul,* 11 (274), 1 decembrie 1922, p. 7; „Incidente sîngeroase la Cluj între studenți", *Dimineața,* 14 (5775), 30 noiembrie 1922, p. 7.

118 „Dezordinile studențești din Cluj", *Dimineața,* 14 (5776), 1 decembrie 1922, p. 7.

119 „O punere la punct", *Universul,* 2 (276), 3 decembrie 1922, p. 7; „Dezordinele antisemite din Cluj", *Dimineața,* 14 (5777), 2 decembrie 1922, p. 7.

120 „Tulburările antisemite din țară", *Dimineața,* 14 (5783), 8 decembrie 1922, p. 3.

121 „Agitațiile studențești din țară", *Dimineața,* 14 (5786), 11 decembrie 1922, p. 3.

122 „Anti-Semitic Riots Spread in Rumania", *New York Times,* 20 decembrie 1922, p. 2; „Attack Jews in Rumania", *New York Times,* 27 decembrie 1922, p. 4; USHMM, Fond MI-D, Rola 132, dosar 1/1922, voi. l,ff. 14-15; Arhivele CNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 2, f. 320; „Manifestații antisemite la Bîrlad", *Dimineața,* 20 (5809), 3 ianuarie 1923, p. 4; „Tulburările antisemite la *Huși",Dimineața,20* (5815), 11 ianuarie 1923, p. 2.

123 Codreanu, *Pentru legionari,* pp. 40-52; Neagoe, *Triumful rațiunii,* pp. 78, 83, 90-99.

124 Neagoe, *Triumful rațiunii,* pp. 90-100; Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* pp. 200-202,250-253.

125 Neagoe, *Triumful rațiunii,* pp. 90-91.

126 Vasile Pușcaș, Universitate, societate, modernizare. Organizarea și activitatea științifică a Universității din Cluj (1919-1940), Cluj-Napoca, Eikon, 2003, p. 202.

folosite de un număr disproporționat de evrei[127].

Problema care a declanşat noul val de proteste din 1922 a fost o dezbatere cu privire la folosirea de cadavre ale unor evrei pentru disecții de către studenții mediciniști. In credința evreilor est-europeni, sufletul rămîne mai mult alături de trup dacă persoana nu e îngropată pînă la apusul soarelui în ziua în care a decedat şi, chiar şi-aşa, rămîne ataşat de trup încă un an. Prin urmare, se împotriveau cu tărie folosirii cadavrelor de evrei la orele de laborator, iar *responsa* rabinice din secolele al XVIII-lea şi al XlX-lea permiteau autopsiile numai dacă acestea puteau ajuta un pacient în viață. Primarul antisemit al Vienei, Karl Lueger, iscase un scandal în această privință în 1903, aşadar această problemă în relațiile dintre creştinii şi evreii din Europa Centrală şi de Est nu era deloc nouă[128]. Studenții spuneau că în noiembrie 1922 cursanții evrei începuseră să fure cadavrele evreilor din morgi pentru a le feri de disecții, deşi acceptau această practică în cazul cadavrelor de creştini[129]. C.M. Râpeanu, unul dintre liderii studenților antisemiți la acea vreme, a susținut mai tîrziu că studenții evrei i-au atacat pe studenții

127 „Tinerime universitară română", *Apărarea națională,* 1 (1), 1 aprilie 1922, p. 20; Stelian Neagoe, *Viața universitară clujeană interbelică,* voi. 1, Cluj-Napoca, Dacia, 1980, pp. 163,187, 204.

128 Tatjana Buklijas,„Cultures ofDeath and Politics ofCorpse Supply: Anatomy in Vienna, 1848-1914", *Bulletin of the History of Medicine,* 82, 2008, pp. 598-605.

129 Delaromanu, „Cadavrele...", *Cuvîntul studențesc,* 1 (3), 15 ianuarie 1923, p. 3.

români cu săbii atunci cînd aceştia s-au adunat să protesteze împotriva furturilor[130]. A doua zi au izbucnit revolte studențeşti antisemite la Cluj.

Pentru a înțelege de ce studenții s-au mobilizat atît de uşor în jurul cauzei ultranaționaliste, e important să se țină cont de mediul social şi intelectual din universitățile româneşti. In anii 1920, mulți dintre studenții înmatriculați la universitățile româneşti erau primii din familiile lor care urmau studii superioare. Profesorii se plîngeau că tinerii nu erau deloc pregătiți pentru educația universitară, afirmînd că „nu aveau nici cele mai elementare şi fundamentale noțiuni” de biologie sau din studiul clasicilor[131]. Doar 10% dintre studenții care s-au înscris la universitate în perioada 1929-1938 au obținut şi diploma de absolvire[132]. în fața unui mediu academic în care nu erau pregătiți să reuşească, a unor condiții de trai precare, a cursurilor supraaglomerate şi a şanselor slabe la o carieră de succes după absolvire în lipsa relațiilor potrivite, studenții aveau nevoie de un debuşeu pentru frustrările lor. Studenții, predominant de sex masculin, care beneficiau de gratuitate la transportul cu trenul şi astfel îşi permiteau să călătorească pe bani puțini la congresele studențeşti, avînd o brumă de educație, care le era suficientă pentru a se lăsa convinşi de politicile profesorilor ultranaționalişti precum A.C. Cuza, au găsit acel debuşeu în violența antisemită.

Huliganismul

Conducerile universităților româneşti au răspuns provocărilor din 10 decembrie 1922 închizînd instituțiile şi exmatriculîndu-i pe liderii scandalagiilor. De asemenea, au acceptat şi o parte din revendicările studenților. în 4 ianuarie 1923, ministrul Educației a decis ca toți studenții care nu aveau cetățenie română să fie exmatriculați. Măsura nu i-a afectat pe studenții evrei şi nici nu a intrat în vigoare imediat[133]. Mai tîrziu în acel an, Senatul Universității din Iaşi a luat hotărîrea ca studenții români să facă disecții pe cadavre de creştini, iar cei evrei pe cadavre ale evreilor. Dacă măsura îi nemulțumea pe evrei, atunci aceştia puteau să studieze exponatele de la muzeu[134]. Deja chestiunea cadavrelor nu se mai afla în fruntea listei de revendicări, prioritate avînd introducerea *numerus clausus* şi acordarea
mai multor privilegii organizațiilor studențeşti. Studenții ultranaționalişti au continuat, cu întreruperi, protestele pînă la instaurarea dictaturii regale în 1938.

La Bucureşti, ziarul *Cuvîntul studențesc* (1923-1940) anunța că o grupare de 150 de evrei înarmați cu bețe, mănuşi de box şi pistoale a atacat între 25 şi 30 de studenți români în sala de curs, în ianuarie 1923[135]. Ziarul mai scria că bande de evrei au atacat şi au „torturat” opt studenți - printre care şi o femeie - atunci cînd aceştia au intrat în mahalaua Văcăreşti, predominant evreiască, pentru a vinde exemplare din *Cuvîntul studențesc.* Cînd au intervenit polițiştii, evreii i-ar fi atacat şi pe aceştia[136]. Nici una dintre aceste relatări nu se găseşte în surse non- fasciste. De fapt, în acea lună au fost arestați cîțiva studenți pentru acte de violență săvîrşite în Văcăreşti, ceea ce aruncă o umbră de îndoială asupra credibilității relatărilor ultranaționaliste privind violențele comise de evrei împotriva românilor[137]. Acest mod de a înscena atacuri evreieşti împotriva creştinilor era la ordinea zilei în paginile presei de dreapta din acea vreme. In august 1925, un ziar important cu simpatii naționaliste relata că „[în Băceşti,] grupuri de evrei au agresat tineri creştini surprinşi pe stradă singuri sau cîte doi”[138]. Evreii ar fi bruscat cîțiva angajați de la taxe şi impozite la Chişinău şi studenți români în Hațeg, iar un profesor român ar fi fost atacat de elevii săi evrei[139]. La Piatra Neamț, presa de dreapta a scris că evreii au bătut nişte elevi care aruncaseră cu o piatră în fereastra sinagogii în timpul unei slujbe[140].

---

130 C.M. Râpeanu, „începuturile mişcării studențeşti”, *Sfarmă-piatră,*2 (55), 10 decembrie 1936, p. 5.

131 AN - Cluj, Fond Universitatea din Cluj, Facultatea de Ştiință, dosar 204/1930, f. 18.

132 Antoine Roger, Fascistes, communistes et paysans: Sociologie des mobilisations identi- taires roumaines (1921-1989), Bruxelles, Editions de l'Universite de Bruxelles, 2002, pp. 117-118.

133 AN - Bucureşti, Fond Universitatea din Bucureşti, Rectorat, dosar 4/1923, f. 264.

134 AN - Iaşi, Fond Universitatea „ALI. Cuza”, Rectorat, dosar 1022/1923, ff. 372-375, Rola 121, dosar 1025/1923, ff. 21-25.

135 Jidovii ne-au declarat război”, *Cuvîntul studențesc*, 1 (5), 31 ianuarie 1923, p. 2.

136 N.N. Crețu, „Vînătoare de creştini”, *Cuvîntul studențesc,* 1 (6), 1 februarie 1923, p. 1.

137 Someşan, „Mişcarea studențească”, p. 199.

138 „Măsuri de ordine în toată Moldova”, *Universul,* 18 august 1925.

139 USHMM, MI-D, Rola 135, dosar 2/1926, £ 111; „Incidente regretabile la Hațeg”, *Universul,* 23 iunie 1926; „învățătorul Bodrugă a încercat... asasinarea elevilor evrei?”, *Universul,* 24 iulie 1926.

140 „încăerările dela P.-Neamț”, *Universul,* 1 octombrie 1926.

Potrivit rapoartelor poliției şi ale universității, de obicei studenții români erau cei care-i atacau pe evrei. în timpul semestrului din primăvara anului 1923, studenţii ultranaţionalişti din Bucureşti întrerupeau adesea orele de curs şi de laborator şi cereau ca toată lumea să părăsească încăperea. Dacă oamenii refuzau, intruşii țipau, cîntau, loveau în uşi, facînd imposibilă continuarea cursului. Uneori îi atacau pe studenţii evrei pe cînd aceştia părăseau sălile[141]. Ultranaționaliştii obligau toate persoanele pe care le bănuiau că ar fi evrei să arate buletinul; pe acesta era menționată etnia[142]. Poliția îi aresta pe liderii studențeşti şi le confisca exemplare din ziarul lor, dar degeaba[143]. La sfîrşitul lui februarie 1923, părți ale oraşului erau blocate,

141 AN - Bucureşti, Fond Universitatea din Bucureşti, Rectorat, dosar 4/1923, ff. 61, 65-66, 76.

142 Mihail Sebastian, *De două mii de ani. Roman,* Bucureşti, Editura Națională-Ciornei, 1934, pp. 19, 31-32.

143 USHMM, Fond MI-D, Rola 132, dosar 1/1922, voi. 1, £ 45.

iar barierele încă stăteau în picioare, în aprilie, în campus au fost aduşi jandarmi, iar în decembrie aceştia au fost înlocuiţi de armată[144]. Deşi trebuiau să țină sub control agitațiile provocate de studenți, mulți dintre soldați admirau ultranaţio- nalismul lor şi doi ofițeri au fost arestați în februarie 1923 pentru că participaseră la o manifestație studențească[145].

In mai, senatele universităților din Bucureşti, Cluj şi Iaşi au început să-i exmatriculeze pe studenții cunoscuți ca fiind scandalagii, iar la intrarea în clădire se cereau buletinele, ca modalitate de a-i trece pe o listă neagră pe studenții-pro- blemă[146]. Spre sfîrşitul lunii, români din Bucureşti au atacat studenți bulgari în cantina Facultății de Medicină[147]. Problemele au reapărut în toamnă, după reînceperea cursurilor, studenții evrei plîngîndu-se că erau insultați, amenințați şi agresați zilnic[148] [149]. în 1925, autoritățile au hotărît să-i exmatriculeze imediat pe studenți pentru acte de violență, dar după aceea i-au primit înapoi cu condiția să-şi recunoască greşeala şi să-şi ceară iertare. Deşi răspunsul studenților a fost că asemenea măsuri erau jignitoare şi umilitoare, mulți au profitat de
·39
ocazie .

La Cluj, în luna ianuarie a anului 1923 studenții continuau să deranjeze orele şi să-i împiedice pe evrei să asiste la cursuri[150]. Greva nu înceta, iar unii studenți au depus declarații la facultate în care spuneau că „spiritul de colegialitate şi conştiința mea națională îmi dictează că, atîta timp cît studenții evrei sînt la lucrări, eu nu pot să rămîn în laborator"[151]. în februarie au atacat din nou redacțiile ziarelor minorităților şi i-au amenințat pe polițiştii care încercau să intervină cu pistoale[152]. în 10 martie, cîțiva studenți au fost arestați pentru că umblau pe străzi strigînd remarci jignitoare

144 Aladin, „Tîlcul Scandalului", *Contimporanul,* 2 (29), 3 februarie 1923, p. 1; Jandarmul în universitate?", *Cuvîntul studențesc,* 1 (10), 15 aprilie 1923, p. 1; „Armata în universitate", *Cuvîntul studențesc,* 1 (46), 18 decembrie 1922, p. 1.

145 Dana Beldiman*, Armata şi mişcarea legionară, 1927-1947,* Bucureşti, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2002, pp. 53-54.

146 AN - Bucureşti, Fond Universitatea din Bucureşti, Rectorat, dosar 4/1923, ff. 91-92; AN - Cluj, Fond Universitatea „Ferdinand I", Facultatea de Ştiință, dosar 76/1922, ff. 53, 95.

147 AN - Bucureşti, Fond Universitatea din Bucureşti, Rectorat, dosar 4/1923, ff. 80-81.

148 *Ibidem,* ff. 137,140-141. *Cf.* Sebastian, *De două mii de ani,* pp. 7,17,19,53; Saşa Pană, *Născut în '02. Memorii, file de jurnal, evocări,* Bucureşti, Minerva, 1973, pp. 137-145.

149 „In preajma deschiderei Universităților", *Lancea,* 1 (7), 1 noiembrie 1925, p. 1; AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza", Rectorat, Rola 121, dosar 1084/1925, ff. 34-36; AN - Cluj, Fond Universitatea „Ferdinand I", Facultatea de Ştiință, dosar 76/1922, ff. 110-113.

150 AN - Cluj, Fond Universitatea „Ferdinand I", Facultatea de Ştiință, dosar 76/1922, ff. 3, 6.

151 *Ibidem,* f. 4.

152 *Ibidem,* f. 9.

şi agresîndu-i pe evrei[153]. în aprilie, studenţi medicinişti evrei au fost atacaţi din nou în afara sălii de curs, iar în cadrul unei întîlniri la care au participat 346 de studenţi s-a votat continuarea boicotării cursurilor[154]. în mai, facultatea a început să ţină liste de prezenţă, care erau predate la decanat în fiecare zi. Uneori nu se prezenta la ore nici un student, iar majoritatea numelor celor care asistau la cursuri erau vădit evreieşti[155]. Studenţii antisemiţi deveneau tot mai impertinenţi, iar mai tîrziu în luna aceea au fost trase cîteva focuri de armă înspre locuinţa rectorului[156]. In 1924, cîţiva studenţi au dărîmat uşa de la biroul rectorului pentru a-l ataca pe prefectul poliţiei, Ovidiu Gritta, care se ascundea acolo. în acelaşi timp, ei îi strigau rectorului să aibă grijă şi să nu stea în dreptul uşii pentru a nu fi rănit[157]. Din februarie 1925, 40 de jandarmi stăteau permanent în campus, avînd ordine stricte de a aresta pe oricine tulbura liniştea[158].

La Iaşi, situaţia era similară, poate chiar mai violentă. Aici, cei mai răi agitatori erau studenţii de la Drept, care întrerupeau orele Facultăţii de Medicină[159]. Autorităţile au suspendat cursurile în martie 1923, dar de îndată ce orele au fost reluate problemele au continuat[160]. Adesea, demonstraţiile şi adunările studenţeşti se încheiau cu marşuri ale participanţilor pe străzi, cîntînd imnuri naţionaliste[161]. Cînd poliţia încerca să-i oprească pe studenţi din cîntat, aceştia ripostau aruncînd cu oţet şi ouă stricate[162]. La 5 decembrie 1923, studenţii evrei din Iaşi au anunţat că nu pot participa la ore pentru că intrările în clădiri erau păzite de studenţi înarmaţi[163]. Alţi 44 de studenţi evrei i-au scris rectorului că în 11 si 12 decembrie 1923 au fost atacaţi în timpul orei lui Corneliu Şumuleanu. Acesta era un membru de frunte al LANC şi aparent s-a făcut că nu vede atunci cînd studenţii români au început să-i bată cu bîtele pe evrei. Evreii au fugit afară ca să-l aştepte pe rector, dar, din cauza frigului, au fost nevoiţi să se întoarcă înăuntru după pălării şi haine. Românii îi aşteptau şi i-au atacat cu bare de metal. De data aceasta studenţii de la Medicină erau cei care întrerupeau cursurile Facultăţii de Drept[164].
în acea lună, la Iaşi au fost introduse listele de prezenţă, iar campusul a fost ocupat de armata română[165].

Studenţii români au avut ce învăţa de la mişcarea studenţească germană, în vremea cînd aceasta se afla în faza sa cea mai radicală, la începutul anilor 1920. în 1921, ei au format Asociaţia Studenţilor Români din Berlin, pentru a promova schimburile culturale, iar în toamna anului 1922 Corneliu Zelea Codreanu s-a dus în Germania pentru a studia mişcarea antisemită de acolo[166]. Studenţii din Iaşi au împrumutat 8.000 de lei de la unul dintre sponsorii LANC pentru a-i plăti lui Codreanu călătoria, iar acesta a ajuns la timp ca să asiste la violenţele studenţeşti de pe străzile Berlinului din luna noiembrie a acelui an[167]. Mai tîrziu a scris că a călătorit în Germania pentru că „ne dădeam bine seama, din studiile pe care le facuserăm, că problema jidovească are un caracter internaţional şi că reacţiunea nu poate fi decît tot în plan internaţional”[168]. Codreanu n-a ajuns să-i şi cunoască pe studenţii nemţi, dar a cumpărat avid orice carte şi broşură antisemite disponibile[169]. După întoarcerea de la Berlin, Codreanu a promis că în martie 1923 va organiza la Iaşi o „mare adunare studenţească”, ce avea să includă participanţi din Germania, Polonia şi Cehoslovacia[170]. Dar

153 *Ibidem,* f. 21.
154 *Ibidem,* ff. 24, 26, 41-42.
155 *Ibidem,* ff. 61-82,88-89. Adesea, profesorul nota în mod explicit care dintre studenţii prezenţi erau evrei.
156 *Ibidem,* ff 92, 216.
157 *Ibidem,* ff 5-8.
158 *Ibidem,* f. 42.
159 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, Rola 121, dosar 1024/1923, ff. 2, 42-44.
160 *Ibidem,* ff. 45-46.
161 „Acţiunea studenţilor naţionalişti”, *Lumea,* 9 decembrie 1922, retipărit în Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* pp. 259-260.
162 „Provocatorul Manciu”, *Naţionalistul,* 10 (44), 4 noiembrie 1923, p. 3.
163 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, dosar 1022/1923, ff. 511-512.
164 *Ibidem,* ff 474-477. *Cf.* Sebastian, *De două mii de ani,* p. 33.
165 *Ibidem,* ff. 538, 546.
166 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, dosar 966/1921, f. 41.
167 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, ff. 248-250, 320.
168 Codreanu, *Pentru legionari*, p. 68.
169 Interogatoriul lui Corneliu Zelea Codreanu din 31 octombrie 1923, retipărit în Scurtu (ed.), *Totalitarismul*, p. 387.
170 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, f. 321.

întîlnirea promisă n-a mai avut loc niciodată, iar cînd studenții cehoslovaci au vizitat România în septembrie 1923, în scrisoarea lor de mulțumire nu se menționa nimic despre lupta antisemită, deşi au spus că au fost foarte bine primiți de studenții români şi că speră la o colaborare mai strînsă între centrele studențeşti din cele două țări[171].

Codreanu era tot la Berlin atunci cînd în țară izbucneau protestele din decembrie 1922, dar la întoarcere, în februarie 1923, a venit cu noi idei de organizare, precum şi cu broşe şi ace de cravată cu svastici pe ele, care în scurt timp au devenit populare printre studenții români[172]. De asemenea, le-a cerut unor studente să înceapă să croiască drapele cu svastici în camerele de cămin[173]. Victimele violențelor studențeşti din Iaşi îi identificau pe atacatori după svasticile pe care aceştia le purtau, ceea ce demonstrează faptul că aceste podoabe deveniseră în scurt timp o trăsătură specifică modei ultranaționaliste[174]. în cîțiva ani, evreii care mergeau noaptea cu trenul s-au învățat să poarte svastica prinsă de haină pentru

171 „Relațiile dintre studenții cehoslovaci şi români”, *Cuvîntul studențesc*, 1 (34), 25 septembrie 1923, p. 2.

172 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, f. 324.

173 ANIC, Fond DGP, dosar 15/1923, ff. 8-10.

174 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, dosar 1087/1925, ff. 15,18-19.

a evita astfel agresiunile[175]. Codreanu a continuat să importe podoabe fasciste din Germania pînă la sfîrşitul lui 1924, dar pînă la mijlocul anului 1923 Centrul Studențesc Bucureşti proiectase deja propria insignă, pe care o vindea pentru a strînge bani[176].

Studenții din alte oraşe universitare şi-au exprimat simpatia față de cauza naționalistă. în 28 decembrie 1922, cei din Cernăuți au intrat în grevă şi au promis că-i vor împiedica pe studenții evrei să-şi dea examenele[177]. Studenții de la Facultatea de Drept din Oradea Mare i-au scris rectorului Universității din Iaşi declarîndu-şi solidaritatea față de mişcarea antisemită de acolo[178]. Cei de la Politehnica din Timişoara şi-au exprimat sprijinul pentru mişcarea din Bucureşti şi au evidențiat faptul că se confruntau şi ei cu condițiile de trai supraaglomerat şi cu subfinanțarea instituțiilor[179]. Oamenii călătoreau între aceste oraşe pentru a face schimb de informații şi pentru a afla ce se petrecea în alte universități[180]. Din 1923, în vacanțe, studenții au început să meargă şi în satele şi în oraşele în care nu existau universități, unde distribuiau broşuri şi făceau propagandă ultra- naționalistă[181]. Ca şi organizațiile naționaliste de dinainte de război, studenții participau la sărbători naționale şi strîngeri de fonduri, în cadrul cărora îşi răs- pîndeau mesajele şi atrăgeau sprijin financiar[182].

De obicei, violența studențească se desfăşura în grup, iar în cele mai multe descrieri ale acestor agresiuni se menționează cum între 40 şi 100 de studenți români atacau o mînă de evrei. Cel mai adesea, victimele îi puteau identifica doar pe lideri, majoritatea atacatorilor rămînînd anonimi[183]. Uneori, agresorii nici măcar nu erau studenți sau nu mîncau la cantinele unde aveau loc atacurile[184].
Dimensiunea grupurilor sugerează faptul că răufăcătorii se adunau dacă şi cînd voiau şi că acestea nu erau bande organizate ierarhic, cu legături strînse între membri, sau trupe paramilitare. Nu erau organizate nici de veterani din Primul Război Mondial, obişnuiți cu violența, aşa cum se întîmpla în cazul violenței paramilitare din Europa la acea vreme[185]. Cu toate acestea, studenții aveau o conducere bine definită, adesea actele de violență erau premeditate, iar țintele erau alese pentru cît mai multă vizibilitate.

După cum sugerează cîntecele, strigătele şi actele de huliganism din timpul demonstrațiilor antisemite, adunările studențeşti erau şi distractive. In timpul unui protest din 1927, studenții au purtat pe străzi un cazan cu mîncare pe care scria: „Gustați, ca să vă convingeți cît de prost sîntem hrăniți”[186]. Două exemple de la mijlocul anilor 1930 vin să ilustreze atmosfera convivială, mai puțin sobră din cadrul adunărilor studențeşti. După ce s-a tras în studenți în timpul demonstrațiilor din 25 ianuarie 1933, liderii acestora i-au trimis o telegramă lui Teodor Mociulschi (1903-?), care era liderul Asociației Studenților Creştini din Iaşi, cerîndu-i să organizeze un protest în acel weekend[187]. Drept răspuns, duminică, studenți din Iaşi au asistat la slujbă, după care Mociulschi a ținut un discurs, iar mulțimea a pornit într-un marş de protest paşnic, apoi a cotit brusc spre o veche clădire în renovare, deținută de o familie evreiască de vază. Studenții au început să

175 USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 1/1925, f. 162.

176 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, ff. 119-120; „Insigna studențească”, *Cuvintul studențesc*, 1 (22), 10 iulie 1923, p. 4.

177 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, dosar 1021/1923, ff. 222-224.

178 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, dosar 1087/1925, f. 41. La Oradea Mare nu exista universitate, dar oraşul avea o Şcoală de Drept afiliată Universității din Cluj.

179 Aurel Ciochină, „Studenții Timişoarei”, *Cuvintul studențesc,* 1 (4), 28 ianuarie 1923, p. 4.

180 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, dosar 1085/1925, ff. 30-34; AN - Cluj, Fond Universitatea „Ferdinand I”, Facultatea de Ştiință, dosar 109/1924, f. 60.

181 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, Rola 132, dosar 1/1922, ff. 75-76, 84, 142; „Studenți în propagandă”, *Cuvintul studențesc*, 1 (19), 19 iunie 1923, p. 4; „Pentru studenți”, *Cuvintul studențesc,* 1 (22), 10 iulie 1923, p. 4.

182 „Informațiuni”, *Cuvintul studențesc,* 1 (20), 26 iunie 1923, p. 4; „Din activitatea studențească”, *Cuvintul studențesc,* 1 (32), 18 septembrie 1923, p. 2.

183 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, Rola 129, dosar 1057/1924, f. 9.

184 *Ibid.,* dosar 1125/1926, f. 6.

185 Reichardt, *Faschistische Kampfbund,* p. 96; Robert Gerwarth, „The Central European Counter-Revolution: Paramilitary Violence in Germany, Austria, and Hungary after the Great War”, *Past and Present,* 200, 2008, pp. 175-210.

186 „The Government and the Needs of the Students”,USNA, Records of the Department of State relating to Internai Affairs of Romania, 1910-1944.

187 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000324, voi. 8, f. 126.

dărîme zidurile, iar cînd un profesor pe nume Eugen Pavlescu a ajuns la fața locului, aceştia l-au apostrofat şi au refuzat să prezinte buletinele. Polițiştii aflați la fața locului au refuzat să intervină chiar şi atunci cînd studenții au început să arunce cu cărămizi în ei. In cele din urmă, Pavlescu însuşi a intrat în mijlocul mulțimii, iar studenții şi-au schimbat atitudinea imediat, strigînd „Trăiască profesorul!" şi jurîndu-i că nu ei au fost cei care au aruncat cu cărămizi[188]. Se pare că pentru aceşti studenți actele lor de vandalism erau un fel de glumă, polițiştii erau nişte jucării inofensive, iar profesorii lor, oameni care, în funcție de toanele studenților, le puteau fi prieteni sau duşmani.

Intr-o altă duminică seară din anul 1935, grupuri de studenți hoinăreau prin parcul Cişmigiu din centrul Bucureştiului, unde îi opreau pe trecători, cerîndu-le să le arate buletinele. Dacă dintre aceştia cineva se dovedea a fi evreu, acea persoană era imediat agresată. Apoi, grupurile de studenți au devenit mai numeroase şi s-au extins pe bulevardele din apropiere, continuînd să-i hărțuiască pe evreii care treceau pe-acolo, pînă cînd au început să se îngrijoreze în legătură cu eventualele represalii ale poliției şi s-au întors în parc. Strîngîndu-se deja vreo mie de studenți, mulțimea a început să strige Jos jidanii!" şi să se îndrepte spre căminul studenților medicinişti, aflat la două străzi distanță. Balcoanele căminului erau pline de studenți, iar cineva a ținut un discurs despre cît de sfîntă şi dreaptă era cauza lor. Cînd s-au plictisit, studenții s-au întors în stradă, unde au început să ceară actele de identitate ale celor din autobuze şi să spargă vitrinele magazinelor. Polițiştii şi jandarmii au intervenit atunci cînd studenții au ajuns în zona comercială evreiască de pe strada Lipscani. Au tras cîteva focuri de armă şi i-au lovit pe studenți cu paturile puştilor, aşa că scandalagiii s-au împrăştiat şi au plecat acasă[189]. După aceea, Centrul Studențesc Bucureşti (CSB) i-a trimis o scrisoare ministrului de Interne în care menționa că a demarat o anchetă proprie pe marginea evenimentelor şi că „a descoperit că agenții provocatori ai acestui incident fac parte din tineretul Partidului Național Liberal, iar unii dintre ei sînt agenți ai Siguranței. Am surprins chiar sergenți de poliție şi comisari care, amestecați printre manifestanți, strigau, arătînd cu degetul: «Loviți, că e jidan!»"[190].

Studenții nu păreau să aibă nişte obiective bine stabilite, iar locurile în care se adunau erau cele în care îşi petreceau timpul liber în mod obişnuit. Discursurile erau vagi şi ținute ad-hoc. Agresorii atacau orice evreu, nu anumiți duşmani ai mişcării studențeşti. Solicitarea actelor de identitate e o activitate specifică poliției, iar atunci cînd îşi faceau singuri dreptate, studenții imitau procedurile unor autorități legitime, dar păreau să trateze chestiunea mai degrabă ca pe un joc decît ca pe o încercare serioasă de a-i îndepărta pe evreii dintr-o zonă. Cînd întîmpinau rezistență armată, dădeau înapoi foarte repede. Atunci cînd li se cerea să dea socoteală, faceau afirmații absurde, cum că întregul incident a fost pus la cale de liberali şi de poliția secretă. Comparînd *squadristi* din Italia cu *Sturmtruppen* din Germania, Sven Reichardt observa că violența era mai bine înrădăcinată în cultura fascistă italiană decît în nazismul german, pentru că violența fascistă n-a avut o opoziție prea fermă în Italia. Acelaşi model e valabil şi pentru România, unde violența studențească era anarhică, şi nu o luptă pe viață şi pe moarte[191]. Huliganismul şi violența erau chestiuni serioase pentru evrei, pentru universități şi forțele de ordine, dar pentru studenții ultranaționalişti acestea reprezentau o distracție, o modalitate de a face parte dintr-un grup şi de a reitera faptul că străzile țării şi spațiile publice erau controlate de studenții români, nu de evrei sau de poliție.

Congresele studenţeşti

Universitățile ai căror studenți făceau parte din mişcarea studențească ultrana- ționalistă se aflau la sute de kilometri unele de altele, dar studenții se reuneau la congrese care aveau loc cel puțin o dată pe an. De obicei acestea erau însoțite de acte de vandalism şi violență, iar autoritățile erau mereu în alertă atunci cînd studenții cereau să se reunească, suplimentînd paza în trenuri şi în gări, în caz că studenții începeau să-i atace pe evrei în drumul lor spre congrese[192]. Primul congres de acest fel trebuia să aibă loc în iulie 1923 la Cluj, unde au fost invitați să țină prelegeri pe teme antisemite profesori universitari şi ultranaționalişti de

188 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 52/1933, ff. 83-89; Fond Universitatea „Al.I. Cuza", Rectorat, Rola 305, dosar 1596/1935, f. 32.

189 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 1, ff. 32-45.

190 „Măsurile represive împotriva dezordinelor", *Adevărul,* 12 aprilie 1935.

191 Reichardt, *Faschistische Kampfbund,* pp. 75, 98.

192 USHMM, Fond MI-D, Rola 132, dosar 1/1922, ff. 161-162,171,178,190; Fond Dosare SRI, Rola 106, dosar 1151, ff. 301-305; AN - Braşov, Fond Chestura de Poliție, Serv. Exterioare, dosar 253/1927, f. 5.

vază din diverse organizații[193]. Guvernul nu le-a aprobat studenților cererea de a organiza congresul, dar aceştia s-au întîlnit oricum la Iași, forțînd cordonul de jandarmi şi intrînd în sala de conferințe a universității, apoi petrecînd ultimele două zile de congres în apropiere, la Mănăstirea Cetățuia[194]. Au vorbit despre reorganizarea centrelor studențești, despre sprijinirea populațiilor româneşti din Macedonia şi Banatul sîrbesc şi despre continuarea luptei împotriva evreilor, a guvernului şi a conducerilor universităților[195]. La congresele următoare s-a discutat pe teme similare, dar acestea au fost însoțite şi de slujbe religioase şi de momente muzicale şi artistice[196].

Cel mai faimos congres studențesc al perioadei a avut loc la Oradea Mare, un oraş din Transilvania situat în apropiere de granița cu Ungaria. Cînd a apărut propunerea organizării congresului acolo, autoritățile locale s-au opus, de frica violențelor studențeşti. Guvernul a respins obiecțiile lor, promițînd mobilizarea în zonă a trupelor necesare pentru menținerea ordinii[197]. Ediția din 24 noiembrie

193 Au fost invitați să ia cuvîntul I.C. Cătuneanu, A.C. Cuza, Vasile Dumitru, Mihail Dragomirescu, Găvănescul, Gheorghiu, Iuliu Hațieganu, I. Mândrescu, S. Mehedinți, Ec. C. Nazarie, Cezar Papacostea, Nicolae Paulescu, M. Ştefanescu, Octavian Goga, C. Vasiliu-Bolnavu, Alexandrina Gr. Cantacuzino, Leonte Moldovanu şi Amos Frâncu. „Programul congresului", *Cuvîntul studențesc*, 1 (27), 14 august 1923, p. 1; AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza", Rectorat, Rola 121, dosar 1024/1923, £ 194.

194 „Congresul studențesc oprit", *Cuvîntul studențesc,* 1 (26), 7 august 1923, p. 1; „Congresul delegaților întregei studențimi române din țară", *Cuvîntul studențesc,* 1 (30), 4 septembrie 1923, p. 1. Relatări ulterioare romanțate susțin că, după ciocnirile inițiale cu jandarmii, studenții au ținut congresul în pădure. Lorenzo Baracchi Tua, *Garda de Fier,* trad. de Cesar Balaban, Bucureşti, Editura Mişcării Legionare, 1940, pp. 40-41.

195 „Hotărîrile studențimii române în congresul de delegați", *Cuvîntul studențesc,* 1 (30), 4 septembrie 1923, pp. l-2.

196 „Programul congresului", *Cuvîntul studențesc,* 4 (1), 26 noiembrie 1926, p. 2; USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 1/1924, f. 163.

197 Tereza Mozes, *Evreii din Oradea,* trad. de Liviu Borcea, Bucureşti, Hasefer, 1997, p. 140.

1927 a ziarului *Cuvîntul studențesc* conținea două articole ce aveau scopul de a-i pregăti pe studenți pentru congres. Primul era scris de Lorin Popescu, preşedintele Uniunii Naționale a Studenților Creştini din România (UNSCR), organizație înființată în 1925 pentru a reprezenta interesele grupurilor studențeşti ultranaționaliste din țară. Popescu le cerea studenților să vină la congres cu „fețele senine şi mintea deschisă”[198]. Al doilea articol prezenta o listă cu 30 de studenți români care fuseseră recent victime ale agresiunilor evreilor[199]. Astfel de mesaje conflictuale nu erau de bun augur pentru zilele ce aveau să urmeze. Pînă la 1 decembrie, în cadrul poliției se trimiteau circulare de avertizare în legătură cu broşurile antisemite răspîndite prin trenuri pentru a agita populația[200]. Trei zile mai tîrziu, tînărul jurnalist Mircea Eliade (1907-1986) a apărat în paginile *Cuvîntului studențesc* „idealismul adorabil” al studenților agitatori, interpretând turbulențele ca fiind durerile tot mai mari ale unei „autentice renaşteri a religiozității”[201]. Atacurile împotriva evreilor au început în aceeaşi zi.

Pentru congres, studenții au beneficiat de gratuitate la călătoria cu trenul, iar unii dintre ei au avut cazare la hotel, dar cetățenii din Oradea - inclusiv evreii - au fost rugați să-i cazeze pe restul studenților în casele lor[202]. Studenții au profitat de călătoria lor prin țară ca să vandalizeze gările şi să-i viziteze pe simpatizanții din oraşele de pe drum[203]. Aproximativ 6.000 de studenți au venit la Oradea Mare pentru congres, care s-a ținut într-o sală cu o capacitate de 1.500 de locuri. în prima zi, mulți studenți au participat la discuțiile despre *numerus clausus,* dar din ce în ce mai puțini studenți au rămas şi la discuțiile privind detaliile minore[204]. Restul, conform Legației Americane la Bucureşti, „alergau pe străzi țipînd, purtînd nişte bețe lungi pe care le furaseră din piață, cu buzunarele pline de pietre pe care le-au luat de pe malul unui rîu din oraş şi cu jandarmii după ei peste tot”[205]. Potrivit relatării Legației, majoritatea magazinelor erau închise, iar pe străzi nu se aflau alți oameni în afara studenților rebeli, care au furat, au distrus patru sinagogi şi i-au atacat pe evrei pe stradă şi în trenuri. Mai tîrziu, poliția a raportat că studenții „au distrus toate vitrinele şi firmele, spărgînd obloanele şi distrugînd magazinele, pînă la cel mai elementar obiect uzual”[206]. Un evreu a povestit cum

198 Lorin Popescu, „La Oradea”, *Cuvîntul studențesc,* 4 (1), 24 noiembrie 1927, p. 1.

199 „La Răboj”, *Cuvîntul studențesc, 4* (1), 24 noiembrie 1927, p. 5.

200 „Circulara Ministerului de Interne”, 1 decembrie 1927, retipărită în Ioan Scurtu (ed.), *Ideologie şiformațiuni de dreapta în România,* voi. 2, Bucureşti, Institutul Național Pentru Studiul Totalitarismului, 2000, p. 87.

201 Mircea Eliade, „O generație”, *Cuvîntul studențesc,* 4 (2), 4 decembrie 1927, p. 1.

202 Mozes, *Evreii din Oradea,* p. 141.

203 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 2, pp. 91-92, 95.

204 *Ibidem,* pp. 98-100.

205 „A Bird’s-Eye View of the Students’ Congress, the Riots, and the Effects”, USNA, Records of the Department of State relating to Internai Affairs of Romania, MII98, Rola 7, American Legation Dispatch 510, Enclosure 3.

206 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 2, pp. 98-100.

a fost bătut de studenți, pe care i-a urmărit apoi pînă în sinagogă, unde i-a implorat să nu mai distrugă obiectele sacre. „Aceştia [studenții], dezlănțuiți, spărgeau şi distrugeau tot ce întîlneau", povestea el. „Au luat cu ei obiectele de cult şi, îmbrăcați cu pelerinele de rugăciune, au început în curte un dans sălbatic."[207] Un alt evreu a apărat sulurile Torei cu o sabie în mînă[208]. După congres, cîțiva studenți au plecat la Cluj şi în alte oraşe din apropiere, unde au continuat protestele alte cîteva zile. La Cluj au fost distruse în jur de 40 de case evreieşti, o fabrică de țevi şi o sinagogă. Au fost atacați doar un evreu şi un subcomisar de poliție[209]. Studenții care călătoreau spre Bucureşti coborau din tren cînd acesta se oprea în diverse gări de pe drum şi distrugeau bunuri sau îi atacau pe cei pe care-i identificau ca evrei. Cînd au ajuns la Bucureşti, aproximativ 400 de studenți au fost arestați la coborîrea din tren[210].

Luați la întrebări, studenții dădeau vina pe guvern pentru turbulențele create. Au protestat împotriva exmatriculării a 380 de colegi care nu fuseseră acuzați în mod oficial de nici o infracțiune[211]. în timpul procesului a doi studenți, Gherghel şi Diaconescu, preşedintele UNSCR, Lorin Popescu, a depus mărturie cum că şeful poliției din Oradea Mare îi avertizase că aveau să fie provocați de comunişti şi că zece mii de muncitori fuseseră mobilizați pentru a-i ataca pe studenți. Mai mult, relata Popescu, „primul protest studențesc s-a desfăşurat în linişte deplină, dar apoi [...] măcelarii Friedman şi Gutman i-au bătut pe studenții Gherghel şi Diaconescu. Din cauza numărului mare de soldați, studenții au fost împiedicați să răspundă la aceste provocări"[212]. Mai tîrziu, în 1928, Popescu a organizat o grevă studențească generală pentru a protesta împotriva tratamentului la care au fost supuşi atunci cînd au încăput pe mîinile poliției, iar în luna mai a acelui an rectorul Universității din Bucureşti a făcut o încercare nereuşită de a dizolva UNSCR-ul[213].

Pentru majoritatea studenților, cel mai mult a contat faptul că aceste acte de violență le-au schimbat în mod semnificativ viața de zi cu zi. Relatări biografice
de la sfîrsitul secolului XX ale activiştilor care s-au alăturat mişcărilor sociale
›››
teroriste sau puternic marginalizate arată că adesea deciziile lor erau influențate de situații în care ei sau prietenii lor se implicau în acte de violență ca rezultat al politicilor mişcării[214].

207 Marțial Magrini, citat în Mozes, *Evreii din Oradea,* p. 142.

208 *Ibidem,* p. 142.

209 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 2, pp. 98-100.

210 *Ibidem,* pp. 118-119,123-124.

211 USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 8/1925, ff. 74-76.

212 „Procesul studenților la Cluj", *Cuvîntul,* 3 martie 1928.

213 „Studențimea va declara grevă generală", *Cuvîntul,* 13 decembrie 1927; „Dizolvarea organizațiilor studențești", *Cuvîntul,* 13 mai 1928.

214 Quintan Wiktorowicz, *Radical Islam Rising: Mustim Extremism in the West,* Lanham, MD, Rowman and Littlefield, 2005, pp. 85-128; Donatella della Porta, „Politica!

Violența creează diferende, stabilind granițe între victime şi agresori, forțîndu-i pe spectatori să susțină, chiar şi pasiv, una dintre părți. Spre deosebire de grupurile ultranaționaliste inițiale, în cazul cărora organizarea precedase acțiunea violentă, în universitățile româneşti de la începutul anilor 1920 violența era un element de bază al politicii ultranaționaliste[105]. Studenții se organizau în comunități violente temporare ca răspuns la amenințări reale sau imaginare şi se foloseau de aceste comunități pentru a-şi manifesta nemulțumirea față de o gamă largă de probleme sociale, nu doar față de antisemitism, iar aceste comunități temporare au devenit permanente atunci cînd membrii lor s-au organizat în asociații formale. Avînd la bază aceste comunități violente, grupurile studențeşti ultranaționaliste au insti- tuționalizat violența treptat. Adesea, universitățile erau fie închise, fie ocupate de jandarmi şi soldați, căminele şi cantinele erau evacuate «i închise, iar studenții erau insultați şi atacați aproape zilnic. Astfel de evenimente trebuie să fi făcut mişcarea studențească ultranaționalistă dificil de ignorat. Să fii dat afară din cămin sau să participi la congrese precum cel din Oradea Mare au fost, cel mai probabil, momente definitorii în viața multor studenți, faeîndu-i fie să respingă violent antisemitismul, fie să i se alăture şi să devină ei înşişi ultranaționalişti.

Eroismul tineresc

In majoritatea turbulențelor din universități erau implicate bande de studenți ultranaționalişti, dar la sfîrşitul anului 1923 Corneliu Zelea Codreanu şi un grup de prieteni au devenit celebrități naționale pentru că planificaseră o serie de asasinate. Procesul ce a urmat a unit comunitatea ultranaționalistă dispersată în jurul liderilor studențeşti, oferindu-le prilejul de a-şi articula ideile despre dreptate, tinerețe şi eroism, care au devenit elemente centrale în ideologia legionară. In 8 octombrie 1923, la Bucureşti, poliția i-a acuzat pe Codreanu şi pe alți cinci tineri că plănuiau „să ațîțe război civil” prin asasinarea unor miniştri din guvern şi a unor bancheri evrei, semnal prin care se pare că sperau să-i facă pe români să se răscoale şi să-i omoare pe evreii din întreaga țară. Conform procurorului general, nu toți asasinii aspiranți îşi cunoşteau victimele sau felul în care arătau acestea, dar primiseră instrucțiuni despre cum aveau să se deruleze evenimentele şi se întîlniseră la Bucureşti cu o noapte înainte pentru a stabili țintele şi a face

Socialization in Left-Wing Underground Organizations: Biographies of Italian and German Militants”, în Bert Klinderman Klandermans (ed.), *International Social Movement Research: Social Movements and Violence; Participation in Underground Organizations,* Greenwich, CT, JAI Press, 1992, pp. 259-290.

105. *Cf.* Lyttelton, „Fascism and Violence in Post-war Italy”, pp. 257-274; Bessel, *Political Violence and the Rise of Nazism.*

rost de pistoale[215]. în complot ar fi fost implicați mai mulți studenți, deşi numai şase au fost în centrul atenției - Corneliu Zelea Codreanu, Ion Moța, Ilie Gârneață, Radu Mironovici, Teodosie Popescu şi Corneliu Georgescu[216]. Toți erau lideri ai mişcării studențeşti, dar împreună au ajuns să fie cunoscuți drept „Văcăreştenii”, numiți astfel după numele penitenciarului Văcăreşti, unde au fost închişi vreme de şase luni în aşteptarea procesului. Toți şase aveau versiuni diferite referitor la motivele întîlnirii lor la Bucureşti, dar într-o declarație scrisă semnată de Ion Moța (1902-1937) acesta explică faptul că la congresul din august de la Iaşi el se convinsese că studențimea era „obosită, epuizată, gata să reintre în normal (adică să părăsească mişcarea ei sfîntă) necondiționat”. Moța a decis că numai un grup mic, devotat, dispus să sacrifice totul ar putea salva mişcarea şi în septembrie, cînd a plecat într-o excursie împreună cu Zelea Codreanu şi iubita sa, Moța le-a vorbit acestora despre planul său de a „scutura încă o dată țara pentru a o trezi la realitatea pericolului ce o amenință”[217]. într-o epistolă scrisă din închisoare la începutul lui 1924, Codreanu recunoştea că el şi prietenii lui complotaseră la adresa acestui „marş al neamului nostru pe drumul morții” şi contra „atentatului împotriva sufletului românesc” organizat de evrei[218]. Codreanu şi Moța au început să recruteze şi alți conjurați şi aşa s-a născut complotul Văcăreştenilor.

Toți Văcăreştenii fuseseră activişti. Cu doi ani mai devreme, Corneliu Zelea Codreanu fusese dat afară

215 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 2, ff. 16-18.

216 Printre cei implicați în complot s-au numărat Leonida Bandac, Nicolae Dragoş, Aurelian Vernichescu, C. Dănulescu, Traian Breazu şi Ion Zelea Codreanu.

217 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 2, ff. 178-180, voi. 3, ff. 206-207. Interogatoriile celorlalți se găsesc în ff. 185-199,218-285; Codreanu, *Pentru legionari*, p. 162.

218 Corneliu Zelea Codreanu, *Scrisori studențeşti din închisoare,* Bucureşti, Ramida, 1998, pp. 14-15.

de la Universitatea din Iaşi pentru nenumărate acte de vandalism şi agresiuni[219]. în iunie 1923, el era liderul unei bande de tineri de pe lîngă Huşi, unde locuia familia lui, care spărgea ferestre, ataca evrei şi care a dat foc unei case[220]. Ion Moţa era student la Drept în Cluj şi preşedintele con- flictualului Centru Studenţesc „Petru Maior”, care reprezenta avangarda mişcării studenţeşti la Cluj. Fusese exmatriculat de la universitate cu doar două săptămîni înainte de a fi arestat în cazul complotului Văcăreştenilor[221]. Teodosie Popescu era student la Teologie în Cernăuţi, unde jucase un rol esenţial în organizarea FNR şi era preşedintele Centrului Studenţesc Cernăuţi[222]. Corneliu Georgescu
(1902-1945) a studiat Farmacia mai întîi la Cluj şi apoi la Iaşi, fiind membru activ în mişcarea studenţească din ambele oraşe[223]. Ilie Gârneaţă (1898-1971) a studiat Dreptul la Iaşi şi, la momentul arestării sale, era preşedintele ASC Iaşi[224].

Ultimul din grup, Radu Mironovici (1899-1979), a studiat Inginerie Electrică la Universitatea din Iaşi, unde s-a implicat imediat în mişcarea studenţească. Familia sa n-a fost de acord cu implicarea sa politică şi a rupt legătura cu el atunci cînd a refuzat să-l abandoneze pe Codreanu[225]. Potrivit unei declaraţii pe care Mironovici a facut-o ani mai tîrziu, cîţiva dintre cei mai apropiaţi prieteni ai săi la acea vreme erau Miile Lefter (1902-?), student la Drept care, împreună cu Zelea Codreanu şi Pancu, se numărase printre spărgătorii de grevă ultranaţionalişti de la Iaşi în anii 1920[226], Constantin Buşilă, student la Inginerie care în iulie 1924 a coordonat atacurile asupra satelor evreieşti din judeţul Tutova[227], Candiani, unul dintre cei mai violenţi bătăuşi din campus[228], Constantin Antoneanu, care provenea dintr-o familie vehement ultranaţionalistă şi care a fost arestat mai tîrziu în legătură cu complotul[229], Nellu Ionescu, unul dintre foştii preşedinţi ai antisemitei Societăţi a Studenţilor de la Drept[230], şi C. Ifrim, preşedintele Cercului Studenţesc de la Bacău[231]. Legăturile formate în această perioadă erau strînse şi, alături de Văcăreşteni, toţi aceşti bărbaţi au rămas susţinători devotaţi ai lui Codreanu pînă la moartea acestuia în 1938. Deşi Mironovici nu-i menţionează, pot fi adăugaţi pe această listă şi cei trei studenţi la Drept Ioan Sava, Iulian Sârbu şi Gheorghe Urziceanu, care se aflau de cele mai multe ori în linia întîi a violentelor săvîrsite de bande la Universitatea din Iaşi în 1923-1924, şi Constantin Capra, student la Litere, care coordona grupuri de liceeni în vederea unor acte de violenţă antisemită la Darabani, oraşul de baştină al lui Ilie Gârneaţă[232]. Văcăreştenii faceau parte dintr-un grup mai mare de studenţi devotaţi ale căror acţiuni au fost vîrful de lance al mişcării în Iaşi.

Procesul a fost primul prilej pe care l-au avut ultranaţionaliştii de a sprijini mişcarea studenţească prin aderarea la o cauză comună. Cadourile în bani, vizitele la închisoare sau scrisorile de susţinere erau făcute cunoscute tuturor. O scrisoare

219 Codreanu, *Pentru legionari,* pp. 13-16,40-45; Neagoe, *Triumful raţiunii,* pp. 90-91.

220 „Dezordinele cuziste dela Huşi continuă”, Cărora, 3 (530), 30 iulie 1923, p. 4.

221 Neagoe, *Viaţa universitară clujeană interbelică,* voi. 1, pp. 209-210, 213; ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 3, f. 19.

222 ANIC, Fond DGP, dosar 36/1923, ff. 18-21; ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, f. 2.

223 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, f. 2.

224 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 171.

225 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 234687, voi. 1, ff. 7-9; voi. 3, ff. 48.

226 *Ibidem,* dosar 259143, voi. 1, ff. 222-228.

227 „Din Bîrlad”, *Aurora,* 612, 9 iulie 1924.

228 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, ff. 248-250; AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, dosar 1125/1926, f. 7.

229 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 2, f. 319; voi. 3, f. 3.

230 Neagoe, *Triumful raţiunii*, p. 101.

231 ANIC, Fond DGP, dosar 79/1927, f. 1.

232 AN - Fond Universitatea „ALL Cuza”, Rectorat, Rola 129, dosar 1057/1924, f. 4; ACN SAS, Fond Informativ, dosar 211932, voi. 2, ff. 35-43; Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* pp. 535-536.

publicată în *Cuvîntulstudențesc* descria „darul trimis de moții din Munții Apuseni. Cîte 2, cîte 3, cîte 5 lei şi-au scormonit şi ei dintr'un colț de şerpar ori de năframă şi i-au îndreptat la vale, pe potecile bătute de [Avram] Iancu, i-au trimis împreună cu sufletul lor, hăt acolo, departe, la Văcăreştii de peste munte, unde au auzit ei că stau întemnițați fiii lor, care au vrut să-i scape de nevoi şi de nedreptate, de sărăcie şi obidă"[1 4]. Moții erau o populație ce trăia în Munții Apuseni, în Transilvania. Erau extrem de săraci în perioada interbelică, dar erau iubiți de românii ultra- naționalişti datorită legăturii lor cu revoluția condusă de Avram Iancu (1824-1872)[233 234]. Cîțiva ultranaționalişti - inclusiv mama lui Corneliu Georgescu - au fost îngroziți de ideea complotului Văcăreştenilor, dar presa ultranaționalistă nu a făcut niciodată public punctul lor de vedere[235]. In general, Văcăreştenii se bucurau din plin de încurajările primite. Codreanu scria epistole, publicate într-o cărțulie în 1925, mulțumind din închisoare celor care-i sprijineau. Lista destinatarilor din colecția de scrisori arată ce fel de admiratori prețuiau ultranaționaliştii: studenți din Piatra Neamț şi Cluj; un copil, o clasă de liceu şi bătrîni din Vaslui; mama lui Codreanu; un maior; un căpitan; două tinere; două femei măritate; un grup naționalist din Bucovina cunoscut sub numele de Arcaşii; şi fete de liceu din Sibiu. Prin scrisorile selectate, adresate copiilor şi femeilor, se urmărea în mod evident convingerea cititorilor că Văcăreştenii se bucurau de sprijin la scară largă din partea celor mai neajutorate elemente ale societății. Acest volum reîntărea ideea că Văcăreştenii îşi îndeplineau misiunea de bărbați tineri care-i apărau pe cei care nu puteau să se apere singuri. Vechea aristocrație nu mai avea puterea de a-i proteja pe românii de rînd, scria Codreanu, aşa că îndatorirea lor era să formeze o nouă „aristocrație a săbiei" şi să-şi cîştige titlurile în luptă[236]. Pe atunci, liberalii, conservatorii, naționaliştii şi ultranaționaliştii români considerau că politica este responsabilitatea bărbatului şi că datoria bărbaților era să protejeze şi să ghideze femeile ca pe nişte copii. Nici femeile şi nici copiii nu aveau dreptul de a vota, de a deține proprietăți sau de a se reprezenta în sala de judecată, dar această cărțulie sugera că, dacă ar fi putut, femeile i-ar fi ales pe Văcăreşteni drept cavalerii lor[237].

Scrisorile lui Codreanu scoteau în evidență contribuția importantă a copiilor care-şi iubeau țara şi a fetelor care coseau drapele naționale, dar mişcarea studențească
vorbea şi mai des despre virtutea, puterea şi curajul bărbaților tineri în acei ani. Unul dintre cîntecele din mai 1923 proclama:

Frați studenți, măreți apostoli Români buni şi plini de vlagă,
Mîntuire azi aşteaptă Blinda nație întreagă!
De un pericol ce-o amenință Cu potopul de pierzare,
De a jidovilor lepră Ce se-ntinde tot mai tare
Noi sîntem ai ei apostoli Tineri şi fără de pată,
S-o chemăm cu noi alături Să dăm văilor răsplată...[238].

Cîntecul se referă la studenții militanți ca la nişte „frați", iar națiunea e descrisă ca feminină şi blîndă, pentru că, deşi femeile erau bine reprezentate în mişcarea studențească, în general, scriitorii ultranaționalişti se gîndeau la virtute, putere şi curaj ca la nişte trăsături specific bărbăteşti, în timp ce femeile erau considerate ocrotitoare, grijulii, pioase şi altruiste[239]. Actele de curaj sau de eroism săvîrşite de femei în Primul Război Mondial au trecut neobservate chiar şi de către românii nonnaționalişti, parțial fiindcă societatea se aştepta ca femeile să fie mai degrabă mame, şi nu luptătoare[240]. Pentru partea bărbătească ultranaționalistă, tinerețea era la fel de importantă ca virtutea pentru că, aşa cum se spunea într-

233 „Obolul moților", *Cuvîntul studențesc,* 2 (7), 4 martie 1924, p. 2, retipărit în Codreanu, *Pentru legionari,* pp. 176-177.

234 „Situația disperată a moților. Raportul alarmant al Dl. Ion C. Pop adresat primului ministru", *Calendarul,* 461,2 septembrie 1933, p. 2; A. Vântu, „Tragedia Moților", *Axa,* 1 (14), 15 iunie 1933; N. Mladin, „Problema moților", *Sfarmă-piatră,* 3 (73), 22 aprilie 1937.

235 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 2, f. 331; voi. 3, f. 126; Ion I. Moța,*Axa,* 1 (4), 1933, p. 5. O excepție, reprezentînd o critică a huliganismului studenților cu zece luni înainte de aflarea complotului, este .Mişcarea studențească şi armata neamului românesc", *Apărarea națională,* 1 (19), 1 ianuarie 1923, pp. 22-26.

236 Codreanu, *Scrisori studențeşti,* p. 44.

237 *Ibidem,* pp. 52-55.

238 S. Şiciovan, „înainte", *Apărarea națională,* 2 (4), 15 mai 1923, p. 21.

239 Maria Bucur, „In Praise of Wellborn Mothers: On the Development of Eugenicist Gender Roles in Interwar Romania", *East European Politics and Societies,* 9 (1), 1995, p. 129.

240 Maria Bucur, „Between the Mother of the Wounded and the Virgin of Jiu: Romanian Women and the Gender of Heroism during the Great War", *Journal of Womeris History,* 12 (2), 2000, pp. 30-56.

un manifest studențesc, tinerii „reprezintă energia națiunii”[241]. Ideologii ultranaționaliști evi- dențiau faptul că numai noua generație putea să formeze un nou viitor, pentru că putea să ducă România într-o direcție nouă[242].

In imaginarul ultranaționalist, importanța Văcăreştenilor nu consta numai în faptul că, fizic şi psihic, deveniseră simbolul unei masculinități româneşti, ci şi în faptul că această perfecțiune era amenințată. Dacă ei putrezeau în închisoare,

241 „Tinerime universitară română”, pararea *națională,* 1 (1), 1 aprilie 1922, p. 20.

242 Benone Negrețu, „Tineretul LANC”, *Apărarea națională,* 6 (17), 22 aprilie 1928, p. 1; Codreanu, *Scrisori studențești,* p. 37.

atunci bancherii evrei şi politicienii iudaizaţi care aparent controlau ţara ar fi distrus ceea ce era mai bun din prezentul şi viitorul României. Ecourile creştine cu bărbaţi nevinovaţi murind pentru alţii nu erau pierdute pentru contemporani. *Cuvîntul studențesc* vorbea despre Văcăreşteni ca despre un „grup de sacrificiu" hotărît să renunțe la propria viață pentru a apăra România de evrei[243]. Un ziar al Arcaşilor ducea metafora chiar mai departe: „Studenţii erau hotărîţi să moară pentru a ne da nouă viaţă. Şi ne-au dat-o, fără să moară, o dovadă că Hristos e cu noi"[244].

Presa ultranaţionalistă oferea sprijin total studenţilor arestaţi. Ziarul părintelui Moţa, *Libertatea*, primea la sediul redacţiei poezii scrise de copii pentru a-i încuraja pe studenţi[245]. Ziarele FNR îi lăudau pe studenţi pentru actele lor de eroism[246]. *Apărarea națională*, publicaţia oficială a LANC, ridiculiza ideea existenţei unui asemenea complot, pretinzînd că presa liberală exagera ameninţarea pe care o reprezentau pentru stat şase tineri[247]. *Naționalistul* afirma că studenţii erau întemniţaţi pe nedrept şi erau persecutaţi pentru patriotismul lor[248]. *Frăția creștină* vorbea despre cum Văcăreştenii salvaseră „onoarea unei lupte mărețe şi sfinte"[249]. Ziarul *Cuvîntul studențesc* publica mesaje de mulţumire adresate oamenilor care i-au sprijinit pe Văcăreşteni donînd bani, mîncare şi haine pe timpul încarcerării acestora[250]. Afirma că, întrucît prim-ministrul nu se afla pe lista victimelor, aşa-zisul complot era, evident, un avertisment, nu o încercare de revoluţie. Ziarul ilustra procesul ca pe un test care să verifice dacă sistemul de justiţie era suficient de „imparțial" încît să-i identifice pe adevăraţii trădători. „De mai bine de un an", scria jurnalistul anonim, „20 mii de tineri au dat alarma împotriva marelui complot pe care două milioane de jidani ucigaşi l-au făcut împotriva ţării noastre"[251]. Pe măsură ce ziua procesului se apropia, *Cuvîntul studențesc* evidenţia faptul că „a lupta pentru a asigura neamului românesc o clasă dirigentă naţională românească, cu excluderea Jidanilor, nu e atentat împotriva Statului român! (...) Nici

243 „Pedepsirea trădătorului Vernichescu", *Cuvîntul studențesc,* 2 (11), 29 martie 1924, p. 1.

244 „Jertfa pentru jertfă", *Arcașul,* 1 (1), 14 aprilie 1924, p. 6.

245 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, f. 68.

246 Alexandru Uimara,„Complotul, "*Fascismul,* 1 (10),22 octombrie 1923,p. l;Th. Voinea, „Atentatul," *Fascismul,* 1 (10), 22 octombrie 1923, pp. l-2.

247 „Un complot monstru", *Apărarea națională, 2* (14), 15 octombrie 1923, p. 18.

248 „Protest", *Naționalistul,* 10 (4), 4 noiembrie 1923, p. 3; Tăzlăuanu Huşi, „Dl. Ion Zelea Codreanu în lanțuri!...", *Naționalistul,* 10 (4), 4 noiembrie 1923, p. 3.

249 „O aniversare", *Frăția creștină, 2* (4), 12 octombrie 1924, p. 1.

250 „Mulțumiri", *Cuvîntul studențesc, 2* (11), 1 aprilie 1924, p. 2.

251 „Complotul", *Cuvîntul studențesc,* 1 (38), 30 octombrie 1923, p. 1. Potrivit datelor recensămîntului din 1930, în România erau numai 748.115 evrei. Estimarea conform căreia în mişcarea studențească antisemită s-au implicat 20.000 de persoane e de asemenea o exagerare.

apărarea unui neam amenințat de pieire nu e o crimă pe care vreo lege s-o poată pedepsi!”[252]. Dimpotrivă, Judecați nu vor fi de fapt studenții, ci guvernul actual cît cele trecute, care toți au pactizat cu Jidanii ajunşi azi stăpîni pe țara românească. (...) Justiția va avea să se pronunțe dacă Jidanii sînt sau nu sînt duşmanii de moarte ai poporului nostru, dacă o problemă jidănească există, şi dacă soluționarea ei neîntîrziată e sau nu primejdie de viață pentru noi. Prin verdictul ce se va da, Justiția îşi va face o autocaracterizare a sa: cu *noi* sau cu *ei:* recunoaşte adevărul, realitatea, sau îl neagă[253].

In ziua procesului, studenții din Cernăuți au organizat o demonstrație pentru sprijinirea Văcăreştenilor, în timp ce alții au călătorit la Bucureşti, unde mii de studenți îmbrăcați în straie naționale umpleau străzile din jurul tribunalului[254]. Un ziar al Arcaşilor descria cum în 29 martie 1924 acuzații au intrat în sala de judecată purtînd straie populare ce în mod obişnuit se purtau la ocazii festive, comentînd că „în sala de judecată şi pe afară pe străzi printre zeci de cordoane militare, [era] o mulțime de studenți, studente şi români în haine de sărbătoare româneşti”. Acestor mulțimi li s-au alăturat „mame, surori, frați şi părinți” din toată țara care aşteptau verdictul cu sufletul la gură. „Aşa e Românul”, aceasta era concluzia articolului; „atît pentru viață, cît şi pentru moarte el se îmbracă de sărbătoare, fiind deopotrivă de mari”[255]. Procesul s-a încheiat şi cu viață, şi cu moarte, pentru că în timpul deliberărilor Ion Moța a scos un pistol şi l-a împuşcat pe studentul Aurelian Vernichescu, care inițial făcuse parte din complot, dar i-a trădat pe conspiratori, denunțîndu-i autorităților. Cu toate că studenții au recunoscut că plănuiau să comită crime, ei au fost găsiți nevinovați de acuzația că ar fi încercat să genereze o revoluție şi au fost eliberați în ovațiile mulțimii[256].

După proces, Văcăreştenii s-au întors acasă eroi. Cînd Ilie Gârneață a ajuns la Darabani, unde locuia familia lui, a fost întîmpinat de 100-150 de liceeni coordonați de Constantin Capra, care au mers în urma lui pe stradă strigînd „Trăiască studențimea română!” şi „Tineretul român!”[257]. Corneliu Georgescu şi Teodosie Popescu şi-au reluat rolurile de lideri în mişcarea ultranaționalistă din Cluj, respectiv Cernăuți[258]. Codreanu a fost primit cu căldură de studenții din

252 „Procesul studenților arestați la Văcăreşti”, *Cuvîntul studențesc*, 2 (10), 25 martie 1924, p. 1.

253 „La 29 martie”, *Cuvîntul studențesc*, 2 (10), 25 martie 1924, p. 1.

254 Scurtu (ed.), *Totalitarismul*, pp. 410-413.

255 Jertfa pentru jertfa”, *Arcaşul,* 1 (1), 14 aprilie 1924, p. 6.

256 Codreanu, *Pentru legionari*, p. 183. Avocații apărării au susținut că acest complot nu putea fi etichetat drept trădare sau revoluție, întrucît nici una dintre presupusele victime nu era şef de stat. ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 2, ff. 140, 143-148,151-155.

257 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 211932, voi. 2, f. 36.

258 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, ff. 62-63,153.

Iaşi, dar cîțiva polițişti furioşi l-au atacat cînd au văzut că e din nou pe străzile oraşului lor[259]. Ion Moța a rămas încarcerat pînă în octombrie 1924, aşteptînd să fie judecat pentru uciderea lui Vernichescu, la fel cum s-a întîmplat şi cu Vlad Leonida, acuzat că i-a adus pistolul lui Moța în închisoare. Amîndoi s-au bucurat de sprijinul entuziast al studenților şi ultranaționaliştilor din Cluj, unde urmaseră şi ei cursurile facultății. Susținătorii lor au distribuit numeroşi fluturaşi şi le-au scris judecătorului şi juraților, pledînd pentru nevinovăția lor şi acuzîndu-l pe Vernichescu că n-a avut nici măcar curajul să se spînzure, ca Iuda după ce l-a trădat pe Iisus[260]. In Orăştie, tatăl lui Moța a primit scrisori şi bani din România şi din Statele Unite, în semn de solidaritate pentru uciderea lui Vernichescu, expeditorii spunîndu-i totodată că trebuie să fie mîndru că are aşa un fiu[261]. *Acțiunea românească* relata că, după achitare, Moța „a fost primit în triumf, ca un apostol al unei cauze sfinte, în toate locurile pe unde a trecut. La Orăştie, locul său de naştere, l-au chemat țăranii din jur să vină în satele lor modeste să-l vadă cu costumul de pînză şi dimie albă al strămoşilor, să-i simtă sufletul românesc şi să înțeleagă din el că sînt şi dintr-aceia care pun mai presus de interesele lor interesele neamului"[262].

Dreptatea străzii

Violența studențească nu s-a limitat la spațiul universitar, iar în scurt timp conflictul s-a extins între comunitatea ultranaționalistă şi prefectul poliției din Iaşi, Constantin Manciu. Prefecții erau numiți politic, iar Manciu fusese special desemnat pentru a reprima mişcarea studențească. Atunci cînd a fost numit, în septembrie 1923, Manciu s-a apucat imediat să-i înlăture pe ofițerii de poliție corupți, să-i aresteze pe studenți şi să coordoneze ocuparea militară a campusului. Din acel moment, ofițerii de poliție din Iaşi au început să primească în mod constant scrisori de amenințare cu moartea, iar un sergent a fost bătut atunci cînd a încercat să împiedice patru studenți să intre în casa lui Manciu în noiembrie 1923[263]. Manciu a declarat că de atunci ultranaționaliştii din Iaşi l-au văzut ca pe inamicul lor numărul unu, iar „politicieni ratați" precum Constantin Pancu, Ioan Butnaru şi Ioana Voicu şi „elemente forțate să-şi dea demisia din armată", printre care maiorul Ambrozie şi maiorul I. Dumitriu, au inițiat o campanie împotriva lui[264].

In 31 mai 1924, la patru dimineața, Manciu a condus o trupă de ofițeri de poliție în grădina Constanței Ghica, unde l-au găsit pe Codreanu adresîndu-se unui grup de aproximativ 60 de tineri şi ținînd în mînă planul tehnic al casei lui Manciu. Poliția a arestat o parte din cei care erau acolo. Aceştia au fost interogați la secția de poliție şi puşi în libertate a doua zi[265]. In mai puțin de 24 de ore, studenții au strîns 60 de semnături de susținere a faptului că arestările s-au făcut ilegal şi au cerut pedepsirea lui Manciu[266]. Unii dintre cei arestați erau elevi de liceu, iar Manciu a susținut că cei ai căror părinți nu erau ultranaționalişti i-au mulțumit că a intervenit. Alții l-au acuzat de maltratarea copiilor lor şi au depus plîngeri oficiale împotriva lui, la care au ataşat şi certificate medicale emise imediat ce copiii au fost eliberați. Mai tîrziu, Codreanu a susținut că fuseseră bătuți cu bastoane şi cravaşe ore în şir[267]. In prima zi a procesului lui Manciu pentru abuz în serviciu, Codreanu l-a urmărit pe Manciu Ia ieşirea din sala de judecată după o ceartă cu procurorul şi l-a împuşcat de mai multe ori pe scările tribunalului, omorîndu-l şi rănindu-i pe alți doi colegi ai acestuia[268].

Codreanu a fost arestat imediat, la fel şi ceilalți Văcăreşteni, şi au început să circule zvonuri conform cărora Clubul Liberalilor din Iaşi jurase să-l omoare înainte de proces[269]. Aşa cum făcuse şi cu un an mai devreme, comunitatea ultra- naționafistă a sărit în apărarea lui, trimițînd bani, scriind petiții şi umplînd

---

259 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 184.

260 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, ff. 101-106.

261 *Ibidem,* ff. 68-73,107.

262 „Un simbol: Ioan Moța", *Acțiunea românească,* 1 (1), 1 noiembrie 1924, p. 4.

263 „Complotul studențesc", *Cuvintul,* 1 (4), 9 noiembrie 1924, p. 4; ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, ff. 2, 244-246; AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza", Rectorat, Rola 121, dosar 1022/1923, ff. 518-523, dosar 1025/1923, ff. 28-39.

264 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, f. 244.

265 *Ibidem,* voi. 3, ff. 383-384.

266 *Ibidem,* voi. 4, f. 4.

267 A început judecarea procesului Corneliu Z. Codreanu", *Universul,* 43 (115), 22 mai 1925, p. 4; „Sălbăteciile fostului prefect de poliție din Iaşi C. Manciu", *Ogorul nostru,* 3 (34), 11 mai 1925, p. 2.

268 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, ff. 4-8, 244-246; Codreanu, *Pentru legionari,* pp. 201-221.

269 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, f. 367.

paginile ziarelor lor cu articole de susținere[270]. Mii de oameni au trimis cereri preşedintelui juriului, solicitîndu-i să fie înregistrați ca apărători ai lui Codreanu[271]. Studenții au protestat mai întîi la Iaşi, apoi la Bucureşti, unde au distribuit broşuri care-i luau apărarea lui Codreanu şi au organizat demonstrații de susținere[272]. ASC din Iaşi a revendicat asasinatul, dar gestul a trecut neobservat[273]. Cîțiva studenți au fost acuzați oficial pentru că încercaseră să justifice crima, dar au fost achitați în baza faptului că făcuseră asta din motive patriotice[274]. Pe lîngă un număr mare
de broşuri şi afişe, LANC a publicat şi o colecție de 25 de cîntece în care-l cinsteau pe Codreanu şi-i promiteau că-l vor susține la procesul ce urma să înceapă la Turnu-Severin. Majoritatea cîntecelor erau ode şi imnuri scrise de studenți, în timp ce altele erau cîntece populare, folclorice. Acestea foloseau rime simple şi referințe botanice, frecvente în muzica populară a vremii: „Foaie verde de dafin/ Hai, frate la Severin/ Să stăm strajă lui Cornel,/ Cînd l-o judeca Mârzel!"[275].

O dovadă a eficienței propagandei ultranaționaliste e că două oraşe înainte neutre au fost copleşite de atitudinea antisemită ca urmare a unor campanii organizate de studenți sau de alți susținători ai lui Codreanu. Inițial, procesul fusese stabilit la Focşani, loc pe care Codreanu îl considera „cea mai puternică citadelă liberală din țară". Focşaniul era un oraş de provincie minor, cu doar 30.000 de locuitori. In cele nouă fabrici ale sale lucra clasa muncitoare din industrie, tot mai mare, iar oraşul era un centru pentru distribuirea vinului în regiune[276]. Studenții din Iaşi, scrie Codreanu, au devenit „foarte îngrijorați" cînd au auzit că procesul fusese mutat acolo şi sute de studenți au invadat oraşul, avînd cu ei materiale informative antisemite[277]. In ciuda reputației sale de „citadelă liberală", la Focşani existau şi puternice rădăcini naționaliste. Liga Culturală era o prezență activă în oraş şi mai multe festivități naționale erau organizate acolo la începutul anilor 1920, pentru că Focşaniul şi satele din jur au fost martorele unora dintre cele mai încrîncenate bătălii din Primul Război Mondial. LANC era activă în oraş din
A ›
1924. In fruntea organizației se afla o rudă a Constanței Ghica şi deținea deja trei ziare antisemite ce apăreau sporadic[278]. Pînă la data la care era programat să înceapă procesul, simpatia pentru Codreanu era atît de puternică, încît suspendarea judecății în prima zi a stîrnit revolte. A fost imediat dus la Turnu-Severin, în celălalt capăt al țării. Scandalagiii erau doar în jur de 100 de studenți şi 200-300 de huligani, dar, în lipsa unei intervenții a poliției, ei puteau să cauzeze pagube însemnate[279]. Chiar dacă mulți dintre protestatari erau din afara oraşului, merită reținut faptul că cel puțin cîteva zile glasurile a 300-400 de ultranaționalişti au răsunat mai puternic decît ale celor 4.240 de evrei localnici, care trăiseră de cînd se ştiau la Focşani şi participau activ la viața oraşului[280].

---

270 *Ibidem,* voi. 1, ff. 264-265, 293, 449-451, voi. 4, ff. 179-181; Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* pp. 473-477, 479-484, 488-492.

271 Exemplele sînt reunite în ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 4, ff. 167-171, 175-178, 182-297, 302-321, voi. 5, ff. l-145, 200-220. Codreanu scrie că au fost depuse 19.300 de astfel de cereri. Codreanu, *Pentru legionari,* p. 230.

272 Neagoe, *Triumful rațiunii,* p. 275; „Descoperirea organizației teroriste din Capitală", *Cuvintul,* 1 (1), 6 noiembrie 1924, p. 3; Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* p. 514.

273 Neagoe, *Triumful rațiunii,* p. 291.

274 ‚Achitarea studentului Răpeanu", *Curentul studențesc,* 1 (5), 13 aprilie 1925, p. 3.

275 E.L., *Cîntecele lui Corneliu Zelea Codreanu,*Turnu-Severin, Editura Ziarului Ogorul Nostru, 1925, p. 20.

276 Dumitru Guşti (ed.), *Enciclopedia română,* voi. 2, Bucureşti, Asociațiunea Ştiințifică pentru Enciclopedia României, 1939, pp. 623-624.

277 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 225.

278 Cezar Cherciu, *Focşanii. O istorie în date şi mărturii (secXVI-1950),* Focşani, Andrew, 2010, pp. 318-352, 360, 368-374, 381-382.

279 Dinu Dumbravă, Fără ură! Pregătirea şi deslănțuirea evenimentelor din Focşani în zilele de 17 şi 18 martie 1925, f.l., f.e., f.a.; Livezeanu, Cultural Politics, p. 283.

280 Manuilă, *Recensămîntul general din decemvrie 1930,* voi. 2, 350; Cherciu, *Focşanii,* pp. 361,381,386.

Dacă în ceea ce priveşte Focşaniul e dificil de aflat ce credeau locuitorii acestuia despre rebelii care le devastau oraşul, la Turnu-Severin mulți localnici au ieşit să-l sprijine pe Codreanu. Turnu-Severin nu era o „fortăreață” antisemită mai mult decît Focşaniul, dar sute şi în cele din urmă mii de studenți au apărut în oraş, alături de două batalioane de jandarmi şi un batalion de soldați[281]. De această dată, studenții nu au provocat dezordine şi, atunci cînd unii dintre ei au încercat să distrugă magazinele evreieşti, au fost opriți de soldați[282]. Bazîndu-se pe declarațiile unor martori oculari, Irina Livezeanu scrie:

Negustorii antisemiți locali au pus în vitrine portretul lui Codreanu. Susținătorii lui Codreanu organizau, sub diverse pretexte, întîlniri zilnice la care participau grupuri de localnici din ce în ce mai mari (...). In ajunul procesului, tot oraşul purta culorile naționale, oamenii afişau svastici, iar zidurile erau acoperite cu manifeste incendiare. Vederi cu Zelea Codreanu în costum popular au fost trimise cu miile în provincie, iar traseul pe care se credea că va merge pînă în sala de judecată era acoperit cu flori[283].

In contrast cu valul de simpatie ultranaționalistă, comuniştii care plănuiau organizarea unui miting de protest împotriva lui Codreanu au fost arestați înainte de a termina pregătirile[284].

La fel cum s-a întîmplat şi în cazul procesului Văcăreştenilor, comunitatea ultranaționalistă a conturat procesul lui Codreanu ca pe o problemă de „dreptate”. Ultranaționaliştii distingeau fără tăgadă între dreptatea ca recompensă corectă pentru acțiuni morale şi dreptatea ca produs al sistemului juridic. „Legea supremă” nu era un cod scris, ci „bunul-simț şi logica omenească”[285]. Ii acuzau pe judecători de corupție şi considerau că, într-o Românie controlată de evrei şi masoni, dreptatea adevărată nu putea fi obținută prin mijloace legale. *Ogorul nostru* (1923-1926), un ziar ultranaționalist din Turnu-Severin, argumenta că „justiția țării este profanată într-un chip odios de către acei ce, prin intervențiuni şi presiuni de la cei de sus înduplecă pe judecători să-şi schimbe credința, să schimbe dreptatea din interese de avansări din interese politice”[286]. Nellu Ionescu, un fost preşedinte al Societății Studenților la Drept din Iaşi, scria într-un ziar studențesc ultranaționalist că studenții au încercat de două ori să-l dea în judecată pe Manciu pentru că i-ar fi agresat, dar degeaba[287]. In timpul procesului, A.C. Cuza se plîngea că „justiția

281 „Procesul Comeliu Zelea Codreanu”, *Cuvîntul, 2* (161), 23 mai 1925, p. 2.
282 C., „Procesul Corneliu Zelea Codreanu”, *Adevărul,* 38 (12713), 24 mai 1925, p. 7.
283 Livezeanu, *Cultural Politics,* pp. 284-285.
284 Cuțana, „în jurul procesului Codreanu”, *Adevărul,* 38 (12709), 20 mai 1925, p. 6.
285 Paul Iliescu, .Asasinatul dela Iași”, *Ogorul nostru*, 3 (31), 19 martie 1925, p. 2.
286 „Apelul națiunei”, *Ogorul nostru*, 3 (31), 19 martie 1925, p. 1.
287 Nellu Ionescu, „în jurul morții lui Manciu”, *Cuvîntul lașului,* 2 (ediție specială), 27 octombrie 1924, p. 1.

românească (...) se lasă rugată pentru a face dreptate, dreptate care trebuie acum obținută prin forțarea ei”[288]. Codreanu a făcut asta asasinîndu-l pe Manciu. în locul judecării lui Codreanu, ultranaționaliştii afirmau că scopul procesului ar trebui să fie acela al alinierii sistemului de justiție la valorile morale ale ultranațio- nalismului românesc. Din nou, statul era cel judecat, nu Codreanu. Valeriu Roman, unul dintre avocații lui Codreanu, susținea că, „dacă jurații cred că a venit vremea să se aplice bine legile în Țara Românească, atunci ei au datoria să achite pe Corneliu Codreanu”[289].

Mesajul procesului lui Codreanu era transmis în egală măsură prin caracterul său teatral şi prin argumentele şi comentariile din presă care îl însoțeau. Procesul a avut loc în sala de dans a celui mai mare teatru din oraş, ca să poată găzdui o audiență cît mai numeroasă. Cu toate acestea, spectatorii s-au aşezat la coadă cu o oră şi jumătate înainte de începerea procesului, ca să prindă loc[290]. Codreanu şi ceilalți inculpați erau îmbrăcați în costume populare - la fel ca mulțimile ce inundaseră strada - şi de data asta şi unul dintre jurați era în costum popular, iar ceilalți purtau svastici pe haine[291]. Opțiunea juraților de a purta insigne pe rever sugerează că decizia fusese luată înainte ca procesul să înceapă[292]. Selectarea avocaților apărării a întărit mesajul procesului, conform căruia toată țara era de partea ucigaşului lui Manciu. Printre avocații lui Codreanu se numărau personalități din LANC, precum şi reprezentanți ai barourilor din 13 oraşe diferite. Vaier Pop a vorbit din partea Acțiunii româneşti, iar Ioan Sava din partea studenților de la Iaşi, şi fiecare dintre celelalte centre studențeşti şi-a trimis un reprezentant. Unul dintre jurații care ar fi trebuit să-l judece pe Codreanu la Focşani s-a înscris ca avocat al apărării, iar primarul oraşului Turnu-Severin, pentru a nu fi mai prejos, s-a oferit şi el să-l apere pe Codreanu[293]. în loc să discute fapta lui Codreanu, depozițiile martorilor apărării s-au axat pe persecutarea studenților de către Manciu, pe caracterul său violent, pe scopurile „nobile” ale mişcării studențeşti şi pe faptul că ar fi fost un elev eminent în timpul liceului. Pe de altă

---

288 „Procesul lui Corneliu Codreanu”, *Adevărul,* 38 (12710), 21 mai 1925, p. 6.

289 N. Clocârdia şi Leontin Iliescu, „Procesul Corneliu Z. Codreanu: Ziua IV-a”, *Universul,* 43 (119), 27 mai 1925, p. 6.

290 Leontin Iliescu, „Procesul Corneliu Z. Codreanu: Ziua Il-a”, *Universul,* 43 (117), 24 mai 1925, p. 3; Cuțana, „In jurul procesului Codreanu ", *Adevărul,* 38 (12709), 20 mai 1925, p. 6.

291 Livezeanu, *CulturalPolitics,* p. 285; N. Clocârdia şi Leontin Iliescu, „Procesul Corneliu Z. Codreanu: Ziua IV-a”, *Universul,* 43 (119), 27 mai 1925, p. 4.

292 Şi ziarele ostile lui Codreanu credeau că verdictul fusese hotărît dinainte. N.D. Cocea, „Achitarea lui Corneliu Codreanu”, *Facla,* 7 (27), 29 mai 1925, p. 1; Ad., „Achitarea lui Codreanu”, *Adevărul,* 38 (12716), 28 mai 1925, p. 1.

293 Leontin Iliescu, „A început judecarea procesului Corneliu Z. Codreanu”, *Universul,* 43 (115), 22 mai 1925, p. 4; N. Clocârdia şi Leontin Iliescu, „Procesul Corneliu Z. Codreanu: Ziua IV-a”, *Universul,* 43 (119), 27 mai 1925, p. 6.

parte, martorii acuzării s-au axat numai pe reconstituirea momentului asasinatului, facînd aluzii foarte rar la trecutul violent al lui Codreanu[294].

Procesul semăna mai degrabă cu un congres al LANC decît cu anchetarea unei crime. Văduva lui Manciu s-a retras din sala de judecată în cea de-a doua zi a procesului şi a părăsit dezgustată oraşul, împreună cu unul dintre ofiţerii de poliţie răniţi. Procurorul general C.G. Costa-Foru a scris mai tîrziu că atît în sala de judecată, cît şi în oraş Adelina Manciu facea obiectul unor „priviri ostile, remarci jignitoare şi gesturi amenințătoare"[295]. Cînd Costa-Foru a început să vorbească în a treia zi, procesul a căpătat un caracter melodramatic. Costa-Foru a susţinut că „nu trebuie să încolţească în suflete ideea că asasinatul duce la glorie şi la apoteoză. Aceasta ar fi primejdios pentru ţară". Apoi s-a întrebat retoric: „Cine dintre părinţii din această sală ar dori ca fiul lor să stea pe banca acuzaţilor?". Din încăpere au răzbătut glasurile mulţimii: „Toţi, toţi!...". Apoi preşedintele juriului îl întrerupea mereu cînd începea să vorbească despre antisemitism, spunîndu-i lui Costa-Foru că în România nu au fost niciodată pogromuri şi că e irelevant să aducă în discuţie problema minorităţilor. Cînd a menţionat că are un ginere evreu, Costa-Foru a fost huiduit atît de tare de mulţime, încît A.C. Cuza a trebuit să intervină pentru a restabili liniştea[296]. In a cincea zi, Codreanu a fost achitat în uralele mulţimii[297]. La Bucureşti, studenţii au sărbătorit achitarea cu cîntece, strigăte şi demonstraţii, iar cei din Iaşi au dat un banchet[298]. La fel ca în cazul procesului Văcăreştenilor din 1923, procesul lui Codreanu a scindat ţara între cei care erau de acord cu asasinarea lui Manciu şi cei care nu erau. Aflat printre cei care dezaprobau acţiunea lui Codreanu, N.D. Cocea (1880-1949), activist socialist şi jurnalist prolific, a dat vina pe guvern pentru uciderea lui Manciu, deoarece folosirea excesivă a forţei le-a oferit studenţilor justificarea morală[299]. Redacţia ziarului *Adevărul* (1888-1913,1924-1938), de centru-stînga, sugera că juriul îl achitase probabil pe Codreanu pentru că de fapt A.C. Cuza era responsabil de majoritatea violenţelor ultranaţionaliste[300].

N-a durat mult pînă cînd întregul episod a fost transformat într-o piesă de teatru în patru acte. In acel an, un alt membru al Văcăreştenilor, Corneliu Georgescu, şi un grup de studenţi pe care-i coordona au mers din oraş în oraş,jucînd o piesă de teatru scrisă de el, intitulată *Vremuri de restrişte*[301]. în primul act este prezentat Hreşcu, un evreu trădător care în timpul Primului Război Mondial le vinde germanilor informaţii şi apoi îl acuză de spionaj pe un cîrciumar român din satul său, cu scopul de a-i fura avuţia. în cel de-al doilea act, care se desfăşoară la cîţiva ani după încheierea războiului, Hreşcu e multimilionar şi controlează întreaga regiune, inclusiv pe prefectul poliţiei. Cînd prefectul îi bate pe ţărani şi le confiscă podgoriile, studenta Ileana îi explică tatălui ei, care tocmai îşi pierduse pămîntul, că „acum, tată, dreptatea se decide cu banul şi noi n-avem bani ca să ne-o cumpărăm". Cînd Ileana protestează în faţa prefectului, acesta încearcă s-o violeze. E salvată la timp de studentul Ştefan Dascălul, fiul cîrciumarului care fusese adus la sapă de lemn de Hreşcu în timpul războiului. Al treilea act începe cu Dascălul în lanţuri într-o temniţă, unde prefectul încearcă să-l mituiască să li se alăture. Dascălul refuză şi este salvat de cinci studenţi care cîntă *Imnul studenţesc.* în al patrulea act se face dreptate, cînd prefectul se otrăveşte, iar Hreşcu este trimis în exil în Palestina[302]. Trimiterile la uciderea lui Manciu de către Codreanu sînt evidente. Nu ştim care a fost reacţia localnicilor în privinţa piesei, dar studenţii ultranaţionalişti au apreciat-o cu siguranţă. Iustin Ilieşiu (1900-1976), unul dintre poeţii şi compozitorii de frunte ai mişcării, a descris piesa ca „o hrană foarte

294 Leontin Iliescu, „A început judecarea procesului Corneliu Z. Codreanu", *Universul,* 43 (115), 22 mai 1925, p. 4; Leontin Iliescu, „Procesul Corneliu Z. Codreanu: Ziua Il-a", *Universul,* 43 (117), 24 mai 1925, p. 3.

295 C.G. Costa-Foru, „Impresii dela procesul Codreanu", *Adevărul,* 38 (12715), 26 mai 1925, p. 1.

296 Leontin Iliescu, „Procesul Corneliu Z. Codreanu: Ziua IlI-a", *Universul,* 43 (118), 25 mai 1925, p. 3.

297 N. Clocârdia şi Leontin Iliescu, „Procesul Corneliu Z. Codreanu: Ziua IV-a", *Universul,* 43 (120), 28 mai 1925, p. 2.

298 „Manifestaţia studenţilor din capitală", *Universul,* 43 (120), 28 mai 1925, p. 3; „După achitarea lui Corneliu Codreanu", *Cuvîntul,* 2 (166), 29 mai 1925, p. 1.

299 N.D. Cocea, „Achitarea lui Corneliu Codreanu", *Facla, 1* (27), 29 mai 1925, p. 1.

300 Ad., „Achitarea lui Codreanu," *Adevărul,* 38 (12716), 28 mai 1925, p. 1.

301 USHMM, Fond MI-D, Rola 132, dosar 1/1922, f. 141.

302 Acest rezumat se bazează pe textul lui Iustin Ilieşiu, „Cuvinte în jurul unei cărţi", *înfrăţirea românească, 4* (2), 15 noiembrie 1927, pp. 6-7. Al doilea act a fost schimbat cînd s-a publicat cea de-a treia ediţie (care se mai găseşte) în 1940. Conversaţia Ilenei cu tatăl ei a fost scoasă, precum şi tentativa de viol a prefectului. Corneliu Georgescu, *Vremuri de restrişte,* Bucureşti, Muntenia, 1940.

necesară pentru suflet" datorită sentimentului românesc al lui Georgescu, care „vibrează de putere de la început pînă la sfîrşit"[303].

După ce a fost achitat la Turnu-Severin în 26 mai 1925, Codreanu s-a întors la Iaşi. Petrecuse în închisoare 12 din cele 20 de luni de cînd devenise cunoscut la nivel naţional, în octombrie 1923. în fiecare gară îl întîmpinau mulţimi de oameni, iar după aproximarea lui Codreanu, la Bucureşti s-au adunat peste 50.0 de persoane[304]. Intr-un raport al poliţiei din Buzău se menţiona că, atunci cînd Codreanu a trecut pe-acolo, „s-a dat jos [din tren] şi-a fost luat şi purtat pe braţe de studenţii şi elevii liceului şi şcolii comerciale din acest oraş, facîndu-i-se manifestaţie grandioasă, strigînd «Jos jidanii!». Asemenea a strigat şi dl Codreanu, cum şi logodnica lui, din vagon unde rămăsese". Evreii care erau găsiţi în tren sau în apropierea acestuia erau bătuţi de studenţi[305].

---

303 Ilieşiu, „Cuvinte în jurul unei cărţi", pp. 6-7.

304 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 235.

305 Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* pp. 519-523.

Codreanu şi logodnica lui, Elena, au călătorit astfel prin țară şi, cînd au ajuns la Focşani, spune el, au fost întîmpinați de o delegație care le-a spus: „Dacă nu am avut bucuria să avem procesul la noi, trebuie să faci nunta. La 14 Iunie dimineața, trebuie să soseşti la Focşani. Vei găsi totul aranjat”[306]. Aşa cum promiseseră, ultranaționaliştii din Focşani au fost gazdele şi organizatorii nunții, participînd activ în cadrul unui spectacol care-i prezenta pe ultranaționalişti ca pe o comunitate de oameni calzi, generoşi şi ospitalieri, sărbătorind împreună ca o familie.

La nunta care a fost filmată şi transmisă la Bucureşti au participat între 80.000 şi 100.000 de oameni[307]. In memoriile sale, legionarul Mircea Dumitriu menționează nunta la care a participat pe cînd avea 12 ani ca pe un moment de cotitură în viața sa[308]. O liceană s-a sinucis pentru că părinții i-au spus că nu avea voie să participe la nuntă, iar după eveniment invitații au strîns bani ca să ajute familia să plătească înmormîntarea[309]. Poliția a blocat diverse străzi pentru a se asigura că invitații nu vor intra în cartierele evreieşti, iar magazinele şi cîrciumile evreieşti au fost închise în acea zi. Localnicii evrei au trimis telegrame autorităților în care spuneau că „oraşul se află sub teroare. Evrei paşnici sînt bătuți în casele lor”[310].

După nunta lui Codreanu, numărul ultranaționaliştilor din Focşani a crescut, au avut loc mai multe acte de vandalism antisemite şi a apărut un nou ziar al LANC la sfîrşitul lunii iulie şi în august[311]. Două luni mai tîrziu, Codreanu şi A.C. Cuza s-au întors la Focşani pentru a fi naşii de botez ai copiilor născuți după nunta lui Codreanu. Din nou, activiştii au distribuit masiv invitații, chemîndu-i pe toți cei care sînt „buni creştini” să-şi boteze copiii, iar localnicii au fost rugați să aducă mîncare pentru a-i omeni pe invitați[312]. Atunci cînd mamele au ajuns la Focşani ca să-şi boteze copiii, au găsit zona înconjurată de un cordon de jandarmi, pentru că în urmă cu cîteva zile fusese declarată stare de asediu[313]. Mulțimea de aproximativ 5.000 de persoane s-a deplasat spre satul Goleşti, care era de asemenea împrejmuit de jandarmi, şi apoi spre Slobozia. în cele din urmă au fost botezați 65 de bebeluşi, inclusiv cîțiva ai căror părinți erau adventişti de Ziua a Şaptea. Ziarul LANC, *Lancea* (1925-1926), scria că „Părintele Dumitrescu din Bucureşti, un sfînt pentru noi, a trecut îmbrîncit prin baionete în odăjdii şi cu

---

306 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 235.

307 Petre Abeaboeru, „Nunta lui Zelea Codreanu: Un exemplu de marketing politic”, *Historia,* 10 (100), 2010, p. 38.

308 Mircea Dumitriu, „Istorie comentată a mişcării legionare, 1927-1999”, în Stănescu (ed.), *Cornelia Zelea Codreanu,* pp. 62-82.

309 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 14, f. 134.

310 Cherciu, *Focşanii,* pp. 388-389.

311 „Asupra pretinselor vandalisme antisemite dela Focşani”, *Lancea,* 1 (1), 6 august 1925, p. 1; Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* pp. 529-531.

312 ANIC, Fond DGP, dosar 16/1923, ff. 134,137.

313 „Cum se aplică starea de asediu la Focşani”, *Adevărul,* 38 (12785), 18 august 1925.

crucea în mînă. Multe mame şi-au lăsat copiii în paza soldaților, spunîndu-le ca să-i ia ei, căci acasă nu voiesc a se întoarce cu copii păgîni"[314]. Faptul că mamelor cu copii mici li s-a cerut să se ciocnească cu jandarmii înarmați i-a ațîțat pe ultranaționalişti împotriva statului şi, provocînd statul să împiedice botezul pruncilor, LANC a creat impresia că statul român este anticreştin. Botezurile s-au dovedit a fi o metodă de propagandă locală atît de eficientă, încît au continuat şi în lunile următoare, cu alți reprezentanți de vază ai LANC botezînd grupuri restrînse de copii din regiuni mai izolate[315].

Violenţa şi tribunalele

în următorii cîțiva ani, LANC a folosit strategia instigării oficialităților la reacții, urmată de portretizarea membrilor săi în victime. După uciderea lui Manciu şi tulburările din 10 decembrie 1924, Senatul Universității şi-a pierdut răbdarea cu A.C. Cuza şi, în aprilie 1925, acesta a ajuns în fața instanței, acuzat că ar fi „responsabilul moral" pentru revoltele studențeşti. Senatul nu a mai permis desfăşurarea cursurilor la Facultatea de Drept pînă cînd conducerea acesteia nu recunoştea în mod oficial pedepsele aplicate studenților beligeranți. Şase profesori, printre care şi Cuza, şi-au dat demisia, dar au revenit pe posturi în scurt timp[316]. Studenții susțineau că A.C. Cuza era victima uneltirilor politice şi în timpul procesului său au organizat demonstrații la Bucureşti[317]. Cuza a apărut din nou în fața instanței, după ce la 1 august 1925 un evreu pe nume Ghern Lerman l-a abordat pe stradă şi i-a tras un pumn în față[318]. Mai tîrziu în acelaşi an, studentul Gheorghe Urziceanu a tras patru focuri de armă într-un evreu care, potrivit spuselor sale, ar fi plănuit asasinarea lui Cuza[319]. Scriind în apărarea lui Urziceanu, Ion Delapoiană spunea: „Curtea cu Jurați din Iaşi n-avea să judece dacă e sau nu vinovat Urziceanu în cadrul articolelor de lege, care s-au dovedit deatîtea ori că sînt prea strimte, ci avea să spună: «Are Neamul românesc dreptul să-şi apere onoarea şi viața sau nu are!?»"[320]. La cîteva zile de la achitarea lui Urziceanu, țăranul Mihai V. Budeanu din satul Brehueşti de lingă Botoşani a fost judecat pentru că l-a ucis cu un topor pe Avram Abramovici, un latifundiar evreu. Cuza şi alți avocați LANC au venit să-l apere pe Budeanu şi acesta a fost de asemenea achitat, pe motiv că nu a fost vorba despre o infracțiune individuală, ci despre un act de revoltă socială împotriva amenințării evreieşti asupra țării[321].

Cel mai dezbătut proces ultranaționalist de la sfîrşitul anilor 1920 a fost acela al unui student pe nume Nicolae Totu (1905-1939). Conflictul a început cu protestele studenților evrei cu privire la felul în care fusese gestionat nou-intro- dusul examen de bacalaureat pentru absolvenții de liceu. Rezultatele obținute în primul an de bacalaureat, 1925, arătau că la probele orale evreii şi alți elevi aparținînd unor minorități erau respinşi în mod disproporționat de comisiile de evaluare. In 1926, şeful comisiei era Traian Brăileanu (1882-1947), profesor de sociologie la Universitatea din Cernăuți şi susținător declarat al LANC, ceea ce a făcut să reîncolțească ideea că elevii evrei aveau să fie discriminați din nou. Mulțimi de elevi supărați i-au urmărit prin oraş pe membrii comisiei de examen, hărțuindu-i şi amenințîndu-i din cînd în cînd cu acte de violență[322]. După proteste, unul dintre membrii comisiei, Emil Diaconescu, a împărțit o broşură în care îi acuza pe elevii evrei că ar fi aruncat cu pietre în el şi că un student pe nume David Faliile i-ar fi spus: „Ați venit din vechiul regat ca să puneți întrebări anume ca să cadă elevii. Noi ştim mai multă carte decît toți elevii din vechiul regat şi chiar decît profesorii"[323]. Diaconescu a distribuit broşura gratuită în oraş, alimentînd atitudinea ultranaționalistă împotriva a ceea ce el considera a fi o insultă adusă „prestigiului

---

314 „Cum s'au efectuat botezurile oprite", *Lancea,* 1 (3), 1 septembrie 1925, p. 2.

315 USHMM, Fond MI-D, Rola 132, dosar 2/1922, f. 112; Rola 136, dosar 5/1926, ff. 3, 98.

316 Neagoe, *Triumful rațiunii,* pp. 304-308; Gabriel Asandului, *A.C. Cuza. Politică şi cultură,* Iaşi, Fides, 2007, p. 21. Unul din cei şase, Matei Cantacuzino, îşi dăduse demisia mai devreme, ca formă de protest față de refuzul lui A.C. Cuza de a se supune politicii universității. Ceilalți patru şi-au dat demisia odată cu Cuza.

317 „Cronică", *Apărarea națională, 4* (1), 20 aprilie 1925, p. 21.

318 ANIC, Fond DGP, dosar 16/1923, f. 131; Corneliu Şumuleanu*, Atentatuljidănesc împotriva profesorului A.C. Cuza,* Bucureşti, Tipografia „Cultura Poporului", 1925.

319 „Procesul Urziceanu", *Naționalistul,* 13 (5), 28 ianuarie 1926, p. 2; „Informațiuni", *Chemarea,* 1 (7), 10 martie 1926, p. 3.

320 Ion Delapoiană, „Dela procesul Gh. Urziceanu", *înfrățirea românească,* 2/9 (1 martie 1926), p. 8.

321 H. Vasiliu, „Achitarea lui M.V. Budeanu", *Chemarea,* 1 (7), 10 martie 1926, p. 1.

322 Livezeanu, *Cultural Politics,* pp. 79-84.

323 Emil Diaconescu, Agresiunea de la Cernăuți din ziua de 7 octombrie 1926 împotriva profesorilor din Comisiunea Nr. 1 a examenului de bacalaureat, Iaşi, Tipografia „Albina", 1926, p. 4.

autorității statului român"[324]. Nicolae Totu, student la Iaşi, a reacționat la această insultă împuşcîndu-l pe David Fallik.

La Cernăuți - oraş cu 112.427 de locuitori —, populația evreiască număra 42.500 de persoane, din care aproximativ 30.000 au participat la înmormîntarea lui Fallik[325]. Casele şi buticurile evreieşti aveau agățate zăbranice şi au stat închise trei ore în timpul zilei în semn de doliu[326]. Ultranaționaliştii au răspuns pe măsură, comentînd că asasinatul a fost un act necesar prin care s-a făcut dreptate şi o mostră de eroism tineresc. în ziarele LANC, Paul Iliescu cataloga gestul lui Totu drept „sacrificiul suprem", iar N. Mucichescu-Tunari l-a considerat o expresie „a

324 *Ibidem,* p. 10; ACNSAS, Fond Penal, dosar 015671, voi. 3, f. 27.
325 Manuilă, Recensămîntulgeneral din decemvrie 1930, voi. 2, p. 120.
326 ACNSAS, Fond Penal, dosar 015671, voi. 3, ff. 21-22.

întregii revolte româneşti" împotriva evreilor[327]. Studenții au distribuit broşuri despre modul în care, în ciuda indiferenței autorităților cu privire la atacurile împotriva lui Diaconescu, „tînărul Totu s-a răzbunat, spălînd ruşinea [românilor]"[328]. Susținătorii din Iaşi au strîns 22.000 de lei să-i dea lui Totu, dar aceştia au fost furați de Aurel Morărescu, avocatul care trebuia să-i ducă la Cernăuți[329]. In feburarie 1927, mii de oameni s-au dus la Cîmpulung pentru procesul lui Totu, fiind cazați în casele susținătorilor ultranaționalişti de acolo. Atît înainte, cît şi după proces, au atacat evrei în trenuri, au vandalizat proprietățile evreieşti din apropierea gărilor şi de asemenea au întrerupt o nuntă evreiască la Paşcani, agresîndu-i pe nuntaşi[330]. Totu a fost achitat cu o decizie de opt la doi ajuraților, după numai zece minute de deliberări[331].

Aceste achitări atît de cunoscute public au încurajat din ce în ce mai multe acte de violență individuală sau de grup împotriva evreilor, printre care şi un atac din partea unor băieți de liceu asupra unei sinagogi din Bălți, căreia i-au dat foc cu o noapte înainte ca lucrările de construcție a acesteia să se încheie[332]. In timpul unei excursii cu şcoala, alți băieți au aruncat cu pietre în evrei[333]. La Piatra Neamț, un grup de studenți au plecat de la un bal mascat în toiul nopții, înarmați cu baroase şi topoare, şi au distrus mormintele dintr-un cimitir evreiesc[334]. La Buzău, cîțiva liceeni au mărşăluit pe străzi interpretînd cîntece naționale şi apoi au vandalizat o farmacie evreiască[335]. Aşa cum agresorii erau achitați în cazul proceselor importante, sistemul de justiție rareori îi pedepsea pe aceşti vandali şi agresori în adevărata putere a legii. Cînd un tînăr cleric dinTulcea, Constantin Teodorescu, a atacat trei evrei în august 1925 fără să fie provocat, poliția locală i-a dat un avertisment şi l-a sfătuit să-şi reanalizeze comportamentul[336]. Oamenii legii nu erau imuni la atmosfera antisemită, astfel că, luna următoare, un candidat înscris la Şcoala de Jandarmi din Oradea Mare s-a dus la mare, unde, împreună cu un prieten, i-a bătut pe evreii care stăteau la plajă[337]. Una dintre strategiile

---

327 Paul P. Iliescu, „Procesul studentului Neculai Totu din Bucovina", *Chemarea*, 2 (29), 14 februarie 1927, p. 2; N. Mucichescu-Tunari, „Achitarea elevului Niculae Totu", *Unirea,* 2 (30), 28 februarie 1927, p. 2.
328 ACNSAS, Fond Penal, dosar 015671, voi. 3,f. 38; ANIC, Fond DGP, dosar 44/1927, f. 23.
329 ANIC, Fond DGP, dosar 44/1927, f. 4.
330 ACNSAS, Fond Penal, dosar 015671, voi. 3, ff. 30, 54, 69-74; ANIC, Fond DGP, dosar 44/1927, f. 7.
331 Livezeanu, *Cultural Po/itics,* p. 86.
332 USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 1/1925, f. 180.
333 USHMM, Fond MI-D, Rola 136, dosar 5/1926, f. 77.
334 „Profanatorii de morminte din Piatra-Neamț", *Lupta,* 12 ianuarie 1928.
335 USHMM, Fond MI-D, Rola 136, dosar 5/1926, f. 122.
336 USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 1/1925, f. 12.
337 *Ibidem,* f. 156.

deosebit de interesante de hărțuire a evreilor era plugușorul, o urătură pe care o fac de obicei copiii în ajunul Anului Nou. Plugușorul spune o poveste adecvată anotimpului și face urări de bine ascultătorilor în schimbul unor daruri constînd în mere și nuci. Plugușoarele popularizate de LANC adăugau și teme antisemite, amintind cum evreii au furat bogățiile țării și îndemnîndu-i pe români să se ridice împotriva lor. In 1926, grupuri de membri LANC se plimbau prin cartierele evreiești, cîntînd plugușoare antisemite și luînd bani de la evrei în schimbul cîntecelor[338].

Cînd evreii îi atacau pe români, ultranaționaliștii săreau în apărarea victimei, asigurîndu-se că agresorul primea pedeapsa maximă pentru fapta sa[339]. Dat fiind faptul că ofițerii de poliție și judecătorii erau adesea antisemiți, rareori se întîmpla ca evreii să scape cu pedepse ușoare atunci cînd intrau în conflicte cu românii, în publicațiile ultranaționaliste se scria în mod frecvent despre violențele interetnice în care evreii îi agresau pe români, ca, de exemplu, în articolul din *Svastica* (1926) conform căruia, în 1926, la Chișinău, bande de sute de evrei înarmați cu pistoale, pietre și ștăngi au atacat un congres studențesc pașnic[340]. într-un alt incident petrecut cu un an mai devreme, se pare că grupuri de evrei hoinăreau pe străzile din Piatra Neamț căutînd băieți români singuri pe care-i băteau fără milă atunci cînd îi găseau[341]. Relatările privind violențele evreiești la adresa creștinilor îi portretizau pe români ca victime care doar își apărau drepturile atunci cînd se răzbunau. Nici unul dintre aceste incidente n-a fost relatat de ziarele mari, sugerînd faptul că textele ar fi putut să nu fie întru totul credibile.

Profitînd de publicitatea asigurată de marile procese și de actele de violență, LANC s-a străduit să transforme simpatia publică în succes electoral și și-a consolidat legăturile cu alte grupuri naționaliste, precum Arcașii lui Ștefan cel Mare. Cuziștii au început să se infiltreze în grupurile Arcașilor atunci cînd societatea studențească Dacia și-a manifestat interesul față de aceștia în 1923. Ultranaționaliștii au preluat controlul asupra cel puțin unui grup existent, dar cel mai adesea își formau propriile grupuri, care mergeau prin satele din apropiere și constituiau noi grupuri acolo. în 1928, 12 din cele 55 de grupuri de Arcași din Bucovina erau afiliate LANC. Celelalte erau controlate de Valerian Dugan, care lucra la biroul județean din Rădăuți și care și-a asumat responsabilitatea de a-i reorganiza pe Arcași după Primul Război Mondial. Dugan insista ca Arcașii să rămînă apolitici, iar conflictul său cu societatea Dacia pur și simplu i-a divizat pe cei 500.000 de Arcași din Bucovina[342]. Liderii LANC își cultivau în mod activ legăturile cu grupul

338 USHMM, Fond MI-D, Rola 136, dosar 5/1926, ff. 154-160.

339 USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 1/1925, ff. 189, 207, 235; „Lupta contra Cuzismului în Basarabia", *Apărarea națională,* 6 (10), 4 martie 1928, p. 1.

340 „Atentatele jidovești de la Chișinău", *Svastica,* 1926, p. 2, în USHMM, Fond MI-D, Rola 136, dosar 5/1926, f. 147.

341 „Agresiunea dela Piatra Neamț", *Unirea,* 1 (1), l-15 octombrie 1925, p. 2.

342 ANIC, Fond DGP, dosar 25/1926, ff. 24-25,32,39-42; Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* pp. 506-507; USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 2/1924, ff. 87,110.

naționalist, iar Corneliu Zelea Codreanu a participat la un congres al Arcaşilor din 1924 după ce aceştia sprijiniseră Văcăreştenii[343]. In septembrie 1926, tatăl lui Codreanu a participat la o întîlnire a 120 de Arcaşi, unde le-a spus: „Căpitanii de arcaşi trebuie să ție în satul lor de două-trei ori pe săptămînă teorie şi instrucții cu arcaşii, ca arcaşii cu timpul să fie bine instruiți, după cum era armata lui Ştefan cel Mare; apoi să-şi deie silința să facă cît mai întinsă propagandă pentru a organiza mai mulți arcaşi, că cu timpul cuziştii vor veni la cîrma țării şi vor avea nevoie de aceşti arcaşi, că țara numai în ei va avea încredere"[344]. Pe lîngă încrederea în Arcaşi, LANC s-a unit cu FNR şi cu Acțiunea Românească în 1925, mărindu-şi bazinul electoral şi acoperirea geografică[345].

Adunările propagandistice implicau slujbe religioase şi discursuri adresate unor audiențe formate din cîteva sute de țărani, preoți şi profesori în sate din toată Moldova[346]. In oraşe, membrii LANC se adunau cu steaguri, cîntau şi mărşăluiau în grupuri organizate în funcție de sex, vîrstă şi clasă socială[347]. Uneori, astfel de întruniri se adresau în mod special femeilor, muncitorilor sau altor grupuri sociale bine definite[348]. Cînd LANC s-a întrunit în oraşul Piatra Neamț, în martie 1926, poliția a blocat străzile pentru a permite trecerea însemnatei procesiuni de 2.000 de persoane, conduse de zece studenți călare ce țineau în mîini bastoane cu svastica în vîrf[349]. Ziarul democrat *Adevărul* nota faptul că revoltele care însoțeau adesea aceste evenimente nu erau spontane. Pretexte precum sfințirea unui drapel erau folosite pentru a-i aduna pe oameni, cărora li se spunea că aveau „ordine" să se întîlnească într-un loc şi la o oră anume. Odată ce mulțimea se strîngea, propagandiştii LANC îi incitau pe oamenii adunați la violențe împotriva evreilor aflați în apropiere[350].

In anii 1920, violența ultranaționalistă a escaladat,pentru că autoritățile româneşti au acceptat tacit ideea de dreptate pe cont propriu promovată de LANC prin achitarea lui Codreanu, Moța,Totu şi a altora şi prin eşecul total privind apărarea drepturilor minorităților. Actele de violență îi mobilizau pe ultranaționalişti în vederea susținerii anumitor cauze, păstrînd viu mesajul protestelor studențeşti din 10 decembrie 1922 pînă la sfîrşitul deceniului. Procesele, nunțile şi botezurile de notorietate au contribuit la stabilirea legăturilor personale între ultranaționa- liştii răspîndiți prin țară, consolidînd rolul LANC de interfață organizațională a ultranaționalismului. In acelaşi timp, aceste evenimente consolidau ideea că lupta împotriva politicienilor, jidanilor şi poliției era ceva nobil, că etnicii români puteau să-şi conducă propria țară numai prin luptă violentă şi că această cauză avea nevoie de eroi tineri pentru restabilirea dreptății pe teritoriul românesc.

---

343 ANIC, Fond DGP, dosar 49/1924, f. 81.

344 USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 2/1926, f. 81.

345 *Ibidem,* dosar 1/1925, f. 103.

346 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 14, f. 373; ANIC, Fond DGP, dosar 16/1923, ff. 156-157; USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 1/1925, ff. 42-43, 130,135.

347 USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 2/1926, ff. 121,131; Rola 136, dosar 5/1926, ff. 6-14.

348 USHMM, Fond MI-D, Rola 136, dosar 5/1926, ff. 106,113.

349 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 1151, ff. 6-8.

350 „Cum se pregătesc dezordinile: Consfătuirile «Ligii creştine» la Tecuci ", *Adevărul,* 5 septembrie 1925; „Incidente antisemitice la un bîlci", *Politică,* 113,14 octombrie 1926; USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 3/1926, f. 38; Rola 136, dosar 5/1926, ff. 26-28.

Mobilizarea susţinătorilor

J

In 1927, într-un articol de deschidere ce reflecta asupra semnificației Paştelui, Ion Popescu-Mozăceni, o personalitate importantă a LANC şi diacon în Biserica Ortodoxă Română, le reamintea cititorilor *Apărării naționale* că, atunci cînd Fiul Domnului a venit pe pămînt, „«adevărul» era urmărit de «minciună» şi de fiii «minciunii». Ba, minciuna (trădarea) stătea cu El la masă”. Două paragrafe mai jos, autorul menționa că trădarea a intrat „pînă şi în sanctuarul divin al luptelor noastre de purificare națională”[351]. Povestea Legiunii Arhanghelul Mihail începe cu o ruptură în interiorul comunității ultranaționaliste, atunci cînd Codreanu şi susținătorii săi s-au despărțit de A.C. Cuza. în primii ani, legionarii lui Codreanu au încercat să justifice separarea de LANC, ceea ce presupunea aducerea anti- politicianismului şi a cultului tinereții în prim-planul ideologiei şi accentuarea ideii că ei erau moştenitorii legitimi ai mişcării studenţeşti din 1922. Inițial,
3 să fii legionar însemna să-l sprijini pe Codreanu împotriva lui Cuza, dar în momentul în care legionarii au găsit simboluri, ritualuri şi structuri organizaționale care să-i diferențieze de LANC s-a conturat şi o nouă identitate legionară.

în mod oficial, trădarea sau „conspirația jidanilor” la care publicațiile LANC făceau aluzie frecvent în primăvara şi în vara anului 1927 a început atunci cînd A.C. Cuza l-a acuzat pe deputatul LANC Paul Iliescu de faptul că se opune luptei studenților, că încearcă să preia controlul partidului la Bucureşti şi că foloseşte banca LANC în scopuri personale[352]. Cuza l-a dat afară imediat pe Iliescu din partid, fără să se consulte şi cu alți lideri ai acestuia. Conduşi de Corneliu Şumuleanu şi Ion Zelea Codreanu, cinci din ceilalți nouă deputați au protestat vehement împotriva eliminării lui Iliescu fără a avea parte de un proces conform procedurii, iar Cuza a răspuns dîndu-i afară şi pe ei. El susținea că încheiaseră o alianță cu evreii şi că încercaseră să transforme LANC într-un partid politic[353]. Deşi în 1925

---

351 I.G. Popescu-Mozăceni, „înviere şi trădare”, *Apărarea națională,* 5 (2), 24 aprilie 1927, p. 1.

352 „Conspirația jidanilor în LANC”, *Apărarea națională,* 5 (1), 17 aprilie 1927, p. 2.

353 „Excluderea deputaților LANC *", Apărarea națională,* 5 (6), 30 mai 1927, p. 1; „Uneltirile contra *LANC", Apărarea națională,* 5 (11), 6 octombrie 1927, p. 1; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 18, ff. 46-51.

existau probabil şi altercații între familiile Cuza şi Codreanu, conflictul dintre A.C. Cuza şi familia Codreanu a devenit public abia la începutul anului 1926. Cel mai probabil, la baza acestuia era lupta pentru putere în vederea controlului LANC, cu A.C. Cuza încercînd să se impună ca lider incontestabil al mişcării, în timp ce Codreanu şi susținătorii săi voiau mai multă transparență în luarea deciziilor. Ion Zelea Codreanu şi Cuza au intrat în conflict în iulie pe tema selecției candidaților pentru alegerile din decembrie 1927. Totodată, Ion Moța începuse pregătirile pentru formarea unei mişcări studențeşti noi, independente, în timp ce tînărul Codreanu se afla încă în Franța[4]. Cînd actele de huliganism ale studenților s-au intensificat în timpul procesului lui Nicolae Totu din februarie 1927, Paul Iliescu şi Ion Zelea Codreanu au criticat puternic lipsa de autocontrol a studenților[5]. In martie 1927, dr. Ioan Istrate şiTeodosie Popescu au fost arestați la Bucureşti sub pretextul unui „complot fascist". Ar fi plănuit să se despartă de LANC şi să direcționeze aripa tînără a ligii spre facțiunea lui Codreanu, care acum îi includea pe foştii lideri ai Acțiunii Româneşti din Cluj, pe liderii LANC din Focşani şi pe cîțiva ultranaționalişti de vază din Iaşi[6]. Scandalul a divizat grav LANC, dar majoritatea studenților au jurat să-i fie loiali lui Cuza. Studenții huligani şi-au demonstrat fidelitatea întrerupînd o adunare a disidenților şi forțînd evacuarea hotelului unde aceasta a avut loc[7].

0 nouă credinţă
J

Corneliu Zelea Codreanu a petrecut anul 1926 în Franța şi cînd s-a întors la Iaşi, în mai 1927, a început de îndată să-i adune pe studenții simpatizanți şi să formeze un grup independent sub comanda lui[8]. Acuzînd vechea generație că a distrus LANC prin scandaluri în interes personal, Codreanu a apelat la imaginea purității tineretului pentru a crea „o mişcare idealistă tinerească voluntară, organizată pe principiul ierarhiei"[9]. A reuşit să convingă doar aproximativ 20 de studenți

4. USHMM, Fond MI-D, Rola 135, dosar 2/1924, ff. 86,126-127, dosar 2/1926, ff. 6-7, 22.
5. ANIC, Fond DGP, dosar 44/1927, f. 1.
6. „După arestări politice", *Lupta,* 9 martie 1927; Codreanu, *Pentru legionari,* p. 269.
7. USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 106, dosar 1151, ff. 312-313, 320-321; „Ridicole înscenare dela Bucureşti", *Apărarea națională,* 5 (4), 10 mai 1927, p. 2.
8. Codreanu a scris mai tîrziu că inițial a încercat să reconcilieze cele două facțiuni, dar acest aspect nu este menționat în rapoartele Poliției de atunci. Codreanu, *Pentru legionari,* p. 271; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 14, f. 97; ANIC, Fond DGP, dosar 79/1927, f. 5.
9. Corneliu Zelea Codreanu, „E ceasul vostru: Veniți!", *Pămîntulstrămoşesc,* 1 (1), 1 august 1927, p. 5.

să se alăture noii mişcări, pe care a numit-o Legiunea Arhanghelul Mihail[354]. Numele venea de la o icoană a arhanghelului pe care tatăl le-o arătase mai tînărului Codreanu şi colegilor săi pe vremea cînd aceştia se aflau la închisoarea Văcăreşti, în 1923. Corneliu Zelea Codreanu a comandat atunci cîteva copii ale icoanei. A lăsat una la Biserica Sf. Spiridon din Iaşi, iar alta i-a dat-o mamei sale, de la care a împrumutat-o mai tîrziu pentru a o folosi în birourile legionare de la Bucureşti[355]. In epopeea sa din 1847, *Mihaida,* Ion Heliade-Rădulescu (1802-1872) îl invoca pe arhanghelul Mihail ca fiind mesagerul ceresc care l-a inspirat pe domnitorul Mihai Viteazul (1558-1601) în războaiele împotriva turcilor. Istorici ca Nicolae Iorga susțineau că Mihai Viteazul a „unit" cele trei principate româneşti, punînd astfel bazele statului național modem, şi că la Mănăstirea Dealu din județul Dîmbovița se află craniul domnitorului, comemorat la 8 noiembrie, sărbătoarea arhanghelului Mihail în ortodoxismul românesc. Codreanu a urmat cursurile unei academii militare din apropierea mănăstirii şi este posibil să-i fi auzit pe profesori facînd legături între cultul arhanghelului şi naționalismul românesc, dar această conexiune nu este menționată explicit nicăieri în scrierile sale[356]. Arhanghelul Mihail este o figură importantă în ortodoxismul răsăritean şi, dată fiind obsesia lui Codreanu pentru zile norocoase şi semne prevestitoare, e mai probabil ca el să fi ales simbolul arhanghelului plecînd de la experiența religioasă din închisoare şi de la practica ortodoxă larg răspîndită de a adopta un patron spiritual în calitate de protector pentru indivizi sau comunități[357].

Cea mai dură acuzație adusă de Cuza disidenților era că aceştia se implicau în „politică", iar LANC era o mişcare, nu un partid politic[358]. Intr-un articol din primul număr al noului ziar al Legiunii, *Pămintul strămoşesc* (1927-1930,1933), intitulat „La icoană!", Ion Moța îi răspundea: „Noi nu facem şi n-am făcut o singură zi în viața noastră politică", scria el. „Noi avem o religie, noi sîntem robii unei credințe. în focul ei ne consumăm şi, în întregime stăpîniți de ea, o slujim pînă la ultima putere." Admițînd că „am rătăcit o bucată de vreme purtați de
valurile omeneşti", Moța a spus că, dacă mişcarea ultranaționalistă vrea să reuşească, trebuie să îmbrățişeze din nou o viată „asa cum a voit-o Dumnezeu: viată de adevăr, dreptate, virtute". In viziunea lui Moța, virtutea creştină nu era un scop în sine, ci un mijloc prin care mişcarea ultranaționalistă să-şi învingă duşmanii cu ajutor divin. „în aceasta constă mîntuirea", scria el, „cu scăparea de jidani şi de toate plăgile ucigătoare care ne mistuie: readucerea rodului în via dumnezeiască azi bolnavă şi stearpă, în națiunea noastră (măcar în ea), căzută în ghearele satanice stîrpitoare ale sufletului şi aducătoare de pieire"[359]. Şi alte numere din *Pămîntul strămoşesc* au continuat să pună accentul pe virtute, aşa cum făcuse Moța, insistînd asupra faptului că elementele fondatoare ale legionarismului erau „tinerețea sufletului, adică curățenia în viață, avîntul şi dezinteresarea în luptă", precum şi „fapta, nu vorba"[360]. Referirea din ce în ce mai accentuată la virtute nu însemna că legionarii renunțaseră la violență. în unul dintre primele numere ale *Pămîntului strămoşesc,* Ion Banea (1905-1939) susținea violența legionară, invocînd cuvintele lui Iisus: „Nu am venit să aduc pace, ci sabie"[361]. Cînd, în 1927, un ziar bucureştean l-a acuzat pe Nicolae Totu că a participat la acte de violență antisemită într-un tren lîngă Dorna, acesta a răspuns că atunci se afla la Iaşi, dar că regretă că a ratat şansa de a-i ataca pe evrei[362]. Ultranaționaliştii care i-au rămas credincioşi lui Cuza au început să se

354 Codreanu, *Pentru legionari,* pp. 271, 275.

355 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 13, f. 124.

356 Constantin Iordachi,„God's Chosen Warriors: Romantic Palingenesis, Militarism and Fascism in Modern Romania", în Constantin Iordachi (ed.), *Comparative Fascist Studies: New Perspectives,* Londra, Routledge, 2009, pp. 329-333.

357 John Charles Arnold, *The Footprints of Michael the Archangel: The Formation and Diffusion of a Saintly Cult, c. 300 - c. 800,* New York, Palgrave Macmillan, 2013. Pentru superstițiile lui Codreanu, vezi Corneliu Zelea Codreanu, *însemnări,* MS, 1934, şi în alte texte legionare, Vasile Marin, *Crez de generație,* Bucureşti, Tipografia „Bucovina" I.E.Torouțiu, 1937, pp. 25,27; Ion Moța, „Cei din urma articli", *Libertatea,* 34 (15), 8 aprilie 1937, p. 1; şi Ion Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jertfă legionară,* Sibiu, Editura „Totul pentru Țară", 1937, pp. 31, 49-50, 74-75, 96.

358 A.C. Cuza, „Marea adunare națională", *Apărarea națională,* 5 (1), 17 aprilie 1927, p. 1.

359 Ion Moța, „La icoană!", *Pămîntul strămoşesc*, 1 (1), 1 august 1927, pp. 9-10.

360 „Legiunea Arhanghelul Mihail", *Pămîntul strămoşesc*, 1 (2), 15 august 1927, p. 3.

361 Ionel I. Banea, „La luptă!", *Pămîntul strămoşesc*, 1 (4), 15 septembrie 1927, p. 12.

362 „P.S. Avertisment", *Pămîntul strămoşesc,* 1 (2), 15 august 1927, p. 8.

înarmeze, de teama atacurilor legionarilor[363].

Primele numere din *Pămîntul strămoșesc* au fost publicate de tatăl lui Ion Moța la Tipografia „Libertatea" din Orăștie, iar legionarii le vindeau la Iași, dar trimiteau și exemplare gratuite foștilor susținători din LANC, precum și în satele din Moldova[364]. La scurt timp, susținerea pentru Legiune a început să ia avînt. Conform celui de-al doilea număr, un bărbat din Panciu a făcut ziarului o donație de 200 de lei, iar în scurt timp altcineva a adus publicației încă cinci abonați din orașul său, Adjud. Vînzătorii de ziare din satele din Sînnicolaul Mare și din Prundul Bărăului au cerut dublarea numărului de exemplare pe care le primeau. Un alt susținător din satul Văculești, lîngă Dorohoi, a descoperit 15 exemplare nevîndute expediate la o adresă greșită, așa că le-a vîndut el însuși, trimițînd banii legionarilor din Iași[365]. Redactorii ziarului au publicat povești similare și în numerele următoare, mulțumindu-le susținătorilor pentru donații sau pentru numărul mare de abonați; au publicat scrisori primite la redacție - de la tineri și vîrstnici, bărbați si femei - care lăudau noua inițiativă. Cîtiva membri cu influentă din

LANC s-au alăturat imediat Legiunii. Printre aceștia: Gheorghe Clime, un inginer care fusese vicepreședinte al LANC pentru județul Iași; Ioan Blănaru, fost președinte

363 Scurtu (ed.), *Totalitarismul,* voi. 1, p. 618.

364 ANIC, Fond DGP, dosar 79/1927, f. 6.

365 „Mulțumiri", *Pămîntul strămoșesc,* 1 (2), 15 august 1927, p. 15.

al Asociației Studenților Creștini din Iași; I.C. Cătuneanu, lider al Acțiunii Românești la Cluj; Miile Lefter, președintele LANC Galați; Vaier Danileanu, președintele LANC pentru județul Cîmpulung; și Ioan N. Grossu, Victor M. Tilinca și I. Mihăilă, toți președinți ai LÂNC în satele lor[366]. Astfel de dezertări la vîrf indică nivelul ridicat al dezamăgirii resimțite în LANC și au contribuit foarte mult la creșterea prestigiului Legiunii printre ultranaționaliști. La o lună de la înființare, Legiunea se putea lăuda cu 300 de membri, iar pînă în decembrie 1927 oameni din 50 de orașe și sate din întreaga țară se abonaseră la revista sa ori își exprimau susținerea[367].

Conform celor susținute în *Pămîntulstrămoșesc*, inițial Legiunea era organizată în patru secții: 1) a Tinerimii, cu o subsecție pentru membrii care nu împliniseră 19 ani, numită Frăția de Cruce, fără nici o legătură cu organizația cu același nume a lui Amos Francu; 2) cea de Protecție a Legiunii, pentru membrii maturi care aveau misiunea de a susține, a încuraja și a apăra tinerimea; 3) de Ajutor [al Femeilor], o secție a femeilor îndeplinind misiuni de ajutorare; 4) Internațională, care îi includea pe simpatizanții români din afara granițelor. Urma să fie condusă de un consiliu format din președinții fiecărui centru studențesc și de un senat cu reprezentanți din fiecare județ cu vîrsta de peste 50 de ani[368 369]. Codreanu a stabilit numărul maxim de legionari la 100 pe județ și 3.000 în total. Cei care se alăturau Legiunii trebuiau să depună un jurămînt, să aloce Legiunii 15 minute în fiecare zi, să recruteze cinci membri noi în cinci luni și să ajute alți legionari cînd era cazul. Cu excepția membrilor internaționali, legionarii din fiecare secțiune erau organizați în nuclee independente de trei pînă la 13 persoane, numite mai tîrziu *cuiburi*[15]*. Pămîntul strămoșesc* stipula că femeile legionare măritate trebuiau să fie mame și să ofere îndrumare morală, care presupunea descurajarea machiajului excesiv, a modelor „evreiești” și a dansului nerușinat. Femeile singure erau numite „Surorile Legiunii” și li se cerea să organizeze o expoziție meșteșugărească la care să expună produse legionare lucrate manual[370].

Un cămin legionar

La baza conflictului dintre legionari și cuziști era de cele mai multe ori Căminul Cultural Creștin, pe care Codreanu și alți susținători ai LANC l-au construit la Iași. Ideea căminului a apărut imediat după procesul Văcăreștenilor din martie 1924. Cînd s-a întors la Iași ca om liber, Codreanu a strîns laolaltă studenți și elevi de liceu într-o grădină pe care aristocrata Constanța Ghica le-a pus-o la dispoziție ca loc de întîlnire. Acolo, el le vorbea despre nevoia unei clădiri unde să se poată întîlni fără să fie sub controlul universității[371]. Studenții ultranaționaliști încercaseră să se organizeze în cămine, dar rectorul i-a dat afară pe liderii studențești care se foloseau de autoritatea lor pentru a promova grupuri politice în interiorul unităților de cazare subvenționate[372]. Studenții protestaseră încă din 1922 împotriva supraaglomerării și a condițiilor dificile de trai din cămine, dar lupta cu universitatea era disproporționată, deoarece conducerea instituției putea să nu mai acorde burse și astfel să-i priveze pe studenți de un loc în cămin, măsuri la care apela adesea pentru a limita activismul studențesc[373]. Unul dintre obiectivele lui Codreanu era ca studenții să-și construiască propriul cămin, din care să nu poată fi dați afară și în care universitatea să nu poată interveni. Mai exact, era vorba despre un cămin cultural, menit să semene cu căminele culturale construite în satele

---

366 Gheorghe Clime, „Visuri. Nădejdi. Realitate”, *Pămîntul strămoșesc*, 1 (1), 1 august 1927, pp. 13-14; Ioan Blănaru, „Speranțe”, *Pămîntul strămoșesc,* 1 (2), 15 august 1927, pp. 6-7; „Cum e primită revista noastră”, *Pămîntul strămoșesc,* 1 (2), 15 august 1927, pp. 12-13; M.I. Lefter, „După mare ‘ngrijorare, mare bucurie”, *Pămîntul strămoșesc,* 1 (4), 15 septembrie 1927, pp. 6-7; „Cum e primită revista noastră”, 1 (4), 15 septembrie 1927, p. 13; „Cum e primită revista noastră”, *Pămîntul strămoșesc,* 1 (5), 1 octombrie 1927, p. 13; Vaier Danileanu, „Către soldații din Legiunea Arhanghelul Mihail”, *Pămîntul strămoșesc,* 1 (7), 1 noiembrie 1927, p. 13.

367 „Activitatea legiunii”, *Pămîntul strămoșesc,* 1 (3), 1 septembrie 1927, p. 7; „Legiunea Arhanghelul Mihail”, *Pămîntul strămoșesc,* 1 (10), 15 decembrie 1927, p. 7.

368 „Legiunea «Arhanghelul Mihail»”, *Pămîntul strămoșesc,* 1 (2), 15 august 1927, pp. 3-4.

369 „Organizarea Legiunii «Arhanghelul Mihail»”, *Pămîntul strămoșesc,* 1 (4), 15 septembrie 1927, pp. 3-4.

370 „Organizarea Legiunii «Arhanghelul Mihail»”, *Pămîntul strămoșesc,* 1 (5), 1 octombrie 1927, pp. 3-4.

371 Codreanu, *Pentru legionari*, p. 189; ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, f. 162.

372 Neagoe, *Triumful rațiunii,* pp. 175-176; AN - Iași, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, dosar 1021/1922, ff. 263-264.

373 AN - Iași, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, Rola 121, dosar 1025/1923, ff. 2-3, dosar 1051/1924-1925, ff. 68-71.

românești de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”[374]. Prin căminele sale culturale, Fundația Regală încerca să promoveze în mediul rural cultura română „modernă”. In viziunea sa, „Căminul Cultural e a doua casă a fiecărui sătean. Cînd va fi gata, ar trebui să fie mîndria satului, podoaba sa, un cuib, o casă a cărților”[375]. Codreanu și-a intitulat clădirea Cămin Cultural, dar aceasta era „a doua casă” pentru studenții ultranaționaliști, nu un mijloc prin care Fundația Regală să-și facă cunoscută viziunea despre cultura națională. Accentuînd faptul că acesta era un cămin „creștin”, Codreanu l-a asociat cu mișcarea studențească antisemită, care folosea epitetul „creștin” pentru a se opune evreilor și culturii române „iudaizate”.

Acesta nu era primul proiect imobiliar ultranaționalist din Iași. Cîțiva membri de vază ai LANC, printre care și A.C. Cuza și bogatul inginer Grigore Bejan, construiseră deja un centru similar în 1919. Descriind anacronic Ateneul Popular pe care l-au ridicat în cartierul Tătărași drept centru cultural similar celor construite de Fundația Regală, Bejan scria mai tîrziu că „eu cu Ifrim, Cuza și preotul Mihăilescu am pus în gînd că ar fi bine să ridicăm un cămin cultural în o parte a orașului unde sînt mai puțini jidani”[376]. In 1924, Grigore Bejan dona un teren lîngă hotelul său de pe Bulevardul Elisabeta, în zona Rîpa Galbenă, pe care Zelea Codreanu și colegii săi puteau să construiască. Ultranaționaliștii aveau deja întîlniri regulate la Hotel Bejan, care servea drept sediul *de fado* al LANC la Iași. Membrii se întîlneau aici pentru a se relaxa împreună, iar studenții se strîngeau pe terasă înainte de a pleca să comită acte de vandalism sau agresiuni[377]. Odată ce au primit terenul, studenții i-au abordat pe diverși antreprenori, cerîndu-le să le furnizeze gratis materialele de construcție. Unii dintre aceștia au răspuns pozitiv cererii lor. Familia Moruzi din Dorohoi le-a dat 100.000 de lei, generalul Gheorghe „Zizi” Cantacuzino le-a oferit trei vagoane de ciment, iar românii stabiliți în Statele Unite au trimis 400.000 de lei, la care s-au adăugat și donațiile mărunte din partea țăranilor din toată țara[378]. Codreanu a dus 26 de studenți pe o proprietate din satul Ungheni, care le fusese oferită de omul de afaceri Olimpiu Lascăr, unde au început să fabrice cărămizi[379]. Au împrumutat unelte de la localnici, iar preotul satului a binecuvîntat deschiderea cărămidăriei. Curînd s-au alăturat și localnicii, astfel că studenți, absolvenți, comercianți, muncitori și țărani lucrau împreună, cot la cot. S-a instalat o atmosferă convivială, iar Codreanu scria că la sfîrșitul fiecărei zile voluntarii mergeau la circiumă „cîntînd cîntece vesele”[380].

In primii ani, Căminul Cultural Creștin din Iași a fost centrul vieții legionare. După schismă, Grigore Bejan s-a aliat cu A.C. Cuza și, începînd cu august 1927, a încercat de cîteva ori să ia în proprietate căminul. Bejan susținea că donația sa îl făcea proprietarul a tot ceea ce era construit pe acel teren. Codreanu i-a răspuns că jumătate din cheltuielile de construcție (123.000 de lei) fuseseră acoperite de Ion Moța și, prin urmare, căminul trebuia să rămînă sub administrarea exclusivă a „studenților”, adică a legionarilor[381]. în septembrie 1927, înainte să se mute în cele trei camere la care lucrările se încheiaseră, legionarii reușiseră să termine două treimi din acoperiș și să adauge o capelă la etajul 3[382]. Femeilor legionare nemăritate le-a revenit sarcina de a decora clădirea[383]. La 8 noiembrie 1927, Legiunea a organizat primul bal pentru a sărbători ziua Sfîntului Arhanghel Mihail. Legionarii au vîndut 512 bilete și au strîns aproape 9.000 de lei, iar un sfert din această sumă a fost destinată continuării lucrărilor la cămin[384]. In acea zi, legionarii au

---

374 ANIC, Fond Fundațiile Culturale Regale Centrale, dosar 13/1924, ff. l-6.

375 Gh.D. Mugur, *Căminul cultural. îndreptar pentru conducătorii culturii la sate,* București, Fundația Culturală „Principele Carol”, 1922, p. 18.

376 Asandului, *A. C. Cuza,* p. 85.

377 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, ff. 244-246, voi. 2, ff. 269-271, voi. 3, ff. 206-207; USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 1151, ff. 4323, 4514.

378 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 238.

379 *Ibidem,* p. 156. Alte surse menționează că terenul a fost pus la dispoziție de Zemstva Bălți. ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, f. 52.

380 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 191; Mihail Polihroniade, *Tabăra de muncă,* București, Tipografia Ziarului *Universul,* 1936, p. 3.

381 ANIC, Fond DGP, dosar 79/1927, f. 9; USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 106, dosar 1151, f. 330.

382 „Căminul Cultural Creștin”, *Pămintul strămoșesc,* 1 (2), 15 august 1927, pp. 11-12; „Informațiuni”, *Pămintul strămoșesc,* 1 (5), 1 octombrie 1927, p. 15.

383 „Organizarea Legiunii «Arhanghelul Mihail»”, *Pămîntul strămoșesc,* 1 (5), 1 octombrie 1927, p. 4.

384 „Informațiuni”, *Pămîntul strămoșesc*, 1 (7), 1 noiembrie 1927, p. 14; „Informațiuni”, *Pămîntul strămoșesc*, 1

ținut și o pomenire la Biserica Sf. Spiridon pentru eroi ca Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, după care au mărșăluit pînă la cămin cîntînd *Imnul Legiunii.* La cămin au amestecat țărîna pe care o comandaseră de la mormintele și locurile de bătălie ale eroilor pentru care se rugaseră mai devreme și au pus-o în niște săculețe ce trebuiau purtate la gît de toți legionarii[385].

Cum se apropia Crăciunul, legionarilor de pretutindeni li s-a cerut să țină pe cont propriu baluri și serate literare, să organizeze coruri, să vîndă broderii și să meargă cu colindul și cu plugușorul pentru a strînge bani pentru Legiune[386]. Banii erau o adevărată problemă. In aprilie 1928, numai 836 din cei 2.586 de abonați ai *Pămîntului strămoșesc* își plătiseră abonamentul[387]. In octombrie, Codreanu a împrumutat 82.000 de lei de la o bancă locală pentru a finanța mișcarea, dar n-a reușit să restituie suma pînă în 1933[388]. Legionarii trebuiau să facă rost de bani de unde puteau, vînzînd legumele pe care le cultivau în grădina Constanței Ghica și, în cele din urmă, vînzînd țigla pe care o puseseră deoparte pentru cămin. Radu Mironovici a învățat să conducă un camion pe care Legiunea îl cumpărase și strîngea bani din transportul oamenilor din Iași în orașele învecinate sau la mănăstiri[389 390]. Legionarii îi rugau pe susținători să sacrifice cîte 100 de lei pe lună pentru a finanța Legiunea și publicau recunoscători liste cu toate donațiile în *Pămîntulstrămoșesc^.* In august 1928, opt legionari au hotărît să se lase de fumat și să doneze Legiunii banii economisiți[391]. Alții au donat acțiunile pe care le dețineau la banca LANC pentru a finanța proiectele imobiliare ale Legiunii[392]. Croșetatul femeilor s-a dovedit o activitate deosebit de utilă în această privință. Ecaterina

(8), 15 noiembrie 1927, p. 15.

385 „Ziua legiunii la Iași", *Pămîntul strămoșesc*, 1 (8), 15 noiembrie 1927, pp. 3-7.

386 „Ce trebuie să știe și să facă", *Pămîntul strămoșesc*, 1 (10), 15 decembrie 1927, p. 2.

387 Heinen, Legiunea „Arhanghelul Mihail", p. 132.

388 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 1, ff. 139, 143. Codreanu menționează suma de 110.000 de lei și spune că în 1935 nu fusese încă plătită înapoi. Codreanu, *Pentru legionari*, p. 324.

389 Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 324-325.

390 Heinen, *Legiunea .Arhanghelul Mihail"*, p. 133; „Comitetul de 100", *Pămîntul strămoșesc,* 2 (14), 1 iulie 1928, p. 8; Corneliu Zelea Codreanu, „Dare de seamă rezumativă", *Pămîntul strămoșesc,* 2 (21), 1 noiembrie 1928, pp. l-5.

391 „O hotărîre a Legiunii care se va întinde", *Pămîntul strămoșesc, 2* (16), 15 august 1928, p. 3.

392 Spiru Peceli, „Alte acțiuni", *Pămîntul strămoșesc, 2* (20), 15 octombrie 1928, p. 3.

Constantinescu, o tînără din Cahul, a reuşit să trimită 3.000 de lei în iulie 1928, după ce a vîndut broderiile pe care le făcuse pentru Legiune[393]. Altele trimiteau direct la cămin broderiile pe care le lucraseră pentru a fi expuse la Iaşi. Şi acestea au fost vîndute după ce criza economică a lovit şi laşul în 1929[394].

In 14 noiembrie 1927, Bejan s-a folosit de poziția sa de „administrator formal" al terenului pentru a afişa un ordin de evacuare emis de Tribunalul din Iaşi şi a început procedurile legale pentru a-i scoate pe legionari din cămin în mod oficial[395]. In următoarele 18 luni,Teodor Mociulschi, student la Drept şi susținător înfocat al lui Cuza, a publicat în *Cuvîntul studențesc* articole caustice la adresa lui Codreanu şi l-a amenințat cu pistolul atunci cînd cele două tabere se certau pentru clădire[396]. In aprilie 1928, Bejan i-a acuzat pe legionari că au furat unelte din cămin pentru a le folosi în grădina Constanței Ghica; la ora 7:30 dimineața, Codreanu şi alți şase legionari au intrat în casa lui Bejan, l-au bătut, i-au spart capul şi l-au desfigurat[397].

Cum violențele din cauza căminului se intensificau, în iunie 1928 legionarii au început să construiască o nouă clădire. Au numit-o „Castelul Sfîntului Mihail", iar oamenii făceau donații în bani pentru materialele de construcție. Legionarii şi-au intitulat proiectul „prima universitate antisemită din România", pentru că munca la aceasta era menită să contribuie la „educarea" lor[398]. Ii puneau pe noii membri să-şi dovedească valoarea prin coordonarea activităților la cărămidăria din Ungheni, precum şi prin susținerea unui examen „teoretic" despre doctrina antisemită şi ideologia legionară. Cîțiva aşa-zişi muşchetari din Frăția de Cruce ajutau la fabricarea cărămizilor pentru castel. Munca la cărămidărie începea la 5:00 în fiecare dimineață, iar un băiat a venit cu bicicleta 300 de kilometri de la Galați la Ungheni ca să se poată implica şi el[399]. In orice caz, această explozie de entuziasm a durat doar cîteva luni şi în curînd legionarii au reluat certurile pentru cămin.

---

393 „Dela surorile noastre", *Pămîntul strămoșesc,* 2 (14), 15 iulie 1928, p. 6.

394 „Dela surorile legiunii", *Pămîntul strămoşesc,* 2 (24), 25 decembrie 1928, p. 5; „Criza financiară, legiunea", *Pămîntul strămoşesc,* 3 (1), 15 iunie 1929, pp. 14-15.

395 „O nedreptate strigătoare la cer", *Pămîntul strămoșesc,* 1 (9), 1 decembrie 1927, pp. 3-5; Corneliu Zelea Codreanu, „Răutatea omenească", *Pămîntul strămoșesc,* 2 (18), 15 septembrie 1928, pp. 4-5.

396 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000324, voi. 8, fif. 134-138; Ion Banea, „Un sfîrşit de an", *Pămîntul strămoşesc,* 4 (8), 1 ianuarie 1931, p. 1.

397 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 14, f. 130; .Atentatul contra d-lui ing. Gr. Bejan", *Apărarea națională,* 6 (9), 22 aprilie 1928, p. 2.

398 „Situația la cărămidărie", *Pămîntul strămoşesc,* 2 (14), 15 iulie 1928, p. 3.

399 „Veşti dela cărămidărie", *Pămîntul strămoşesc, 2* (15), 1 august 1928, p. 3; Corneliu Zelea Codreanu, „Situația la cărămidărie", *Pămîntul strămoşesc, 2* (16), 15 august 1928, p. 1; Corneliu Zelea Codreanu, „Dare de seamă rezumativă", *Pămîntul strămoşesc, 2* (21), 1 noiembrie 1928, pp. l-5.

Conflictul a izbucnit din nou în septembrie 1928, cînd legionarii i-au scos cu forța pe cîțiva cuziști care locuiau în cămin. Imediat, cuziștii au început pregătirile pentru a face la fel cu legionarii care le luaseră locul[400]. In iulie 1929, un judecător a respins pretenția de proprietate legală asupra căminului a lui Bejan, dar cuziștii au mai luptat un an pentru a deține *de fado* clădirea[401]. Cu timpul, Legiunea devenea tot mai populară printre tinerii ultranaționaliști din Iași și din ce în ce mai mulți studenți erau aleși în ASC Iași. încrezători în poziția lor, în martie 1930, legionarii au pus la dispoziție căminul ca loc de întîlnire pentru cele două tabere, unde se puteau aduna pentru a discuta despre viitoarea lor colaborare[402]. Pe lîngă faptul că avea o importanță simbolică pentru mișcarea studențească, căminul îi plasa pe legionari într-o poziție remarcabilă în geografia simbolică a orașului. Căminul legionarilor se afla în vîrful unui șir lung de trepte cunoscut drept Rîpa Galbenă, un loc popular de petrecere a timpului liber și de relaxare în perioada interbelică. Pînă în 1898, parcul de la baza scărilor fusese destul de întins, dar ca urmare a unor probleme de eroziune a solului locul s-a destabilizat, iar la începutul secolului XX Căile Ferate Române (CFR) au construit pe teren mai multe birouri și un cămin studențesc. Spre deosebire de arhitectura rectangulară, funcțională a clădirilor CFR, căminul legionarilor era construit într-un stil mai vechi, în esență moldovenesc, în cinstea culturii și istoriei locale. Aspectul căminului era important nu numai pentru că se afla într-o intersecție importantă, ci și pentru că, fiind localizat în vîrful unui deal, delimita orașul vechi de cartierele mai noi din jurul gării. Vizibilitatea sa restabilea Rîpa Galbenă ca reper, iar opțiunile arhitecturale ale legionarilor aveau puterea să evidențieze fie moștenirea moldovenească a orașului, fie modernismul perioadei. Pe lîngă faptul că domina parcul de la Rîpa Galbenă, localizarea sa pe artera principală între gară și centrul orașului, aproape de universitate și de bisericile istorice ale lașului, le facilita legionarilor accesul la monumentele importante și la clădirile publice. Adunările studențești din campus se deplasau cu ușurință de pe deal pînă la cămin, iar clădirea a devenit loc de întîlnire pentru grupurile care plănuiau marșuri sau acțiuni de protest la camerele de consiliu, în centrul orașului sau la una dintre numeroasele biserici istorice ale orașului, unde legionarii organizau frecvent slujbe religioase[403].

în cei trei ani în care Bejan și Codreanu s-au luptat pentru cămin, acesta s-a degradat, dar legionarii l-au restaurat în anii 1930, reparațiile costînd 200.000 de lei[404]. Din noiembrie 1929, Legiunea avea un sediu la București, dar lașul a rămas

400 USHMM, Fond MI-D, Rola 137, dosar 4/1929, f. 10.

401 *Ibidem,* f. 17.

402 USHMM, Fond MI-D, Rola 138, dosar 2/1930, ff. 18-20, 42.

403 Ovidiu Buruiană, „Incursiune în cotidianul lașului interbelic”, în Iacob Gheorghe (ed.), *Iași. Memoria unei capitale*, Iași, Editura Universității,Alexandru Ioan Cuza”, 2008, pp. 304-306.

404 „Cămin Cultural Creștin”, *Pămîntul strămoșesc*, 4 (8), 1 ianuarie 1931, p. 3.

centrul mişcării pînă cînd Codreanu însuşi s-a mutat la Bucureşti, în 1933. Pe lîngă cei care locuiau în cămin, mulți legionari şi simpatizanți îl foloseau ca loc pentru socializare şi relaxare. Intr-o relatare din 2001, legionarul N.S. Govora spunea că vizitele regulate la cămin cîtă vreme a fost elev al Liceului Militar din Iaşi au reprezentat un pas important pentru integrarea sa în Legiune. „Era o atmosferă extrem de familiară", scrie Govora. „Unii jucau şah, unii scriau, alții desenau, iar alții îşi cîrpeau rufele şi hainele."[405] Căminul nu era un loc extrem de confortabil în care să locuieşti, dar tot ce se afla în el era o mărturie a ingeniozității legionarilor. în memoriile sale, legionarul Dumitru Banea (1911-2000) scrie despre clădire ca fiind „căminul nostru", deşi el nu se număra printre cei 20 de legionari care locuiau acolo în 1931. El spune:

Eram aşa de săraci, încît nu e de crezut. Sobe nu existau, iar locatarii puneau pe cîte o cărămidă cîteva fire electrice, le aşezau la priză şi venea ceva căldură; o cărămidă la cap şi alta la picioare. Rufele le spălam tot acolo (...). Fratelui meu, care nu mai putea plăti chiria, i-am făcut cu toții, din garajul unde aveam noi camioneta noastră numită „Căprioara", o cameră destul de mare. Am găsit scînduri în pod şi am podit-o, i-am făcut masă, bibliotecă, nu-mi mai amintesc dacă şi pat, şi l-am instalat ca pe un „burjui". Neavînd bani să-i punem la bibliotecă hîrtie albastră, i-am înfrumusețat-o cu hîrtie de ziar. Nu mai ducea grijă de chirie[406].

în ciuda greutăților traiului la cămin, locuitorii şi-l aminteau drept centrul vieții lor sociale. în iunie 1932 au adus o icoană a Arhanghelului Mihail pe care o depuseseră la Biserica Sf. Spiridon cu opt ani mai devreme şi au atîrnat-o pe un perete în cămin[407]. Vera Totu şi soțul ei, Nicolae, împărțeau unul dintre etajele superioare cu alți trei studenți în 1933. Şapte ani mai tîrziu ea scria:

La subsol se făcu o cantină şi cu şapte lei primeai într-o crăticioară de lut o porție de mîncare şi un drob de mămăligă de putea să se sature o cruce de voinic. La etaj era o sală mare, văruită curat, măturată şi îngrijită cu drag. Acolo s-au ținut primele conferințe legionare, acolo s-au plămădit adunări studenţeşti cu hotărîri dîrze, acolo Duminicile seara se făceau cele mai vesele şi mai prietenoase petreceri ale tineretului venit în haine simple, fără para în buzunar, dornic numai să se întîlnească cu cine-i e drag, să tragă o horă mare şi o sîrbă îndrăcită, să asculte vorba judicioasă a lui Ionică Banea şi să se răcorească slobozind un cîntec voinicesc. Astfel se scurgeau zilele la cămin, o săptămînă de muncă şi de învățătură şi o seară de voie bună[408].

Ion Banea, un student la Medicină care era deja licențiat în Drept, era foarte respectat printre legionari, dar nu doar „cuvintele lui înțelepte" umpleau sala căminului. Majoritatea liderilor legionarilor țineau prelegeri aici din cînd în cînd[409]. Prelegerile erau o componentă firească a întîlnirilor săptămînale în cadrul cuiburilor, dar erau adesea folosite şi ca pretext pentru ca un număr mare de legionari să se adune la o sărbătoare sau pentru un control de rutină făcut de liderii lor[410]. In sală încăpeau cîteva sute de legionari veniți pentru aceste prelegeri, care uneori se încheiau cu marşuri stradale, cu depunerea de jurăminte sau intonarea de cîntece legionare[411]. Pe lîngă discursuri şi dansuri, faceau aici şi parastase pentru legionarii împuşcați de poliție, invitîndu-i pe studenții curioşi să vină şi să-i cinstească pe martirii mişcării studentesti[412].

> > >

Studenţii

Procesul de recrutare a studenților pentru cauza lui Codreanu era unul lent. La Bucureşti, Andrei Ionescu (1904-?), student la Drept, era responsabil de atragerea studenților ultranaționalişti spre mişcarea lui Codreanu[413]. Era implicat în organizarea LANC la Bucureşti şi Bîrlad din 1925 şi a creat primul cuib legionar

---

405 N.S. Govora, „Corneliu Zelea Codreanu", în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* p. 106.

406 Dumitru Banea, *Acuzat, martor, apărător în procesul vieții mele,* Sibiu, Puncte Cardinale, 1995, p. 10.

407 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 13, f. 124.

408 Vera Totu, Jilava", *13 Jilava, 1* (1), 29 noiembrie 1940, p. 5.

409 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 211932, voi. 1, ff. 791-792.

410 Corneliu Zelea Codreanu, *Cărticica şefului de cuib,* Bucureşti, Editura Bucovina, 1940, pp. 15-18.

411 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013206, voi. 2, f. 461; „O visită în Iaşiul naționalist", *Calendarul,* 2 (489), 25 octombrie 1933, p. 5.

412 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza", Rectorat, Rola 266, dosar 1480/1934, ff. 358-359.

413 In relatări din memorii şi în interviuri de istorie orală, cîțiva activişti invocă adunările şi discursurile lui Andrei Ionescu ca fiind motivul pentru care s-au alăturat Legiunii. Horia Sima, „Cum am intrat în Legiune", în Faust Brădescu (ed.), *Mărturii despre legiune. Patruzeci de ani dela întemeierea mişcării legionare (1927-1967),* Rio de Janeiro, Dacia, 1967, pp. 165-181; Lauric Filon, în Mariana Conovici, Silvia Iliescu şi Octavian Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul. Mişcarea Legionară în documente de istorie orală,* Bucureşti,

în capitală în octombrie 1927. In 1929, Ionescu a înființat Asociația Studenților Creştini „Ştefan cel Mare”, după aceleaşi principii ca ASC din Iaşi. In noiembrie 1929 a fost ales preşedinte al CSB, ceea ce i-a oferit controlul oficial asupra celor mai puternice organizații studențești ultranaționaliste din Bucureşti. La congresul UNSCR din decembrie 1929, Ionescu a susținut o pledoarie înfocată pentru Legiune, influențînd mai mulți studenți să încline spre tabăra lui Codreanu[414]. La Bucureşti, vreme de doi ani, CSB a oscilat între facțiunea legionară şi cea

Humanitas, 2008, pp. 37-38.

414 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014005, voi. 11, ff. 32-36, 39-45.

cuzistă, pînă cînd în cele din urmă legionarii au acumulat suficientă putere incit să-l înlăture pe preşedintele cuzist în 1931 şi să-l înlocuiască cu legionarul Traian Cotigă (1910-1939)[415].

Cînd au avut suficient sprijin la Bucureşti, legionarii au început să pună stăpînire, prin intimidare şi violență, pe cantinele şi căminele studențeşti. In 1932, o anchetă la unul dintre cămine a dus la descoperirea faptului că găşti de studenți teologi erau implicate în „politici militante" şi că se băteau în cămine cu studenți de la alte facultăți. Mulți dintre cei care locuiau acolo erau repetenți sau absolviseră facultatea. Legionarii țineau şedințe în mod regulat în clădire, iar comitetul de studenți care administra căminul pierduse total controlul asupra situației[416]. Există dovezi care susțin faptul că ultranaționaliştii luaseră în stăpînire căminele de ceva vreme şi în alte locuri, deşi, în plîngerile făcute, victimele acestora nu îi identificau pe agresori ca fiind ultranaționalişti. In 1931, un student care lucra la cantina de pe strada Gutenberg - unde studenții cuzişti încă se întîlneau constant - spunea că nişte „huligani" au preluat controlul asupra comitetului care administra cantina şi că îşi hrăneau prietenii gratis, fiirînd din fondurile cantinei si distribuind tichete de reducere la călătoriile cu trenul unor indivizi care nu erau studenți. Cînd protesta, aceştia nu-l lăsau să vorbească la şedințe şi în cele din urmă l-au înlocuit cu unul de-al lor[417]. Un alt student s-a plîns că a fost agresat de portar şi de un alt student atunci cînd a încercat să intre intr-un cămin în luna iulie a acelui an, dar şeful căminului a susținut acțiunea portarului de parcă aceasta ar fi fost procedura standard[418].

La Iaşi, legionarii se confruntau cu opoziția mai fermă a cuzistului Teodor Mociulschi, care a rămas preşedintele ASC pînă spre sfîrşitul anului 1933. Sediul ASC de la Hotel Bejan se afla la numai 200 de metri de căminul legionarilor, iar actele de violență s-au întețit odată cu formarea unor „batalioane de asalt" de către tineretul LANC în martie 1933[419]. Cînd au avut loc alegerile pentru conducători mai tîrziu în acea lună, cuziştii au schimbat în ultimul moment data scrutinului, pentru a-i împiedica pe legionari să voteze. Legionarii i-au luat la rost pe această temă la 26 martie, iar cînd s-au pus de acord să se întîlnească o săptămînă mai tîrziu pentru a organiza noi alegeri, Mociulschi i-a sfătuit pe susținătorii săi să vină înarmați cu cuțite şi bucăți de lemn[420]. După o întîlnire a cuziştilor în seara de 28 martie, cînd trecea pe lingă căminul legionarilor, în drum spre sediul

415 USHMM, Dosare SRI, Rola 106, dosar 1154, f. 22.

416 AN - Bucureşti, Fond Universitatea din Bucureşti, Rectorat, dosar 11/1932, ff. 32-33, 40.

417 AN - Bucureşti, Fond Universitatea din Bucureşti, Rectorat, dosar 8/1931, ff. 8-12; USHMM, Fond MI-D, Rola 136, dosar 6/1927, f. 95.

418 AN - Bucureşti, Fond Universitatea din Bucureşti, Rectorat, dosar 11/1931, f. 4.

419 USHMM, Fond MI-D, Rola 1, dosar 25.023M, f. 30.

420 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 52/1933, f. 106.

ASC, un student cuzist a strigat: „Trăiască batalioanele noastre de asalt". Un legionar pe nume N. Arnăutu l-a auzit şi l-a întrebat: „Unde-ţi sînt batalioanele tale de asalt?". Arnăutu a fluierat şi 15 studenţi legionari au apărut imediat, înarmaţi şi pregătiţi de luptă. Doar prezenţa ofiţerilor de poliţie a împiedicat vărsarea de sînge[421]. Conflictul a continuat şi în aprilie, cînd opt legionari şi şapte cuzişti au fost arestaţi după ce grupările s-au ciocnit din nou[422]. Dacă legionarii voiau să preia o mişcare studenţească ce se caracteriza prin acte de violenţă, trebuiau s-o facă prin violenţă.

In toamna acelui an, atît legionarii, cît şi cuziştii au început să terorizeze teatrele şi cinematografele, cerînd să intre gratuit[423]. Mai tîrziu în acel an, legionarii au furat un steag al ASC cînd poliţia a evacuat clădirea în care se afla acesta, dar apoi drapelul a dispărut din camera legionarului care îl ţinea. Imediat, printre legionari au început să se lanseze acuzaţii de trădare, iar Ion Banea a promis să-l împuşte pe cel care îngăduise ca steagul rivalilor să fie furat[424]. Cuziştii au răspuns furînd un steag al legionarilor din cămin, după care a urmat o luptă deschisă între cele două tabere. Amîndouă erau înarmate cu bîte si cutite, iar trei dintre combatanţi au ajuns la spital cu răni grave[425]. Spre sfîrşitul anului 1933, Banea i-a luat locul lui Mociulschi la conducerea ASC, declarînd imediat că „mişcarea studenţească a luat-o de la capăt. E condusă de legionari"[426].

Au urmat şi alte grupuri studenţeşti. Intr-un interviu de istorie orală din 1999, Mircea Dimitriu (1913-2005) îşi amintea că primele cuiburi legionare din Timişoara erau formate din studenţi care fuseseră afiliaţi LANC[427]. Pînă la sfîrşitul anului 1933, atît Şcoala Tehnică din Timişoara, cît şi Societatea „Petru Maior" din Cluj erau sub controlul ferm al legionarilor[428]. In această perioadă, prin ţară au apărut celule izolate de legionari, printre care Frăţia de Cruce de la Liceul „Principele Nicolae" din Sighişoara. Conduşi de Stelian Stăncinel, cîţiva elevi au pus bazele acestei frăţii după ce au primit vizita lui Emil Stoenescu, un student de la Iaşi, în 1929. Stoenescu le-a povestit despre Codreanu şi despre Legiune, iar după plecarea sa, băieţii au preluat iniţiativa şi şi-au creat propriul grup. Nu ţineau permanent legătura cu laşul, dar aveau întîlniri săptămînale atunci cînd mergeau
pe dealuri îmbrăcaţi în uniforme, colectau taxe, intonau „cîntece studenţeşti" şi citeau cu aviditate publicaţiile antisemite şi antimasonice[85]. Cuibul creat la Sibiu de Nicu Iancu a funcţionat si el iniţial fără a tine legătura cu laşul. Iancu a format grupul atunci cînd s-a întors acasă după primul an de studii de Drept la Bucureşti, în 1931.1-a adus laolaltă pe cîţiva foşti colegi de liceu şi cîţiva avocaţi care participaseră la protestele studenţeşti din 1922, toţi auzind de Legiune şi fiind dornici să se implice[86]. Deşi nu aveau legături personale directe cu Legiunea, astfel de grupuri mici, izolate erau în stare să se autosusţină, profitînd de publicaţiile şi de notorietatea produse de legionari la Iaşi şi Bucureşti.

Ţăranii

în noiembrie 1928,12 legionari au pornit prin satele din Moldova, Bucovina şi Banat. Aşa cum se cuvenea pentru o organizaţie fără bani, au pornit pe jos cîte doi. Codreanu a indicat cîte o zonă avînd între 50 şi 150 de kilometri pe care fiecare pereche trebuia s-o acopere şi le-a cerut să raporteze o dată la două săptămîni progresele înregistrate[87]. Din acel moment, prezenţa legiunii în mediul rural a crescut, iar legionarii au introdus în sistemul lor de propagandă şi elemente folclorice, printre care îmbrăcămintea haiducească şi dansurile ţărăneşti. în februarie 1931, agenţii Siguranţei scriau că, deşi Legiunea se dezvoltă lent, grupul cîştigă constant teren la ţară pentru că „liderii lor sînt profesori şi preoţi răspîndiţi prin sate", unde intelectualii din mediul rural se bucurau de o influenţă politică mare[88]. Dar legăturile dintre sate şi oraşe erau la fel de importante ca lucrurile care se întîmplau în sate. Primele cuiburi legionare din judeţul Dolj au fost create de trei ţărani tineri din satul Mîrşani, în 23 aprilie 1931. Trei luni mai tîrziu, fiecare
dintre ei conducea cîte un cuib si un altul se înfiinţase în satul vecin Damian. In

421 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 4, ff. 310-312.

422 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 97, dosar 566, ff. 332-334.

423 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza", Rectorat, Rola 335, dosar 1722/1937, ff. 48, 50.

424 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 52/1933, f. 123.

425 „Gravă încăierare între cuzişti şi codrenişti la Iaşi", *Dimineaţa,* 25 aprilie 1933.

426 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza", Rectorat, Rola 335, dosar 1722/1937, f. 49; „Congresul studenţilor moldoveni", *Calendarul,* 473,16 septembrie 1933, p. 3.

427 Mircea Dimitriu, „Istorie comentată a mişcării legionare, 1927-1999", în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* p. 69.

428 ANIC, Fond DGP, dosar 252/1939, f. 242; ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 7, f. 1.

> >
iarna acelui an, studenții din zonă care învățau la București au aflat si ei de aceste
^ ' t > > y
cuiburi. în scurt timp au scris broşuri propagandistice şi au înființat o Frăție de Cruce în reşedința de județ Craiova, adăugind o dimensiune urbană organizării țăranilor şi provocării în cele din urmă a represaliilor din partea poliției[89].

Turneele propagandistice printre țărani au început cu adevărat în decembrie 1929, cînd Codreanu a mers călare prin satele din Basarabia împreună cu o mulțime care în cele din urmă a ajuns la numărul de 30-40 de călăreți, toți purtînd pene

85. Stelian Stanicei, *Lingă Căpitan,* Buenos Aires, Pămîntul Strămoşesc, 1978, pp. 6-7.
86. *Nicu Iancu, Sub steagul lui Codreanu. Momente din trecutul legionar, Madrid, Dacia, 1973, pp. 11-13.*
87. „O nouă campanie”, *Pămîntul strămoşesc,* 2 (21), 1 noiembrie 1928, p. 6.
88. USHMM, Fond MI-D, Rola 138, dosar 2/1930, f. 115.
89. „Istoricul redeşteptării naționale în Oltenia”, *Garda Jiului,* 1 (1), 4 decembrie 1932, pp. l-2.

de curcan la pălărie. Inițial, jandarmii i-au împiedicat să organizeze o întîlnire publică în piața din Bereşti, dar i-au lăsat în pace după ce legionarii au pornit spre satele mai izolate. Grupuri de legionari o luau înaintea călăreților ca să le anunțe sosirea şi se spune că sătenii îi primeau cu luminări aprinse şi cîntece, după care Codreanu şi alții țineau discursuri în biserica satului sau în piață[429]. Penele faceau parte dintr-o încercare ad-hoc a legionarilor de a se îmbrăca în haiduci, care deveniseră o imagine-cheie a legionarilor în acei ani. Haiducii erau proscrişi care luptau împotriva opresorilor locali şi reprezentau o temă frecvent întîlnită în baladele româneşti din secolul al XIX-lea[430]. Cîntecele legionare de la începutul anilor 1930 situau cu fermitate Legiunea în tradiția haiducească. Viorica Lăzărescu, o studentă din Iaşi, cînta: „Străbunii mei au fost haiduci cu flinta-n spate/ Cari 'mpărțeau săracilor dreptate"[431]. Un alt student din Iaşi, Simion Lefter, promitea în cîntecele sale că „vine timpul haiduciei" şi-i chema pe ascultători „să lăsăm pe brazdă plugul,/ coasa s-o lăsăm/ Calea codrului şi arma/ s-o îmbrățişăm"[432].

In iarna dintre 1929 şi 1930, Codreanu şi grupuri mici de legionari au continuat turneele călare în regiuni izolate, călătorind în sate din Transilvania şi Basarabia, unde țineau întîlniri spontane în piețe, iar uneori erau împiedicați să facă propagandă de jandarmii din zonă. Aceşti aşa-zişi „cruciați" îi chemau pe țăranii adunați să se „unească" şi „să croim neamului nostru o altă soartă"[433]. De asemenea, îi ajutau şi la treburi mărunte pentru a demonstra solidaritatea lor față de țărănime. Conform lui Dumitru Banea, legionarii „mergeau pe cîmp şi, văzînd cîte un om că îşi încarcă un car cu fin, unul dintre ei îl înlocuia pe om la lucru, iar ceilalți stăteau de vorbă cu omul şi-l lămureau asupra gîndurilor şi a luptei noastre"[434]. Constantin Argetoianu (1871-1952), politician de vază care dezaproba public Legiunea, a văzut în aceste practici nişte tentative cinice de a-i păcăli pe țărani să creadă că Zelea Codreanu era o figură mesianică sau un sfînt:

Se spunea că grupuri de studenți se răspîndeau prin sate, îi ajutau pe furiş pe țărani la treburile lor, reparau drumuri şi poduri, săpau canale în zonele cu apă multă şi faceau fîntîni în cele secetoase, apoi plecau, anunțînd că în zilele ce vor urma „Cel care trebuia să vină va veni în sat". Intr-adevăr, „Căpitanul" venea: pe un cal alb, însoțit de cîțiva băietani, obişnuia să poposească în centrul satului, să se dea jos de pe cal, să sărute pămîntul şi apoi să plece fără un cuvînt. Oamenii se uitau cu ochii cit cepele, dădeau din cap şi şopteau: „Asta era Sfîntul?". Cîțiva agenți legionari se răspîndeau apoi prin satele „vizitate" şi, ascunzîndu-şi adevărata identitate cu tot felul de pretexte, încheiau acțiunea cuceririi sufletelor".

Dar maniera în care Legiunea aborda propaganda era şi practică, exploatînd vechile rețele ultranaționaliste, precum Arcaşii în Bucovina. In 1930, cîteva grupuri de Arcaşi s-au reorganizat după modelul structurii paramilitare a Gărzii de Fier. In următorii doi ani, Codreanu a urmat o politică voit concentrată asupra a numai şase județe, pentru a putea exploata la maximum resursele limitate ale Legiunii[435] [436]. Echipe de legionari au cîştigat în felul acesta două alegeri pentru locuri vacante, una în județul Neamț, la 31 august 1931, cînd Codreanu a obținut un loc în Parlament, iar cealaltă în județul Tutova, la 17 aprilie 1932. Locul din Tutova i-a revenit lui Ion Zelea Codreanu[437]. Județul Neamț vota în general cu partidul care avea cele mai mari şanse să formeze guvernul, dar partidul dominant, Partidul Național Liberal, n-a candidat pentru acel loc vacant în 1931[438]. Dată fiind lipsa unui candidat al partidului

429 Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 340-353.

430 Gheorghe Vrabie, *Balada populară română,* Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966, pp. 362 şi urm.

431 Viorica Lăzărescu, „Străbunii mei", aprilie 1932, în USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 102, dosar 700, f. 52.

432 Simion Lefter, „Hora legionarilor", în „Cîntecele Gărzii de Fier", aprilie 1932, USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 102, dosar 700, f. 49.

433 Raport al Serviciilor Secrete privind activitățile lui Codreanu, iunie 1927 - ianuarie 1930, retipărit în Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 2, pp. 204-219.

434 Banea, *Acuzat,* p. 13.

435 Constantin Argetoianu, citat în Constantin Iordachi, *Charisma, Politics, and Violence: The Legion of the ArchangelMichaeT in Inter-war Romania,* Trondheim, Trondheim Studies on East European Cultures and Societies, 2004, p. 56. într-o anchetă din 1938, Gheorghe Istrate a mărturisit că „în noaptea de 7 iunie 1931, au fost trimişi de Legiune prin sate ca să-i anunțe pe țărani că Regele, împăratul sosise", ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 5, f. 22.

436 USHMM, Fond MI-D, Rola 138, dosar 2/1930, ff. 3-4.

437 Heinen, *Legiunea Arhanghelul Mihail*', pp. 188-197.

438 Stelu Şerban, Elite, partide şi spectru politic în România interbelică, Bucureşti, Paideia,

de la guvernare în județul Neamț, cei aproximativ 100 de propagandiști legionari au fost în general lăsați în pace de autorități, în 1932, ei s-au confruntat cu opoziția sistematică din partea jandarmeriei în județul Tutova; s-a tras asupra lor şi au fost închişi în nişte clădiri abandonate cîte 48 de ore, fără apă şi fără mîncare. Cînd un grup de propagandiști a ajuns în satul Băcani, unde alți legionari pierdeau o luptă încrîncenată cu jandarmii pentru controlul asupra postului de jandarmerie, Nicolae Totu le-a ordonat susținătorilor săi să tragă clopotele la biserică, chemîndu-i pe săteni să le sară în ajutor ca în timpul unei revolte populare[439].

Evocarea tradiției haiducești în cîntece şi tragerea clopotelor bisericii roman- tizau programul politic al Legiunii şi violențele sale. Politicienii național-țărăniști mergeau cu maşinile în mediul rural pentru a face propagandă electorală şi erau

2006, pp. 80-82.

439 *Banca., Acuzat,* pp. 16-24; Codreanu, *Pentru legionari,* pp. 378-380,400-402; Tudor Bradu, „Printre legionarii muşchetari”, în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* pp. 26-30.

îmbrăcați la costum cînd se adresau mulțimii selecționate dinainte[440]. Venind pe jos sau călare şi ajutînd la muncile cîmpului, legionarii sugerau faptul că proveneau din clase sociale similare cu cele ale țăranilor şi, prin urmare, că erau mai potriviți să-i reprezinte decît politicienii orăşeni. La începutul călătoriilor propagandistice, grupuri de legionari mîncau şi dormeau în casele localnicilor simpatizanți, iar cînd se aflau în zone necunoscute, făceau apel la ospitalitatea oamenilor şi o acceptau din partea oricui era dispus să-i primească. Potrivit memoriilor legionarilor, țăranii făceau tot ce puteau ca să-i îngrijească pe legionarii răniți şi erau extrem de generoşi în privința mîncării şi cazării[441]. Uneori, țărani însuflețiți se alăturau propagandiştilor, fie recrutînd alți săteni, fie alăturîndu-se unei echipe în călătoria ei prin sate. In relatarea lui Vasile Coman despre campania electorală din județul Neamț, o bătrînă le-a spus că „de azi înainte am să strig în gura mare tot ce am auzit de la Domnii studenți. Am să povestesc femeilor cînd ieşim de la biserică, cînd mă întîlnesc cu ele la fîntînă şi oriunde mă vor duce paşii”[442].

Exprimarea simpatiei nu însemna neapărat că țăranii erau credincioşi exclusiv mişcării legionare. Cînd au fost întrebați de afilierea lor politică în 1929, trei ofițeri de poliție care s-au alăturat Legiunii în satul transilvănean Găneşti le-au spus superiorilor lor că, „înainte de a se angaja gardieni publici, adică cînd erau civili şi acolo în comună, erau înscrişi în Legiunea «Arhanghelul Mihail» după cum erau înscrişi şi alți săteni, cu sau fără voia lor. Pe atunci, ei luau parte la întrunirile ce se făceau în comună ale acestei Ligi [rir], fiind entuziasmați, dar luau parte şi la întrunirile altor partide, cînd se anunțau, mai ales în zile de sărbătoare, fiind curioşi, nu numai ei, ci toți sătenii, să vadă ceva nou”[443]. Aceşti oameni erau în pericol să-şi piardă slujba pentru apartenența la mişcare, aşadar e greu de crezut că spuneau tot adevărul. Totuşi, imaginea pe care le-o conturau țăranilor, ca votanți nehotărîți, curioşi în privința noilor tendințe din politică, a fost confirmată de o cercetare sociologică efectuată în satul Ghigoeşti din județul Neamț, în anii 1930. Studiul a scos la iveală faptul că puțin sub jumătate din cei 250 de locuitori sprijineau activ un partid politic şi că aceştia erau împărțiți între partidele politice importante. Se pare că aceşti țărani erau interesați numai de avantajele personale pe care sperau să le obțină atunci cînd partidul ales de ei ajungea la putere. Potrivit cercetătorilor, pentru votanții din Ghigoeşti ideologia era complet irelevantă. în privința celeilalte jumătăți a satului, sociologii comentau că „mai mult de 50% privesc cu nepăsare şi chiar cu ironie asemenea manifestări. Aceştia sînt de obicei guvernamentali sau votează sub impresia momentului, în care caz încearcă cu
noi grupări şi aceasta o fac nu pătrunşi de ideologia partidului, ci din dorința de a vedea ceva nou, ce fac alții, ce n-au mai fost la conducere”[444].

Pe măsură ce Legiunea se consolida, cuiburile se răspîndeau din sat în sat. O anchetă din 1954 a Securității în județul Mehedinți face posibilă reconstituirea modului în care Legiunea s-a extins la început în această regiune, arătînd cum oraşe mai mari funcționau drept centre organizaționale pentru legionarii țărani. Agenții Securității au intervievat mai mulți lideri ai țăranilor din sudul județului, adunînd suficiente informații pentru a reduce discrepanțele existente între relatări. Organizarea legionarilor în satele din jurul Cujmirului a început în 1932, cînd Florea Odor (1893-?) l-a cunoscut pe Sergiu Storjescu, un farmacist din oraşul Vînju Mare. Odor i-a fost prezentat lui Storjescu de Alexandru Popescu, care lucra ca administrator al unei moşii de lîngă satul Gîrla Mare[445]. Odor locuia în Salcia, un sătuc de lîngă Vrața, nu departe de Dunăre. Terminase cinci clase primare şi moştenise 3,5 hectare de pămînt de la părinții săi. Odor luptase în Primul Război Mondial, dar cînd i-a cunoscut pe Storjescu şi Popescu în 1932 se ocupa numai de agricultură[446]. Odor a creat primul cuib legionar în Salcia, grup pe care l-a botezat „Tudor Vladimirescu”, erou român, lider al revoltei împotriva fanarioților în 1821. Unul dintre primii săi recruți a fost Constantin I. Sfâru (1907-?), un alt fermier care avea doar patru ani de şcoală, dar ceva mai mult pămînt - 4,85 hectare[447]. In

440 Vasile Coman, *Amintiri legionare,* voi. 1, AN - Cluj, Fond Personal Vasile Coman, dosar 1/1980, ff. 40-48.
441 *Ibidem,* ff. 40-48; Banea, *Acuzat,* pp. 16-24.
442 *Ibidem,* f. 37.
443 USHMM, Fond MI-D, Rola 140, dosar 9/1930, ff. 210, 215-217.
444 Gheorghe Mareş şi Dumitru Mareş, *Monografia satului Ghigoeşti,* 1938, citat în Radu, *Electoratul din România,* p. 111.
445 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014037, voi. 1, f. 23.
446 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 257541, voi. 1, ff. 28-29.
447 *Ibidem,* voi. 2, ff. 45-46.

1935, Sfâru a înfiinţat propriul cuib, numit Constantin Brâncoveanu, după domnitorul Ţării Româneşti ucis de turci. Pînă la mijlocul anilor 1930, în Salcia erau trei cuiburi, dar Sfâru a fost nevoit să-l desfiinţeze pe al său după numai doi ani, din lipsă de membri. Ion Tâmbăluţă (1912-?) s-a alăturat şi el în 1932 şi a devenit unul dintre cei mai activi legionari din regiune după ce s-a întors din armată în 1937[448].

Legionarii din Salcia păstrau legătura cu celelalte cuiburi prin intermediul unui student la Teologie din Bucureşti, pe nume Eugen Vlădulescu. Acesta le aducea liderilor cuiburilor din Salcia ştiri şi directive, iar aceştia le comunicau şi altor membri[449]. Florin Odor spune că şi el primea instrucţiuni atît de la Sergiu Storjescu în Vînju Mare, cît şi de la legionarii din reşedinţa de judeţ Turnu-Severin[450]. In 1936, Odor şi Storjescu au început să facă propagandă în Vraţa, un sat ceva mai mare decît Salcia, unde au reuşit să formeze trei cuiburi[451]. Vraţa avea de asemenea legături cu legionari din afara satului, în special prin intermediul lui Marin Iscru (1908-?), un tîmplar care în 1935 se mutase temporar la Braşov, în căutarea unui loc de muncă. Acolo a descoperit Legiunea, iar cînd s-a întors în Vraţa în 1936 a devenit un lider în acest sat[452]. In sfîrşit, o altă sursă din septembrie 1937 menţionează un marinar pe nume Dumitru Săbău din satul Gîrla, la şase kilometri est de Vraţa. La acea vreme, Săbău locuia la Viena, unde alimenta cu combustibil vasele româneşti care treceau pe acolo. Nu e limpede dacă el mai păstra legătura cu satul natal, dar stabilise un nucleu legionar la Viena, care făcea propagandă printre marinarii ale căror vase acostau acolo[453].

Această relatare sugerează faptul că primele cuiburi legionare din Salcia şi Vraţa au fost înfiinţate de ţărani cu posibilităţi modeste. Erau suficient de instruiţi cît să ştie puţină carte şi deţineau destul teren arabil ca să-şi întreţină familiile. Liderii Legiunii din aceste sate călătoriseră în căutarea unui loc de muncă sau în timpul stagiului militar şi atît Ion Tâmbăluţă, cît şi Marin Iscru au devenit legionari devotaţi imediat după ce s-au întors în satele lor. Atît în cazul Sălciei, cît şi al Vraţei, un farmacist dintr-un oraş aflat la 37 de kilometri depărtare a fost primul care i-a convins pe ţărani să devină legionari, ceea ce este surprinzător, dat fiind faptul că primarul din Drincea, un sat de lîngă Punghina, la doar 26 de kilometri nord de Salcia, era un legionar care condusese trei cuiburi în satul său[454] . Instalarea Legiunii în această zonă era un proces lent. Cuiburile mari nu se formau imediat după venirea în sat a propagandei legionare, ci creşteau lent, datorită muncii ţăranilor din partea locului în decursul mai multor ani. Păstrarea legăturilor cu centrele urbane prin intermediul studenţilor care învăţau la Bucureşti sau al tîmplarilor care călătoreau la Braşov era esenţială pentru susţinerea mişcării şi pentru însufleţirea tinerilor activişti, dar cuiburile în sine erau coordonate de localnici ţărani. Mai mult decît atît, Sfâru ar fi putut pune bazele unui al treilea cuib în Salcia în 1937, dar acolo nu existau suficient de mulţi oameni interesaţi de politicile legionare care să poată susţine trei cuiburi într-un loc atît de mic. In vreme ce legionarii de la oraşe păreau să aibă o bază de recrutare inepuizabilă, legionarii din mediul rural, după ce-i abordau pe toţi simpatizanţii dintr-un sat, trebuiau să meargă şi în satele învecinate. In mediul rural, legăturile personale contau foarte mult, factor intensificat şi de caracterul preponderent ilegal al activităţii legionare[455].

Pe măsură ce deveneau mai implicaţi în activismul legionar, unii oameni îşi părăseau de tot satele şi deveneau propagandişti itineranţi. Vasile Coman (1912-?), de exemplu, se născuse în Luduş, un sat de 33.700 de locuitori din judeţul transilvănean

448 *Ibidem,* voi. 2, ff. 29-30, voi. 4, f. 11.
449 *Ibidem,* dosar 257541,1.257541, voi. 2, f. 45.
450 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014037, voi. 1, f. 23.
451 *Ibidem,* f. 25.
452 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 257541, voi. 1, ff. 23-25.
453 AN - Cluj, Fond Inspectoratul de Poliție, dosar 381/1937, f. 115.
454 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 257541, voi. 1, ff. 18-20.
455 Cf. Reichardt, Faschistische Kampfbunde, p. 406.

Turda, unde raportul dintre români şi unguri era de 9 la 4[456]. Crescuse citind *Libertatea* Părintelui Ion Moța, iar în 1926, cînd Nicolae Totu a ucis un licean evreu la Cernăuți, satul său a făcut o chetă şi i-a trimis banii lui Totu prin intermediul ziarului lui Moța. Mai mulți oameni din Luduş şi-au făcut abonament în 1927 la primul ziar al Legiunii, *Pămîntul strămoşesc.* In 1928, Codreanu a vizitat Luduşul, pentru a-l boteza pe nepotul lui Amos Horațiu Pop, Codrenel. Pop era unchiul lui Coman şi, cîrciumar fiind, avea tot felul de relații în oraş. Cînd Codreanu, aflat într-un turneu de propagandă cîțiva ani mai tîrziu, a ajuns din nou în Luduş, Pop şi alți ultranaționalişti de acolo i-au cazat pe legionari şi le-au pregătit pene de curcan pe care să le poarte. La 19 ani, Coman era nerăbdător să se implice în campania electorală din județul Neamț în 1931, dar părinții şi unchiul său au considerat că era prea tînăr pentru asta. Coman nu s-a demoralizat şi a reuşit să facă rost de bani pentru cheltuielile de călătorie de la un profesor de la şcoala din sat şi s-a alăturat altor aproximativ 100 de tineri care mergeau din sat în sat pentru a-i face campanie lui Codreanu. Coman şi-a descoperit pasiunea pentru discursul public şi intra în conflicte verbale cu propagandiştii celorlalte partide în timp ce le cerea sprijinul spectatorilor. La trei luni după alegerile parțiale din Neamț, Coman a plecat din nou de acasă pentru a contribui la organizarea Legiunii în județul vecin, Mureş. In 1931 şi 1932, Coman a participat la două marşuri propagandistice în județul Mureş, certîndu-se cu preoții greco-catolici de acolo şi încercînd să-i convingă pe unguri că erau de fapt români „maghiarizați".

Cînd au avut loc alegerile parțiale în Tutova, în aprilie 1932, Coman s-a oferit din nou voluntar pentru a face propagandă. împreună cu alți legionari, a parcurs distanțe lungi pe jos, s-a bătut cu jandarmii şi în cele din urmă a fost arestat. Coman s-a implicat în campanie în județul său natal, Turda, în timpul alegerilor generale din iulie 1932, iar în 1933 a fost arestat după ce s-a încăierat cu jandarmii în timpul unei campanii propagandistice în județul Alba. Deşi a fost rănit în aceste conflicte, Coman a mers la Bucureşti în august 1933 pentru a ajuta la construirea Casei Legionarilor Răniți - mai tîrziu Casa Verde. Aici a cunoscut legionari din toată țara şi a participat la vizita oficială făcută de diplomatul italian Eugenio Coselschi. în 10 decembrie 1933, cînd Guvernul a dizolvat Garda de Fier, Coman a fost arestat alături de alți nouă legionari din Turda şi apoi din nou, pe 29 decembrie, după asasinarea prim-ministrului Ion G. Duca. în anul următor, Codreanu l-a decorat cu Crucea Albă de trei ori.

Coman a stat în închisoarea Jilava pînă în aprilie 1934, cînd a fost recrutat şi trimis la Galați pentru stagiul militar obligatoriu. Coman susține că a fost persecutat de comandanții de unitate pentru că fusese legionar, dar că nu a reacționat deoarece nu a dorit să păteze „prestigiul" Legiunii. Ii vizita pe legionari de fiecare dată cînd avea permisie şi astfel era la curent cu schimbările din cadrul mişcării, cunoscînd şi legionari care se aflau de asemenea în armată. în octombrie 1936, după ce a terminat armata, s-a dus imediat să facă propagandă la Tîrgu Mureş, locul unde se desfaşurase cu şapte luni înainte congresul studențesc la care legionarii îi amenințaseră cu moartea pe liderii locali. Din cauza activismului său în județul Mureş, Coman nu mai avea timp să-şi cîştige traiul, aşa că locuia şi mînca în casele altor legionari.

Muncitorii şi meseriaşii

Marea Depresiune i-a afectat atît pe țărani, cît şi pe muncitori, dar legionarii au făcut din deznădejdea economică o cale prin care să-i atragă în mod special pe muncitorii din fabrici şi pe meseriaşi, aşa cum înainte folosiseră straiele şi cîntecele populare ca să-i atragă pe țărani. în unele locuri, muncitorii din fabrici reprezentau cheia pentru mobilizarea legionară în zonele în care activiştii nu putuseră să pătrundă înainte. De exemplu, în Buhuşi, prezența legionară a cunoscut o creştere rapidă în 1929, atunci cînd muncitorii de la cea mai mare fabrică de textile din oraş s-au alăturat în masă Legiunii[457]. La fel, în oraşul Piatra Neamț, de organizarea legionară se ocupau la început un student, doi tîmplari, un muncitor de la o fabrică şi un potcovar, toți facînd propagandă atît în oraş, cît şi în satele din jur[458]. Pînă în anii 1950, România era o țară eminamente agrară, dar industrializarea a luat avînt în România după 1887. Expansiunea industrială a presupus mai curînd dezvoltarea fabricilor româneşti decît înmulțirea lor. De fapt, între 1900 şi 1930,

456 Această relatare despre viața lui Vasile Coman se bazează doar pe primele trei volume ale memoriilor sale nepublicate. Acestea se află la AN - Cluj, Fond Personal Vasile Coman, dosar l-3/1980, *Amintiri legionare,* voi. l-3. Pentru populația Luduşului în 1930, vezi Manuilă, *Recensămintul general din decemvrie 1930,* voi. 2, p. 484.

457 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, f. 189.

458 *Ibidem,* ff. 169-170.

numărul companiilor industriale din România a scăzut, pe cînd numărul muncitorilor a crescut de mai bine de două ori[459]. Aceste schimbări au transformat viețile a zeci de mii de oameni, dar în perioada interbelică puțini începuseră să se gîndească la ei înşişi ca la „muncitori" în sensul marxist al cuvîntului. Faptul că locuiau şi munceau în acelaşi timp în zone urbane şi rurale i-a făcut pe români în perioada interbelică să-i grupeze pe țărani şi pe muncitorii din industrie într-o clasă a muncitorimii sărace. Toate categoriile de muncitori se simțeau exploatate de bancherii şi latifundiarii bogați şi adesea nu făceau distincția între diferite tipuri de muncă. Socialiştii încercau să-i convingă pe muncitori că pătura lor era exploatată de capitalişti, dar ultranaționaliştii considerau că muncitorii din fabrici, comercianții, meşteşugarii şi țăranii erau lucrători

459 Virgil N. Madgearu, *Evoluția economiei româneşti după războiul mondial,* Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1995, pp. 105-106.

exploatați şi li se adresau acestora ca unor membri ai națiunii române. în cuvintele unei publicații legionare: Toți cei care îşi cîştigă traiul prin propriile brațe sînt parte din Corpul Muncitoresc Legionar [CML]: oameni din fabrici, meşteşugari, vînzători, băcani, şoferi, servitori, muncitori calificați şi necalificați, chelneri, taximetrişti, mineri şi alții. Mici întreprinzători cu unul sau doi angajați care se confruntă cu aceleaşi greutăți sînt şi ei parte a CML[460].

Aşa cum se întîmpla peste tot în Europa, dificultățile provocate de Depresiune îi mobilizau pe oameni pentru susținerea cauzelor politice mai mult ca niciodată. Recoltele din ultimii doi ani dinainte de criză fuseseră proaste, ridicînd prețul produselor agricole la niveluri prohibitive pentru majoritatea muncitorilor[461]. Guvernul a mobilizat armata împotriva țăranilor protestatari[462]. Mai multe bănci româneşti au intrat în faliment ca urmare a căderii bursei de valori din 1929, iar industria petrolieră a avut de suferit din cauza scăderii semnificative a cererii pe piața internațională[463]. Țăranii cu loturi mici de pămînt se aflau într-o situație deosebit de precară, în condițiile în care exporturile de produse agricole scădeau dramatic, iar dobînzile pe care le aveau de plătit la împrumuturile bancare creşteau tot mai mult[464]. Şomajul explodase. Pe măsură ce situația economică din Bucovina se înrăutățea, legionarii de acolo începeau să-i instige pe țărani să atace casele evreilor. Aruncau cu pietre şi dinamită prin ferestre, iar preoții simpatizanți ai Legiunii îi incitau pe țărani la pogromuri împotriva evreilor din localitate[465]. în oraşele importante s-au înmulțit demonstrațiile de stradă, la care participau nu doar muncitorii din fabrici, ci şi studenți, profesori, pensionari, funcționari şi alți indivizi cu diferite profesii[466].

Inițial, presa ultranaționalistă a dat vina pe băncile străine pentru criza financiară, plîngîndu-se că, odată cu ele, dispăreau şi banii româneşti. Jurnaliştii presei de dreapta s-au înfuriat cînd guvernul a ajutat băncile şi industriaşii cu probleme
financiare şi au cerut pedepse cu închisoarea pentru directorii de bănci[467]. In opinia lor, criza economică fusese în mod clar provocată de „paraziți" şi, cu toate acestea, lovea în „producători". Ei cereau populației „să cumpere româneşte" şi afaceriştilor să nu angajeze decît muncitori români[468]. Intr-un articol din mai 1931 privind protejarea drepturilor şoferilor de autobuz, LANC a fost prima care a cerut înființarea unei „noi clase muncitoare"[469]. Studenții ultranaționalişti vorbeau despre unirea cu muncitorimea la începutul anului 1932 şi în prima parte a anului 1933 se pregătea la modul serios mobilizarea fascistă a muncitorilor[470]. Un articol din *Pămîntul strămoşesc* din noiembrie 1932 menționează faptul că, datorită propagandei intense făcute de o mînă de muncitori în Sectorul III Albastru din Bucureşti, Legiunea avea „cuiburi puternice în fabricile Lemaitre, Wolf, Biinger, Grivița, fabrica de cultură națională, Fabrica de chibrituri şi altele"[471].

In 1933, cete de 20-30 de legionari în uniformă au intrat în restaurante şi cafenele, cerîndu-le proprietarilor să angajeze numai oameni recomandați de ei. Apoi au organizat boicoturi ale afacerilor cu

---

460 *Muncitorul legionar*, 30 ianuarie 1937, citat în Oliver Jens Schmitt, „«Zum Kampf, Arbeiter»: Arbeiterfrage und Arbeiterschaft in der Legionärsbewegung (1919-1938)", în Armin Heinen şi Oliver Jens Schmitt (eds*Inszenierte Gegenmacht von rechts:Die „Legion Erzengel Michael" in Rumänien 1918-1938,* Miinchen, Oldenberg Verlag, 2013, p. 282.

461 Pearton, Oii and the Romanian State, p. 131.

462 Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lingă C.C. al P.C.R., *1933. Luptele revoluționare ale muncitorilor ceferişti şi petrolişti,* Bucureşti, Editura Politică, 1971, p. 39.

463 Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureştilor,* Bucureşti, Editura Sport-Turism, 1979, p. 86; Pearton, *Oii and the Romanian State,* p. 158.

464 Francisco Veiga, *Istoria Gărzii de Fier 1919-1941. Mistica ultranaționalismului,* trad. de Marian Ştefanescu, Bucureşti, Humanitas, 1993, pp. 138-145.

465 USHMM, Fond MI-D, Rola 138, dosar 4/1930, ff. 14-16,28-29,132-134; „Cazul Borşa", *Biruința,* 1 (1), 17 octombrie 1930, p. 2.

466 Institutul de Studii Istorice, *1933,* p. 51.

467 N. Mucichescu-Tunari, „Falimentul Băncii Blank", *Cuvîntul studențesc*, 6 (3), 20 noiembrie 1931, p. 3; Dragoş Protopopescu,.JMalaxismul", *Calendarul*, 487,2 octombrie 1933, p. 1.

468 „Nici un ac de la jidani", *Cuvîntul studențesc, 1* (2), 1 februarie 1932, p. 5; „Pîine pentru muncitorul român", *Cuvîntul studențesc,* 8 (4), 16-30 aprilie 1933, p. 5.

469 „Muncitorimea nouă", *Apărarea națională,* 9 (18), 17 mai 1931, p. 3.

470 Şt. Iacobescu, „Studenți, apropriați-vă la muncitori", *Cuvîntul studențesc,* 7 (3), 15 februarie 1932, p. 1.

471 „Sectorul III Albastru, Şeful Corpului Legionar: Dorul Belimace", *Pămîntul strămoşesc,* 4 (1), 1 noiembrie 1932, p. 5.

angajați din rîndul minorităților[472]. Dîndu-şi seama de pericolul reprezentat de organizarea ultranaționalistă, o fabrică din Brăila, deținută de un evreu, a instituit o politică de concediere a celor care se alăturau mişcărilor de dreapta[473]. In martie 1933, membrii LANC au format propriul sindicat pentru ospătarii fascişti[474]. Legionarii au început să creeze sindicate muncitoreşti în aprilie, ca parte a noului plan de recrutare a muncitorilor[475]. Potrivit unui interviu de istorie orală luat legionarului Dumitru Groza în 1994, acesta şi-a pierdut slujba de la o uzină din Cugir în 1932 şi s-a dus la Bucureşti, unde l-a auzit vorbind pe Aurel Serafim. Serafim era un inginer chimist care se alăturase Legiunii în 1932, iar după doi ani a fost numit să coordoneze organizarea mişcării la Bucureşti şi în județul Ilfov[476]. Lui Groza i-au plăcut mesajul transmis de Serafim şi cîntecele legionarilor, aşa că s-a alăturat şi el Legiunii. In interviu

472 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 97, dosar 566, ff. 22, 56.
473 „Muncitoreşti", *Axa,* 1 (5), ianuarie 1933, p. 3.
474 USHMM, Fond MI-D, Rola 1, dosar 25.023M, nenumerotat.
475 R. Pavel, „Spre o nouă orientare a muncitorimei", *Axa,* 1 (11), 30 aprilie 1933, pp. 1-2; USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 97, dosar 566, f. 393.
476 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 68, dosar 23333, f. 7.

spune că Serafim l-a ajutat să-şi găsească de lucru, trimiţîndu-l la cărămidărie şi la locul unde legionarii pregăteau construirea noului lor sediu[477].

In anii 1920, A.C. Cuza milita pentru „armonizarea intereselor capitaliste cu cele muncitoreşti”, cu scopul final de a eradica exploatarea *tuturor* românilor[478]. Propaganda iniţială a LANC făcea distincţie între două tipuri de industriaşi: buni, precum Henry Ford, care făcea bani prin inovare şi creativitate, şi evreii, care nu munceau şi care trăiau numai pentru a se îmbogăţi, făcînd asta mai ales prin speculă. Potrivit lui Cuza, întregul sistem capitalist de exploatare, cu neajunsurile şi crizele sale periodice, era un produs al lăcomiei evreilor. în teoria economică cuzistă sînt evidente admiraţia pentru producţie şi compasiunea pentru producători, indiferent dacă aceştia erau industriaşi, muncitori în fabrici sau ţărani. In loc să pretindă că exploatarea era intrinsecă organizării producţiei în sine, ultranaţionaliştii mergeau pe ideea inegalităţii economice, portretizîndu-i pe industriaşii nepopulari ca evrei paraziţi care trăiau pe spinarea muncitorilor români[479].

IHA ioni

mwamk m m
E2TO©H5F®SâES2S2 KLM MEmiF ¥S3
I?®©@5&S£3, S2M ESWIL'âF © IPMD31
I&&S MsSBĂ.SnL&H SamiF im SPAf_____.
sws3. ia*m m* MreowMo.sMipm *m* A *m* §ora?!i> *mmm* pt *mLmwmmk* ©s ¥@7o ©IOILAIL'P ***mmm***.
m păşii ©1 nos ***m*** n,n ***m***
MS, PE STRĂZILE pyKH OLOSEHHHO şo UBBIDBIU
MII Agvâa IM wăsraiip;!! *m* oşo ansi ©©co® *m*
PENTRU PRKA DATĂ EL VA SIHJI BUCURIA.NÂNDRIA DE A FI STĂPÂN. DE-A FI STĂPÂNUL TARII LUI. FATA DE ACEASTA.TOATE CELELALTE CHESTIUNI *tmmnu* PREA PUŢIN.
grAIFÂSS S§8 M *WfâL* JLS@SÎL$, ©Jâ- ÎM şi gs cMU ggjMSB şi *m* VA TACE ©W saâ£2â,(g® şi ©W ©©CSffiM^ă, s
I SBPT 1937 (ÂryUClK. 'X_

Ilustraţia 3.1 *. Afiş electoral legionar; 26 septembrie 1937. ACNSAS, Fond Penal', dosar 11784, voi. 10, f. 191*

Activiştii fascişti puteau să proiecteze în mod convingător conflictele de muncă în termeni etnici pentru că la începutul anilor 1920 marea majoritate a fabricilor aveau proprietari şi administratori străini[480]. Industria textilă, de exemplu, era condusă în întregime de englezi[481]. înainte de anii 1920, industria românească era extrem de subdezvoltată şi se baza foarte mult pe importuri de produse de manufactură, chiar şi atunci cînd fabricile româneşti lucrau la capacitate maximă[482]. Guvernele româneşti au reacţionat, unul după altul, la această situaţie încercînd să naţionalizeze industria deţinută de străini[483]. Legea minelor din 1924 stipula că 75% din personalul fiecărei categorii de angajaţi trebuie să fie români[484]. Acest procent era cîteodată dificil de atins, pentru că de multe ori singurele persoane care aveau competenţele să manevreze anumite echipamente erau specialişti străini. Cum fabricile nu reuşeau să respecte această cotă, jurnaliştii ultranaţio- nalişti se plîngeau în mod constant cu privire la incapacitatea guvernelor de a pune în aplicare această lege[485].

---

477 Dumitru Groza, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Ţara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 38-39.

478 A.C. Cuza, *Programul LANC,* citat şi tradus în Ioanid, *The Sword of the Archangel,* p. 169.

479 A.C. Cuza, „Henry Ford *", Apărarea naţională,* 1 (7), 1 iulie 1922, pp. 2-4; „Metodele jidoveşti”, *Apărarea naţională,* 1 (9), 1 august 1922, pp. 9-12; Jidanii capitalişti”, *Apărarea naţională,* 1 (14), 15 octombrie 1922, pp. 17-18.

480 Madgearu, Evoluţia economiei româneşti, p. 96.

481 Ralph M. Odell, *Cotton Goods in the Balkan States,* Washington, DC, Department of Commerce and Labor, 1912, pp. 12-13.

482 *Ibidem,* pp. 5-6; Ştefan Zeletin, *Burghezia română. Originea şi rolul ei istoric,* Bucureşti, Cultură Naţională, 1925, p. 130.

483 Pearton, 0/7 *and the Romanian State,* p. 109.

484 *Ibidem,* p. 117.

485 Ştefanescu, „Munca în viaţa economică”, în Guşti (ed.), *Enciclopedia României,* voi. 3, pp. 78-79; A.C. Cusin, „Dl. Al. Vaida Voevod şi numerus clausus în industria naţională: O nouă farsă a primului-minister”, *Calendarul,* 441, 10 august 1933, p. 1; Gh. Ascenti-Justus, „Tragedia muncii româneşti”, *Buna Vestire,* 1 (59), 1 mai 1937, p. 13.

Propaganda legionară îmbina insistența lui Cuza de a explica nedreptatea economică drept o problemă etnică cu antipoliticianismul şi celebrarea muncii. Un afiş legionar din ianuarie 1933 se adresa „miilor, zecilor de mii de şomeri ce n-au deloc nici lucru, nici pîine şi care din nenorocire toți sînt români. Frați de sînge şi de o lege cu noi, străinii, sînt privilegiați în țara noastră. Instituțiile statului gem, sînt ticsite de meseriaşi şi muncitori străini. Nu mai vorbesc de industria particulară care toată este pe mîinile străinilor”[486]. Legionarii îi descalificau pe socialişti şi pe comunişti, considerîndu-i egoişti şi neputincioşi, şi afirmau că numai o abordare fascistă care să unească muncitorii şi industriaşii ar putea garanta drepturile muncitorilor[487]. Aşa cum se spunea negru pe alb într-o carte adresată muncitorimii, „legionarii cînd luptă împotriva comunismului nu luptă şi împotriva muncitorilor (...). Comunismul nu este o doctrină *muncitorească*,

486 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 97, dosar 566, f. 21.

487 Mihail Stelescu, „Cine apără pe muncitori?”, *Axa,* 1 (8), 5 martie 1933, pp. 1-2; R. Pavel, „Spre o nouă orientare a muncitorimei”, *Axa,* 1 (11), 30 aprilie 1933, pp. 1-2.

ci o doctrină *jidovească,* menită să slujească numai unui popor lipsit de patrie"[488]. Codreanu susținea că munca avea valoare în sine, pretinzînd că lucrul la cărămidărie în Ungheni „a avut efectul unui început de revoluție în mentalitatea curentă", punînd capăt ideii că „e rușine pentru un intelectual să muncească cu brațele, mai ales la muncile greoaie, rezervate în trecut robilor sau claselor disprețuite"[489]. Muncitorii s-au alăturat masiv Legiunii mai ales după 1935, iar pînă în 1936 au intrat pe fir și marinarii[490]. în documente legionare interne din 1937 se arată că în iunie existau 150 de cuiburi formate exclusiv din muncitori numai în București. Comparativ, în luna august a acelui an, Corpul Răzleți din București avea 112 cuiburi legionare, formate în general din intelectuali și oameni din clasa de mijloc[491].

De asemenea, în propaganda lor, legionarii îi vizau în mod explicit și pe meseriași, iar afișele legionare susțineau că îi reprezintă și pe ei alături de muncitori[492]. Ziarele ultranaționaliste se plîngeau că tinerii cu pregătire nu reușesc să-și găsească de lucru, deși era extrem de greu de obținut o calificare profesională[493]. Toma Vlădescu scria în *Buna Vestire* că meseriașii „compun cea mai mare parte a proletariatului nostru urban. Meseriașul e omul sărac de la oraș - el e orașul trist, orașul muncitor și apăsat de nevoi"[494]. Suburbiile sărace în care locuiau meseriașii erau zone de recrutare perfecte pentru comuniști, avertiza Vlădescu, spunînd că guvernul trebuia să-i protejeze pe meseriașii români pentru a împiedica o revoluție a stîngii. Meseriașii se confruntau cu sărăcia la fel ca muncitorii din fabrici, dar, spre deosebire de aceștia, ei nu puteau spera că grevele sau sindicatele aveau să le îmbunătățească situația. Fiecare meserie avea propriile probleme, iar o singură grevă nu putea să includă atît doleanțele potcovarilor, cît și pe cele ale zidarilor. Astfel, meseriașii reprezentau un electorat firesc pentru Legiune fiindcă problemele lor proveneau din corupție și nepotism la toate nivelurile societății românești.

In ciuda asemănărilor cu retorica mișcării studențești - evreii păreau să domine industria tot așa cum păreau să domine universitățile -, muncitorii ultranaționaliști

488 Traian Herseni, *Mișcarea legionară și muncitorimea,* București, Tipografia Legionar, 1937, pp. 6-7.
489 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 191.
490 ANIC, Fond DGP, dosar 46/1936, f. 106; AN - Cluj, Fond Inspectoratul de Poliție, dosar 381/1937, f. 109.
491 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160181, f. 424; dosar 160182, voi. l,f. 169. Pentru
0 discuție mai detaliată privind mărimea CML,vezi Schmitt,„Zum Kampf, Arbeiter", p. 336.
492 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 97, dosar 566, f. 21.
493 Toma Vlădescu, „Revendicările meseriașilor și Asigurările Sociale", *Buna Vestire,*
1 (2), 24 februarie 1937, p. 5; V. Atanasiu, „Uneltirile ocultei iudeo-comunist", *Buna Vestire,* 1 (6), 28 februarie 1937, p. 5.
494 Toma Vlădescu, „Drama meseriașului român", *Buna Vestire,* 1 (19), 14 martie 1937, p. 1.

nu-şi exprimau doleanțele prin violență. In timp ce studenții aveau avantajul numeric în universități, muncitorii ultranaționalişti nu puteau controla relațiile de muncă şi, prin urmare, contau pe o victorie politică pentru rezolvarea problemelor lor. Odată ce deveneau membri, de la muncitorii legionari se aştepta să pună Legiunea înaintea intereselor de clasă. CML este un bun exemplu în acest sens. Codreanu a înființat CML în 26 octombrie 1936, punîndu-l la conducere pe Gheorghe Clime (1889-1939), un inginer silvicultor care era legionar din 1927[495]. Prima implicare politică a lui Clime a fost înscrierea în Partidul Naționalist-Democrat al lui Nicolae Iorga, apoi au urmat Liga lui A.C. Cuza şi Legiunea lui Codreanu[496]. în 1932 organizase mişcarea din județul Muscel, iar în 1934 a reorganizat Legiunea în Basarabia. Mai tîrziu, în 1936, a mers în Spania împreună cu Moța şi Marin şi, după moartea generalului Cantacuzino, a devenit preşedintele Partidului Totul pentru Țară[497]. Plasarea lui Clime în fruntea CML era un semn de recunoaştere a importanței muncitorilor în cadrul Legiunii, dar şi o garanție că muncitorii legionari nu erau organizați în jurul problemelor muncitorimii. La Cluj, filiala regională a CML era condusă de studenții activişti Roman Buzoianu şi Gheorghe Vereş, pentru a nu lăsa, la fel, controlul asupra organizației pe mîna muncitorilor[498]. Membrii CML aveau propriile insigne speciale, iar din acel moment muncitorilor li s-a acordat o importanță sporită la adunările legionare[499]. Codreanu a oferit un premiu de 2.000 de lei celui care ar fi scris cele mai bune versuri pentru un „Marş al Muncitorilor Legionari” şi încă 2.000 pentru cea mai bună melodie[500], în decembrie 1936, CML a lansat o nouă publicație bilunară, *Muncitorul legionar,* primul număr fiind dedicat aproape în întregime explicării felului în care avea să fie organizat Corpul Muncitorilor Legionari[501]. Organizația se dezvolta repede[502], în august 1937, Ion Victor Vojen (1906-?) a preluat controlul CML, iar la o întîlnire la Bacău se lăuda:

Trebuia un alt corp legionar, care alături de studențime să aducă victoria. Acest al doilea corp nu putea fi luat nici din țărănime, clasa cu interese strict limitate şi orizont

495 Corneliu Zelea Codreanu, *Circulari şi manifeste (1927-1938),* Bucureşti, Blassco, 2010, pp. 97-99.

496 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 5, f. 56.

497 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 68, dosar 23333, f. 10; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, f. 181.

498 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, ff. 255-256.

499 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, pp. 260-262; „O frumoasă manifestație a muncitorilor legionari”, *Cuvintul,* 24 octombrie 1940; Vasile Posteucă, „Căpitanul şi muncitorii”, *Cuvin tul,* 28 octombrie 1940.

500 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 11, f. 291.

501 *Muncitorul legionar,* 1 (1), 1 decembrie 1936, pp. l-6.

502 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 11, f. 221; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160181, f. 424.

prea mărginit, şi nici din burghezime, clasa fricoasă şi interesată de punga şi stomacul său. Trebuia să fie muncitorimea clasa aleasă, fiindcă ea fusese de multe ori încercată, avusese intr-o singură zi 300 de morți la Grivița [în timpul grevelor din 1933]. Fusese mult timp pe baricadă şi erau cu un orizont mai întins, trăind în fabrici unul lîngă altul. (...) In Bucureşti mişcarea muncitorească legionară a început cu 47 de cuiburi, şchiopătînd şi ele ca să ajungă astăzi la 300 de cuiburi, iar în țară s-a ajuns pînă la 1.200 cuiburi. în Bucureşti o bună parte din fabrici sînt în mîinile Legiunii. Vrem să oprim tramvaiele? Le oprim. Vrem să aruncăm în aer Pirotehnia? O aruncăm. Vrem să oprim Uzinele Malaxa - Bragadiru etc.? Le oprim[503].

Vojen pleca de la premisa că muncitori precum cei care muriseră luptînd sub stindardul stîngii în perioada grevelor din 1933 de la Grivița ar fi la fel de dornici să moară şi pentru Legiune, iar convingerea sa că legionarii puteau paraliza economia dacă voiau era probabil o exagerare; totuşi, discursul său ne arată cît de importanți erau muncitorii pentru Mişcarea Legionară. In 1937, CML era nu doar cea mai mare, ci şi cea mai activă divizie a Legiunii. Codreanu se baza din ce în ce mai mult pe muncitori, dar nu le-a acordat niciodată aceleaşi responsabilități de conducere ca studenților sau intelectualilor.

Legionarii pretindeau supunere totală din partea colegilor muncitori. Intr-un alt discurs, din iulie 1937, Vojen spunea audienței din Bucureşti că, „oriunde s-ar găsi (...) muncitorul legionar trebuie să ducă ideea Gărzii de Fier şi să lucreze pentru Legiune şi Corneliu Zelea Codreanu”[504]. Foarte puține misiuni în care erau implicați muncitorii legionari aveau legătură cu doleanțele clasei muncitoare. In primăvara anului 1937, muncitorii de la tramvai au reamenajat grădina din fața sediului Partidului Totul pentru Țară[505]. în mod similar, membrii CML trebuiau să facă de pază în afara sediilor Legiunii din Bucureşti şi erau pedepsiți cu sarcini suplimentare dacă nu se prezentau la datorie[506]. în 1937, foarte mulți muncitori participau la adunările legionare pe post de mulțimi dinainte pregătite, care să stea în formație ore în şir, intonînd cîntece legionare[507]. Muncitorii au jucat un rol esențial în campania electorală din acel an, facînd propagandă atît la locul de muncă, cît şi prin țară, mergînd pe motociclete pe care Legiunea le cumpărase special pentru asta[508]. în septembrie 1937, Codreanu a tipărit pe o pancartă mare poza unui muncitor legionar dînd onorul fascist în timp ce în mîna dreaptă ținea un ciocan, iar în stînga o cruce în dreptul pieptului. Pancarta aceasta urma să fie plasată în apropierea celor mai importante fabrici şi şantiere

503 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160182, voi. 1, ff. 162-164.
504 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160181, f. 218.
505 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 9, f. 283.
506 ACNSAS, Fond Penal, dosar 007215, voi. 2, f. 85, dosar 011784, voi. 9, f. 214.
507 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, f. 127, dosar 014005, voi. 10, f. 137.
508 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, f. 112, dosar 007215, voi. 2, ff. 84, 87, 90-91; USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 861, f. 17.

din Bucureşti în apropierea zilei alegerilor[509]. Rapoarte ale poliției din 1937 constatau că legionarii din Cernăuți recrutau masiv muncitori, unii cu trecut socialist sau comunist, datorită relațiilor de prietenie de la locul de muncă. înainte să se alăture cuiburilor obişnuite, foştii comunişti erau plasați în grupuri speciale de îndoctrinare[510].

în iulie 1937, broşurile legionare distribuite la Atelierele CFR Grivița din Bucureşti vorbeau despre nevoia de a creşte salariile şi susțineau că „legionarii sînt hotărîți să ducă lupta, cu orice sacrificiu, contra exploatării omului de către om"[511]. în 1938, la adunările legionarilor se mai discutau uneori şi problemele muncitorilor şi se intonau cîntece muncitoreşti[512]. Ziarele prolegionare din acea perioadă publicau numeroase articole despre dificultățile economice ale muncitorilor, iar Codreanu ținea discursuri în Parlament despre drepturile acestora[513]. Dar în ciuda acestei retorici, CML făcea rar cîte ceva pentru a îmbunătăți condițiile de muncă ale meseriaşilor sau ale muncitorilor din fabrici. în decembrie 1937,Teodor Ioraş şi-a pierdut slujba ca muncitor la tramvaie pentru că încercase să-şi convingă colegii să se alăture Legiunii. Vojen a sugerat să fie abordată conducerea companiei de tramvaie pentru ca Ioraş să-şi primească locul de muncă înapoi. Legionarii mai folosiseră astfel de practici de a pune presiune pe companii în 1933, dar de data aceasta Codreanu a respins ideea lui Vojen, declarînd că „nu este acum practic pentru noi să ne ținem de demersuri şi avertismente (...). Sîntem în preajma bătăliei decisive, care va trebui să ne ducă la victorie şi atunci nu vom mai da avertismente, ci vom pune acolo unde merită pe toți acei care ne-au lovit sub diferite forme"[514]. în schimb, Codreanu a sugerat ca Ioraş să fie angajat la cooperativa legionară, unde avea să cîştige un salariu mic, beneficiind în schimb de mîncare şi cazare gratis.

Faptul că legionarii promiteau potențialilor susținători atît de multe lucruri diferite sugerează că pentru propagandişti coagularea mişcării era mai importantă decît ideile în sine şi doleanțele. Oratori oportunişti le ofereau țăranilor pămînt şi muncitorilor locuri de muncă, dar numai cu condiția ca mai întîi să ajute Legiunea să capete putere. Legionarii recrutau membri din rîndurile studenților pentru că relațiile principale ale acestora erau cu colegii lor. Studenții erau deja conectați la mişcarea ultranaționalistă, repertoriul protestelor lor fiind cel care a modelat activitățile legionare. Studenții erau folosiți la cîntările în cor, la ascultarea prelegerilor, la citirea textelor antisemite, aşa că aceste activități au modelat adunările legionare. Cînd legionarii au început să-i abordeze şi pe țărani, pe muncitori, pe meseriaşi şi pe soldați, susțineau că pot rezolva problemele concrete cu care se confruntau aceste grupuri. Redistribuirea pămîntului, alcoolismul, salariile, condițiile de muncă, corporatismul, compoziția etnică a companiilor, toate acestea ajungeau pentru prima dată pe agenda legionarilor. Dar pentru propagandişti Legiunea reprezenta un scop în sine, iar orice altceva era în plan secund. Deşi legionarii vorbeau despre salarii mici, şomaj şi condiții de muncă atunci cînd îi încurajau pe oameni să li se alăture, ei amînau în mod constant abordarea acestor probleme „pînă cînd Legiunea va ieşi victorioasă". Cu excepția CML şi a centrelor studențeşti preexistente, Codreanu se opunea cu strictețe creării de grupuri de interese în interiorul Legiunii. Disciplina, jurămintele, structura ierarhică de conducere, programul epuizant de campanie electorală şi taberele de muncă nu le permiteau legionarilor de rînd să pună sub semnul întrebării deciziile luate de conducere sau să facă propagandă pentru obiective pe termen scurt ce ar fi putut să îndepărteze resursele de proiectul inițial al lui Codreanu.

---

509 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 9, f. 86.

510 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 863, f. 160; AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 7/1937, f. 305.

511 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 861, f. 1.

512 „Şedințe legionare la Ploieşti", *Cuvîntul,* 7 februarie 1938.

513 Anton Davidescu, „Gînduri pentru muncitori", *Buna Vestire,* 1 (3), 24 februarie 1937, p. 5; P.T., „Ieftinirea vieții: înțelegeri economice private şi monopoluri private", *Cuvîntul,* 25 martie 1938, pp. 8-9; Teban, „Corneliu Codreanu şi muncitorii", în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* pp. 260, 263.

514 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 12, f. 215.

Alegeri, violenţă şi disciplină

I.C. Ghyka, preşedintele LANC în judeţul Vlaşca, relata într-o manieră deosebit de pitorească felul în care se făcea propagandă electorală la mijlocul anilor 1930. LANC n-a participat la alegerile locale din sudul oraşului Giurgiu în 1934, lăsîndu-i mînă liberă lui Ghyka să scrie sarcastic despre comportamentul celorlalte partide politice care concurau pentru putere:

Propaganda; cea mai vulgară posibilă. Un agent, țipa cît îl lua gura, în centru, că cine va vota pe cutare sau cutare de pe altă listă să-i sară ochii, să-i crape mama sau alte lucruri de felul acesta. La centru, candidații de pe o listă măsurau turnul din centru şi trotuarele în lung şi în lat de credeai că cine ştie ce bulevarde occidentale vor să facă, iar în acest timp la periferii îți rupeai mădularele prin gropile ce devin bălți de navigat atunci cînd plouă. In toiul acestei deşănțate campanii electorale, care se manifestă zgomotos mai ales noaptea pe la ora 3-4, cînd agenții turmentați revărsau de prin cîrciumi şi te deşteptau în cîntece încleiate de *Deşteaptă-te române*, terminate cu
4 „trăiască conu' cutare şi cutare", ca şi cum Andrei Mureşanu ar fi compus acest cîntec pentru viitorii edili ai Giurgiului - în toiul acestei campanii caragialeşti, apa nu curgea, ioc, iar murdăria o întîlneai la tot pasul. Acuzațiuni reciproce de jefuirea banului public curgeau droaie, dar apă deloc[515].

O astfel de propagandă era continuatoarea de drept a culturii politice de secol XIX, iar analiştii politici interbelici observau că majoritatea votanților nu erau interesați de alegeri[516].

In contrast cu promisiunile deşarte făcute de politicienii cu notorietate, legionarii îmbrățişau violența şi „propaganda faptului împlinit". La începutul anilor 1930, asasinatul şi violența stradală deveniseră apanaje ale legionarilor, aceştia transmițîndu-le votanților că nu glumeau atunci cînd spuneau că îşi țin promisiunile[517]. In decembrie

---

515 I.C.Gr. Ghyka, „Liga Apărarei Naționale Creştină şi alegerile comunale din Giurgiu", *Svastica,* 3 (5), 15 august 1934, p. 2.

516 Radu, Electoratul din România, pp. 92-111.

517 Radu Harald Dinu, Faschismus, Religion und Gewalt in Siidosteuopa:DieLegion Erzengel Michael und die Ustasa im historische Vergleich, Wiesbaden, Harrassowitz, 2013, pp. 86-92. Cf. Reichardt, Faschistische Kampfbunde, p. 133.

1930, un licean pe nume Constantin Dumitrescu-Zăpadă a intrat în redacția *Adevărul* şi l-a împuşcat pe directorul ziarului, Emil Socor, rănindu-1, dar nu mortal. Fiind cel mai mare ziar de centru-stînga din Bucureşti, *Adevărul* era extrem de înverşunat la adresa Legiunii, iar Socor era detestat de ultranaționalişti din 1911, cînd a scos la iveală că A.C. Cuza plagiase în importanta sa lucrare de economie politică[518]. Dumitrescu a refuzat să ofere vreo explicație pentru tentativa sa de a-l omorî pe Socor, susținînd că urmase ordinul primit de la fiul vitreg al lui A.C. Cuza, Gheorghe Lefter[519]. A recunoscut că era legionar, dar Codreanu n-a revendicat comanda asasinatului. Ca urmare a faptei lui Dumitrescu, guvernul Național-Țărănesc condus de Gheorghe Mironescu (1874-1949) a dizolvat Legiunea, scoțînd-o în afara legii la 3 ianuarie 1931[520]. Deşi nu erau responsabili, Codreanu şi susținătorii săi, ca oameni de acțiune care apreciau faptele, nu vorbele, erau asociați cu tentativa de asasinat. Intr-un climat politic caracterizat de o retorică stearpă şi promisiuni electorale încălcate, anunțurile publice privind înclinația unui partid politic de a-şi duce amenințările la bun sfîrşit erau foarte atractive. Astfel de acțiuni au cîştigat respectul studenților care crescuseră cu poveşti despre eroi revoluționari precumTudor Vladimirescu (1780-1821) şi Avram Iancu (1824-1872), a căror predispoziție de a ocoli legea îi transformase în idoli naționali.

In 1932, Codreanu scria că obiectivul Legiunii nu era să cîştige alegerile - mai ales într-un mediu în care votanții erau cumpărați „cu arginți, cu băutură, cu mîncare” -, ci mai degrabă să se asigure că România „trebuie să fie condusă după voința legionarilor”. Cu toate acestea, pe aceeaşi pagină el recunoştea şi următoarele: „Campania electorală este de o importanță foarte mare, pentru că este singura cale pe care ne-o pune legea la dispoziție pentru a face orice schimbare dorim în țară”[521]. Dacă legionarii sperau să cîştige în fața principalelor partide politice, atunci organizația lor trebuia să ajungă mai departe de centrele universitare din Iaşi, Bucureşti şi Cluj şi mai departe de Moldova, Basarabia şi Bucovina, în sudul şi vestul țării. Propaganda electorală era o sarcină foarte dificilă pentru partidele mici precum Legiunea, deoarece, de la introducerea în 1918 a votului universal pentru bărbați, alegerile româneşti erau mereu atinse de corupție şi violență. Cotidianul ultranaționalist *Porunca vremii* (1932-1943) scria că toți cei care au participat la o adunare a național-liberalilor într-un sat din Oltenia în noiembrie 1936 au primit un litru de vin, o franzelă, un sfert de kilogram de brînză şi 30 de lei, toate plătite din bani publici[522]. Prefecții de județ se foloseau de jandarmerie

518 Asandului, yf. *C. Cuza,* pp. 63-67.

519 .Atentatul împotriva directorului nostru”, *Dimineața,* 26 (8629), 31 decembrie 1930, p. 1; „încercare de atentat împotriva directorului «Adevărului»”, *Cuvîntul,* 7 (2045), 31 decembrie 1930, p. 3.

520 „S’au emis mandate de arestare contra şefdor «Gărzei de Fier»”, *Curentul,* 16 ianuarie 1931.

521 Codreanu, *Cărticica,* pp. 45, 47.

522 C.N. Olteanu, „Cum se face la noi propaganda politică”, *Porunca vremii,* 5 (559), 1 noiembrie 1936.

pentru a-i intimida pe oponenții politici și pentru a asigura un număr maxim de voturi pentru candidații guvernului. Fie din pricina intimidării, fie datorită credinței generale că partidul de la guvernare era mai capabil să-și îndeplinească promisiunile electorale, Partidul Național Liberal a cîștigat alegerile cu o majoritate covîrșitoare atunci cînd s-a aflat la putere în 1922 și 1927, dar a obținut numai cîteva locuri cînd a fost în opoziție înaintea alegerilor din 1926[523]. *Apărarea națională* relata că în timpul alegerilor din 1927, în Moldova și Basarabia țăranii simpatizanți ai LANC erau bătuți și arestați sistematic[524].

Milioanele de votanți noi de după Primul Război Mondial au modificat echilibrul de forțe în alegeri în două direcții importante. In primul rînd, întoarcerea masivă spre Partidul Național Român din Transilvania și Partidul Poporului la alegerile din 1919 a demonstrat că dominarea unei părți a țării - Partidul Național Liberal era puternic în Țara Românească și Moldova, dar nu și în noile provincii - nu era suficientă pentru a garanta succesul la urne. In al doilea rînd, anticorupția, retorica proțărănime aveau o reală atractivitate politică. In 1926, Partidul Național Român din Transilvania și Partidul Țărănesc s-au unit și au format Partidul Național Țărănesc (PNȚ), condus de Iuliu Maniu (1873-1953) și de Ion Mihalache (1882-1963). La începutul anului 1928, noul partid a organizat mitinguri masive în reședințele de județ din toată țara și a creat „gărzi civile” pentru a organiza delegații propagandistice înaintea alegerilor din luna noiembrie[525]. Supravegheate de guvernul interimar al lui Maniu, aceste alegeri s-au desfășurat cu minime intervenții din partea poliției, prezența la vot a fost cea mai ridicată din perioada interbelică, iar PNȚ a obținut 77,76% din voturi. Epoca supremației necontestate a Partidului Național Liberal luase sfîrșit[526].

Perioada în care Iuliu Maniu s-a aflat la putere s-a încheiat brusc în iunie 1930, cînd Principele Carol (1893-1953) s-a întors în mod neașteptat în România. Fiul Regelui Ferdinand I (1865-1927), Carol își crease în anii 1920 o reputație de crai neserios. în august 1918 se căsătorise cu fiica unui general român pentru ca șapte luni mai tîrziu mariajul să fie anulat. în 1922 a luat-o de soție pe prințesa Elena a Greciei și Danemarcei (1896-1982), dar în 1928 ea a intentat divorțul, în 1925, Carol începuse o aventură deloc discretă cu o femeie fără origini nobile, Elena Lupescu (1895-1977), și a renunțat la dreptul său la tron ca să poată păstra relația cu amanta. în 1927, după ce Ferdinand a murit, fiul de șase ani al lui Carol, Mihai (1921), a devenit rege, iar întoarcerea lui Carol în 1930 a provocat o criză constituțională. Neînțelegerile privind acceptarea lui Carol ca rege au împărțit
PNȚ-ul în două tabere, iar Iuliu Maniu și-a dat demisia din funcția de prim-minis- tru de două ori pentru că nu putea lucra cu noul rege. în aprilie 1931, PNȚ-ul a fost înlocuit de un guvern de tehnocrați format din partidele mici, condus de Nicolae Iorga, care era acum susținut de rege[527]. Primele alegeri naționale la care au participat legionarii au fost cele din iunie 1931, la care Legiunea a obținut 29.900 de voturi (1,05%)[528]. Cînd a văzut lista cu studenții legionari care urmau să se ocupe cu propaganda în provincie în acel an, Codreanu a comentat că „sînt puțini, dar sînt fanatici!”[529]. Numărul mic de propagandiști facea din participarea la alegerile naționale o misiune dificilă, dar legionarii au folosit cu mult succes echipe electorale mobile restrînse la alegerile parțiale din județele Neamț șiTutova în august 1931 și aprilie 1932. Copiii din Frățiile de Cruce erau folosiți pe post de curieri între aceste echipe și conducerea centrală[530]. în vreme ce PNȚ-ul încă folosea mașinile, vorbitori celebri și echipe de la oraș atunci cînd facea propagandă în mediul rural, lipsa de resurse a Legiunii îi forța pe tinerii propagandiști să meargă pe jos și să se bizuie pe ospitalitatea localnicilor.

Alegerile naționale s-au organizat din nou în iulie 1932 și, încă o dată, au avut loc acte de violență și intimidare. Doi oameni au murit la Buzău, un liberal și un țărănist, iar la Bacău mașina candidatului țărănist

523 Hitchins, *Rumania*, pp. 380-381; Radu, *Electoratul din România,* pp. 125-134.

524 „Alegerile dela Roman”, *Apărarea națională,* 5 (10), 27 iunie 1927, p. 2; „In jurul alegerilor din Ismail”, *Apărarea națională,* 5 (10), 27 iunie 1927, p. 3.

525 Philip Vanhaelemeersch, A Generation „without Beliefs" and the Idea of Experience in Romania (1927-1934), Boulder, CO, East European Monographs, 2006, p. 22.

526 Hitchins, *Rumania,* pp. 406-407, 414.

527 *Ibidem,* pp. 416-417.

528 Heinen, Legiunea Arhanghelul Mihalț”, pp. 201, 464.

529 ANIC, Fond DGP, dosar 37/1931, f. 22.

530 Gheorghe Gh. Istrate, *Frăția de cruce,* București, Editura Fundației Culturale „Buna Vestire”, 2005, p. 21.

a explodat, omorîndu-i copilul şi rănind alte trei persoane[531]. Legionarii din Cluj au fost atacați de grupuri de comunişti, cei din Focşani au fost agresați de „bătăuşi” care ar fi fost plătiți de PNȚ, iar propagandiştii LANC din Roman au fost arestați de jandarmi[532]. La Bîrlad, şeful filialei locale a PNȚ a pus să fie arestat un candidat legionar şi a contestat candidatura altuia sub pretextul că era prea tînăr[533]. în ciuda faptului că au putut candida numai în 40 de județe din cauza lipsei banilor, legionarii au reuşit să obțină 68.700 de voturi (2,37%), care le-au adus cinci locuri în Parlament în acel an[534].

---

531 Nicolae Iorga, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932-1938),* voi. 7, Bucureşti, Tiparul Aşezămîntului Tipografic „Datina Românească”, 1939, pp. 10, 12.

532 „Poliția alegerilor la Cluj”, *Calendarul,* 1 (84), 2 iulie 1932, p. 5; „Teroarea electorală la Roman”, *Calendarul,* 1 (88), 6 iulie 1932, p. 5; „în jurul incidentelor electorale din Putna”, *Calendarul,* 1 (96), 14 iulie 1932, p. 5.

533 „Prigoana electorală la Bîrlad”, *Calendarul,* 1 (91), 9 iulie 1932, p. 5.

534 Heinen, *Legiunea Arhanghelul Mihail",* pp. 202, 465; „Candidaturile Gărzii de Fier”, *Calendarul,* 1 (93), 11 iulie 1932, p. 5.

Echipele morţii

La începutul anului 1930, legionarii au înființat „batalioane” paramilitare pe care le-au încorporat într-o organizație nouă, numită Garda de Fier[535]. Ziarul Părintelui Moța, *Libertatea*, descria Garda de Fier ca fiind un grup de „luptători pentru neam şi lege, membrii cei mai inimoşi şi mai voinici ai Legiunii «Arhanghelul Mihail» de la Iaşi, rînduiți în cete disciplinate ca la armată”[536]. Aceste batalioane au servit interesele Legiunii, mai ales după ce aceasta a devenit un candidat serios la alegerile naționale. In 1933, Legiunea se afla într-o poziție mult mai puternică decît fusese vreodată. In mai existau celule legionare în 50 de județe, numărul acestora crescînd la 60 în iulie şi la 68 în momentul alegerilor generale din decembrie 1933. Conform unei estimări a poliției, la sfîrşitul anului 1933 numărul legionarilor se ridica la 28.000[537]. Conştient de amenințarea pe care o reprezenta Legiunea, guvernul național-țărănist al lui Alexandru Vaida-Voevod a interzis Garda de Fier în aprilie 1933. Guvernul explica astfel:

Aceste formațiuni, rezemate pe principiul disciplinei militare, îşi îmbracă oamenii în uniforme, îi supun la instrucțiuni şi antrenament de luptă, în scopul mărturisit de a provoca violență şi răsturnarea actualei orînduiri politice, consfințite de lege (...). In ultimul timp, ele au ieşit din simpla activitate organizatorică, pentru a se deda la manifestațiuni violente, la tulburarea ordinii în stat şi la brutalizarea cetățenilor paşnici, în asemenea condițiuni, toate aceste formațiuni, unele independente, alteori lucrînd sub auspiciile „Gărzii de Fier”, ale „hitleriştilor” sau ale „LANC”, au devenit un pericol pentru ordinea publică[538].

Cînd au început campania electorală, legionarii s-au bazat în special pe formula de succes dinainte. Grupuri în uniforme mărşăluiau prin sate intonînd cîntece naționaliste şi ținînd mici discursuri în fața mulțimilor atrase de spectacol[539]. Dar de data aceasta se confruntau cu o opoziție mult mai consistentă. Pentru legionari era evident că autoritățile foloseau violența ca să se asigure de victoria național-liberalilor[540].

Conştient că participarea la alegerile din 1933 nu era o misiune uşoară, Codreanu a creat echipele morții, grupuri disciplinate care urmau să apeleze la violență pentru a se asigura că mesajul legionarilor e auzit. Membrii acestor echipe povesteau în fața mulțimilor de țărani despre închisori, urmăriri de mare viteză ale poliției

535 USHMM, Fond MI-D, Rola 138, dosar 2/1930, f. 35.
536 *Libertatea*, 10 iulie 1930, citat în Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail"*, pp. 181-182.
537 Heinen, Legiunea Arhanghelul Mihail”, p. 203.
538 Ministerul de Interne, Ordinul 27845/29, citat în Beldiman, *Armata*, p. 56.
539 Heinen, *Legiunea Arhanghelul Mihail*”, pp. 232-233; Iancu, *Sub steagul*, pp. 54-56.
540 Iancu, *Sub steagul*, p. 56.

sau confruntări armate cu jandarmii[541]. Ştefan Ionescu, un jurnalist ultranaționalist care lucrase la mai multe publicații de dreapta în anii 1930, descria campaniile electorale ca fiind „război în timp de pace. Război prin disciplină şi prin felul cum luptă”[542]. Ioan Victor Vojen susținea în paginile publicației *Axa* că din cauza încălcării legii de către autorități, care introduseseră violența electorală, singura lege care mai rămăsese era „dreptul pumnului, dreptul celui mai tare”. Intrucît contractul social prin care se interzicea violența fusese încălcat, explica Vojen, cînd legionarii „sînt loviți, trebuie să organizeze şi o contraviolență”[543]. In februarie 1933, cînd un polițist a încercat să-i oprească pe legionarii care vandalizau sediul unei organizații evreieşti din Tighina, aceştia s-au repezit la el, apoi au spart şi ferestrele altor clădiri din oraş[544]. Trei luni mai tîrziu, autoritățile locale au încercat să închidă sediul Legiunii din Cluj. După ce au intrat şi au confiscat documente importante, polițiştii au fost surprinşi de şase legionari, care îi amenințau cu cuțite şi cîntau imnuri legionare. Intimidați, polițiştii au returnat documentele confiscate şi s-au retras de la fața locului[545]. In județul Alba, grupuri de legionari susținuți de țărani s-au confruntat cu unitățile militare într-o încăierare ce a durat două ore[546].

Vojen vorbea despre propaganda legionară din proprie experiență. Se alăturase Legiunii în decembrie 1932 şi în prima parte a anului 1933 începuse să călătorească prin oraşele din județul Teleorman îmbrăcat în costum popular şi vorbind în numele Legiunii. Actor ratat, monta împreună cu camarazii lui piese în care ridiculizau nepotismul practicat de prefecții de județ. în Alexandria au fost luați la rost de reprezentanții LANC, iar în Turnu-Măgurele au fost interogați de poliție. în primăvara lui 1933, cînd Vojen a încercat să-i organizeze pe legionari în județul Dîmbovița, a fost întîmpinat cu scepticism de localnici, dar în cele din urmă a reuşit să adune susținători, odată ce muncitorii din industria petrolieră au început să se alăture în număr mare, nemulțumiți de managementul străin al uzinelor la care lucrau[547]. Potrivit lui Vojen, hărțuirea din partea autorităților îi ajuta foarte mult pe propagandişti, deoarece stîrnea compasiunea populației locale.

în cursul anului 1933, la amplificarea reputației Legiunii au contribuit în mod deosebit două incidente. Primul a implicat o încercare a legionarilor conduşi de

---

541 N. Constantinescu, „Din carnetul unui Legionar”, *Axa,* 1 (16), 1 august 1933, p. 4.

542 Ştefan C. Ionescu, „Momentul electoral în luptă politică”, *Axa,* 1 (13), 31 mai 1933, p. 3. Pentru trecutul lui Ionescu, vezi ACNSAS, Fond Informativ, dosar 234303, voi. 2, f. 327.

543 Ioan Victor Vojen, „Cine îndeamnă la violență?”, *Axa,* 1 (14), 15 iunie 1933, p. 4.

544 „Scandal provocat de «Garda de Fier» la Tighina”, *Dimineața,* 11 februarie 1933.

545 „Dizolvare a organizației «Garda de Fier» din Cluj”, *Dimineața,* 8 mai 1933.

546 Veiga, Istoria Gărzii de Fier, p. 191.

547 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160182, voi. 1, ff. 425-427; N. Vlast, „Lăudabile încercări”, *Axa,* 1 (5), 30 ianuarie 1933; Victor Ioan Vojen, „Axa, Cuzismul şi Administrație”, *Axa,* 1 (5), 30 ianuarie 1933.

Mihail Stelescu (1907-1936) de a ridica o cruce pe mormîntul soldatului necunoscut. Acest monument fusese înălțat în Parcul Carol cu multă pompă în luna mai a anului 1923 pentru a-i comemora pe soldații români căzuți în timpul Primului Război Mondial, iar în 1933 atît comuniştii, cît şi ultranaționaliştii au folosit acest loc pentru a revendica legitimitatea națională a cauzei lor[548].0 delegație de studenți condusă de preşedintele Centrului Studențesc Bucureşti, Traian Cotigă, a mers la Patriarhie, de unde a obținut încuviințarea de ridicare a crucii, iar o altă delegație de preoți legionari a mers la prim-ministrul Alexandru Vaida-Voevod (1872-1950) să-i ceară binecuvîntarea[549]. Guvernul i-a avertizat în mod explicit pe studenți că organizațiile nonstatale nu aveau voie să ridice plăci pe monument, dar cu toate acestea legionarii au strîns bani pentru cruce. Au sfințit-o la Biserica Sf. Anton, care era cunoscută drept „biserica studenților", deşi biserica oficială a universității era acum Biserica Sfîntul Spiridon cel Nou. Preot la Biserica Sf. Anton era Georgescu-Edineți (1891-?), care era un susținător vechi al mişcării studențeşti ultranaționaliste. Legionarii l-au adoptat drept „călăuzitorul spiritual al studenților"[550]. La 24 ianuarie 1933, o mie de studenți legionari şi ultranațio- nalişti s-au adunat în Parcul Carol. Cînd a început ceremonia de comemorare, aceştia erau conduşi în rugăciune de părintele Georgescu-Edineți şi părintele Dumitrescu-Borşa (1899-?). Dumitrescu-Borşa era un legionar activ şi în 1930 fusese implicat în provocarea unor violențe antisemite în satele transilvănene împreună cu un preot catolic[551]. Studenții au aruncat cu pietre în poliție, iar polițiştii au răspuns cu gloanțe, rănindu-i pe cîțiva dintre ei şi pe Georgescu-Edineți. în încăierarea care a urmat au fost răniți de asemenea nouă polițişti[552]. Legionarii s-au grăbit să facă publică opoziția oficială față de planul lor ca fiind „începutul luptei creştinătății în contra anticriştilor şi a ateismului din ce în ce mai amenințător care cuprinde viața noastră de stat sub influența masoneriei naționale sau internaționale"[553]. Opinia publică a luat partea Legiunii şi 7.000-8.000 de oameni şi-au făcut apariția atunci cînd legionarii au încercat din nou să ridice crucea la monument[554].

Al doilea incident a avut loc în acea vară, cînd Codreanu a organizat două grupuri de 500 de legionari voluntari să construiască un dig pe rîul Buzău pentru

---

548 Valeria Bălescu, *Eroul Necunoscut*, Bucureşti, Editura Militară, 2005, pp. 110,164.

549 *Ibidem*, p. 164.

550 A. Vântu, „Duhovnicul studenților şi Patriarhia", *Axa,* 2 (7), 19 februarie 1933, p. 2.

551 USHMM, Fond MI-D, Rola 138, dosar 4/1930, ff. 3, 8-20, 54-55.

552 „Creştinismul în conflict cu francmasoneria", *Calendarul,* 280, 27 ianuarie 1933, p. 3; „Preotul Georgescu-Edineți", *Axa,* 2 (6), 5 februarie 1933, p. 2; Alexandru Serafim, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 86-87.

553 Mihail Stelescu, „Lupta pentru cruce", *Axa,* 2 (6), 5 februarie 1933, p. 4.

554 Valentin Săndulescu, „Revolutionizing Romania from the Right: The Regenerative Project of the Romanian Legionary Movement and Its Failure (1927-1937)", teză de doctorat, Central European University, 2011, p. 104.

a opri apele să inunde, ca în fiecare an, cîmpurile de lîngă satul Vişani. Inginerii legionari au făcut un plan pentru construirea digului, dar n-au primit acordul prefectului județului, deoarece digul avea să fie făcut de Ministerul Lucrărilor Publice după încheierea pregătirilor necesare. Poliția a intervenit pentru a opri proiectul. Au fost arestați aproximativ 300 de legionari, încuiați în şcoala locală şi bătuți de autorități, sub acuzațiile de rebeliune, agresiune şi deținere fără drept de arme de foc[555]. Pentru studentul Nicolae Constantinescu era a patra oară cînd fusese rănit în ultimele două luni[556]. Ziarul local al legionarilor din Buzău, *Vulturul* (1933), a scos un număr special dedicat acestui conflict, punînd accentul pe scopul nobil al legionarilor şi descriind cu lux de amănunte acțiunea opresivă a soldaților şi jandarmilor[557].

In timpul campaniei electorale din acea toamnă, conflictele dintre legionari şi autorități s-au intensificat. *Calendarul* a continuat să publice articole scandaloase despre personalități marcante din guvern şi din sectorul financiar, iar în noiembrie 1933 a fost suspendat din nou pentru 15 zile[558]. în 17 noiembrie, Codreanu a transmis o circulară prin care îi încuraja pe legionarii ce întîmpinau opoziție în campania electorală să „vă apărați cînd credeți că trebuie"[559]. Cinci zile mai tîrziu, un student pe nume Virgil Teodorescu era împuşcat de un jandarm în timp ce lipea afişe electorale în Constanța. Legionarii din Iaşi s-au strîns imediat la cămin înainte să se ducă în centrul oraşului pentru a protesta alături de alți studenți ultranaționalişti de la universitate[560]. Ion Moța susținea că Teodorescu murise „pentru crucea lui Hristos", iar Alexandru Cantacuzino, un student la Drept, considera moartea sa o dovadă că „noi nu sîntem agresori aici, ci victime"[561]. Au urmat şi alte încăierări cu poliția, iar unul dintre legionari a împuşcat un jandarm. Drept răspuns, poliția a luat cu asalt căminul, iar studenții au rezistat cîteva zile, însă au capitulat în cele din urmă la 27 noiembrie. în timpul asediului, studenții au fost susținuți de prietenii lor de afară, iar un tînăr muncitor pe nume Constantin Niță a fost împuşcat de poliție cînd încerca să le arunce pîine studenților[562]. De asemenea, căminul a fost grav avariat şi poliția l-a sigilat după ce a răscolit clădirea în căutare de arme şi i-a evacuat pe locatari[563].

---

555 „Mişcările Legionarilor Gărzii de Fier în județul R.-Sărat", *Universul,* 13 iulie 1933; Polihroniade, *Tabăra de muncă*, p. 7; ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 2, ff. 19-20.

556 Codreanu, *Pentru legionari*, p. 435.

557 Ion Costea, *Presa legionară a Buzăului*, Buzău, Editura Vega, 2007, pp. 12-18.

558 Mihail Polihroniade, „Cuvîntul Justiției", *Calendarul*, 526,1 decembrie 1933, pp. l-2.

559 „«Garda de Fier» şi alegerile viitoare", *Țara noastră*, 17 noiembrie 1933.

560 AN - Iaşi, Universitatea „A1.I. Cuza", Rectoratul, Rola 266, dosar 1480/1934, ff. 358-359.

561 Citat în Dinu, Faschismus, Religion und Gewa/t, p. 88.

562 Totu, „Jilava", p. 5; Banea*, Acuzat,* pp. 35-36.

563 ACNSAS, Fond Penal, dosar 015671, voi. 3, ff. 176-177; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 9, ff. 375-377; AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 52/1933, f. 250.

Ilustrația 4.1. Legionari răniți în timpul campaniilor electorale din 1933. Biblioteca Academiei Române, Secția Manuscrise, Ref #35 A-B

Asasinatul şi închisoarea

La 9 decembrie 1933, guvernul a dizolvat Legiunea, arestînd mii de legionari înaintea alegerilor din 20 decembrie şi eliberîndu-i pe mulți dintre ei cîteva săp- tămîni mai tîrziu[564]. Studenții din Bucureşti au venit în sprijinul lor, organizînd ample demonstrații de stradă[565]. Legionarii protestau împotriva condițiilor în care erau ținuți şi inițiau greve ale foamei în închisorile din toată țara. Nicolae Bălan (1882-1955), mitropolitul Ardealului, a intervenit pentru legionarii arestați la Sibiu[566]. La numai nouă zile după alegeri, în gara din Sinaia, trei legionari l-au împuşcat mortal pe prim-ministrul Ion G. Duca. în februarie 1934, legionarii vindeau fotografii cu asasinii cu 20 de lei bucata[53]. Cel care a apăsat pe trăgaci a fost Nicolae Constantinescu, menționat anterior, student propagandist care fusese rănit de cîteva ori în încăierările cu poliția din ultimele luni şi care fusese arestat şi apoi eliberat în timpul represiunii Legiunii de către guvern, mai devreme în acea lună[54]. Constantinescu era însoțit de doi studenți aromâni, Ion Caranica (1907-1938) şi Doru Belimace (1910-1938)[ss]. După asasinarea lui Duca, tot mai mulți legionari au fost arestați, patru au murit în timpul sau după interogatoriile poliției, iar la 1 ianuarie 1934 ziarul prolegionar *Calendarul* a fost închis definitiv[56].

Mulți legionari s-au cunoscut pentru prima dată în închisoare. Ajuns la Jilava după săptămîni petrecute în închisorile din Arad şi Lugoj, Nicu Iancu (1910-1984) spune că, atunci cînd a intrat în celulă, „m-am văzut deodată înconjurat de camarazi; se îmbulzeau cu toții să-mi strîngă mîna, să-mi spună «bun sosit», să mă îmbrățişeze chiar, deşi pe cei mai mulți dintre ei nici nu-i cunoşteam"[57]. închisoarea a contribuit de asemenea la crearea unei culturi legionare în jurul disciplinei şi reflecției poetice asupra persecuției. Jurnalistul Nichifor Crainic a fost întemnițat împreună cu alți legionari şi scrie în memoriile sale că „inginerul [Gheorghe] Clime a luat comanda celor cîtorva sute de deținuți, a combinat disciplina legionară cu cea militară, a format echipe de bucătărie şi curățenie, a împărțit ziua în ceasuri de instrucție, cîntece, discuții şi distracții"[58]. Legionarii cîntau pentru a se încuraja[59]. Unul dintre asasini, care era ținut la izolare, departe de ceilalți, Doru Belimace, scria că, atunci cînd i-a auzit pe camarazii săi cîntînd, „mi-am lipit urechea de uşă şi am ascultat, uitînd de lanțuri"[60]. Legionarii arestați aveau chiar şi propriul ziar, intitulat *13 Jilava*[61]*.* Radu Gyr (1905-1975), unul dintre cei mai renumiți poeți ai Legiunii, a început să scrie versuri despre condițiile dure de la Jilava, unde era închis. în una dintre poeziile sale din acea perioadă, „Ocnă legionară", vorbeşte nu doar despre suferința legionarilor, ci şi despre inocența şi puritatea lor în toiul persecuției:

Calendarul, 546, 24 decembrie 1933, p. 2; „Legionarii deținuți la Sibiu atacați cu gaze lacrimogene", *Calendarul,* 550,31 decembrie 1933, p. 2; Iancu, *Sub steagul,* pp. 73-75.

53. AN - Iaşi, Chestura de Poliție, dosar 99/1935, f. 37.
54. *Heinen, Legiunea Arhanghelul Mihail", p. 235.*
55. „Instruirea asasinatului dela Sinaia", *Dimineața*, 9 ianuarie 1934.
56. Nichifor Crainic, „Istoria «Calendarului»", *Sfarmă-piatră,*24 martie 1938,p. 2; ACNSAS, Fond Penal, dosar 014005, voi. 5, f. 221.
57. Iancu, *Sub steagul,* p. 117.
58. Nichifor Crainic, *Zile albe, zile negre. Memorii (I),* Bucureşti, Casa Editorială „Gîndirea", 1991, p. 257. Acest lucru e confirmat şi de rapoartele poliției din acea perioadă. ACNSAS, Fond Penal, dosar 013206, voi. 3, f. 8.
59. Crainic, *Zile albe,* 257.
60. Doru Belimache, „9 Mar 1934", *13 Jilava, 1* (1), 29 noiembrie 1940, p. 3.
61. „Poşta lui 13...", *13 Jilava,* 7 (1), 29 noiembrie 1940, p. 12.

---

564 „După dizolvarea «Gărzii de Fier»", *Universul,* 13 decembrie 1933; Iancu, *Sub steagul,* pp. 57-61.

565 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 1, ff. 10-12; „Sărbătoarea zilei 10 Decembrie", *Calendarul,* 536, 13 decembrie 1933, p. 3.

566 „Cei 43 Legionari arestați la Iaşi în greva foamei", *Calendarul,* 536, 13 decembrie 1933, p. 3; „Studenți gardişti internați la Someşeni au declarat greva foamei", *Calendarul,*

538.15 decembrie 1933, p. 3; „Legionari arestați la Chişinău în greva foamei", *Calendarul,*

538.15 decembrie 1933, p. 3; „Legionarii închişi la Jilava au declarat greva foamei",

Ocna Jilava fără de jelanii.
Acreşte mucegaiul din perete.
Tăcerea curge, neagră, cu guzganii,
Urcînd paingi, pe ziduri, şi bureți.
Şi peste răni de aur şi tămîie,
Prin grațiile zidului murdar,
Un cer senin se varsă-n puşcărie Pur ca un suflet de legionar[567].

Pe măsură ce poezii precum cele ale lui Gyr circulau printre legionari, familiile şi prietenii lor, imaginea legionarilor ca eroi persecutați începea să ocupe o poziție din ce în ce mai importantă în mitologia mişcării. Ana-Maria, soția lui Vasile Marin, relatează că vizitarea legionarilor arestați era dificilă, dar, cu toate acestea, „veneau familii cu pachete, chiar dacă nu aveau pe nimeni închis în fort, doar cu scopul să ajungă îmbrăcămintea şi mîncarea lor la oricine dintre ei"[568].

Asasinatul a sporit reputația Legiunii şi mai mulți politicieni de seamă au venit în apărarea legionarilor arestați. Alexandru Averescu, Constantin Argetoianu, Iuliu Maniu, Ion Mihalache, Gheorghe Brătianu şi Alexandru Vaida-Voevod au vorbit cu toții în favoarea legionarilor la procesele acestora. Interesat să profite de pe urma acțiunilor legionarilor, Regele Carol al II-lea nici măcar nu a participat la înmormîntarea lui Duca şi nici n-a vizitat-o pe văduva prim-ministrului[569]. Octavian Goga, poet şi politician antisemit, liderul Partidului Național Agrar, le-a făcut cadou tuturor prizonierilor cîte o pereche de bocanci, cu speranța că Legiunea se va uni cu partidul său[570]. Ca dovadă a solidarității dintre Legiune şi fasciştii lui Mussolini, în România au venit avocați italieni ca să-i apere pe legionarii arestați[571]. In mod evident, Legiunea nu îşi pierduse din popularitate prin asasinarea lui Duca. Dar măsurile drastice luate împotriva Legiunii au avut consecințe negative asupra organizației. într-o circulară din 1 ianuarie 1935, Codreanu transmitea un „bilanț" al ultimelor 12 luni, menționînd „18.000 de arestări, cu
18.0 de case călcate de barbari şi umplute de sînge nevinovat; 300 de bolnavi în închisori, 16 morți şi 3 înmormîntați de vii, sub pămînt"[572]. Boala şi moartea reduceau numărul legionarilor veterani disponibili pentru campaniile viitoare, dar „eroismul" închisorii îi inspira pe noii şi vechii recruți deopotrivă să fie dispuşi la sacrificii şi mai mari pentru Legiune.

Amenințîndu-i pe duşmani şi pe prieteni

Disponibilitatea Legiunii de a se angaja în acte de violență politică a atras atenția unui nou „convertit" la ultranaționalism - Istrate Micescu (1881-1951). Micescu fusese deputat al Partidului Liberal de trei ori, în 1920,1927 şi 1931. Şi-a creat propria facțiune liberală în 1925 şi după 1930 s-a alăturat temporar disidentului Partid Național Liberal al lui Gheorghe I. Brătianu[573]. In februarie 1935, Micescu a lansat Legiunii invitația de a colabora la noul său proiect pentru introducerea *numerus clausus* în Baroul județului Ilfov. Fratele său era un legionar devotat, iar liderii mişcării sperau ca şi Micescu să-i urmeze exemplul. La început, legionarii au ezitat, iar Micescu şi Codreanu n-au reuşit să ajungă la o înțelegere în privința unei alianțe ferme pînă în luna noiembrie a anului 1935[574]. La acel moment devenise clar că ceea ce voia Micescu cu adevărat era să-i folosească pe studenții legionari la intimidarea adversarilor săi politici din barou. Micescu şi-a numit gruparea Asociația Avocaților Creştini Români şi a adoptat depunerea unui jurămînt în stil fascist, care includea şi promisiunea de a boicota pe oricine părăsea organizația[575]. In scurt timp, asociația avea filiale regionale în toată țara[576]. Micescu propunea „românizarea" baroului din județul Ilfov prin excluderea avocaților evrei. Consiliul baroului a respins ideea, aşa că Micescu şi avocații legionari au introdus o moțiune de cenzură şi au destituit consiliul. Au reuşit acest lucru cu ajutorul studenților la Drept care

---

567 Radu Gyr, „Ocnă Legionară", *Calendarul,* 547, 25 decembrie 1933, p. 2.
568 Ana-Maria Marin, *Poveste de dincolo...,* Madrid, Editura Autorului, 1979, p. 117.
569 Heinen, *Legiunea Arhanghelul Mihail*", pp. 237-240. Pentru o descriere a înmormîn- tării, vezi Iorga, *Memorii,* pp. 127-128.
570 Crainic, *Zile albe,* pp. 261, 280.
571 *Ibidem,* p. 259.
572 Codreanu, *Circulări,* p. 32.
573 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000324, voi. 7, f. 383.
574 *Ibidem,* voi. 9, ff. 5, 6,12,14, 33; voi. 10, f. 9.
575 *Ibidem,* voi. 9, f. 2.
576 ANIC, Fond DGP, dosar 107/1935, ff. 115-116.

păzeau intrările în clădire şi aveau grijă să nu intre nimeni din cei care ar fi putut vota împotriva schimbării. Cu cîteva zile înainte, susținătorii lui Micescu i-au contactat telefonic pe potențialii opozanți, amenințîndu-i cu moartea dacă încercau să vină la şedință[577]. în cele din urmă, alianța dintre Legiune şi Micescu a rezistat atît timp cît Micescu a avut nevoie de legionari ca bătăuşi care să-i asigure propriile victorii electorale. în anul următor, Micescu s-a aliat cu nou-creatul Partid Național-Creştin (PNC) condus de A.C. Cuza şi Octavian Goga[578]. De îndată ce a obținut preşedinția baroului, s-a întors împotriva studenților legionari, lăsîndu-i pe aceştia cu un gust amar după ce fuseseră manipulați de un politician atît de experimentat[579]. Dezamăgit, Codreanu a transmis o circulară în martie 1937 în care spunea clar că „oamenii care au jucat un rol deosebit în viața publică de pînă acum nu se mai pot încadra în Mişcarea Legionară, chiar

577 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000324, voi. 9, f. 26; Vintilescu, „Biruința avocaților români creştini din baroul de Ilfov", *Porunca vremii,* 29 octombrie 1935; Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, pp. 138-140.

578 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000324, voi. 7, f. 383, voi. 9, ff. l-33.

579 ANIC, Fond DGP, dosar 1/1938, ff. 5-8.

dacă dau semne că au înțeles această Mişcare, chiar dacă sînt gata să facă jurăminte şi chiar dacă vi s-ar părea că prezintă destulă garanție de devotament”[580].

In aprilie 1936, legionarii au afirmat public că vor ataca şi vor ucide persoane cu notorietate care li se vor opune. In acea lună, deşi guvernul i-a lansat un avertisment în această privință, UNSCR a organizat Congresul anual laTîrgu Mureş. In a doua zi a congresului, Alexandru Cantacuzino a propus crearea unor „echipe ale morții” pentru a-i răzbuna pe legionarii martiri. A numit şi potențiale ținte, precum amanta regelui, Elena Lupescu (1886-1977), prefectul poliției din Bucureşti, colonelul Gabriel Marinescu (1886-1940), Mihail Stelescu şi mai mulți politicieni celebri. In a treia zi, participanții la congres au jurat: „Cu prețul sîngelui nostru vom face ca Nicadorii [asasinii lui Duca] să nu mai aibă mult de suferit”. Gheorghe Furdui (1910-1939), preşedintele UNSCR şi student la Teologie în Bucureşti, a explicat că aceste echipe erau de fapt „echipe de pedeapsă” sau „echipe de apărare a onoarei” care aveau să recîştige onoarea Legiunii, demon- strînd că poate să se răzbune pe duşmanii săi[581].

In iunie 1936, Simion Toma (1913-?) a format o echipă pentru a-l omorî pe Grigore Graur (1884-1969), ziarist de stîngă care lucra pentru *Adevărul* şi *Dimineața.* Toma era student la Academia Comercială din Tîrgovişte şi devenise interesat de Legiune după ce se alăturase unei societăți studențeşti, unde cîțiva colegi l-au inițiat în activismul legionar. S-a alăturat Legiunii în martie 1933, a lucrat pe şantierul de la Casa Verde în Bucureşti, s-a implicat în campania electorală din 1933 de la Tîrgovişte şi a fost arestat după asasinarea lui Duca. Toma a picat majoritatea examenelor din 1933-1934 pentru că fusese la închisoare, dar acolo l-a cunoscut pe Gheorghe Clime, despre care susține că i-a devenit mentor. Congresul UNSCR de la Tîrgu Mureş din 1936 era primul la care participase vreodată. *Adevărul* şi *Dimineața* au scris articole negative despre congres, iar studentul chimist Victor Dragomirescu (1912-1939) a format cîteva echipe pentru a-i „pedepsi” pe jurnaliştii care i-au jignit. Echipa lui Toma era compusă numai din studenți, majoritatea din Tîrgovişte. Ei primeau ordinele prin telefon şi nici unul nu ştia cum arată Graur. Au aşteptat în fața casei sale, dar din greşeală au atacat un alt bărbat care locuia în aceeaşi clădire, Iosif Storfer. Studenții l-au lovit pe Storfer cu bare de fier, iar Toma l-a împuşcat de trei ori în abdomen. Pentru faptele sale, Toma a fost avansat şi i-a ajutat pe Ion Victor Vojen şi Victor Dragomirescu să organizeze CML în 1937[582]. In ciuda unor astfel de greşeli, amenințările cu moartea continuau, iar poliția a început de îndată să-l caute pe Mihai Ianitschi ca să-l aresteze, după ce acesta a amenințat mai mulți oameni influenți din oraşul său, Storojineț, în octombrie 1936[583].

580 Codreanu, *Circulari*, p. 129.
581 ANIC, Fond DGP, dosar 46/1936, ff. 4-21.
582 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014005, voi. 4, ff. 83-86,102-120; voi. 5, ff. 191-192; voi. 9, f. 96.
583 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 7/1937, f. 11.

Singurul asasinat reuşit din această perioadă a fost cel al lui Mihai Stelescu, legionar important care-şi crease propria organizație rivală. Supărat de importanța pe care Codreanu începuse dintr-odată să le-o acorde intelectualilor din Bucureşti, Stelescu a încercat să formeze propria facțiune în Legiune[584]. în septembrie 1934, Codreanu l-a dat afară din organizație pe Stelescu. Nu e foarte clar ce anume l-a făcut pe Codreanu să se întoarcă împotriva lui Stelescu, dar probabil că a fost vorba atît despre diferențele ideologice, cît şi despre rivalitatea personală dintre cei doi[585]. Stelescu scrisese cîteva dintre cele mai cunoscute cîntece ale Legiunii, condusese unele dintre cele mai agresive echipe electorale în 1933, contribuia des cu articole la ziarul legionar *Axa*, fusese deputat al Legiunii şi reprezentase Legiunea în negocierile cu alte grupuri ultranaționaliste. Stelescu a înființat apoi propria organizație numită Cruciada Românismului (1935-1937). Cruciații au negat că ar fi vorba despre o mişcare nouă, susținînd: „continuăm cu acelaşi crez, cu acelaşi entuziasm” lunga bătălie ultranaționalistă[586]. Cruciada se bucura de finanțare generoasă din partea unor oficiali care sperau să submineze astfel Legiunea şi a reuşit să-l convingă pe fostul scriitor comunist Panait Istrati (1884-1935) să se alăture cauzei[587]. Stelescu susținea că imaginea lui Codreanu de lider virtuos şi hotărît nu era una cinstită şi punea la îndoială compatibilitatea acestuia ca lider naționalist, pe motiv că strămoşii săi nu erau români[588].

în septembrie 1934, după ce unul dintre conspiratori i-a informat că Stelescu plănuia asasinarea lui Codreanu, mai mulți legionari, printre care Codreanu, generalul Cantacuzino, Nichifor Crainic, Virgil Ionescu, Gheorghe Clime şi Gheorghe Beza, au intrat cu forța în casa lui Luca Gheorghiade. Acolo au găsit două pistoale şi o sticlă cu cianură de potasiu, dar o servitoare l-a anunțat pe Gheorghiade de prezența legionarilor şi a urmat un schimb de focuri. Codreanu i-a dat în judecată pe Gheorghiade şi pe alți susținători ai lui Stelescu, acuzîndu-i că au complotat să-l omoare[589]. într-o broşură intitulată *Demascarea trădării* (1936), legionarii susțineau că Gheorghiade obținuse otrava dintr-o uzină chimică şi că urma să-l ucidă pe Codreanu la comanda lui Stelescu[590].

La două luni de la conferința de la Tîrgu Mureş, zece legionari au ajuns la Stelescu într-un spital din Bucureşti, unde acesta se recupera după o operație de apendicită. Au tras în el aproximativ 120 de gloanțe şi l-au lovit de mai multe ori cu toporul în cap. In timp ce comiteau crima cîntau imnuri legionare, iar apoi s-au predat la poliție[591]. La scurt timp după aceea au început să circule zvonuri potrivit cărora susținători ai lui Stelescu plănuiau să se răzbune pe Codreanu. Ostilitățile au continuat între cele două tabere: unul dintre susținătorii lui Stelescu a fost ucis, alții au fost atacați, iar în anul următor legionarii i-au tăiat nasul altuia cînd l-au prins singur într-o noapte[592]. în octombrie 1936, Codreanu şi-a luat o gardă de corp[593]. Deşi n-a mai fost pusă în aplicare niciodată, în septembrie 1936 măsura uciderii legionarilor care părăseau organizația a devenit oficial una dintre politicile Legiunii, Codreanu creînd atunci „echipele de pedepsire”. A transmis o circulară confidențială ordonînd ca, „imediat ce un camarad va părăsi mişcarea şi va începe să pactizeze cu duşmanii noştri, această echipă se va prezenta la locuința lui, îl va avertiza că, dacă mai continuă, va avea soarta lui Stelescu”[594].

După aproape un an în care legionarii au amenințat frecvent personalități publice, la 1 martie 1937 pretinşi asasini l-au înjunghiat pe Traian Bratu (1875-1940), rectorul Universității din Iaşi. Potrivit lui

---

584 Iordachi, *Charisma,* pp. 99-100. Varianta că Stelescu a căutat să-i atragă în special pe aromâni apare şi în Tudor V. Cucu, *Totul pentru țară, nimic pentru noi,* Braşov, Editura Transilvania Expres, 1999, pp. 172-175.

585 Veiga, Istoria Gărzii de Fier, p. 241; Heinen, Legiunea Arhanghelul Mihail", p. 300.

586 Mihai Stelescu, „Prefață”, *Cruciada românismului,* 1 (1), 22 noiembrie 1934, p. 1.

587 Heinen, *Legiunea Arhanghelul Mihail*”, p. 250; Mircea Iorgulescu, „Panait Istrati şi Cruciada Românismului”, *România literară,* 24 (45), 7 noiembrie 1991, pp. 4-5.

588 Săndulescu, „Revolutionizing Romania”, pp. 139-141; „Polemica Mihail Stelescu - Corneliu Codreanu”, *Lupta,* 29 martie 1935, retipărit în Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, pp. 92-93.

589 „Membrii fostei grupări «Garda de Fier» s-au despărțit în două tabere”, *Dimineața,* 9 septembrie 1934; retipărit în Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, pp. 61-62.

590 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 4, f. 168, voi. 8, ff. 348-349.

591 Săndulescu, „Revolutionizing Romania”, p. 141.

592 Heinen, *Legiunea„ArhanghelulMihail*”, p. 290; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, f. 249, voi. 13, f. 69; AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 119/1937, f. 43.

593 AN - Iaşi, Chestura de Poliție, dosar 93/1936, f. 237; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, f. 199.

594 ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1935, f. 164.

Armând Călinescu (1893-1939), „d-l profesor Traian Bratu, pe cînd se întorcea de la facultate la locuință, a fost urmărit de cîțiva tineri studenți, oprit într-o stradă întunecoasă, atacat mişeleşte pe la spate cu cuțitele şi lăsat într-o baltă de sînge”[595]. Bratu nu i-a identificat pe atacatori, dar Călinescu a acuzat Legiunea pentru tentativa de asasinat. Codreanu i-a răspuns că „Mişcarea Legionară nu are nici o legătură cu incidentul penibil”, dar le-a reamintit autorităților că profesori precum Bratu se comportaseră nedrept față de studenți şi că „orice grupare politică (...) mai are şi nebuni, care nu ştiu filosofie şi care reacționează cum îi taie capul”[596]. Bratu se opusese studenților antisemiți din Iaşi chiar de la începutul anilor 1920 şi nu era prima dată cînd studenții îl amenințaseră[597]. Un articol oprit de la publicare în *Buna Vestire* din data de 3 martie susținea că atacatorii erau foşti servitori de-ai lui Bratu nemulțumiți de neplata salariilor[598]. Cîțiva legionari au fost acuzați de atacarea lui Bratu, dar au fost achitați din lipsă de probe[599]. Cu o zi înainte de tentativa de omor asupra lui Bratu, generalul Gabriel Marinescu (1886-1940), pe care studenții voiau să-l asasineze la Congresul de la Tîrgu Mureş şi pe care Regele Carol tocmai îl numise ministru al Ordinii Publice, a întocmit o listă de 30 de legionari, printre care şi Codreanu, pe care îi voia morți[600]. După atacul asupra lui Bratu, guvernul a evacuat şi a reorganizat toate căminele studențeşti din țară - acțiune despre care se discutase cu o săptămînă înainte ca Bratu să fie înjunghiat -, i-a avertizat pe preoți să stea departe de politică, a interzis uniformele politice şi a închis lojele masonice[601]. Aproximativ 400 de polițişti şi jandarmi au înconjurat căminul legionar din Iaşi, arestînd 46 de persoane în timp ce evacuau şi sigilau clădirea[602]. Indiferent dacă Legiunea orchestrase sau nu atacul asupra lui Bratu, reputația privind asasinatele şi violența Legiunii o făcea un țap ispăşitor ideal. Guvernul a profitat din plin de acest atac pentru a reduce influența legionară în căminele studențeşti şi pentru a le cere mai-marilor Bisericii Ortodoxe să-i împiedice pe clericii lor să se implice în politica ultranaționalistă.

Legionari obedienţi

Obiecțiile lui Codreanu conform cărora nu-i putea controla pe „nebunii” din organizația sa nu par credibile dacă avem în vedere disciplina strictă la care erau supuşi cei din subordinea sa. Violența şi clandestinitatea asociate cu activismul îi ajutau pe legionari să vadă Legiunea ca pe o organizație paramilitară cu o ierarhie strictă, disciplină şi aşteptări mari de la membrii săi. După campania electorală violentă din 1933, Codreanu a început să stabilească standarde minimale pentru susținătorii săi şi să-i pedepsească pe cei care nu le îndeplineau. A introdus cerințe noi pentru cei care voiau să devină membri, a acordat premii şi grade onorifice şi a reglementat felul în care se desfăşurau adunările cuiburilor. Liderii de județe clasificau cuiburile şi cetățuile în funcție de cît de mult donau, cît de mult mărşăluiau şi cît de mulți noi membri recrutau. Cei care nu îndeplineau un anumit standard erau dați afară. Legionarii vorbeau despre mişcarea lor ca despre o şcoală pentru crearea „omului nou”, iar faptul că atît de mulți oameni erau devotați regimului strict şi cîteodată arbitrar al lui Codreanu arată cît de dispuşi erau legionarii să devină oameni noi, stricți.

595 Dezbateri parlamentare, 2 martie 1937, în Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, p. 293.

596 Codreanu, *Circulări,* pp. 125-126.

597 AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza”, Rectorat, Rola 121, dosar 1024/1923, ff. 116-122; AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 95/1935, f. 11.

598 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 1, f. 88.

599 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 91/1938, f. 234.

600 Rebecca Haynes, „Reluctant Allies? Iuliu Maniu and Corneliu Zelea Codreanu against King Carol II of Romania”, *Slavonie andEast European Review,* 85 (1), 2007, p. 113.

601 „Desființarea căminurilor studențeşti”, *Adevărul,* 26 februarie 1937; Scurtu (ed.), *Ideologie*, voi. 4, pp. 290-293.

602 „După monstruosul atentat din Iaşi”, *Lupta*, 3 martie 1937.

într-un raport trimis lui Codreanu în 5 ianuarie 1935 de un lider de cuib anonim, acesta îi descrie pe ceilalți locuitori ai satului: „Multe defecte", scrie el. „Meteahna multora: foc de paie. Nu am căutat nici un moment să-i conving; să le amplific cunoştințele, propagîndu-le cultul nostru, fiindcă-i exclus (mediocri cum sînt prin influențele de Cafenea). (...) In fața Pokerelor sau bețiilor, nu ştiu să se priveze de ele, pentru noi; (...) N-au şcoală, nici cultul; sînt prea departe (şi-i vorba aici chiar de unii din cei 13)." In ciuda potențialului sărac pentru recrutare, autorul notei a reuşit să înscrie 13 legionari. Se exprima în termeni negativi şi în privința lor, comentînd că „nu va avea destule păduri în jur să facă țarcuri pentru «socializarea» agramaților acestora". Raportul dedica 28 de pagini denigrării fiecărui grup social din sat. Autorul le numea pe femeile din clasa muncitoare „degenerații din rîndurile de JOS" şi se plîngea că evreii erau negustori mult mai pricepuți decît localnicii români. Băieții de liceu erau pasionați de sport într-un mod extrem, „irațional", facînd muşchi pentru unu sau doi ani înainte ca tuberculoza sau fracturile osoase să-i oprească. Aproximativ 90% din fetele de liceu au „o moralitate discutabilă". Concluzia lui era că, dacă Legiunea avea să devină o mişcare socială eficientă, „ABSOLUT TOȚI trebuiesc neapărat trecuți printr-un curent legionar, al cărui voltaj îmi voi permite să vi-l indic eu, CĂPITANE, atunci. Ca unul care mi-i cunosc. în esență, îndreptar nu le poate fi decît o admirabilă şi perseverentă şcoală legionară"[603 604].

Pentru tineri, educația legionară începea atunci cînd se alăturau „Mănunchiului de Prieteni", la vîrsta de 14 ani, şi apoi unei Frății de Cruce la 15. Codreanu şi Moța au creat primele Frății de Cruce cînd au adus elevi de liceu să lucreze la cărămidăria din Ungheni, iar aceste grupuri au continuat să existe cu intermitențe pînă cînd au fost reorganizate, în mai 1935". Potrivit unui manual scris de Gheorghe Istrate, care a condus Frățiile de Cruce din 1935 pînă în 1938, numele provenea din două surse. Prima era că, la ortodocşi, copiii botezați în aceeaşi apă se numeau *frați de cruce.* A doua se referă la *haiduci*, care îşi jurau credință unii altora încrus- tîndu-şi semnul crucii în palmă, devenind astfel *frați de cruce.* Frățiile de Cruce ale Legiunii se inspiraseră din ambele idei. Istrate le-a descris ca fiind „noi şcoli de viață eroică" bazate pe „puterea sacrificiului şi a frățietății"[605].

Cînd băieții de liceu împlineau 14 ani, colegii mai mari începeau să-i recruteze pentru a face parte dintr-un Mănunchi de Prieteni, care era o organizație de ucenicie prin care elevii trebuiau să treacă înainte de a se alătura unei Frății de Cruce. Trebuiau recrutați numai elevii cei mai buni, iar surse orale susțin că membrii se percepeau ca facînd parte din elita şcolii[606]. în memoriile sale, Valeriu Anania (1921-2011), viitorul mitropolit al Clujului, Albei, Crişanei şi Maramureşului, scrie că atunci cînd a fost recrutat, în 1936, „convorbirile se petreceau aproape zilnic, în curte sau pe lungul coridor al internatului, şi, cu cît deveneau mai specifice, cu atît mi se cerea mai multă discreție. Mai mult, am aflat că era vorba de o organizație secretă, conspirativă, cu oarecare vechime în interiorul şcolii, în care nu sînt chemați şi primiți decît cei destinați să devină legionarii de mîine ai Căpitanului"[607]. Potențialilor recruți li se cerea să citească volumul lui Codreanu, *Pentru legionari*, şi li se puneau la încercare sinceritatea, iubirea, voința, capacitatea de sacrificiu, de ascultare şi de a-şi face prieteni. în etapa de testare, li se cerea să acorde Legiunii 2,5% din timpul şi banii lor, ținîndu-se o evidență zilnică a faptelor lor bune într-un carnețel[608]. Potrivit unei relatări defăimătoare scrise de Ion Victor Vojen într-o închisoare comunistă mulți ani mai tîrziu, „cei cîțiva inițiați cărora li se destina prada [noul recrut] «ajutau» pe cel ales în toate împrejurările: îl luau în mijlocul lor la sport, îl susțineau în micile sale nevoi şcolare, îl înconjurau permanent cu prefăcută căldură şi calculată prietenie. Elevi mai mari din aceeaşi şcoală îi acordau continuă atenție, rupînd barierele claselor atît de rigide între şcolari"[609]. Uneori, Frățiile operau destul de deschis şi aveau sprijinul profesorilor simpatizanți, care ar fi dus la creşterea prestigiului aderării la Frăția de Cruce[610].

---

603 ANIC, Fond DGP, dosar 109/1934, ff. 4-32.

604 Istrate, *Frăția de cruce*, pp. 9-32. *Frăția de cruce* a lui Istrate a fost publicată în versiunea actuală în 1937, dar versiunea mai scurtă, din mai 1935, se găseşte în USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 861, ff. 92-120.

605 Istrate, *Frăția de cruce*, p. 8.

606 Gheorghe Ungureanu,în Conovici, Iliescu şi Silivestm (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* p. 36.

607 Valeriu Anania, *Memorii,* Iaşi, Polirom, 2008, p. 11.

608 Istrate, *Frăția de cruce,* pp. 32-47.

609 ACNSAS, Fond Informativ, Microfilm 5065, f. 219.

610 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 5, f. 22.

Perioada de probă dura între 40 şi 60 de zile, după care elevii erau inițiați într-un Mănunchi de Prieteni. Prietenii aveau propriile adunări, care erau o versiune simplificată a celor din Frățiile de Cruce. în cadrul acestora citeau literatură legionară, învățau salutul, țineau mici discursuri pe teme prestabilite şi învățau cîntece legionare. Prietenii țineau de asemenea un carnețel cu faptele lor bune şi începeau să contribuie financiar la bugetul Legiunii. Recruților li se cerea să fie prezenți în mod regulat, iar patru absențe nemotivate duceau la excluderea unui Prieten din Mănunchiul său[611]. Odată ce un elev era Prieten de cel puțin trei luni şi împlinea vîrsta de 15 ani, putea să depună jurămîntul pentru a deveni Frate de Cruce. înainte de jurămînt, Prietenii trebuiau să treacă un examen din manualul Frăției şi să găsească nişte pelin, de preferință cules de pe un cîmp de luptă sau din apropierea mormîntului unui erou național. Inițiații primeau acum un steag şi o emblemă care le indica rangul în interiorul Frăției şi li se permitea să poarte cămaşa verde pentru prima dată[612].

611 Istrate, *Frăția de cruce,* pp. 51-93.
612 *Ibidem,* pp. 96-99.

Frații de Cruce se întîlneau o dată pe săptămînă, urmînd o procedură standard care imita adunările din cuiburile legionarilor adulți. începeau prin a repeta după şeful lor următoarele cuvinte:

Să ne rugăm la Dumnezeu. Să ne ridicăm cu gîndul la sufletele martirilor Moța şi Marin, Sterie Ciumetti şi ale tuturor camarazilor noştri căzuți pentru Legiune sau morți în credința legionară. Să credem în învierea României legionare şi în sfarîmarea zidului de ură şi de mişelie care o împresoară. Jur că nu voi trăda niciodată Legiunea, Căpitanul, nici pe frații mei de cruce[613].

Apoi toată lumea saluta şi începea „pomenirea morților". Asta implica strigarea numelor legionarilor decedați, urmată de răspunsul colectiv „Prezent!" dat în locul lor. Apoi se deschidea Noul Testament la întîmplare şi se citeau cîteva versete înainte de a se spune Tatăl Nostru sau „Domnul oştirilor este cu noi". Urma un minut de linişte în care frații îşi predau contribuția financiară şi se gîndeau la martirii Legiunii. După momentul de tăcere începea instrucția fizică, cînd frații învățau comenzi militare precum „drepți", „pe loc repaus", „rupeți rîndurile". După instrucție începea programul de cor, după care unul dintre Frați ținea un discurs în fața colegilor. Grupul citea o pagină din *Pentru legionari* a lui Codreanu şi apoi fiecare frate dădea raportul despre domeniul lui de responsabilitate — lider, secretar, trezorier - sau despre activitățile altei Frății pe care o vizitase. Frații îşi împărtăşeau apoi problemele cu care se confruntau, cineva făcea un rezumat în privința deciziilor anterioare ale grupului ce fuseseră puse în practică, se luau noi decizii, iar şedința se încheia cu intonarea unui cîntec legionar[614].

E imposibil de spus cu cîtă strictețe urma fiecare Frăție acest program, dar memoriile şi relatările de istorie orală includ, într-adevăr, mai multe elemente menționate în manualul lui Istrate[615]. Valeriu Anania scrie că, deşi aparținea unei Frății, nu i-a luat niciodată prea în serios activitățile. în locul puritanismului Legiunii, el prefera fumatul, alcoolul, sexul, literatura interzisă şi fuga din internat, îşi confesa fărădelegile fraților şi-şi dădea pedepse pe care nu le executa[616]. Anania n-a devenit niciodată legionar, dar mulți frați au devenit, fiind unii dintre cei mai stabili şi mai devotați susținători ai lui Codreanu.

613 înainte de 1937 formula era: „Să ne gîndim la Dumnezeu! Să ne gîndim la frații noştri legionari! Să ne gîndim la înălțarea țării noastre prin muncă şi jertfa. Nu voi trăda niciodată Legiunea, Căpitanul şi pe frații mei de cruce. Aşa să-mi ajute Dumnezeu!". USHMM, Fond Dosare SRI, Roia 105, dosar 861, f£ 101-102.

614 Istrate, *Frăția de cruce,* pp. 109-113.

615 Ion Gavrilă Ogoranu, în Conovici, Uiescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 58-63; Anania, *Memorii,* pp. 11-13; Moise, *Sf intui închisorilor,* Alba-Iulia, Asociația Synaxis,2007; ACNSAS, Fond Penal, dosar 000160, voi. l,ff. 8-9, voi. 2, ff. 262-263.

616 Anania, *Memorii,* p. 13.

Instrucția legionară trebuie să fi avut loc și la ședințele săptămînale din cadrul cuiburilor. Conform celor notate de Codreanu în *Cărticica șefului de cuib,* ședința unui cuib de adulți urma un program similar celui al Frățiilor de Cruce. Cuiburile aveau între 3 și 13 membri și erau conduse de un singur șef, care de obicei era fondatorul. Șeful începea salutînd grupul cu „Camarazi!", la care toți se ridicau în picioare și salutau. Cei adunați repetau un jurămînt după șeful de cuib, iar apoi acesta le prezenta veștile și le dădea noi ordine. Citeau ziarul *Pămîntul strămoșesc* din scoarță-n scoarță și apoi aveau discuții „educative" pe teme sociale și politice. Cuiburile formate din legionari mai tineri puteau cînta împreună, după care grupul hotăra activitățile viitoare. La sfîrșitul ședinței, toți se ridicau și salutau, cu fața spre est, repetînd: Jur că nu voi trăda niciodată Legiunea!"[617]. Există puține descrieri detaliate ale ședințelor de cuib, dar cele care există sînt în conformitate cu formula stabilită de Codreanu[618].

---

617 Codreanu, *Cărticica,* pp. 12-24.

618 Ion Roth Jelescu, *Și cerulplîngea. Amintiri din prigoana cea mare,* Madrid, Dacia, 1974, pp. 58,260; Bănică Dobre, *Crucificații. Zile trăite pe frontul spaniol,* București, I.N. Copuzeanu, 1937, p. 56; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 234980, f. 73.

Grupurile mici de femei, cunoscute drept *cetăţui,* urmau un model asemănător. Potrivit unui articol din aprilie 1933 apărut în ziarul basarabean *Garda de Fier,* „organizarea Cetăţuiei şi funcţionarea ei este la fel ca şi a Cuibului.

Scopul cetăţuiei este:

a) Autoeducaţia între membrele Cetăţuiei pe toate tărîmurile.

b) Să sprijine Legiunea prin toate mijloacele de care dispun.

c) Să creeze şi să propage moralul femeii.

d) Să dezvolte şi să menţină vie activitatea şi tradiţiunea creştină strămoşească, conştiinţa si solidaritatea naţională între toate femeile române.

e) Să dea României noi o nouă femeie, ostas călit si hotărît”[619].

La prima vedere, ideologia cetăţuilor punea accentul pe abilităţile casnice. In *Cărticica şefului de cuib* Codreanu sugera ca femeile să discute despre „cum s-ar putea da o masă mai hrănitoare familiei”, despre „curăţenia casei şi îngrijirea copiilor”, despre „cum s-ar putea ca îmbrăcămintea întreagă să se facă în casă”[620]. Dar mai mult decît să se ocupe de gătit şi de cusut, membrele cetăţuilor îşi foloseau talentele public, servind Legiunea. Uneori, la începutul anilor 1930, cetăţuile participau la concursuri de cusut pentru a fabrica embleme legionare şi adunau flori uscate pe care le vindeau pentru strîngerea de fonduri[621]. Deşi pentru cele mai multe dintre activităţile lor legionare aveau nevoie de aceleaşi abilităţi ca şi pentru îndatoririle casnice, acestea erau folosite acum în scopuri politice.

Devotate aceluiaşi ideal de a crea „omul nou” ca şi cuiburile de bărbaţi, şi femeile legionare depuneau un jurămînt, aduceau contribuţii financiare şi discutau despre autoperfecţionare în vederea formării de legionari devotaţi. într-o circulară din 1934, Nicoleta Nicolescu, care la acea vreme era responsabilă de reorganizarea tuturor cetăţuilor, spunea că în cetăţuile lor femeile legionare îndeplineau ordinele lui Codreanu, atrăgeau noi membri, făceau donaţii în bani şi scriau rapoarte privind activităţile lor[622].0 studentă la sport pe nume Maria Iordache s-a alăturat cetăţuii Nicoletei Nicolescu în 1934 şi, conform spuselor ei, femeile din cetăţuie se întîlneau săptămînal, plăteau taxe, îi ajutau pe legionarii încarceraţi şi pe familiile acestora, vizitau mormintele legionarilor, mergeau la biserică şi făceau voluntariat la cantina şi restaurantul legionarilor de pe strada Gutenberg, în centrul Bucureştiului[623]. Iordache era o creştină extrem de credincioasă, iar la sfîrsitul celui de-al Doilea Război Mondial s-a călugărit. Propria evlavie ar putea explica de ce acorda mai multă atenţie activităţilor religioase decît o fac majoritatea relatărilor bărbaţilor despre activităţile din cuiburi, dar e posibil ca membrele cetăţuii din care făcea parte să fi mers la biserică împreună în mod frecvent.

Pentru serviciile prestate în favoarea Legiunii, Codreanu a introdus grade şi onoruri pentru legionarii care se făceau remarcaţi. Primele distincţii le-a acordat în 10 decembrie 1932, cînd zece legionari au devenit comandanţi legionari[624]. Aceasta era o funcţie onorifică şi nu îi dădea deţinătorului putere asupra vreunui grup de legionari. In următorii doi ani, tot mai mulţi legionari care strînseseră numeroase donaţii, recrutaseră mulţi membri sau se evidenţiaseră în confruntările cu poliţia au devenit comandanţi ajutori, instructori legionari sau instructori ajutori[625]. Codreanu a introdus şi acordarea de medalii pentru anumite activităţi, precum implicarea în campaniile electorale sau administrarea unui restaurant. Cele 114 persoane care au depus jurămîntul de credinţă faţă de Legiune în noiembrie 1927 purtau la gît săculeţe umplute cu pămînt de pe cîmpurile de luptă din perioada medievală. Oamenii care au donat sume de bani mişcării în primii ani de existenţă a acesteia au primit Crucea Verde. In 1931, legionarii care au dovedit „credinţă şi curaj”în timpul campaniei electorale din judeţul Neamţ au fost decoraţi cu Crucea Albă şi pînă în 1938 aproximativ 3.000 de legionari au primit această distincţie. Din 1933, comandanţii şi legionarii care aveau

619 „Cum se constituie o Cetăţue”, *Garda de Fier,* Basarabia, 1 (3), 1 aprilie 1933, p. 3.

620 Codreanu, *Cărticica,* p. 16.

621 Valentin Măcrineanu, „Femei şi fete romănce”, *Pămintul strămoşesc, 4* (2), 1932, p. 14; „Ordin către surorile legiunii, frăţiile de cruce şi tinerii legionari cari nu vor putea veni la dig”, *Garda Rîmnicului,* 2 (6), 1 iulie 1933, p. 3.

622 Săndulescu, „Revolutionizing Romania”, p. 173.

623 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000160, voi. 3, f. 199.

624 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014005, voi. 11, f. 32.

625 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000160, voi. 9, ff. 7-17; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 262478, voi. 1, f. 234; ACNSAS, Fond Penal, dosar 014005, voi. 1, f. 85.

deja Crucea Albă puteau primi Crucea Albă cu rozetă, din nou ca răsplată pentru riscurile la care se expuseseră în numele Legiunii. Legionarii care au luptat în Războiul Civil din Spania au primit o insignă pe care era inscripționat „Majadahonda”, numele cîmpului de bătălie din Spania unde au murit Ion Moța şi Vasile Marin în 1937. 17 legionari care au ajutat la deschiderea primului restaurant legionar de la Carmen Sylva au primit pentru efortul depus Ordinul Comerțului Legionar[626]. Prin acordarea de medalii şi grade onorifice, Legiunea se asemăna cu Armata, care oferea de asemenea astfel de distincții. Mai mult, prin aceasta, mişcarea îşi consolida imaginea de organizație căreia merita să-i fii loial în loc să fie un simplu mijloc pentru îndeplinirea unui scop.

Cum numărul membrilor Legiunii era în continuă creştere, Codreanu a început să distingă între membrii vechi şi cei care aderaseră recent la mişcare. în mai 1935, el a hotărît că „toți cei înscrişi după prigoană [persecuția din anii 1933-1934] nu mai sînt legionari, ci membri. După trei ani de stagiu, ca membru, poate cineva deveni legionar”[627]. într-o altă circulară transmisă în aceeaşi zi, Codreanu spunea că „fiecare, venind în tabără [de muncă], îşi capătă pecetea de legionar”[628]. Indicațiile de mai tîrziu arată că noii membri trebuiau să îndeplinească ambele cerințe şi să fie recomandați de doi legionari înainte ca organizația să-i recunoască şi pe ei ca „legionari”[629]. în ciuda acestor condiții prealabile, în circularele poliției şi în rapoartele de la interogatorii nu apare niciodată mențiunea „membri stagiari”. Singurele categorii de care poliția avea habar erau „legionari” şi „simpatizanți” şi puteai avea probleme dacă făceai parte din oricare dintre cele două.

Pentru îndoctrinarea noilor membri, în mai 1935 Codreanu trimitea studenți în zonele rurale cu misiunea de a-i educa pe cei pe care îi găseau „mai puțin pregătiți” decît erau ei. Le spunea să organizeze cu umilință „şcoli de educație legionară” pe teme precum „ținută legionară, salut, prezentare, bună-cuviință, cinste, a fi drept cu toată lumea, încredere în biruință, respect pentru cei ce au jertfit, neînțelegerea între legionari, cum luptă duşmanii: calomnii, minciuni, cumpărări, uneltiri etc.”[630]. Liderii de județ le asigurau un instructaj minim şefilor de cuib din mediul rural aflați sub comanda lor şi-i puneau în legătură cu legionarii experimentați din satele învecinate care-i puteau ajuta cu pregătirea[631]. Doi ani mai tîrziu, Ion Victor Vojen punea bazele primei „Şcoli de Cadre şi Instrucție Legionară” la Bucureşti. Inițial, această şcoală era pentru şefii de cuib, dar a fost repede extinsă ca să-i includă şi pe noii recruți şi pe adjuncții şefilor de cuib[632]. Legionarii învățau despre obiectivul cuiburilor şi doctrina legionară şi participau împreună la ritualuri precum cîntatul colectiv şi depunerea jurămintelor[633]. La Bucureşti, şcolile țineau cursuri o dată pe săptămînă, în timp ce în mediul rural membrii se reuneau pentru o singură sesiune care dura trei sau patru zile[634]. In ianuarie 1938, Codreanu a lansat o nouă şcoală, de data aceasta pentru „prefecți de județ şi primari”, pe care îi şcolea personal, în aşa fel încît să fie pregătiți pentru promovări atunci cînd Legiunea avea să vină la putere. Cînd a stabilit condițiile de înscriere la această şcoală, Codreanu a specificat că „viitorul prefect să fie căsătorit, să se bucure de moralitate şi să aibă o situație materială, ca să nu-l tenteze îmbogățirea”[635].

Disciplină şi pedeapsă

Dincolo de participarea la ritualuri şi donații, legionarii trebuiau de asemenea să se supună regulilor şi să se conformeze unui cod de conduită. Ion Covrig Nonea scria în 1937 în revista legionară *însemnări sociologice* că vedea disciplina

---

626 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, f. 97.

627 Codreanu, *Circulări,* p. 42.

628 *Ibidem,* p. 47.

629 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 19, f. 6.

630 Codreanu, *Circulări,* pp. 46-47.

631 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8,ff. 68-70; ACNSAS, Fond Penal, dosar 014745, voi. 1, f. 22; Vasile Iovin, „Momente din viața legionară”, în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu*, p. 140.

632 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160181, ff. 277, 279; ACNSAS, Fond Penal, dosar 007215, voi. 2, f. 82; Codreanu, *Cărticica,* pp. 26-27.

633 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160181, f. 422.

634 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. 65-67, voi. 10, ff. 131-132.

635 *Ibidem,* voi. 12, f. 116.

ca pe „un mijloc eficient de autoperfecționare”. Disciplina legionară te învăța să-ți structurezi viața și să te îndrepți către un țel, susținea Nonea, permițîndu-ți să-ți *„trăiești* idealurile”[636]. In orice caz, Codreanu vedea în disciplină mai curînd o modalitate de a pedepsi greșelile decît de a orienta viața cuiva, iar acțiunile sale disciplinare au modelat în mod esențial practica disciplinei în cadrul Legiunii. In mai 1935, Codreanu a înființat Serviciul Legionar de Judecată, explicînd: „Voiesc prin aceasta să fac tuturor legionarilor educație în sensul de a ști [cum] *(...)* să-și recunoască greșeala, să plătească prin pedeapsă”[637]. Legionarii disciplinau oamenii pentru o gamă largă de nereguli și o făceau în moduri variate. In 1936, în tabăra de la Carmen Sylva, cîțiva legionari au fost prinși furînd haine, bani și o geantă. Codreanu le-a ordonat altor patru legionari să-i bată ca să dea un exemplu despre ce pățesc hoții, apoi i-a dat afară din tabără. Cîțiva dintre ceilalți studenți prezenți acolo nu au fost mulțumiți de pedeapsa primită de hoți, așa că i-au urmărit în afara taberei pentru încă o bătaie[638]. La polul opus, legionarii care nu se prezentau la ședințe sau care întîrziau la muncă erau dojeniți public sau pedepsiți cu sarcini suplimentare[639]. Unele dintre pedepsele lui Codreanu par să fi fost arbitrare, precum suspendarea pentru trei luni a trei legionari care n-au reușit să-și dea seama că Stelescu urma să-l trădeze pe Codreanu sau suspendarea pentru doi ani a unui legionar care intrase într-un comitet ce avea în componență și evrei[640]. „Disciplina”, scria Codreanu, „este o îngrădire a noastră, fie pentru a ne conforma unor norme etice de viață, fie pentru a ne conforma voinței unui șef”[641].

Codreanu stabilea standarde înalte pentru adepții săi și îi disciplina frecvent pe cei care nu reușeau să se ridice la nivelul lor. In septembrie 1936, el le-a ordonat liderilor de județ să facă inspecții amănunțite printre legionarii aflați sub comanda lor și să dea afară elementele „slabe”. „Cît mai puțini legionari și cît mai mulți prieteni”, a explicat Codreanu. Noul său obiectiv era ca „din 20 de cereri de înscriere, se resping 19 și se primește unul. Cel mai bun”[642]. In iulie 1937, Codreanu a dizolvat Legiunea în județul Bălți deoarece cuiburile de acolo nu erau la un standard destul de ridicat[643]. Legionarii care nu erau de încredere în privința administrării banilor organizației erau pedepsiți fără întîrziere. Ghenadie Bulat, care gestiona un chioșc al legionarilor în Tighina, a fost dat afară în iulie 1937, după ce superiorii săi au descoperit că furase bani din casă[644]. Codreanu nu era îngrijorat doar de furturi, ci și de o „insuficientă grijă, ordine, scrupulozitate, severitate, în materie de bani care nu-i aparțin”[645]. „Grija insuficientă” însemna comandarea de publicații legionare fără ca acestea să fie plătite sau de broșuri pe care nici nu le vindeau, nici nu le returnau.

O altă problemă era nesupunerea. Gheorghe Rățoi a fost dat afară pentru că avea „o atitudine prin care eșuează în mod repetat să se conformeze căii legionare de a face lucrurile”, iar Gheorghe Ioniță a fost suspendat pentru două luni deoarece a fost „insolent” față de unul dintre șefii săi, care nu l-a lăsat să lovească un evreu ce locuia în apropiere de tabăra de muncă legionară unde se aflau[646]. Faptul că ordinele nu erau îndeplinite în mod corespunzător era un motiv în plus pentru acțiuni disciplinare, ca în cazul legionarilor din satul Cudalbi (județul Covurlui) atunci cînd generalul Cantacuzino le-a dizolvat cuiburile după ce organizaseră un marș într-o perioadă în care Codreanu interzisese marșurile[647]. In mod similar, cinci legionari l-au amenințat pe politicianul național-țărănist Virgil Madgearu (1887-1940) după ce acesta închisese o tabără de muncă unde lucrau ei. Codreanu ordonase ca legionarii să păstreze relații pașnice cu autoritățile în acel an și i-a pedepsit atît pe liderul taberei, Ion Dobre (1906-1942), cît și pe cei cinci legionari vinovați[648]. De multe ori, disciplinarea șefilor avea repercusiuni și asupra subordonaților lor. în februarie 1936, Codreanu a suspendat-o pentru trei luni pe Nicoleta Nicolescu după ce aceasta a avut o

---

636 Ion Covrig Nonea, „Sensul disciplinei legionare”, *însemnări sociologice,* 3 (8), 1937, pp. 21-23.
637 Codreanu, *Circulari,* p. 36.
638 ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, ff. 4-5.
639 Codreanu, *Circulări,* p. 38; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 9, £ 247.
640 Codreanu, *Circulări,* pp. 27, 125.
641 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 301.
642 Codreanu, *Circulări,* p. 91.
643 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 9, f. 193.
644 Roth Jelescu, *Și cerulplîngea,* p. 143.
645 Codreanu, *Circulări,* p. 105.
646 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 9, f. 193, voi. 18, f. 125.
647 *Ibidem,* voi. 12, ff. 224-225.
648 *Ibidem,* voi. 8, ff. 159, 224-225, 227.

neînțelegere cu alte două șefe privind organizarea unei slujbe religioase în cimitir în timpul unei înmormîntări legionare. N-a fost pedepsită doar Nicolescu, ci toate cetățuile din capitală au fost dizolvate vreme de trei luni[649].

Disciplina era o modalitate eficientă de a întări controlul pe care Codreanu îl avea asupra subordonaților și, cu cît pedepsele păreau mai arbitrare, cu atît autoritatea lui Codreanu era mai puternică. Legionarul Grigore Manoilescu scria că în 1937 Codreanu l-a pedepsit pe redactorul-șef de la *Buna Vestire,* Mihail Polihroniade, îndepărtîndu-l din redacție și suspendîndu-l din poziția de conducere pe care o ocupa în cadrul Legiunii. Cînd s-au întîlnit prima dată după acest incident, Codreanu l-a întrebat pe Polihroniade: „Știi de ce te-am pedepsit?". Polihroniade i-a răspuns că nu. „Nici eu", i-a spus Codreanu, „pentru că nici n-a fost o pedeapsă, ci numai o încercare. Am vrut să văd cum reacționezi la o nedreptate, atunci cînd ea vine de la șeful Legiunii"[650]. Această tactică era răspîndită în întregul sistem educațional legionar - legionarii trebuiau să facă ceva doar pentru că așa li s-a spus, nu pentru că era și corect. Disciplina punea accent pe subordonarea în fața autorității și-i învăța pe legionari să urmeze ordinele fără să crîcnească. Virtuți precum onestitatea, cavalerismul, sacrificiul și serviabilitatea erau impuse, nu cultivate în școlile legionare, unde subordonarea față de Codreanu era supremă. Ion Moța îi scria unui prieten din străinătate care auzise de expulzarea lui Stelescu că „nu există nici o intrigă în interiorul mișcării noastre, sîntem toți grupați într-un singur bloc spiritual în jurul Căpitanului nostru, gata să murim pentru Legiune sau să o răzbunăm"[651].

Campania electorală din 1933 se poate să fi fost traumatizantă pentru legionari, dar i-a transformat în activiști devotați pe cei care au rămas. Distincția pe care Codreanu și alți legionari o făceau între cei care s-au alăturat Legiunii înainte și după 1933 nu era doar una onorifică. Ii separa pe cei care se sacrificaseră și suferiseră pentru Legiune cînd aceasta avea puține șanse de reușită de cei care se alăturaseră Legiunii cînd aceasta era o mișcare socială în ascensiune rapidă. „Școlile", ritualurile și disciplina introduse la mijlocul anilor 1930 contribuiau la pregătirea nou-veniților pentru următorul val de violență și la consolidarea autorității absolute a lui Codreanu în fața unor disidenți ca Mihai Stelescu și Istrate Micescu. Violența din partea statului și întemnițarea le-au creat legionarilor imaginea atît de necesară de oponenți ai politicienilor corupți. De asemenea, au întărit legăturile dintre legionari și liderul lor. Suferind împreună ca grup, legionarii au învățat să aibă încredere și să se bizuie unii pe alții și, cu cît cineva suferea mai mult pentru Legiune, cu atît devenea mai devotat acesteia. După 1934, cînd guvernul și-a domolit persecuțiile, liderii mișcării fie trebuiau să iște conflicte, așa cum s-a întîmplat la conferința de la Tîrgu Mureș și în confruntările cu susținătorii lui Stelescu, fie să găsească alte căi prin care să se asigure de loialitatea necondiționată a noilor legionari. Nu e întîmplător faptul că Zelea Codreanu a pus mai mult accentul pe ierarhie și disciplină după 1934 sau că așteptările pe care le avea de la noii legionari după acest an erau așa de mari. Dacă guvernul nu mai avea să pună la încercare devotamentul legionarilor de rînd prin persecuțiile sale, Codreanu însuși trebuia să se ocupe de asta.

649 *Ibidem,* f. 356.

650 Grigore Manoilescu, „Un om din altă plămadă: Corneliu Codreanu", în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* pp. 161-162.

651 Moța, Corespondența cu Welt-Dienst, p. 43.

Puterea tipăriturilor

In cartea sa *Pentru legionari* (1935), Codreanu descria apariția în 1927 a ziarului *Pămîntul strămoşesc* drept „prima bătălie legionară”[652]. In timp ce numai cei din Iaşi puteau să asculte prelegeri şi să participe la ritualurile de la Căminul Cultural Creştin, ziarele îi conectau pe legionari la o rețea extinsă de susținători din toată țara. Făceau publice activitățile legionare şi promovau simbolurile şi sloganurile mişcării. Pe măsură ce legionarii începeau să producă afişe, broşuri, cărți poştale şi cărți, procesul de scriere îi forța să-şi articuleze opiniile pe o diversitate mare de teme. Din 1932 au început să le acorde tot mai multă importanță intelectualilor şi jurnaliştilor care puteau scrie clar despre economie, artă, literatură, politică, violență şi fascism european. Asta însemna nu doar o ascensiune a intelectualilor din cadrul Legiunii, ci şi ştergerea barierelor dintre scriitorii legionari şi publiciştii ultranaționalişti care erau simpatizanți ai cauzei legionare. La tipărirea şi difuzarea de materiale propagandistice era de asemenea nevoie de specialişti. La începutul anilor 1930, legionarii învățau cum să administreze tipografii, vindeau ziare pe stradă şi îşi organizau propriile rețele de distribuție folosind curieri din interior şi serviciul român de poştă. Propaganda tipărită contribuia la exprimarea semnificației legionarismului la nivel intelectual, dar făcea totodată ca tipărirea şi distribuirea materialelor să devină parte a vieții de zi cu zi a legionarilor.

Presa politică

în ciuda sărăciei ce a caracterizat mişcarea în primii ani, legionarii făceau din presă şi broşurile propagandistice o prioritate. In toamna anului 1930, cînd 14 legionari şi zeci de țărani simpatizanți au ajuns la închisoare ca urmare a adoptării unei noi legi împotriva manifestațiilor politice, prima reacție a Legiunii a fost să lanseze *Garda de Fer* (Bucureşti, 1930), o foaie volantă cu apariție intermitentă, adresată publicului bucureştean. Publicația ataca guvernul şi descria Legiunea ca

652 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 302.

pe un grup de patrioți persecutați[653]. în același timp, legionarii din Galați scoteau o altă publicație, intitulată *Biruința* (1930-1933). Editorii săi spuneau de asemenea că ziarul a apărut ca reacție la asupririle la care erau supuși legionarii. Cînd a fost publicat al doilea număr, în timpul alegerilor parțiale din Neamț, *Biruința* a adoptat un ton mai militant, atacîndu-i pe evrei la fel cum făcuseră și publicațiile LANC în anii 1920[654]. Alegerile reprezentau un motiv în plus pentru apariția de noi ziare. Chiar înainte de alegerile generale din iunie 1931, Ion Moța a folosit tiparnița tatălui său pentru a scoate un singur număr dintr-o altă publicație intitulată tot *Garda de Fier* (Orăștie, 1931). Era o foaie volantă care avea ca scop prezentarea „Grupului Corneliu Z. Codreanu" potențialilor alegători[655].
De îndată ce au putut, legionarii și-au achiziționat propria tiparniță, pe care
0 foloseau la subsolul căminului din Iași. Dumitru Banea scrie că în 1931, „după ce am cumpărat, singuri, pe datorie, o mică tipografie de mînă, am deprins cu toții și arta tipografică. Ne faceam cărți de vizită, dar nu știam ce titlu să ne dăm; totuși ceva trebuia să scriem, de exemplu: *Mitu Banea, mușchetar*"[656]. Legionarii au găsit tiparnița prin intermediul relațiilor lor în Focșani, unde susținerea Legiunii era destul de puternică[657]. In următorii cîțiva ani, majoritatea broșurilor legionare au fost tipărite aici, la fel și *Pămîntul strămoșesc* și *Garda Moldovei* (1930-1933), aceasta din urmă fiind adresată țăranilor și muncitorilor din Iași și din împrejurimi[658]. Probabil din cauza tipografiei legionarilor cuzistul Teodor Mociulschi, care era președintele ASC în Iași, a cheltuit în acel an enorma sumă de 300.000 de lei din contribuțiile studenților pentru a cumpăra și el propria tiparniță pentru organizația sa[659]. Legionarii erau mîndri de tipografia lor. Cînd publicistul ultranaționalist Nichifor Crainic (1889-1972) a venit la Iași în martie 1932, după prelegerea pe care a susținut-o la universitate, aceștia l-au înconjurat și l-au dus la cămin ca să i-o arate și lui. Acolo, Crainic a mai ținut un discurs, lăudînd Legiunea și promițînd s-o susțină prin intermediul cotidianului său bucureștean, *Calendarul* (1932-1933). Dar în 26 martie 1932 Garda de Fier a fost declarată ilegală, iar un raid al poliției a forțat *Calendarul* să-și întrerupă temporar apariția[660]. Legiunii
1 se permitea să funcționeze în continuare, chiar dacă batalioanele sale paramilitare fuseseră scoase în afara legii, iar în acea lună legionarii au organizat mitinguri de susținere a *Calendarului.* în iunie a devenit publicație legionară, fiind angajați redactori legionari, la cererea lui Codreanu[661].

Crainic era un poet și un teolog bine-cunoscut, iar *Calendarul* se prezenta ca un ziar creștin cu un număr mare de abonați și susținători în rîndul preoților[662]. Primul număr, din 25 ianuarie 1932, se adresa unui public ultranaționalist larg, anunțînd că ziarul se va dedica demascării corupției politice și economice[663]. La acea vreme, *Pămîntulstrămoșesc* nu se mai tipărea, iar Crainic a transformat *Calendarul* într-un ziar legionar, deși la tipografia din cămin încă se tipărea *Garda Moldovei.* La Galați, *Biruința* apărea doar din cînd în cînd, iar la Brăila un alt ziar care se numea *Garda de Fer* (1932) se pare că n-a avut o viață prea lungă[664]. Astfel, *Calendarul* era o adevărată reușită pentru Legiune. Legionarii se bucurau de atît de necesara promovare în presă, iar *Calendarul* avea secțiuni culturale care lipseau din tipăriturile politice ale Legiunii, precum cronici de carte și de film, rubrici pentru femei și articole mondene. Nu există cifre clare privind tirajul, dar e evident că, deși *Calendarul* n-a ajuns niciodată să fie unul dintre cele mai importante

---

653 *Garda de Fer,* București, 1 (1), 1 septembrie 1930.
654 „Români!", *Biruința,* 1 (1), 17 octombrie 1930, p. 1; „Două note", *Biruința,* 2 (2), 19 iulie 1931, p. 1.
655 *Garda de Fier,* Orăștie, 1 (1), 20 mai 1931.
656 Banea, *Acuzat,* p. 10.
657 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 2, f. 99.
658 AN - Iași, Fond Chestura de Poliție, dosar 52/1933, f. 50; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 211932, voi. 2, f. 22, dosar 259143, voi. 1, f. 119.
659 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 3, f. 66.
660 Heinen, *Legiunea „Arhanghelul Mihail",* p. 199; Nichifor Crainic, „Reîncepem!", *Calendarul,* 9 iunie 1932, p. 1.
661 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013206, voi. 2, ff. 346, 362, 364.
662 „Căminul Soc. Preoțesc «Renașterea» din Oltenia", *Calendarul,* 20 august 1933, p. 1; „Manifestație religioasă dela Carpineni-Bucovina", *Calendarul,* 2 septembrie 1933, p. 3.
663 Nichifor Crainic, „începem", *Calendarul,* 25 ianuarie 1932, p. 1.
664 *Garda de Fer,* 1 (1), 1 ianuarie 1932. La Biblioteca Centrală Universitară din Cluj-Napoca există un singur număr din acest ziar.

ziare din ţară, era citit de mulţi oameni care nu erau membri ai Legiunii lui Codreanu[665]. Acesta nu era un parteneriat unilateral, iar Crainic avea nevoie de legionari la fel de mult cît aveau şi legionarii nevoie de el. *Calendarul* întîmpinase dificultăţi chiar de la început. Ca să-şi saboteze rivalii, Crainic a stabilit un preţ de vînzare de 2 lei, dar concurenţa s-a unit şi a convins difuzorii să nu le vîndă ziarul[666]. Drept urmare, Crainic avea nevoie de legionari ca să vîndă ziarul pe străzile din Bucureşti şi a căutat sprijin şi printre studenţii LANC din Iaşi[667].

Crainic a petrecut luni de zile să-i convingă pe cîţiva dintre redactorii şi colaboratorii mai tineri ai *Calendarului* să se alăture Legiunii, iar unii dintre ei au devenit cei mai de seamă ideologi ai ei[668]. Importanţa acordată patronajului lui Crainic de către jurnaliştii tineri poate fi observată într-o scrisoare pe care Nicolae V. Iliescu le-o trimitea părinţilor săi la 1 decembrie 1933. Iliescu îşi cerea iertare că nu respectase dorinţa unchiului său şi se alăturase LANC, dar explica:

La Bucureşti am putut să-mi văd şi de situaţia mea: am fost încredinţat cu conducerea ziarului *Calendarul* pentru Ardeal şi în special pentru Cluj. Pentru aceasta voi fi plătit fix, lunar de către centru, din Bucureşti. (...) Norocul însă m-a favorizat: avînd de rezolvat o chestie ce mi-a încredinţat-o şeful meu de la *Calendarul*, dl Nichifor Crainic, pe lîngă Dl. Dr. Zaharia Boilă, (...) acest domn Boilă mi-a făcut oferta să intru şi la gazeta lui [*România nouă*] ca secretar de redacţie (asta însemna să fii mare domn, al doilea după director), ceea ce am primit[669].

Iliescu mai explica şi că slujba oferită de Zaharia Boilă (1892-1976) - unul dintre cei mai importanţi jurnalişti transilvăneni şi membru de seamă al Partidului Naţional Ţărănesc condus de Iuliu Maniu - se datora recomandării făcute de Crainic şi că nu putea să renunţe la politicile legionare, întrucît viaţa lui era irevocabil legată de succesul Legiunii.

In anii 1930, aproape toate partidele politice distribuiau în capitală propriile foi volante, iar majoritatea aveau şi publicaţii regionale în judeţele cele mai puternice. Aceste ziare publicau discursuri ale liderilor politici, declaraţii politice şi manifeste, precum şi atacuri menite să-i defăimeze pe adversarii politici. In 1934 — singurul an pentru care există statistici credibile -, tirajele ziarelor regionale reprezentînd partidele politice dominante, precum Partidul Naţional Liberal şi Partidul Naţional Ţărănesc, ajungeau de la 1.000 la 5.000 de exemplare pe număr, în timp ce în cazul partidelor mai mici, precum LANC, tirajul era între 500 şi 1.500 de exemplare, în funcţie de judeţ[670]. în toamna anului 1932, Legiunea şi-a lansat propria presă regională, scoţînd ziare precum *Garda* (Brăila, 1932; Muscel, 1932-1933), *Garda Bucovinei* (Rădăuţi, 1932-1933), *Garda Jiului* (Dolj, 1932-1933), *Garda Prahovei* (Ploieşti, 1932-1933) şi *Garda Rîmnicului* (Rîmnicu Sărat, 1932-1933). Pînă în februarie 1933, se putea lăuda cu 17 foi volante regionale[671]. Vîndute de obicei la preţul de 1 leu, gazetele legionare de la începutul anilor 1930 relatau despre jandarmii locali cercetaţi disciplinar pentru că-i agresaseră pe legionari în timpul campaniei electorale, despre discursurile liderilor

---

665 Crainic susţine că, „în doar cîteva luni, *Calendarul* lăsase mult în urmă *Cuvintul* şi *Curentul,* devenind a treia gazetă de tiraj din ţară". Crainic, *Zile albe,* p. 232. Zigu Ornea contestă acest lucru, scriind că „nu izbutea să treacă de tirajul de zece mii de exemplare (...) [şi] nu putea atinge performanţa lui Şeicaru (*Curentul)* şi a lui Nae Ionescu *(Cuvintul)".* Zigu Ornea, *Anii treizeci. Extrema dreaptă românească,* Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1995, p. 244. Nici unul dintre cei doi nu îşi citează însă sursa. Bilanţul contabil de la *Calendarul* din 12 februarie 1934 ar putea să ne ofere nişte indicii despre cum stăteau lucrurile în realitate. Sînt înregistrate vînzări de 492.510 lei în Bucureşti şi 1.671.553,75 lei în provincie. Perioada bilanţului nu e clară, dar probabil că se referă la anul financiar 1933. Presupunînd că pentru fiecare exemplar vîndut *Calendarul* primea 1,25 lei (la chioşc preţul era 2 lei), asta înseamnă un total de 1.732.251 de exemplare - o medie de 4.949 de exemplare în fiecare zi din cele 350 de apariţie din acel an. „Raport de expertiză", 12 februarie 1934, ACNSAS, Fond Penal, dosar 013206, voi. 1, f. 34.

666 Nichifor Crainic, „Coaliţia ziarelor împotriva ieftenirii vieţii", *Calendarul,* 31 ianuarie 1932, p. 1.

667 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013206, voi. 2, f. 343.

668 Printre colaboratorii de la *Calendarul* care au devenit legionari în 1932-1933 datorită influenţei lui Crainic se numără Mihail Polihroniade, Dragoş Protopopescu, Ioan Victor Vojen, Nicolae V. Iliescu şi Nicolae Crevedia. Alţii, precum Toma Vlădescu, Al. Gregorian, Alexandru Cusin şi Gib. Mihăescu, au rămas ultranaţionalişti convinşi, dar au evitat să se alăture Legiunii. Crainic, *Zile albe*, p. 237; Heinen, *Legiunea Arhanghelul Mihail*", p. 169.

669 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013206, voi. 3, ff. 17-18.

670 ANIC, Fond Ministerul Propagandei Naţionale, voi. 1, Presa internă, dosare 251/1934 - 280/1934, 295/1934 - 308/1934, 316/1934 - 318/1934.

671 Heinen, Legiunea „Arhanghelul Mihail", p. 203.

legionari locali, despre noile cuiburi înființate şi despre adunările organizate în zonă. De asemenea, conțineau articole despre doctrina legionară, fotografii cu Zelea Codreanu, versuri ale cîntecelor legionare şi reclame la *Calendarul.*

Intelectualii

Alături de *Pămîntul strămoşesc* şi *Calendarul,* cealaltă publicație legionară importantă din perioada 1932-1933 era *Axa* (1932-1933, 1940-1941), care se tipărea într-un tiraj de 1.000-2.000 de exemplare[672 673]. *Axa* a fost lansată în octombrie 1932 de Mihail Polihroniade (1907-1939) şi Ion Victor Vojen, doi jurnalişti care lucraseră la *Calendarul* în cea mai bună parte a acelui an. De distribuție se ocupa studenta Nicoleta Nicolescu (1911-1939). Curierii legionari o trimiteau către fiecare dintre cele şase sectoare ale Bucureştiului, iar Nicolescu fie le-o expedia prin poştă legionarilor din provincie, fie o transporta împreună cu exemplare din ziarul de centru-dreapta *Universul[11].* La început, *Axa* nu era o publicație legionară şi chiar avea printre colaboratori şi simpatizanți ai stîngii sau moderați - Eugen Ionescu (dramaturg) şi Octav Şuluțiu (scriitor) au scris primele cronici literare ale gazetei. Hotărîtoare pentru apariția *Axei,* explica Nichifor Crainic în editorialul său, era dorința unei „revoluții antidemocratice”. Această revoluție putea fi capitalistă sau comunistă, spunea el, dar trebuia să fie capitalistă, deoarece numai aceasta „corespunde cu totul spiritului acestui popor”[674]. *Axa* s-a născut în cercurile culturale ale „crite- rioniştilor” şi ale „tinerei generații” - studenți şi intelectuali tineri din Bucureşti, care țineau prelegeri pe teme controversate şi se considerau o avangardă neînregimentată, dar revoluționară a intelectualității româneşti[675].

Valentin Săndulescu remarcă faptul că, în timp ce colaboratorii *Axei* erau inițial încîntați de ideea unui stat stabil, autoritar, după modelul Italiei Fasciste,

---

672 Veiga, Istoria Gărzii de Fier, p. 159.

673 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160182, voi. 1, f. 426.

674 Nichifor Crainic, „Spre stînga sau spre dreapta”, *Axa,* 1 (1), 20 octombrie 1932, p. 1.

675 Săndulescu,„Revolutionizing Romania”, pp. 105-128; Vanhaelemeersch,yf *Generation,* pp. 252-274; Cristina Adriana Bejan, „The Criterion Association: Friendship, Culture, and Fascism in Interwar Bucharest”, teză de doctorat, University of Oxford, 2009.

pînă în martie 1933, *cină Axa* intrase puternic sub influența Legiunii şi includea în mod regulat colaborări cu activişti vechi, precum Ion Moța şi Mihail Stelescu, atenția s-a deplasat spre glorificarea mişcărilor revoluționare, precum tot mai popularul Partid Nazist condus de Hitler în Germania[676]. Ca publicație legionară cu profil literar, *Axa* reunea lucrări ale unor intelectuali, precum poetul Radu Gyr, pictorul George Zlotescu, istoricul Vasile Cristescu şi economistul Alexandru Constant. Pe lingă faptul că erau legionari convinşi, erau cu toții experți recunoscuți în domeniile lor şi foloseau *Axa* pentru a se exprima pe teme de economie, politică şi literatură, în privința cărora nu exista nici o politică legionară oficială. După cum observă Constantin Iordachi, *Axa* „sistematiza ideile Legiunii într-o ideologie comprehensivă" pentru prima dată, transformînd huliganismul şi ostilitățile existente în anii 1920 într-o viziune respectabilă intelectualiceşte asupra lumii[677].

Polihroniade şi Vojen studiaseră amîndoi la prestigiosul liceu Spiru Haret din Bucureşti, împreună cu Mircea Eliade (1907-1986), liderul recunoscut al Tinerei Generații, şi, sub influența lui Crainic, s-au alăturat Legiunii în decembrie 1932, întîi Polihroniade, apoi Vojen[678]. într-o mărturisire făcută în ianuarie 1934, Vojen spunea poliției că devenise interesat de politicile legionare după ce studiase teatru în străinătate şi descoperise că nu putea lucra în lumea teatrului românesc deoarece aceasta era măcinată de grupuri de interese politice. „Am dat seama curînd", spunea el, „că o reformă a teatrului şi a artei naționale era imposibilă fără o reformă totală a politicului. Atunci am început (...) politiceşte"[679]. Cercurile intelectuale din care făceau parte Polihroniade şi Vojen includeau atît intelectuali de stingă, cit şi de dreapta şi imediat ce au intrat în Legiune au început să-i recruteze şi pe alții pentru cauza lor. Adesea, intelectualii asociați cu Generația Tînără se refereau la ei înşişi ca la „tineretul spiritual" care aducea un suflu nou în viața culturală a României, iar retorica aceasta se îmbina uşor cu imaginea pe care şi-o crease Legiunea, de mişcare a tinerilor cu valori spirituale[680]. Polihroniade şi soția sa organizau la ei acasă adunări ale intelectualilor care simpatizau Legiunea, iar în cîțiva ani li s-au alăturat Mircea Eliade şi soția sa, Nina, scriitorul Haig Acterian şi soția, Marietta Sadova, sociologul Mircea Vulcănescu, Petrişor Viforeanu, filosofii Constantin Noica şi Emil Cioran, precum şi un veteran legionar pe nume Ion Belgea, care lucra la Biblioteca Academiei Române[681]. Eliade şi Vulcănescu erau protejați ai filosofului Nae Ionescu (1890-1940). După cîteva luni de negocieri, la
sfîrsitul anului 1933 Ionescu a devenit si el un susținător al lui Codreanu si si-a
>»>>>
influențat mulți studenți, îndemnîndu-i să se implice în politica de dreapta. Ionescu promova un curent filosofic derivat din existențialism pe care îl numea *trăirism*, o filosofie a experienței (înțeleasă ca *Erlebnis)* sau a „trăirii în prezent". Prelegerile şi personalitatea lui îi fascinau pe studenții săi, Ionescu înconjurîndu-se de o grupare de adepți asemănătoare unei secte[682]. Cîteva dintre aceste personalități în devenire ale elitei intelectuale şi literare a Bucureştiului s-au alăturat în mod formal Legiunii, în timp ce alții au colaborat la publicațiile legionare şi au promovat mişcarea în presă.

Lumea teatrului, artei şi literaturii nu le era familiară tuturor liderilor Legiunii la început. După cum spunea Francisco Veiga, aceşti intelectuali aveau „un inegalabil *glamour,* rafinat şi monden. Aduceau în straturile conducătoare ale Legiunii o sofisticare intelectuală şi un aspect bucureştean, care contrastau cu imaginea de provincialism şi de oarecare grosolănie pe care Mişcarea o mai păstra încă în 1931"[683]. Cînd Marietta Sadova (1897-1981) - actriță celebră devenită legionară - l-a întîlnit pe Codreanu pentru prima

---

676 Săndulescu, „Revolutionizing Romania", pp. 127-128.

677 Iordachi, *Charisma,* p. 63.

678 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160181, ff. 414-415.

679 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160182, voi. 1, f. 426.

680 Mircea Eliade, „Linii de orientare", *Cuvîntul,* 3 (857), 6 septembrie 1927, p. 1; Sorin Pavel, Ion Nestor şi Petre Marcu-Balş, „Manifestul «Crinului Alb»", *Gîndirea,* 8 (8-9), 1928, pp. 311-317; Mircea Vulcănescu, *„Tînăra generație": crize vechi în haine noi*, Bucureşti, Compania, 2004. *Cf* Bejan, „The Criterion Association", pp. 34-54.

681 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 209489, voi. 2, ff. 2-6.

682 Mircea Eliade, „Un cuvînt al editorului", în Nae Ionescu, *Roza viaturilor,* Bucureşti, Roza Vuiturilor, 1990, pp. 421-444; Mihail Sebastian, *Cum am devenit huligan,* Bucureşti, Humanitas, 2006, pp. 48-55; Ornea, *Anii treizeci,* pp. 221-241.

683 Veiga, Istoria Gărzii de Fier, p. 160.

dată, a fost şocată să afle că el nu auzise niciodată de ea[684]. Participarea Tinerei Generații la adunările din casa lui Polihroniade şi scrierile pe care aceştia le publicau deschideau uşile unui nou grup social spre politica legionară, unul care avea să se dovedească deosebit de productiv în privința contribuției la propaganda scrisă.

Aceasta genera şi tensiuni în interiorul mişcării. Un raport al poliției din 1934 preciza că influența jurnaliştilor de la *Axa* nu era pe placul multora dintre liderii mai vechi. Ii considerau pe nou-veniți nişte „intruşi oportunişti" şi erau îngrijorați că acest grup mic de la Bucureşti prelua controlul asupra Legiunii[685]. într-adevăr, talentul acestei elite culte de a face jurnalism de calitate şi de a scrie texte propagandistice o propulsa în fața unor activişti care erau membri ai Legiunii de mult mai mult timp şi îi acorda o influență exagerată în conducerea de la Bucureşti a mişcării. Intelectualii legionari erau ambivalenți în privința conceptului de „intelectualitate" ca grup social, condamnînd filosofatul care nu era însoțit de acțiune politică imediată[686]. Cînd tînărul filosof Emil Cioran (1911-1995) i-a trimis lui Codreanu un exemplar al cărții sale *Schimbarea la față a României,* acesta i-a răspuns într-un mod ambivalent, contrastînd propriile acțiuni ca „luptător" cu strădaniile lui Cioran ca simplu „scriitor"[687].

Guvernul a închis majoritatea publicațiilor legionare şi i-a arestat pe mulți dintre conducătorii acestora după asasinarea lui Duca din decembrie 1933. Deşi cei trei criminali au fost condamnați la închisoare pe viață, ceilalți 50 de legionari arestați au fost eliberați în aprilie 1934. După închisoare, s-au grăbit să-şi repună pe picioare gazetele şi în scurt timp existau mai multe organe de presă legionare decît înainte[688]. Pentru a finanța aceste publicații, legionarii erau nevoiți uneori să caute bani şi în exteriorul Legiunii, iar în noiembrie 1934 preşedintele UNSCR, un legionar pe nume Traian Cotigă (1910-1939), a început să negocieze atît cu Stelian Popescu, cît şi cu Mihail Manoilescu pentru a obține banii necesari ca să scoată *Cuvîntul studențesc.* Nici Popescu, nici Manoilescu nu erau legionari şi, cu toate că amîndoi erau simpatizanți ai mişcării, în cazul în care ar fi dat bani, aceştia veneau la pachet cu propriile condiții de natură nonlegionară[689].

Intr-un raport al poliției din 1935 erau descrise cele mai importante noi gazete ale Legiunii:

România creştină apare la Chişinău, este organ de propagandă al organizației pentru Basarabia şi are un tiraj de zece mii de exemplare; *Brațul de Fier* apare la Focşani, este o dîrză apărătoare a spiritului legionar; *Glasul Strămoşesc* apare la Iaşi |*sic*| şi e cea mai veche falangă purtătoare a crezului legionar; *Biruința Legionară* apare la Brăila ca organ de propagandă al organizației legionare respective şi este subvenționată din cotizațiile şi ajutoarele membrilor legionari localnici; *Românul de Mîine,* gazetă de propagandă naționalistă creştină, apare la Bălți în Basarabia, numai din toamna anului 1935[690].

Diversitatea şi numărul publicațiilor legionare arată cît de mulți oameni scriau despre noutățile şi ideologia legionară la mijlocul anilor 1930. Departe de a fi domeniul exclusiv al unei mîini de lideri, textele Legiunii erau produse de indivizi cu viziuni şi interese diferite. Fiecare publicație se plia pe nevoile specifice ale cititorilor săi. *Glasul strămoşesc,* de exemplu, se adresa unei audiențe urbane din Cluj, unde era tipărit, şi avea o rubrică permanentă pentru femei, precum şi noutăți despre politicile studențeşti de la universitate. *Brațul de fier,* pe de altă parte, era o publicație mai generalistă, adaptată la publicul de clasă mijlocie din Focşani, care putea să citească în paginile sale despre ideologia legionară şi politica națională. Ziare locale mai mărunte, ca *Buletinul legionar* (1937-1938) din Buzău, publicau în general circularele lui Codreanu şi articole care apăruseră în ziarele mai importante, dar şi anunțuri despre adunări şi activități cu caracter local[691]. în sfîrşit, revistele legionare, precum *Orientări* (1931-1938), care apărea la Moineşti, în județul Bacău, publicau aproape în exclusivitate articole ideologice de lungi dimensiuni, precum şi scurte cronici de

684 Mihail Sebastian, *Jurnal, 1935-1944,* Bucureşti, Humanitas, 2005, p. 90.
685 Citat în Săndulescu, „Revolutionizing Romania", p. 135.
686 Nicolae Roşu, „Situația intelectualilor", *Axa, 2* (5), ianuarie 1933, pp. l-2; Ioan Victor Vojen, „Parazitismul intelectualilor", *Axa, 2* (9), 19 martie 1933, p. 2; Ernest Bernea, *Tineretul şi politica,* Bucureşti, Rînduiala, 1936, p. 26.
687 Joanne Roberts, „The City of Bucharest, 1918-1940", teză de doctorat, University College London, 2009, p. 73.
688 Heinen, Legiunea Arhanghelul Mihail", p. 263.
689 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 3, f. 60.
690 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, p. 151.
691 Costea, *Presa legionară*, pp. 26-38.

carte şi de revistă. Majoritatea publicaţiilor legionare erau supuse cenzurii. Fiecare număr din *Glasul strămoşesc* avea spaţii albe în locurile în care articolele fuseseră cenzurate, iar *Braţul de fier* scria în 1935 că „paginile [din *Cuvîntul studenţesc*] apar goale, goale — şi curate ca inima noastră, curate aşa cum va fi ţara asta curată cîndva”[692]. Poliţia se obişnuise atît de tare să confişte ziarele legionare interzise, incit uneori confisca de la vînzători chiar şi publicaţii ce fuseseră aprobate de cenzură[693]. Nu toate aceste gazete erau publicaţii legionare oficiale. Cînd un grup de legionari din Brăila a cerut permisiunea să lanseze un ziar în ianuarie 1935, Codreanu a fost de acord, însă cu condiţia să nu folosească „numele Arhanghelului” şi să părăsească de îndată Legiunea. Hotărîse să se ia o pauză de la tipărituri şi i s-a părut că prin iniţiativa de la Brăila dispoziţiile sale fuseseră ignorate[694].

Întrucît apăreau cu o periodicitate mai redusă, cuprindeau articole mai lungi şi erau scrise de persoane cu mai multă notorietate, revistele erau un mijloc preferat pentru publicarea articolelor ideologice. *însemnări sociologice* (1935-1941), de exemplu, îmbina textele de sociologie cu cele de propagandă legionară. Revista era condusă de Traian Brăileanu (1882-1947), profesor de etică, sociologie şi ştiinţe politice de la Universitatea din Cernăuţi, care, înainte să se alăture Legiunii în 1930, fusese membru LANC, la începutul anilor 1920[695]. în scrierile din perioada prelegionară, Brăileanu numea naţiunea o „comunitate morală”, vrînd să spună că organizarea politică a unui stat trebuie să se reverse din organizarea familială şi circumstanţele locale. Brăileanu susţinea nevoia unui lider puternic care să poată modela şi apăra naţiunea prin controlul absolut al puterii[696]. în anii 1930, el a creat un cerc de tineri intelectuali bucovineni în jurul revistei *însemnări sociologice* şi promova Legiunea prin lecturi, dansuri şi serate culturale[697].

Brăileanu nu era singurul sociolog cu o contribuţie importantă la propaganda legionară în presa scrisă. Mai mulţi legionari au făcut parte din celebrele echipe monografice organizate de Dimitrie Guşti (1880-1955), care trimitea pe teren grupuri mici de studenţi ca să studieze viaţa rurală şi să întocmească rapoarte

---

692 „Polemici, ştiri, şi poşta noastră”, *Braţul de fier*, 1 (2), 1 iulie 1935, p. 4.

693 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 8/1938, f. 312.

694 Codreanu, *Circulari,* pp. 33-34.

695 Heinen, Legiunea „Arhanghelul Mihail", pp. 116, 168.

696 Traian Brăileanu, *Politica,* Bucureşti, Albatros, 2003.

697 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, p. 165; Lauric Filon, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Ţara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 37-38. Pentru Guşti, vezi Mircea Vulcănescu, *Şcoala sociologică a lui Dimitrie Guşti,* Bucureşti, Editura Eminescu, 1998; Antonio Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei interbelice,* Bucureşti, Curtea Veche, 2012.

detaliate despre obiceiurile şi stilurile de viaţă ale ţăranilor din anumite zone[698]. Unul dintre studenţii lui Guşti, legionarul Dimitrie Bejan (1909-1995), a petrecut cinci ani în Basarabia, după care a scris o relatare amănunţită a experienţelor sale de cercetător, sperînd să demonstreze că Basarabia era, din punct de vedere cultural şi social, teritoriu românesc[699]. Un alt protejat al lui Guşti,Traian Herseni (1907-1980), a devenit şi el legionar în 1936. La fel ca Haig Acterian şi Ion Victor Vojen, Herseni adoptase politicile de stînga la începutul anilor 1930 şi a avut dispute cu alţi sociologi legionari cu privire la abordările metodologice ale disciplinei[700]. El însuşi sociolog reputat, Herseni s-a hotărît să se alăture Legiunii după ce n-a fost acceptat pe un post la Universitatea din Cluj pentru că, după cum credea el, nu avea conexiunile politice potrivite şi pentru că refuzase să devină membru al Partidului Naţional Liberal. Potrivit unei declaraţii din iulie 1944, Herseni a ales Legiunea pentru că „mi se părea atunci gruparea politică cea mai revoluţionară”, iar el voia să protesteze „faţă de partidele politice, faţă de autorităţile statului şi faţă de Universitatea română”[701].

în anii 1930, şi alţi sociologi tineri, printre care Ion I. Ionică (1907-1944), Dumitru Cristian Amzăr (1906-1999), Ernest Bernea (1905-1990) şi Ion Samarineanu, erau legionari activi. Ei au iniţiat de asemenea un nou curent în sociologia românească, prin intermediul revistei *Rînduiala* (1935,1937-1938)[702]. Influenţaţi atît de Marcel Mauss, cît şi de Dimitrie Guşti, dar începînd să se raporteze din ce în ce mai mult la filosoful ultranationalist Nae Ionescu ca la mentorul lor intelectual, aceşti absolvenţi cercetau mai curînd tendinţele regionale în loc să facă studii la nivelul comunităţilor săteşti[703]. Simţindu-se sufocaţi de cei mai în vîrstă, s-au îndepărtat de Institutul Social Român al lui Guşti şi de cîteva ori au lansat critici dure la adresa abordării acestuia[704]. Cercetările lor se concentrau din plin asupra ritualurilor, folclorului, artei şi religiei ţărăneşti, pe care le considerau intim legate de modul în care ţăranii îşi lucrau pămîntul şi-şi organizau viaţa[705]. Primele numere ale revistei *Rînduiala* relatau şi dezbăteau cultura ţărănească românească. Descriind revista ca pe o „arhivă”, redactorii publicau „cercetările privitoare la problemele cugetului şi vieţii româneşti, de azi şi din trecut; (...) înfăţişări de oameni şi locuri, în care suflul vieţii noastre s-a-ntrupat în chipuri şi icoane de neştearsă recunoştinţă şi de nepieritor îndemn pentru vremurile următoare”[706]. Conţinutul revistei s-a schimbat în 1937, cînd a început să publice în mod explicit articole legionare, dar îşi menţinea tonul academic şi discuta teme de interes general pentru sociologi, precum şi pentru legionari.

Potrivit lui Dan Dungaciu, Ion Ionică s-a alăturat Legiunii dintr-un simţ al datoriei faţă de fratele său - şi el legionar —, care fusese împuşcat[707]. Probabil pentru că Legiunea n-a reprezentat pentru ei un angajament prioritar, Ionică şi Samarineanu au scris puţine texte de propagandă legionară. Amzăr a produs o singură broşurică şi a scris cîteva articole de susţinere a ultranaţionalismului românesc, dar Ernest Bernea a fost un publicist legionar prolific[708]. Bernea a lucrat şi cu Dimitrie Guşti, şi cu Nae Ionescu înainte să se

698 Multe dintre aceste studii au fost publicate în *Sociologie românească* (1936-1942).

699 Dimitrie Bejan, *Hotarul cu cetăţi,* Bucureşti, Editura Tehnică, 1995.

700 Momoc, *Capcanele politice,* pp. 270-275.

701 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 163318, voi. 2, ff. 99-105.

702 Ceilalţi membri ai „Cercului *Rînduiala"* erau Nicolae Brânzău, Ion Conea, Mac Constantinescu, Ion Creangă, Nicolae Crişan, Constantin Floru, Eugen I. Ionică, Mihail Orleanu, Valeriu Papahagi, Victor I. Rădulescu-Pogoneanu, Emil Turdeanu şi Haralambie Ungureanu.

703 Călin Cotoi, „The Imagining of National Spaces in Interwar Romania: Naţionalist Regionalism and Ethnology”,în Vlad Russo (ed.), *New Europe CollegeYearbook2006-2007,* Bucureşti, New Europe College, 2008, pp. 129-156.

704 Critica adusă de Ernest Bernea lui Guşti, Stahl şi Herseni n-a reuşit să identifice nici un dezacord metodologic puternic cu şcoala lui Guşti şi, în schimb, s-a axat asupra „emfazei”. Ernest Bernea, „Monografia sociologică”, *Rînduiala,* 1 (1), ianua- rie-martie 1935, pp. 60-71. *Cf.* Momoc, *Capcanele politice,* pp. 216-220.

705 Ion I. Ionică, *Dealul Mohului. Ceremonia agrară în cununii în Ţara Oltului*, Bucureşti, Minerva, 1996, p. 6. *Cf.* Ion I. Ionică, *Manifestările spirituale în cercetarea sociologică,* Bucureşti, f.e., 1940; Dumitru Cristian Amzăr, *Rînduiala,* Bucureşti, România Press, 2006; Ernest Bernea, *Sociologie şi etnografie românească. Ordinea spirituală,* Bucureşti, Vremea, 2009.

706 „O arhivă de gînd şi faptă românească”, *Rînduiala,* 1 (1), ianuarie-martie 1935, pp. 3-4.

707 Dan Dungaciu, Elita interbelică. Sociologie românească în context european, Bucureşti, Mica Valahie, 2003, p. 40.

708 Dumitru Cristian Amzăr, *Naţionalismul tineretului,* Bucureşti, Rînduiala, 1936. Pentru o analiză a scrierilor

alăture Legiunii şi să pună bazele *Rînduielii* în 1935[709]. Textele sale legionare îl plasau pe Codreanu într-o lungă tradiţie de lideri români curajoşi, subliniau importanţa oamenilor tineri pentru schimbarea socială eficientă şi susţineau că Legiunea era un produs organic al culturii şi istoriei româneşti[710]. Folosindu-şi publicaţiile ca pretext pentru activitatea tipografiilor lor, Brăileanu, Bernea şi alţii editau şi distribuiau numeroase pamflete legionare şi broşuri prin intermediul revistelor *Rînduiala* şi *însemnări sociologice.* Astfel, ei popularizau cultura legionară în propriile cercuri academice şi produceau materiale tipărite care erau folosite de propagandiştii legionari din întreaga ţară.

Deşi au existat universitari care s-au alăturat Legiunii, rareori s-a întîmplat ca ei să dea o abordare „legionară” disciplinelor lor, aşa cum au făcut cercetătorii marxişti sau cei neoliberali. Un exemplu de cit de departe erau cercetătorii legionari de a iniţia o „istorie legionara'îl reprezintă istoricul Petre P. Panaitescu (1900-1967), care colabora la *Rînduiala* şi *însemnări sociologice* şi era unul dintre cei care luau cuvîntul în mod frecvent la evenimentele legionare. Panaitescu a intrat în PNŢ în 1926 şi în Partidul Naţional Liberal în 1930 şi - în funcţie de ce raport al poliţiei e citat - a devenit simpatizant legionar cîndva între 1933 şi 1936. In mod oficial, Panaitescu s-a alăturat Legiunii în noiembrie 1937 şi s-a integrat imediat într-un cuib de intelectuali, publicînd în presa legionară şi lucrînd alături de Nae Ionescu şi alţii la promovarea Legiunii în cercurile academice. Motivele reale pentru care el s-a alăturat mişcării nu vor fi cunoscute probabil niciodată, dar cîţiva informatori ai poliţiei au sugerat că s-a înscris la insistenţele soţiei sale, Silvia, pictoriţă, care i-a atras atenţia asupra faptului că toţi tinerii istorici străluciţi ai generaţiei sale începuseră o carieră politică promiţătoare şi l-a îndemnat să se alăture Legiunii ca să poată şi el „să facă ceva important”[711]. Făcea parte dintr-un cerc de tineri istorici grupaţi în jurul *Revistei istorice române* (1931-1947), care, respingînd istoriografia românească dominată de Nicolae Iorga, sperau să ridice scriitura istorică a României la un alt nivel de profesionalism, explorînd aspectele sociale, economice şi culturale ale trecutului, în loc să scrie texte naţionaliste simple, aşa cum făcuseră istoricii dinaintea lor[712]. Pentru Panaitescu, atunci cînd scria istorie, conta rigoarea academică, şi nu politica ultranaţionalistă.

La mijlocul anilor 1930, contribuţiile fostului grup „Axa” erau redate de *Ideea românească* (1935-1936). Această revistă era editată de Pavel Costin Deleanu, care fusese subalternul lui Nae Ionescu la *Cuvîntul* şi unul dintre directorii *Axei* în 1933[713]. Deleanu vedea în ultranaţionalism urmarea logică a evoluţiei Tinerei Generaţii, care, spunea el, traversase o etapă spirituală, ortodoxă în 1922-1923, urmată de descoperirea „experienţialismului” (*trăirismului*) între 1926 şi 1930, sub oblăduirea lui Nae Ionescu, înainte de a se dedica ultranaţionalismului după 1930[714]. *Ideea românească* trata subiecte de interes pentru Tînăra Generaţie - precum ortodoxia, misticismul, arta, literatura, filosofia şi cultura -, dar le reda într-o lumină ce rezona cu viziunea legionară. Deşi la revistă colaborau şi scriitori de stînga precum Eugen Ionescu (1909-1994), era foarte departe de cosmopolitismul extins ce caracteriza Tînăra Generaţie în 1932[715].

La Cluj, literatura şi cultura legionară erau reprezentate de *Revista mea* (1935-1937), editată de Marta Rădulescu (1912-1959), autoare de nuvele şi proză umoristică, fiica lui Dan Rădulescu (1884-1969), profesor de chimie la Universitatea din Cluj[716]. Rădulescu îşi promova revista ca fiind plină de „literatura cît s-o putea mai limpede şi mai citibilă, recenzii cinstite [şi] reportagii literare şi sociale, [precum şi eseuri din domeniul]

---

legionare ale lui Amzăr, vezi Momoc, *Capcanele politice,* pp. 249-261.

709 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 15702, voi. 1, ff. l-2,11,101; Manuela Gheorghe, „Bernea, Ernest”, în Ilie Bădescu şi Ozana Cucu-Oancea (eds.), *Dicţionar de sociologie rurală,* Bucureşti, Editura Mica Valahie, 2004, pp. 50-54.

710 Ernest Bernea, *Cartea Căpitanilor,* Bucureşti, Serviciul Propagandei Scrise, 1940; Ernest Bernea, *Tineretul şi politica-,* Ernest Bernea, *Stil legionar,* Bucureşti, Serviciul Propagandei Legionare, 1940.

711 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 234303, voi. 1, ff. 2, 74, voi. 2, ff. 164-165.

712 Alexandru Zub, *Istorie şi istorici în România interbelică*, Iaşi, Junimea, 2003, pp. 222-230.

713 Fond Informativ, dosar 234303, voi. 2, f. 328.

714 Pavel Costin Deleanu, „Clipa de faţă a tineretului românesc”, *Ideea românească,* 1 (2-4), iunie-august 1935, pp. 92-94.

715 Pentru simpozionul Criterion, care a fost cea mai evidentă expresie a cosmopolitismului timpuriu al acestei generaţii, vezi Bejan, „The Criterion Association”, pp. 67-160.

716 Mariana Vartic, „Rădulescu, Marta D.”, în Mircea Zaciu, Marian Papahagi şi Aurel Sasu (eds.), *Dicţionarul scriitorilor români. R-Z,* Bucureşti, Editura Albatros, 2002, pp. 32-33.

sociologiei, economiei, psihologiei, științei etc."[717]. Dar şi-a făcut cunoscute simpatiile legionare chiar din articolul de deschidere, în care dădea vina pe o conspirație evreiască pentru faptul că ultimele sale romane fuseseră respinse de editura Adevărul - potrivit lui Rădulescu, din cauză că tatăl ei era un susținător al Legiunii[718]. *Revista mea* şi-a păstrat orientarea literară, incluzînd colaborări frecvente ale unor legionari precum Ion Banea, Ion Moța şi Emil Cioran. De asemenea, revista mai publica şi comentarii pe tema relației dintre ultranaționalism şi cultură, afirmînd că arta bună „trebuie să fie artă naționalistă"[719].

încurajați de Traian Brăileanu, un grup de tineri prozatori şi poeți de la Cernăuți, condus de Mircea Streinul (1910-1945) şi Iulian Vesper (1908-1986), a hotărît să „imprime un ritm accelerat mişcării Uterare a tinerei generații", prin intermediul revistei literare *Iconar* (1935-1938)[720]. De asemenea, aveau simpatii legionare şi, după cum spunea politicianul național-liberal Ion Nistor (1876-1962), foloseau revista „pentru a desfăşura propagandă național[ist]ă activă, deghizată în haine literare"[721]. Intr-un interviu pentru *Iconar* din 1936, poetul legionar Radu Gyr răspundea la întrebarea „Poezia poate sta în serviciul unei idei politice ?"declarînd: „In slujba unei idei politice, nu! Politicianismul e sinonim cu mlaştina, vermina, putrefacția (...) [Dar] în slujba unei idei naționale, în slujba unui nou suflet etnic care se plămădeşte, *da* | In slujba legionarismului, el însuşi pur ca fruntea unei balade şi care se confundă cu linia destinului nostru istoric"[722]. *Iconar* publica poezie legionară, memorii şi texte ideologice, iar în cronicile sale de carte, muzică şi revistă glorifica tematica ultranaționalistă. Vorbind despre „renaşterea națională" şi căutînd să introducă idei noi în cultura românească, redactorii *Iconarului* au adus această publicație legionară în prim-planul scenei literare bucovinene.

---

717 „De vorbă cu d-ra Marta Rădulescu", *Glasul strămoșesc*, 2 (3), 20 ianuarie 1935, p. 3.

718 Săndulescu, „Revolutionizing Romania", p. 178.

719 Traian Brăileanu, „Arta pentru artă", *Revista mea,* 1 (7-8), 1936, citat în Ornea, *Anii treizeci,* pp. 423-424.

720 Mircea A. Diaconu, Mişcarea ‚Jconar". Literatură și politică în Bucovina anilor '30, Iași, Editura Timpul, 1999, p. 44.

721 Ion Nistor, citat în *ibidem,* p. 71.

722 Radu Gyr în *Iconar,* 1 (7), 1936, p. 4, citat în Ornea, *Anii treizeci,* p. 425.

O revoltă antimodernă?

Cînd s-au alăturat Legiunii, intelectualii au adus cu ei și dezbateri pe tema societății românești, cu care scriitorii români se tot confruntaseră de la jumătatea secolului al XlX-lea. Unii cercetători care au scris sub influența teoriilor modernizării populare în anii 1960 și 1970, susțin că intelectualii legionari respingeau „modernitatea”, adică lumea laică, rațională, tehnologizată și instituționalizată a Europei Occidentale[723]. Radu Florian, de exemplu, susține că în centrul programului Legiunii se afla „păstrarea tradiționalismului civilizației rurale, a spiritualității ei, *singura matcă* a românității, care nu poate exista într-o societate modernă burgheză”[724]. Unii legionari, majoritatea intelectuali bucureșteni influențați de Nae Ionescu, și-au exprimat astfel de puncte de vedere. Scriitorul Arșavir Acterian (1907-1997) scria în *Ideea românească* din 1935 că *„orașul nu caracterizează România.* N-a fost nicicînd un stil orășenesc specific românesc. Orașul înseamnă efortul nostru de *civilizare*, de *occidentalizare,*de *modernizare. Orașule împrumut*, *influență, compromis"*[725]. Doi ani mai tîrziu, eseistul Dan Botta (1907-1958) se opunea educării țăranilor români deoarece „ignoranța (...) e garanția mistică a înțelepciunii, a puterii, a biruinței sale”[726]. Intelectualii legionari criticau tot ce credeau că amenință unitatea „organică” a națiunii[727]. Nichifor Crainic, unul dintre pionierii acestui curent de gîndire în România, susținea în 1929 că „tradiționalismul voiește o cultură creatoare de valori autohtone”[728]. Conform raționamentului lui Crainic, țăranii erau cei mai reprezentativi pentru națiunea română și, prin urmare, trebuiau să stea la baza statului fascist ideal[729]. Orice proiect politic care fractura dezvoltarea „naturală” a națiunii era suspect. Astfel, Nicolae Roșu îi condamna pe revoluționarii de la 1848 pentru că „au procedat din afară înăuntru: ei au studiat în străinătate, nu cunoșteau condițiunile de viață istorică [ale României] și nu aveau nici conștiința autohtoniei etnice”[730]. La rîndul său, Vasile Marin respingea democrația, acuzînd-o de „falsificarea sensului istoric al nației acesteia”[731]. Ca protector al acestor intelectuali legionari, Nae Ionescu atrăgea atenția asupra faptului că nu țărănimea conta cel mai mult, ci „mentalitatea” ei, pe care o sintetiza ca fiind realistă, concretă și spirituală[732]. Discipolul său, Mircea Vulcănescu (1904-1952), spunea că scopul acestui program intelectual era „să exprime în forme universale acest suflet românesc”[733]. Asta însemna că legionarii puteau să-i ignore efectiv pe țăranii adevărați și în același timp să construiască statul-națiune bazîndu-se pe valori țărănești imaginate.

Retorica antiiluministă a acestui grup e un exemplu pentru ceea ce Jeffrey Herf numește „modernism reacționar”, curent răspîndit în Europa interbelică ce „a îndepărtat anticapitalismul romantic al Dreptei Germane de pastoralismul paseist, orientîndu-se în schimb spre conturul unei frumoase noi ordini care să transforme haosul amorf creat de capitalism într-o națiune unită, avansată tehnologic”[734]. Modernismul reacționar romantiza țărănimea, îmbrățișînd în același timp raționalismul și tehnologia. Nunta lui Codreanu din 1925 ilustrează modul în care și-i imaginau legionarii pe țărani: Codreanu a mers călare pe un cal din

---

723 Andrew C. Janos, „Modernization and Decay in Historical Perspective: The Case of Romania”, în Kenneth Jowitt (ed.), *Social Change in Romania, 1860-1940: A Debate on Development in a European Nation,* Berkeley, Institute of International Studies, University of California, 1978, p. 74.

724 Radu Florian, „Ideologia fascistă - o expresie a crizelor civilizației moderne”, în Institutul de Teorie Socială al Academiei Române (ed.), *Ideea care ucide. Dimensiunile ideologiei legionare,* București, Editura Noua Alternativă, 1994, p. 30.

725 Arșavir Acterian, „Gînduri în «luna Bucureștilor» și despre urbanistica românească”, *Ideea românească,* 1 (2-4), iunie-august 1935, p. 136.

726 Dan Botta, „Țara analfabetă”, *Buna Vestire,* 1 (7), 28 februarie 1937, p. 1.

727 Pentru metaforele organiciste în naționalismul european, vezi Pheng Cheah, *Spectral Nationality: Passages of Freedom from Kant to Postcolonial Literatures of Liberation,* New York, Columbia University Press, 2003, pp. 17-60.

728 Nichifor Crainic, „Sensul tradiției”, *Gîndirea,* 9 (1-2), 1929, p. 2.

729 Angela Harre, Wege in die Moderne: Entwicklungsstrategien rumănischer Okonomen im 19. und20. Jahrhundert, Wiesbaden, Harrassowitz, 2009, pp. 167-185.

730 Nicolae Roșu, „Democrație și cultură”, 1936, citat în Ornea, *Anii treizeci,* p. 29.

731 V. Marin, *Crez de generație,* p. 49.

732 Vanhaelemeersch, *A Generation,* pp. 225-228.

733 Mircea Vulcănescu, „Generație”, *Criterion,* 1934, p. 6, citat în Marta Petreu, *De la Junimea la Noica. Studii de cultură românească,* Iași, Polirom, 2011, p. 256.

734 Jeffrey Herf, *Reactionary Modernism: Technology, Culture, andPolitics in Weimar andthe Third Reich,* Cambridge, Marea Britanie, Cambridge University Press, 1984, p. 3.

oraş pînă acolo unde avea loc nunta, în timp ce mireasa lui l-a urmat într-un car tras de şase boi. Mirii purtau costume naționale[735]. în 1893, Principele Ferdinand şi soția sa folosiseră de asemenea trăsuri trase de boi atunci cînd cununaseră 32 de cupluri din Bucureşti[736]. Nici unii, nici ceilalți nu pretindeau că erau țărani. Ceremoniile princiare au avut loc în centrul capitalei, iar Codreanu şi-a filmat nunta la care invitații soseau cu maşina şi trenul. Codreanu saluta realizările materiale şi tehnologice ale erei moderne şi în acelaşi timp le amintea privitorilor că prețuieşte şi obiceiurile țărăneşti. Cînd legionarii promovau „tradiția", se refereau la una care fusese modelată cu grijă pentru un stat-națiune din secolul XX. Nu telefoanele, automobilele sau educația îl îngrijorau pe Codreanu, ci ideea că evreii dominau România deoarece controlau accesul la tehnologie şi educație[737]. In loc să-i considere pe români participanți activi la crearea propriei culturi, Codreanu susținea că străinii importaseră instituțiile, ideile şi tehnologia României moderne. Utopia sa rurală fusese inventată de un grup de intelectuali conduşi de Nicolae
Iorga în anii 1890. Sămănătoriştii lui Iorga cultivau un naționalism antiliberal, promovînd valorile populare în artă şi opunîndu-se liberei circulații a literaturii străine şi recunoaşterii diplomelor străine[738]. De asemenea, romantizau țărănimea, sperînd nostalgic la o revenire într-o epocă imaginată, înainte ca România să fie „coruptă" de capitalism, industrializare şi alte importuri străine[739].

In ciuda recunoaşterii lor intelectuale, retorica sămănătoriştilor a avut un impact redus asupra practicilor legionare cotidiene. Putem avea o imagine asupra felului în care legionarii de rînd trăiau „modernitatea" comparînd rețetele culinare recomandate de două publicații din anii 1930, o revistă țărănească de mare tiraj şi un ziar fascist. *Femeia satelor* (1935) era o revistă independentă care se adresa femeilor casnice din mediul rural. Recomanda bucate tradiționale țărăneşti, precum ciorbă de mărar, borş de miel sau lapte de pasăre[740]. In schimb, rețetele din *Cuvîntul* lui Nae Ionescu (1924-1933,1938,1940-1941), cotidian fascist foarte popular printre legionari, conțineau ingrediente mai puțin tradiționale şi reflectau mai curînd bucătăria franceză decît pe cea tradițională românească. De exemplu, într-o rețetă de mazăre cu orez numită *rizi-bizi,* se recomanda folosirea mazării la conservă, ceea ce nu făcea parte din meniul țăranilor[741]. Alte rețete includeau gelatina de portocale, creier prăjit cu sos şi ficat de gîscă în aspic[742]. Gătitul era prezentat ca o „artă vie, care evoluează, se transformă şi se adaptează" şi care trebuie reînvățată atunci cînd apar idei noi[743]. Prin intermediul *Cuvîntului,* femeile făceau cunoştință cu moda europeană recentă şi cu tratamentele de înfrumusețare, păstrîndu-se în acelaşi timp un cod strict de modestie în sugestiile pe care le primeau[744]. In loc să încurajeze femeia să-şi facă manichiura, ceea ce făcea imposibilă munca practică, ziarul le învăța pe femei să folosească mălai şi coajă de lămîie pentru a avea unghii şi piele sănătoase[745]. Potrivit ziarului *Cuvîntul,* frumusețea trebuia să fie practică, estetică şi morală[746]. In vreme ce articolele din *Femeia satelor* le învăța pe țărănci să şteargă praful în casă, *Cuvîntul* presupunea că gospodăriile de la oraş erau curate şi le arăta fetelor cum o bună prezentare era un avantaj din punct de vedere social[747]. In loc să respingă categoric cultura modernă, *Cuvîntul* încerca mai curînd să o controleze, învățîndu-le pe femeile legionare cum să se adapteze la contemporaneitate fără să încalce moralitatea de modă veche.

Dacă legionarii nu încercau să se opună evoluției fireşti a lucrurilor, nu se revoltau ei totuşi împotriva culturii acelei epoci? Modernismul era o mişcare literară şi artistică ce a cuprins Europa între 1890 şi 1930, iar mai mulți modernişti s-au lăsat atraşi de politicile fasciste. După spusele lui George Mosse, „atît

735 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 236.

736 Regina Maria a României, *Povestea vieții mele,* voi. 2, Iaşi, Editura Moldova, 1991, p. 21.

737 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 285.

738 Zigu Ornea, *Sămănătorismul*, Bucureşti, Editura Minerva, 1971, pp. 167-188.

739 *Ibidem,* pp. 128-164.

740 *Femeia satelor* (1935), numerele 1 (2), 1 (3-4) şi 1 (5).

741 M.M.L., „Poftiți la masă!", *Cuvîntul,* 30 ianuarie 1938.

742 M.M.L., „Poftiți la masă!", în mai multe numere din *Cuvîntul*, 1938.

743 M.M.L., „Feluri noi", *Cuvîntul,* 3 februarie 1938.

744 M.M.L., „Pălăriile de seară", *Cuvîntul,* 23 ianuarie 1938; M.M.L., „Moda: Efecte cromatice", *Cuvîntul, 2* februarie 1938; M.M.L., „Tinerețe fără bătrînețe", *Cuvîntul, 2* martie 1938.

745 M.M.L., „Cum să ne îngrijim mîinile?", *Cuvîntul,* 29 ianuarie 1938.

746 Trandafir Lucia, „Legionara şi disciplina", *Cuvîntul,* 16 noiembrie 1940.

747 Maria Pârvulescu, „Ordinea şi curățenia", *Femeia satelor,* 1 (2), 1935, p. 16; M.L.M., „Despre polițeța şi buna cuviință", *Cuvîntul,* 1 ianuarie 1938.

fascismul, cît şi expresionismul au în comun dorinţa de a recupera «întreaga fiinţă» ce părea atomizată şi înstrăinată de societate şi încearcă să reafirme individualitatea mai degrabă prin căutarea unei soluţii în interiorul fiinţei, în instinct şi spirit, decît în exterior în termenii aceia pozitivişti, pragmatici pe care societatea burgheză îi preţuia”[748]. Modernismul reprezenta o reacţie pasională la natura raţio- nalistă şi mecanicistă a societăţii europene de la începutul secolului XX. La sfîrşitul secolului al XlX-lea, filosofia germană demonstrase limitele raţionalismului, iar scriitori precum Friedrich Nietzsche susţineau că raţiunea, moralitatea şi ierarhiile europene de putere, toate legate de conceptul creştin de *Dumnezeu,* erau moarte[749]. Pe măsură ce ideea unui Dumnezeu raţional de la începutul secolului al XlX-lea convingea tot mai puţin, moderniştii deveneau din ce în ce mai frustraţi din cauza celor care continuau să se raporteze la o morală şi la nişte coduri sociale depăşite. Extinzînd metafora lui Nietzsche privind moartea lui Dumnezeu, modernismul poate fi văzut ca o revoltă împotriva indiferenţei larg răspîndite faţă de moartea lui Dumnezeu şi ca o tentativă de a proiecta o lume nouă cu posibilităţi creatoare[750]. In încercarea lor de a-şi găsi libertatea şi sensul într-o lume ale cărei tradiţii şi valori li se păreau superficiale, ipocrite şi opresive, scriitorii, poeţii şi artiştii modernişti glorificau haosul, violenţa, misticismul şi nihilismul[751]. Căutînd să-şi exprime politic ideile artistice şi filosofice, unii modernişti au îmbrăţişat fascismul pentru că acesta glorifica puterea, iraţionalitatea şi promisiunea unei noi ordini, utopice[752].

Intelectualii legionari nu faceau nici ei excepţie. In revista de cultură a lui Nichifor Crainic, *Gîndirea* (1923-1944), modernismul literar şi artistic se îmbina

748 Mosse, „Introduction”, p. 15.

749 Friedrich Nietzsche, *On the Genealogy of Morals,* trad. de Douglas Smith, Oxford, Oxford University Press, 1996, III.24, p. 127.

750 Roland Clark,„Lev Shestovand the Crisis *of Nioâzrmty” ,Archaevs,* 11-12,2007-2008, p. 240.

751 Malcolm Bradbury şi James McFarlane (eds.), *Modernism, 1890-1930,* Harmondsworth, Penguin, 1976; Catriona Kelly (ed.), *Russian Literature, Modernism, and the Visual Arts,* New York, Cambridge University Press, 2000.

752 Antliff, *Avant-Garde Fascism-,* Ruth Ben-Ghiat, *Fascist Modemities in Italy, 1922-1945,* Berkeley, University of California Press, 2001; Emilio Gentile, *The Strugg/e for Modernity: Naţionalism, Futurism, and Fascism,* Westport, CT, Praeger, 2003.

cu promovarea unei agende antidemocratice, rasiste şi autoritariste[753]. în 1933, anul în care a fost cel mai puternic asociat cu Legiunea, Crainic scria că „vremea noastră e vremea tineretului. O lume veche se dărîmă, o lume nouă îşi caută formele de viată. Pulsul ei zvîcneste în arterele tineretului. Puls iutit de nelinişte, întretăiat de nesiguranțe, biciuit de enigme. (...) Italia fascistă şi Rusia sovietică şi-au legat destinul de generația tînără. Germania (...) îşi bizuie triumful (...) pe tineret"[754]. Cînd pleda pentru „transfigurarea României" prin revoluție şi război, Emil Cioran scria că „afirmarea popoarelor istoriceşte tinere trebuie să afecteze forma exterioară a barbariei, dar explozia debordantă de energie să ascundă cultul germinai al unei idei, pasiunea de individualizare printr-un sens spiritual"[755]. în 1937, Mircea Eliade vorbea despre „războiul între două lumi: pe de o parte lumea veche care credea în pîntec (primatul economicului şi al politicianismului), iar pe de altă parte lumea nouă, care îndrăznea să creadă în Duh (primatul spiritualului)". El vedea această lume nouă în „omul nou" al lui Codreanu, care, după părerea lui Eliade, renunța la sine, la individualitatea sa în favoarea comunității, a națiunii, a creştinismului ortodox răsăritean[756].

Roger Griffin a lansat ideea conform căreia fascismul era o simplă expresie a unei „matrici" moderne implicînd „căutarea transcendenței şi regenerării, limitată la o căutare la nivel personal a unor clipe efemere de iluminare sau extinsă pentru a lua forma unei mişcări culturale, sociale şi politice pentru reînnoirea națiunii sau a întregii civilizații occidentale"[757]. Cîți oameni au îmbrățișat modernismul în perioada interbelică? Griffin recunoaşte că „pînă în 1914 (...) [moderniştii] erau cu mult depăşiți numeric de milioane de oameni aparent în siguranță din punct de vedere ontologic,care (...) nu auzeau cîntecul de chemare într-o «călătorie cu adevărat minunată» a cărei destinație a putut fi definită doar ca «departe de aici»"[758]. Modernismul era elitist şi se adresa unei elite, era o mişcare în mare parte restrînsă la scriitori, poeți şi artişti cu o educație filosofică sofisticată. Dar e posibil ca Primul Război Mondial să fi schimbat această situație. Războiul a accelerat procesul pe care George Mosse l-a numit „naționalizarea maselor", aceasta însemnînd acceptarea crescîndă şi identificarea cu simbolurile şi retorica state- lor-națiune[759]. Cu alte cuvinte, mobilizarea pentru un război total le-a permis nemților să se gîndească la ei înşişi mai curînd ca la o comunitate națională decît ca la nişte supuşi ai kaizerului[760]. Mai mult decît atît, pe măsură ce războiul se amplifica, europenii începeau să vorbească despre acesta ca despre un moment de „purificare", cînd vechile structuri erau înlăturate şi se crea o lume nouă[761]. Războiul le-a insuflat o notă de importanță în special scriitorilor şi artiştilor modernişti, cărora le era greu să accepte carnajul şi haosul din jurul lor[762].

Griffin susține că războiul a transformat înclinațiile „moderniste" spre ideea de regenerare comunală, prezentă deja în mişcări precum teozofia, socialismul şi mişcarea pentru reformarea vieții (*Lebensreform*) din Elveția, în viziuni mai populare, precum regenerarea națională sau palingeneza[763]. Intelectualii modernişti au „recunoscut" acum fascismul ca fiind echivalentul politic al proiectelor lor culturale anterioare[764]. Cronologia aceasta a fost destul de diferită în România. Aici, tranziția de la antisemitism la ultranaționalism şi apoi la fascism a fost un proces lent, progresiv. Antisemiții secolului al XlX-lea şi ultranaționaliştii secolului XX au căutat să impună autoritatea etnicilor români în statul-națiune român. In ciuda numărului neobişnuit de mare de morți din țară, Primul Război Mondial n-a transformat România în acelaşi mod în care a transformat Germania sau Anglia. Statul român a fost incapabil să-şi mobilizeze cetățenii pentru un război total, elitele sale erau divizate, iar participarea României la război a durat doar

753 Irina Livezeanu, „After the Great Union: Generational Tensions, Intellectuals, Modernism, and Ethnicity in Interwar Romania", în Irina Vainovski-Mihai (ed.), *Nation and National Ideology: Past, Present and Prospects,* Bucureşti, New Europe College, 2002, pp. 110-127.

754 Nichifor Crainic, „Tineretul şi creştinismul", *Gîndirea,* 13 (3), 1933, p. 65.

755 Emil Cioran, *Schimbarea la față a României,* Bucureşti, Humanitas, 1990, p. 58.

756 Mircea Eliade, „Revoluție creştină", *Buna Vestire,* 1 (100), 27 iunie 1937, p. 3.

757 Griffin, Modernism and Fascism, p. 39.

758 *Ibidem,* p. 67.

759 Mosse, The Nationalization of the Masses.

760 Peter Fritzsche, *Germans into Nazis,* Cambridge, MA, Harvard University Press, 1998.

761 Griffin, *Modernism and Fascism,* pp. 153-159,164-167.

762 Robert Wohl, *The Generation of 1914*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1979; Morris Eksteins, *Rites of Spring: The Great War and the Birth of the Modern Age,* Boston, Houghton Mifflin, 1989.

763 Griffin, *Modernism and Fascism,* pp. 130-146, 167-175.

764 *Ibidem,* pp. 216-218, 357.

doi ani. După război, sistemul politic s-a schimbat foarte puțin, iar majoritatea populației continua să se simtă înstrăinată de conducătorii ei. Cînd statul a încercat să-i unească pe români într-un ritual național de comemorare a celor decedați în război, mulți oameni au respins discursul oficial despre război în favoarea unor rituri mai intime, mai încărcate de semnificație[765]. Subiectul naționalismului ca demers spiritual a apărut pentru prima dată printre ultranaționalişti în 1927, cînd Codreanu şi prietenii săi au fost nevoiți să-şi justifice separarea de LANC pentru a-şi forma propria mişcare. Referirile timpurii la Legiune ca la o mişcare spirituală nu aveau şi implicațiile apocaliptice ce caracterizau fascismul italian sau nazismul german, iar apocalipticismul modernist şi-a făcut apariția în presa legionară în 1933, prin intermediul scrierilor tinerilor intelectuali bucureşteni influențați de Nae Ionescu şi Nichifor Crainic. Deşi identitățile legionare „neliberale" implicau, într-adevăr, cultivarea unor „oameni noi" prin disciplină, supunere, suferință şi sacrificiu, acestea s-au format ca urmare a practicării unui activism social sub un regim ostil, şi nu în bibliotecile sau în amfiteatrele din universități.

Atît timp cît Codreanu se afla la conducerea Legiunii, ideile moderniste păleau în fața promisiunilor privind excluderea evreilor din universități, eradicarea corupției politice, dreptatea pentru țăranii săraci, salariile corecte pentru muncitori şi alte doleanțe politice. Legionarii de rînd luptau împotriva guvernului, împotriva evreilor şi a influențelor străine asupra societății, dar faceau asta angajîndu-se în anumite lupte cu duşmani concreți, nu în numele unor principii abstracte sau al unor revolte metafizice.

Cărţile

Pe lîngă ziarele şi revistele dominate de intelectualii bucureşteni, legionarii mai publicau şi circulare, cărți, broşuri, calendare, fotografii şi afişe, din care unele ajungeau şi în bibliotecile publice[766]. în memoriile sale, legionarul Ion Bozoşan (1905-1991) spune că prima dată s-a convins de „cîtă spiritualitate, cîtă curățenie şi cîte învățături sănătoase ne dădea Căpitanul [Codreanu] atît tineretului, cît şi neamului nostru întreg" după ce a citit cartea *Pentru legionari* în 1936[767]. Potrivit unui elogiu din noiembrie 1940, țăranul Ilie Giulan „nu era foarte educat", dar şi el s-a alăturat Legiunii după ce a citit literatură legionară[768]. Cînd se adunau în cuiburile lor, legionarii trebuiau să citească cărți şi să le dezbată, iar cărțile erau cele mai confiscate obiecte atunci cînd poliția descindea în casele lor.

Cele mai răspîndite lucrări ale Legiunii erau cele scrise de Codreanu. Cele mai scurte scrieri ale lui erau circularele de unu sau două paragrafe în care răspundea la chestiuni urgente. Acestea erau trimise legionarilor din țară, iar Codreanu se aştepta ca fiecare dintre cei care le primeau să trimită un leu la Bucureşti, ca să acopere costurile de tipar[769]. în iulie 1933, Codreanu a reunit cîteva dintre textele sale anterioare în *Cărticica şefului de cuib,* care a fost retipărită de mai multe ori în anii 1930[770]. Acolo schița baza doctrinei legionare şi explica regulile privind înființarea şi administrarea unui cuib[771]. Următoarea sa tentativă scriitoricească a fost *însemnări,* un jurnal pe care l-a ținut în închisoare în perioada februarie-martie 1934. Conținea fragmente din istoria Legiunii, precum şi reflecții cu privire la alianțele politice, fascismul internațional, zilele şi săptămînile cu noroc sau fără şi valoarea practicilor ascetice precum postul[772]. Acest jurnal n-a fost publicat niciodată, dar Codreanu a inclus fragmente din el în primul volum al memoriilor sale, *Pentru legionari* (1936). Acesta reda cronologia activităților sale politice din 1919 pînă în 1933, intercalate cu extrase din presă şi discuții despre pericolul evreiesc[773]. Prima ediție din *Pentru legionari* a apărut în 10.000 de exemplare, din care 2.500 au fost distribuite gratuit membrilor care nu aveau resurse financiare să şi-o cumpere. Tirajul s-a epuizat într-o săptămînă, iar în septembrie 1936 Codreanu a apelat la Stelian Popescu (1874-1954), redactor-şef la *Universul,* în speranța că acesta avea să-i tipărească volumul pe datorie[774]. In cele din urmă, Popescu i-a oferit o reducere de 100.000 de lei pentru tipărirea a

765 Bucur, *Heroes and Victims,* pp. 49-143.
766 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 115/1939, f. 116.
767 Ion Bozoşan, „Căpitanul", în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* pp. 18-20.
768 Petru Galiş, „Ilie Giulan", *Cuvîntul,* 22 noiembrie 1940.
769 Codreanu, *Circulări,* pp. 43-44.
770 Heinen, Legiunea Arhanghelul Mihail", p. 211.
771 Codreanu, *Cărticica.*
772 Codreanu, *însemnări.*
773 Codreanu, Pentru legionari.
774 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. 200-201, 220; Heinen, *Legiunea Arhanghelul Mihail",* **p.** 263.

încă 10.000 de exemplare, inclusiv o „ediție de lux” care se vindea cu prețul de 180 de lei[775]. In 1938, *Pentru legionari* a fost tradusă în italiană, iar un an mai tîrziu, în germană[776]. Lucrările lui Codreanu erau extrem de populare printre legionari, iar în 1936 liderul Vasile Iaşinschi (1892-1978) a transmis o circulară prin care le solicita tuturor legionarilor să aibă la ei un exemplar din *Cărticica şefului de cuib* atunci cînd fac propagandă[777] [778].

Scrierile lui Codreanu nu erau singurele texte definitorii pentru Legiune. Intr-o şedință din martie 1937, Codreanu explica prioritățile sale în privința materialelor tipărite. Pe lîngă promovarea volumelor *Pentru legionari* şi *Cărticica şefului de cuib,* le-a dat dispoziții adepților săi să distribuie şi două cărți scrise de Ion Moța, fotografii ale legionarilor, un album cu fotografii din taberele de muncă legionare, revistele *însemnări sociologice, Rînduiala* şi *Ideea românească* şi ziarele *Libertatea* şi *CuvîntulArgeşului*[121]. Codreanu voia ca propagandiştii să le ducă aceste publicații legionarilor din zonele izolate, care trebuiau să le cumpere la preț întreg.

Ion Moța şi Vasile Marin au murit în Războiul Civil Spaniol în ianuarie 1937, iar lucrările lor au devenit în scurt timp bestselleruri printre legionari. Cele mai importante texte jurnalistice de după 1922 ale lui Moța au fost reunite într-un volum intitulat *Cranii de lemn* (1937). Preluat dintr-un articol pe care Moța îl scrisese în 1933 pentru a comemora moartea lui VirgilTeodorescu,ucis de poliție, titlul facea referire la modul în care birocrații ascundeau tragedia morților legionarilor, îngropînd craniile fracturate sub mormane de hîrțoage scrise în limbă de lemn. Acest volum conținea abordări tranşante pe teme diverse, de la Liga Națiunilor pînă la creştinătatea ortodoxă, devenind un adevărat manual de ideologie legionară[779].

775 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 9, f. 65, voi. 11, ff. 182-183.

776 Corneliu Zelea Codreanu, *Guardia diferro,* Roma, Torino, SA Casa Editrice Nazionale, 1938; Corneliu Zelea Codreanu, *Eiserne Garde,* Berlin, Brunnen, Willi Bischoff,
1939.

777 ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1935, f. 87.

778 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 9, ff. 332-333.

779 Ion Moța, *Cranii de lemn,* ediția a IV-a, Bucureşti, Editura Mişcării Legionare,
1940.

Epistolele şi articolele lui Moța scrise pe front au fost de asemenea adunate şi publicate cit mai repede cu putință[780]. Vasile Marin (1904-1937) fusese implicat în mişcarea studențească pe durata cit urmase cursurile Facultății de Drept la Bucureşti, la începutul anilor 1920. A studiat sub îndrumarea lui Ion Lugoşianu (1890-1932), avocat şi politician care l-a încurajat să se înscrie în Partidul Național Țărănesc al lui Iuliu Maniu. Marin şi-a scris teza de doctorat pe tema fascismului italian în 1932, portretizînd partidul lui Mussolini ca o forță revoluționară care stabileşte o nouă ordine socială ce va înlocui anarhismul şi individualismul despre care spunea că erau rezultatul unui stil de democrație instituit de Revoluția Franceză[781]. Maniu i-a propus să-l trimită la Roma ca ataşat cultural, dar Marin a refuzat oferta pentru a se alătura Legiunii şi pentru a deveni jurnalist[782]. Primele contacte ale lui Marin cu legionarii au avut loc în 1931, în timpul campaniei electorale din județul Neamț, şi li s-a alăturat în 1933, lucrînd mai întîi la *Cuvîntul* lui Nae Ionescu şi apoi la *Axa,* înainte să-şi lanseze propria gazetă, *Vestitorul* (1934). Marin era foarte respectat în cadrul Legiunii, iar în 1935 Codreanu l-a făcut comandant[783]. Scrierile sale reunite au fost publicate sub titlul *Crez de generație* (1937). Dacă textele lui Moța se axau pe misticismul legionar şi pe naționalism ca fenomen cultural, Marin scria despre economie, democrație şi revoluție din perspectiva unui specialist în politică[784]. împreună, operele celor doi exprimau pozițiile „oficiale" ale Legiunii pe majoritatea temelor de interes pentru ultranaționalişti.

Propaganda

Fotografia reprezenta o altă formă de propagandă deosebit de importantă. *Tabăra de muncă* (1936) al lui Mihail Polihroniade era cel mai complex album de fotografie legionară şi costa 120 de lei. Conținea fotografii şi comentarii succinte de la 43 dintre cele mai importante proiecte de construcții ale Legiunii, pentru a scoate în evidență ceea ce Polihroniade numea „o mare realizare românească şi legionară"[785]. Cel mai adesea, fotografiile şi ilustratele erau vîndute separat, fiind o modalitate de a strînge bani pentru Legiune. în 1934, legionarii vindeau fotografii cu ucigaşii lui Duca, cerînd 20 de lei pe bucată, iar în 1936, pentru a-şi arăta loialitatea față de monarhie, distribuiau o vedere în care apăreau Codreanu, generalul Cantacuzino şi George Clime alături de Regele Carol al II-lea[13]\ Studenții agățau pe pereții căminelor poze ale legionarilor şi nu era ceva deosebit ca poliția să găsească astfel de fotografii în urma raidurilor prin casele legionarilor[786 787]. Printre alte materiale de propagandă se numărau foile volante cu versurile cîntecelor legionare, benzi desenate antisemite sau liste de firme evreieşti. La fel ca majoritatea partidelor politice, legionarii îşi făceau propriile calendare de perete ce cuprindeau sărbătorile religioase, zilele sfinților şi simboluri legionare. Un calendar din 1937 conținea fotografii cu legionarii plecați în Spania şi o imagine cu comunişti trăgînd cu gloanțe într-o statuie a lui Hristos. Nu a fost trimis cenzorilor. Acest calendar special costa 3 lei şi a fost tipărit în 50.000 de exemplare[788].

Afişele electorale erau mai puțin încărcate cu ilustrații şi conțineau de obicei simboluri legionare, o poză a lui Codreanu sau a candidatului local şi un text ce anunța o adunare sau explica punctul de vedere al Legiunii pe o anumită temă. Afişele şi foile volante erau adesea particularizate în funcție de regiune. Intr-o scrisoare adresată lui Nicolae Totu, scrisă în timpul campaniei electorale din noiembrie 1933, Alexandru Hogoş cerea încă o mie de foi volante „tot cu conținutul manifestului ce l-ai redactat pentru județul Ismail", dar cu alte cîteva luări de poziție adăugate dintr-o broşură ce fusese pregătită pentru județul Brăila, incluzînd „pedeapsa cu moartea, revizuirea oamenilor politici, responsabilitatea ministerială cît şi distrugerea Francmasoneriei". Hogoş avea nevoie de acestea urgent şi promitea că va suporta el

780 Ion Moța, *Prezent,* Bucureşti,Tipografia „Bucovina"I.E.Toroutiu, 1937; Ion Moța, *Testamentul lui Ion I. Moța,* Bucureşti, Editura Sînziana, 2007.

781 Vasile Marin, *Fascismul. Organizarea constituțională a statului corporativ italian,* Bucureşti, Serviciul şi Editura Colportajului Legionar, fia., pp. 8-9.

782 Ana Maria Marin, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 39-40, 82.

783 A.M. Marin, *Poveste de dincolo...,* pp. 106-123; Mihail Polihroniade, „Vasile Marin, biografie", *Cuvîntul studențesc,* 12 (1-4), ianuarie-februarie 1937, pp. 28-34.

784 V. Marin, Crez de generație.

785 Polihroniade, *Tabăra de muncă,* p. 1. Pentru alte albume foto legionare, vezi AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 93/1936, fi 200.

786 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 99/1935, f. 37, dosar 93/1936, f. 14.

787 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 12, f. 22; ACNSAS, Fond Penal, dosar 000324, voi. 11, f. 243.

788 ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, f. 382.

cheltuielile[789].

Cărțile, fotografiile şi foile volante legionare erau distribuite chiar de legionari în timpul campaniilor propagandistice, fiind lipite pe garduri şi ziduri de activişti locali[790]. în august 1937, Alexandra Russo şi Pr. Gheorghe Tudorache au fost prinşi distribuind două cărțulii - *Mişcarea legionară şi muncitorimea* a lui Traian Herseni şi *Pentru Christos* a lui Alexandru Cantacuzino - în orăşelul basarabean Orhei[791]. Russo era o latifundiară bogată, care conducea recrutarea studenților în Legiune la Chişinău, iar Tudorache devenise legionar în 1934, pe vremea cînd se pregătea acolo pentru preoție[792]. Nici una dintre cele două cărțulii nu fusese cenzurată, iar Russo şi Tudorache le distribuiau gratuit, în încercarea de a spori influența Legiunii dincolo de Chişinău, în alte oraşe basarabene.

Județul Neamț constituie un exemplu elocvent privind modul în care foile volante ale legionarilor erau tipărite şi distribuite în zonele rurale. Potrivit unei relatări despre un caz de activism legionar scrise de un agent al Siguranței în 1942, poliția a identificat în județ 896 de membri care erau răspîndiți în 14 sate diferite după alegerile parțiale din 1931. In iulie 1932, legionarii din Iaşi au început să trimită prin poştă exemplare din *Pămîntul strămoşesc* şi foi volante create special pentru județul Neamț către activiştii din regiune. După alegerile locale, entuziasmul față de Legiune a intrat în declin, iar pînă în 1933 în Neamț mai rămăseseră 702 membri. Propaganda legionară în zonă a fost mai puțin intensă în 1934, fiind coordonată de un student din reşedința de județ, Piatra Neamț, Ion Herghelegiu, şi de altul din oraşul învecinat, Roznov, Ion Gaucan. în perioada 1931-1935, Herghelegiu a fost cel mai activ propagandist din regiune, organizîndu-i pe muncitorii, țăranii şi liceenii din Piatra Neamț şi din împrejurimi. Herghelegiu a creat Frății de Cruce în oraş în 1931, dar n-a reuşit să pună bazele nici uneia în mediul rural pînă în 1935. El şi alți cîțiva legionari au ajuns în fața justiției în 1936 pentru organizarea ilegală de întruniri, dar au fost achitați. Mai tîrziu în acel an, o echipă de 60 de legionari conduşi de Codreanu a vizitat regiunea pentru a înălța cruci la cimitirul din satul Vînători şi o cruce de piatră în Slobozia şi pentru a încheia construcția unui cămin studențesc la Sihăstria Rarău, în apropiere de satul Crucea. Ion Herghelegiu şi Gheorghe Clime au organizat un marş propagandistic în județul Neamț în octombrie 1937, dar în aprilie 1938 Herghelegiu a fost arestat pentru distribuire ilegală de foi volante. A petrecut în închisoare un an şi cinci luni şi a fost ucis de poliție în 22 septembrie 1939[793].

După arestarea lui Herghelegiu, Constantin Fulger (1911-1941), student la Drept în Iaşi, a preluat responsabilitatea pentru județul Neamț. Era legionar din 1932 şi se folosea de relațiile sale din Iaşi pentru a coordona mişcarea din Piatra Neamț, unde crescuse[794]. Neavînd de lucru, Fulger se baza pe un alt student, Moldoveanu, să-l ajute cît era la Iaşi, în ideea că avea să devină independent financiar atunci cînd „Legiunea va veni la putere"[795]. Moldoveanu distribuia foile volante şi circularele pe raza județului Neamț şi-i scria lui Fulger de fiecare dată cînd trebuia să vină la Iaşi să le ia. Banii necesari călătoriei lui Fulger veneau prin ordin de plată sau direct de la doi liceeni care îi strîngeau de la susținătorii din oraşul apropiat, Tîrgu Buhuşi. Fulger era ajutat de fiul gazdei sale, Gheorghe Crețu, care absolvise un liceu industrial la Bucureşti. Cînd s-a întors de la şcoală, Crețu a adus la Piatra Neamț un şapirograf pe care-l foloseau ca să multiplice foile volante pentru distribuție. Fulger şi Crețu le dădeau o parte din acestea elevilor din Tîrgu Buhuşi, pe unele le expedia Fulger direct altor legionari în oraşele din împrejurimi, iar pe altele le aruncau în curțile anumitor persoane sau pe cele mai aglomerate străzi din Piatra Neamț[796].

Ca şi în cazul editării de ziare şi reviste, pentru distribuirea de afişe sau foi volante era nevoie de cooperarea unei întregi echipe. Pentru producția de foi volante, lideri ca Herghelegiu şi Fulger depindeau de contactele lor din Iaşi; aveau nevoie de propriile aparate pentru multiplicarea lor, de bani de la legionarii locali pentru a le plăti şi de oameni-cheie care să le poată distribui în locurile potrivite. Distribuirea de

789 ACNSAS, Fond Penal, dosar 015671, voi. 1, f. 27.

790 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 257541, voi. 1, ff. 18-20.

791 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014083, voi. 2, f. 14.

792 Pentru Alexandra Russo, vezi Colesnic, *Basarabia necunoscută*, voi. 4, pp. 196-209. Implicarea lui Gheorghe Tudorache în Legiune ca student la Teologie în Chişinău este descrisă în ACNSAS, Fond Penal, dosar 013206, voi. 3, f. 36.

793 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, ff. 161-165,169-170,191-194.

794 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 047321, voi. 2, f. 2, dosar 259143, voi. 1, f. 191.

795 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 262481, voi. 1, f. 6.

796 *Ibidem-,* ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, ff. 293-294.

materiale propagandistice legionare nu era o activitate sigură, iar fiecare etapă a procesului trebuia ținută secretă, chiar şi atunci cînd legionarii se bazau pe sistemul poştal pentru trimiterea materialelor.

Presa simpatizantă

Pe lîngă ziare precum *Pămîntul strămoşesc şi Axa,* legionarii citeau şi cîteva dintre cotidienele ultranaționaliste importante, printre care *Calendarul, Buna Vestire, Porunca vremii* şi *Cuvîntul.* Nici una dintre aceste gazete nu era organ legionar în mod oficial, dar toate publicau ştiri legionare, erau editate şi scrise de legionari şi în unele cazuri erau şi distribuite de Legiune. De exemplu, atunci cînd *Cuvîntul* lui Nae Ionescu a reapărut în ianuarie 1938, nemaifiind tipărit de la asasinarea lui Duca din decembrie 1933, printre colaboratorii şi redactorii gazetei se aflau şi legionari[797]. De îndată ce a apărut primul număr, Codreanu a vizitat redacția *Cuvîntului,* iar Nae Ionescu lua apărarea Legiunii în mod frecvent în editorialele sale de pe prima pagină[798].

Uneori, distribuitorii evrei ezitau să vîndă ziarele ultranaționaliste, care adesea trebuiau să-şi creeze propriile rețele de distribuție prin vînzători mai mărunți, specializați în presa ultranaționalistă[799]. Legionarii erau pragmatici în privința bunei utilizări a resurselor disponibile. îşi păstrau legăturile cu ziarele mai puțin extremiste, iar uneori colaborau cu alți ultranaționalişti. Frații Mirescu lucrau la *Universul* lui Stelian Popescu, unde acționau ca intermediari între Popescu şi Legiune[800]. La fel, legionarul Cezar Giugiovanu lucra la *Tempo* (1933-1941), cotidian specializat în ştiri senzaționale şi exotice, oferind spațiu tipografic egal partidelor din tot spectrul politic. înainte să pornească pe cont propriu, Vasile Canarache (1896-1969) lucrase ca reporter la cotidienele de centru-stînga *Adevărul* şi *Dimineața.* Giugiovanu lucra şi pentru *Monitorul Oficial* (1832-prezent), publicație guvernamentală în care apăreau noile legi şi discursurile parlamentarilor. Dacă la *Tempo* acționase ca intermediar între ziar şi Legiune, la *Monitorul Oficial* Giugiovanu se limita la transmiterea ştirilor de interes către liderii mişcării[801]. în ciuda conflictului continuu dintre Legiune şi LANC, în martie 1935 tipografia Eminescu, deținută de liderul legionar Bartolomeu Livezeanu, a acceptat să tipărească un ziar pentru cuzistul Alexandru Gregorian (1909-1987), intitulat *Studentul naționalist.* In acesta, Gregorian publica articole antilegionare, dar tipografia lui Livezeanu era probabil mai mulțumită să facă afaceri cu un alt ultranaționalist — fie şi rival - decît cu alte tipuri de ziare[802].

De obicei, ultranaționaliştii care nu erau legionari erau simpatizanți ai mişcării, chiar dacă nu voiau să i se alăture. Cotidianul *Porunca vremii* sprijinise în general mişcările ultranaționaliste încă de la lansare, în 1932, iar în 1935 directorul său, Ilie Rădulescu, crea Asociația Ziariştilor Creştini din România, cu sediul la redacția gazetei. Din asociație făceau parte membri LANC şi PNȚ, alături de alți ultranaționalişti, dar unul dintre vicepreşedinții numiți de Rădulescu era legionarul Dragoş Protopopescu,iar alți legionari făceau parte din comitetul de conducere[803]. Cu toate acestea, Codreanu se distanța de ziar în noiembrie 1935, trimițînd o circulară în care explica faptul că, deşi *„Porunca vremii* este o foaie antisemită bună”, jurnaliştii săi erau adepți recenți ai cauzei ultranaționaliste. „De aceea”, scrie Codreanu, „fiți în gardă la fiecare articol, la fiecare cuvînt, pentru că nu este a noastră. (...) Cetiți cu toții *Porunca vremii*, dar nu credeți tot ce se scrie în ea”[804]. Când tirajul pe care-l avea *Porunca vremii* a scăzut, iar poliția a început să-i hărțuiască pe copiii care o vindeau în septembrie 1936, Rădulescu a cerut ajutorul Legiunii[805]. S-a oferit să doteze un cămin cu 30 de paturi, lumină şi căldură pentru legionari dacă ajutau la distribuirea şi vînzarea ziarului. Codreanu a acceptat, formînd două echipe de cîte 15 legionari, una fiind responsabilă de standurile de ziare, iar cealaltă de protejarea copiilor care vindeau ziarul pe stradă[806]. Atunci, ziarul a angajat mai mulți jurnalişti legionari

797 Printre care Petre P. Panaitescu, Pavel Costin Deleanu, Mircea Duțescu, Ioan T. Angelescu şi Ştefan Ionescu.

798 Ornea, *Anii treizeci,* pp. 235-236.

799 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, f. 53; ANIC, Fond DGP, dosar 252/1939, ff. 215-217; Costea, *Presa legionară,* pp. 30-31.

800 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 234303, voi. 2, f. 330.

801 *Ibidem*, f. 333.

802 ANIC, Fond DGP, dosar 107/1935, f. 39; ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008909, voi. 4, ff. 89-92; „Barbariile gardiste”, *Studentul naționalist*, 1 (1), 15 martie 1935, p. 3.

803 ANIC, Fond DGP, dosar 66/1935, ff. 9-10.

804 Codreanu, *Circulari*, pp. 73-74.

805 V. Lovinaru, „Teroarea poliției contra ziarului nostru”, *Porunca vremii,* 5 (521), 24 septembrie 1936.

806 ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, f. 150.

şi a publicat în mod constant ştiri şi editoriale prolegionare pe parcursul anului 1937[807].

în mod similar, la nouă zile după ce *Buna Vestire* (1937-1938, 1940-1941) apărea pentru prima dată în 23 februarie 1937, Codreanu trimitea încă o circulară, explicînd că „acest ziar nu este legionar. Ne este prieten şi-l susținem. N-aş dori însă ca punctele de vedere ale ziarului să poată fi confundate vreodată de către legionari cu puncte de vedere ale Mişcării Legionare"[15']. Codreanu simțea nevoia să clarifice acest aspect, întrucît *Buna Vestire* se promova ca publicație prolegionară. Editorialul primului număr era un elogiu adus „sacrificiului legionar" al lui Ion Moța şi Vasile Marin, iar pe prima pagină a celui de-al doilea număr apărea o fotografie cu legionari dînd onorul la înmormîntare[808 809]. Ziarul era finanțat de economistul Mihail Manoilescu (1891-1950), simpatizant al Legiunii, dar lider al Ligii Național-Corporatiste, care nu era în subordinea lui Codreanu[810]. Codreanu şi Manoilescu colaboraseră încă din 1934, dar Legiunea s-a opus mereu fuziunii propuse de Manoilescu[811]. Totuşi, legionarilor le plăcea *Buna Vestire* şi promovau în paginile sale mai multe dintre cauzele legionare. Directorii *Bunei Vestiri* erau Dragoş Protopopescu (1892-1948) şi Toma Vlădescu (1903-?). Romancier şi profesor de literatură engleză, Protopopescu fusese unul dintre susținătorii cei mai înfocați ai Legiunii la *Calendarul* şi avusese colaborări frecvente cu *Axa.* în 1933, cînd a avut loc asasinatul lui Duca, a fost arestat împreună cu alți legionari şi după aceea a scris un roman bazat pe experiențele sale din închisoare, intitulat *Fortul* 7J[812]. Vlădescu lucrase şi la *Calendarul,* a colaborat ulterior cu Crainic la noul său proiect, *Sfarmă-piatră* (1936-1941), care inițial susținuse Partidul Național-Creştin al lui A.C. Cuza şi Octavian Goga, dar după aceea a devenit un instrument folosit de Crainic pentru promovarea unui nou partid pe care încerca să-l creeze, numit Partidul Muncitoresc Creştin[813]. Vlădescu a plecat de la *Sfarmă-piatră* după ce s-a certat cu Crainic din cauza banilor, dar Codreanu încă privea cu suspiciune vechile sale legături[814]. Popescu şi Vlădescu s-au certat în decembrie 1937 ca urmare a simpatiilor acestuia din urmă pentru Istrate Micescu, care subvenționase ziarul prin Vlădescu. La acel moment, e posibil ca Micescu să-şi fi retras sprijinul financiar pentru *Buna Vestire,* fiindcă imediat după ce Vlădescu îşi dădea demisia din funcția de director, ziarul publica un text prin care lansa o rugăminte către cititorii dispuşi să-i împrumute 500.000 de lei pentru o perioadă de un an[815]. Codreanu nu-l prea simpatiza pe Micescu la acea vreme.

Micescu îi întorsese spatele lui Codreanu după ce studenții legionari l-au ajutat să preia controlul asupra Baroului Ilfov în 1935, făcuse remarci denigratoare la adresa alianțelor electorale încheiate de Codreanu în 1937, iar în decembrie 1937 Codreanu tocmai pierduse un proces de calomnie intentat împotriva lui[816].

Odată ce Protopopescu a preluat controlul la *Buna Vestire*, ziarul a început să capete un ton legionar din ce în ce mai ferm. Virgil Gheorghiu (1916-1992) scrie în memoriile sale despre vizita lui la redacția *Buna Vestire* în 1938, pe vremea cînd era tînăr jurnalist. „In toate redacțiile există acelaşi miros de hîrtie, de cerneală tipografică şi de plumb topit transformat de linotipuri în litere", îşi aminteşte Gheorghiu. „în redacția ziarului *Buna Vestire* nu găsesc nici unul dintre aceste mirosuri. Aici există în schimb un miros foarte puternic de piele. Toată lumea e îmbrăcată în piele. Au mantale, cizme, centurioane şi diagonale din piele. Este uniforma legionarilor."[817] Legionarii nu dominau doar conținutul ziarului, ci îi şi transformaseră cultura într-una care impunea conformarea la codurile legionare de conduită şi vestimentație.

Modalitățile prin care legionarii au pătruns în presa ultranaționalistă sugerează faptul că granițele dintre publicațiile legionare şi cele nonlegionare erau uneori vagi. In cazul gazetelor politice, afilierea

807 Printre legionarii care au lucrat la *Porunca vremii* se numără Ilie Ciutescu, Ion Diaconescu şi Ştefan Ionescu.

808 Codreanu, *Circulari,* p. 128.

809 Dragoş Protopopescu, „Contemporanii lui Isus. . *B u n a Vestire,* 1 (1), 23 februarie 1937, p. 1.

810 Ornea, *Anii treizeci,* p. 275.

811 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 11, ff. 265-266.

812 Anania, *Memorii,* p. 63.

813 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013206, voi. 3, ff. 255-258, 275.

814 Horia Roman, „Reflecții în jurul unei... polemici", *Adevărul,* 29 mai 1937.

815 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008909, voi. 5, f. 1.

816 Istrate N. Micescu, „Pactul de neagresiune Maniu-Codreanu şi procesul de calomnie Codreanu-Micescu", *Țara noastră*, 2 martie 1937; „D. Istrate Micescu ia act de procesul pe care i l-a intentat d. Corneliu Zelea Codreanu", *Curentul* 2 decembrie 1937.

817 Virgil Gheorghiu, *Memorii. Martorul Orei 25,* trad. de Sanda Mihăescu-Cîrsteanu, Bucureşti, 1001 Gramar, 1999, p. 389.

ziarului era vizibilă clar pe prima pagină. Dar acest lucru nu era valabil şi pentru alte publicaţii periodice. *Calendarul* era o gazetă legionară şi, cu toate acestea, directorul ei nu s-a alăturat niciodată vreunui cuib legionar. Codreanu sublinia faptul că *Buna Vestire* nu era un ziar legionar, deşi orientarea sa era întru totul prolegionară. Reviste precum *însemnări sociologice* sau *Ideea românească* păreau publicaţii de sociologie sau literatură, însă erau coordonate de legionari şi distribuite ca exemple de materiale de propagandă legionară. Codreanu avea dificultăţi în a decide care publicaţii erau legionare şi cu toate acestea a fost nevoit să-l abordeze pe publicistul nonlegionar Stelian Popescu, cerîndu-i ajutorul pentru tipărirea unei a doua ediţii a volumului său *Pentru legionari.* Relaţiile complexe formate între legionari şi alţi ultranaţionalişti contribuiau la situarea fermă a Legiunii în contextul activismului ultranaţionalist local, deşi ca stil şi fond aceasta se apropia mai mult de partidele şi mişcările fasciste din Europa. Mai mult, atragerea sprijinului unor intelectuali bine-cunoscuţi şi al cotidienelor importante a întărit în mod semnificativ respectabilitatea legionarilor. De asemenea, a schimbat însăşi Legiunea. Tipărirea mesajului legionar a transformat un grup de bătăuşi antisemiţi într-o mişcare socială respectabilă, cu o ideologie coerentă şi cu poziţii bine articulate pe teme sociale importante. Orice nemulţumiri ar fi avut cu privire la faptul că organizaţia le era condusă de intelectuali bucureşteni, legionarii şi potenţialii activişti citeau şi distribuiau aceste publicaţii şi credeau ce găseau acolo. Totuşi, caracterul situaţional şi uneori contradictoriu al ideologiei legionare sugerează că existenţa propriu-zisă a propagandei tipărite era uneori mai importantă decît conţinutul ei. Nu se cunosc cazuri de legionari de rînd care să pună la îndoială ceva din ceea ce citeau. In schimb, vedeau în broşuri, cărţi şi ziare surse credibile de doctrină şi considerau că e datoria lor să le facă disponibile la o scară cît mai largă.

Piept călit de fier şi sufletul de crin

Chiar şi în vreme ce unii legionari continuau să folosească violenţa de grup, intimidarea şi asasinatul, Codreanu prefera tot mai mult metodele paşnice prin care oferea Legiunii un avantaj moral solid în confruntarea cu principalele partide politice. In contrast puternic cu violenţa practicată la începutul anilor 1930, între 1934 şi 1938 legionarii vorbeau mereu despre cultivarea propriilor persoane, despre educarea concetăţenilor lor şi despre crearea unei noi elite morale. Educaţia legionară, susţineau ei, era elementul-cheie care atrăgea către mişcare „mulţi tineri creştini”[818]. Deşi antisemitismul fusese principala temă a mişcării studenţeşti şi a Ligii lui A.C. Cuza, în timpul Marii Depresiuni propaganda legionară punea accentul pe drepturile muncitorilor, antimasonerie şi antipoliticianism. în anii ce au urmat s-a conturat ideea că legionarii trebuiau să fie oneşti, altruişti şi muncitori, dacă voiau să-i înlocuiască pe liderii corupţi ai României. Unul dintre cele mai populare cîntece ale legiunii era *Imnul tinereţii legionare*, scris în vara anului 1936. Ion Mânzatu, compozitor de profesie, abia se alăturase Legiunii şi, spune el, „mă gîndii a încerca să compun un marş, în spirit mai modern şi simplificat, un elogiu adresat tineretului legionar”[819]. Versurile lui Radu Gyr preamăreau tinereţea, virilitatea şi puterea ca virtuţi care le permiteau legionarilor să modeleze ţărîna şi sîngele strămoşilor într-un pămînt nou, sfînt, creat de Dumnezeu şi de arhanghelul Mihail.

Sfîntă tinereţe legionară,
Cu piept călit de fier şi sufletul de crin,
Iureş ne-nfrînat de primăvară,
Cu fruntea ca un iezer carpatin.
Cu braţele suim în soare Catapetesme pentru veac.
Le zidim din stînci, din foc, din mare,
Şi dîrz le tencuim cu sînge dac.

818 Barbu Sluşanschi, „Şcoala tineretului de azi şi ţelurile ei”, *însemnări sociologice,* 1 (8), 1935, p. 20.
819 Ion Mânzatu, „Imnul tinereţii legionare”, în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* pp. 165-168.

Refren: Garda, Căpitanul Ne preschimbă-n şoimi de fier,
Țara, Căpitanul Şi Arhanghelul din cer[820].

Legionarii folosiseră retorica onoarei şi a purității încă din 1927, cînd opuneau cinismului politic al lui A.C. Cuza inocența lor tinerească. Dar ideea creării de „oameni noi" a structurat discursul şi activismul legionar între 1933 şi 1938. In 1936, Codreanu scria: „Țara aceasta piere din lipsă de *oameni*, nu din lipsă de programe [politice]. Aceasta este părerea noastră. Că deci nu programe trebuie să creăm, ci *oameni*, *oameni noi.* Pentru că aşa cum sînt astăzi oamenii *crescuți de politicianism* şi *infectați* de influența iudaică, vor compromite cele mai strălucite programe". încheia spunînd că „«Legiunea Arhanghelul Mihail» va fi (...) mai mult *o şcoală şi o oaste* decît un partid politic. (...) Tot ce-şi poate imagina mintea noastră mai frumos ca suflet, tot ce poate rodi rasa noastră mai mîndru, mai înalt, mai drept, mai puternic, mai înțelept, mai curat, mai muncitor şi mai viteaz, iată ce trebuie să ne dea şcoala legionară!"[821].

Legionarii au descoperit că promisiunea creării de „oameni noi" avea un ecou puternic în rîndul maselor populare. Datorită propagandei paşnice prin organizarea de evenimente comunitare, marşuri, tabere de muncă şi diverse afaceri, perioada cuprinsă între 1935 şi 1937 a fost una de creştere fără precedent pentru Legiune. In mare parte, această creştere a avut loc doar în 1937. în județul Tighina, de exemplu, în iulie 1937, Legiunea avea 17 cuiburi şi un total de 230 de legionari. Trei luni mai tîrziu, după o campanie riguroasă de propagandă prin sate, numărul a crescut la 60 de cuiburi şi 600 de legionari. în timpul acestei campanii, legionarii au format şi aproximativ 30 de „cuiburi de simpatizanți", cu un total de 340 de persoane[822]. Informațiile compilate de Armin Heinen arată cît de repede s-a extins Legiunea într-o perioadă scurtă (tabelul 6.1).

La alegerile din 20 decembrie 1937, Partidul Totul pentru Țară a obținut 478.378 de voturi (15,58%), devenind al treilea partid ca mărime din țară, după Partidul Național Liberal (PNL) şi Partidul Național Țărănesc (PNȚ)[823]. După cum observă Traian Sandu, rezultatul obținut la aceste alegeri a fost surprinzător de scăzut, dat fiind numărul propagandiştilor legionari. în vreme ce Partidul Național-Creştin al lui Cuza a obținut 12 voturi pentru fiecare membru, Legiunea a obținut doar 1,75 de voturi pentru fiecare legionar[824]. Partidele politice obişnuite puteau să se bazeze pe un număr mare de votanți care erau simpatizanți, dar nu suficient de entuziaşti incit să se alăture partidului. Pînă în 1937, ca organ al unei mişcări sociale, Legiunea reuşise să-i transforme pe majoritatea simpatizanților în membri, oferindu-i astfel o prezență solidă în spațiul public, dar fără să-i garanteze succesul electoral.

Tabelul 6.1. Creşterea numărului de legionari în perioada 1933-1937

DATA	CUIBURI	MEMBRI
Decembrie 1933	3.495	28.000
Mai 1935	4.200	24.000
August 1936		70.000'
Ianuarie 1937	12.000	96.000
Decembrie 1937	34.000	272.000

Sursa: Armin Heinen, ***Legiunea Arhanghelul Mihail". Mişcare socială şi organizație politică,*** trad. de Cornelia Eşianu şi Delia Eşianu, Bucureşti, Humanitas, 2006, p. 357

Notă: Aceste cifre sînt estimări bazate pe mai multe surse. Estimarea cu asterisc pentru august 1936 nu provine de la Heinen, ci dintr-un discurs al Generalului Cantacuzino din august 1936 (ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, f. 81).

Un raport al poliției din octombrie 1935 spunea că „la oraşe propaganda se face prin membri înscrişi în diferite asociații sportive; la țară prin ridicarea de troițe, faceri de şosele, împrejmuirea cimitirelor, (...) ajutorul dat de gardişti țăranilor la cules grînele de pe cîmp, la vie, la facerea casei, ajutîndu-i chiar cu

820 Radu Gyr şi Ion Mânzatu, „Sântă tinerețe", în autor anonim, *Cîntece legionare*, Bucureşti, I.E. Torouțiu, 1940, pp. 37-38.

821 Codreanu, *Pentru legionari*, pp. 285-286.

822 Roth Jelescu, *Şi cerulplîngea,* p. 260.

823 Heinen, Legiunea „Arhanghelul Mihail", p. 466.

824 Traian Sandu, „Der Ertrag der Militanz und der regionale Erfolg der Eisernen Garde. Eine Analyse des Wahlverhaltens und die Folgerungen fur die Theorie", în Armin *Heinen şi Oliver Jens Schmitt (edsInszenierte Gegenmacht von rechts: Die „Legion Erzengel Michael" in Rumänien 1918-1938, Miinchen, Oldenberg Verlag, 2013, p. 177.*

bani”[825]. în anul următor, Vasile Iaşinschi - farmacist din Rădăuți şi lider important al mişcării — a dispus ca legionarii să întocmească şi rapoarte despre regiunile pe care le-au vizitat în timpul campaniilor de propagandă. Scopul era să afle cîți evrei locuiau într-o anumită zonă, dacă existau secte religioase neortodoxe, care era nivelul de şcolarizare disponibil, cu ce se ocupau majoritatea oamenilor şi care erau nevoile materiale ale localnicilor. Dacă în zonă existau şi legionari, propagandiştii trebuiau să întocmească o listă cu membrii cuiburilor şi să ajute la îndoctrinarea lor. Toate acestea urmau să fie făcute în modul cel mai disciplinat cu putință, cu un exemplar din *Cărticica şefului de cuib* la îndemână[826].

Taberele de muncă

Legionarii au susținut importanța autoperfecționării şi a contribuției la progresul social prin instituirea, la mijlocul anilor 1930, a unui sistem vast de tabere de muncă şi tabere de odihnă. Acest sistem de tabere legionare era de dimensiuni fără precedent în întreaga Europă, dar ideea nu era nouă. Serviciul Internațional de Voluntariat organizase tabere similare pe continent la începutul anilor 1920 pentru a contribui la reconstrucția Europei după Primul Război Mondial[827]. In Germania nazistă, tinerii şi adulții mergeau în tabere ca să ajute națiunea prin muncă fizică[828]. Atît în Franța, cît şi în Italia, fasciştii organizau tabere de vacanță pentru tineri, pe care îi învățau despre aptitudinile unui lider şi evidențiau importanța muncii fizice pentru națiune[829]. De partea cealaltă a Canalului Mînecii, Uniunea Britanică a Fasciştilor, condusă de Sir Oswald Mosley, organiza anual tabere de vacanță, unde familiile se relaxau împreună la mare[830]. In România, UNSCR, grupuri de etnici germani şi grupuri de tineri evrei organizau pe perioada verii tabere de muncă voluntară[831]. Odată ce taberele legionare au fost instituite, cuziştii, diverse grupuri de ucenici, precum şi asociații de tineret naționale au început de asemenea să organizeze propriile tabere de muncă[832].Taberele, proiectele caritabile şi activitățile înregimentate reprezentau o trăsătură comună a tuturor grupurilor ultranaționaliste din Europa, ceea ce situa Legiunea Arhanghelul Mihail în curentul fascismului european.

Legionarii ajutaseră prin sate la treburi mărunte în timpul campaniilor electorale din 1931 şi 1932, încercaseră să construiască un dig pe Dunăre la Vişani în 1933, aveau propria fermă la Giuleşti, în județul Ilfov, dar primele tabere de muncă organizate au apărut în vara anului 1934[833]. Taberele de muncă erau legate de
cele două proiecte majore de construcții ale Legiunii pînă la acea dată — Căminul Cultural Creştin din Iaşi şi Casa Verde din Bucureşti. Munca a început mai întîi la Casa Verde, în august 1933, după ce poliția a arestat şi a bătut 300 de legionari care lucrau la digul de la Vişani. Ideea era să se construiască o Casă a Legionarilor Răniți, unde puteau să stea legionarii care aveau de suferit de pe urma activităților lor. Banii au fost strînşi preponderent prin donații mici, dar proiectul a beneficiat şi de susținerea unor sponsori înstăriți. O doamnă Anghel a donat terenul, studentul la Drept Alexandru Cantacuzino a oferit 5.000 de lei pentru a ajuta la începerea construcției, iar arhitectul Ioțu a făcut schița proiectului[1']. Inginerul Virgil Ionescu (1892-1966) a donat tot lemnul necesar pentru construcția unui etaj al clădirii[834 835]. Alții au investit timp şi

825 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160181, f. 394.

826 ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1935, ff. 87-88.

827 Veiga, Istoria Gărzii de Fier, p. 219.

828 Michael Kater, *Hitler Youth,* Cambridge, MA, Harvard University Press, 2004, pp. 13-69; Kiran Klaus Patel, *So/diers ofLabor: Labor Service in Nazi Germany and New Deal America, 1933-1945,* New York, Cambridge University Press, 2005.

829 Laura Downs, „«Each and Every One ofYou Must Become a *Chef>:* Toward a Social Politics of Working-Class Childhood on the Extreme Right in 1930s Franc*c”, Journal of Modern History,* 81 (1), 2009, pp. l-44; Tracy Koon, *Believe, Obey, Fight: Political Socialization of Youth in Fascist Ita/y, 1922-1943,* Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1985, pp. 101-102.

830 Spurr, „Living the Blackshirt Life”, pp. 316-317.

831 N.A., „O tabără studențească la mare”, *Calendarul,* 439,7 august 1933; Nicolae Bogdon, „Progresul taberelor de muncă în Ardeal”, *Calendarul,* 453,24 august 1933; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 14, f. 221.

832 Petriceanu, „Tabăra de muncă a lăncierilor sătmăreni”, *Porunca vremii,* 5 (554), 27 octombrie 1936; ANIC, Fond DGP, dosar 254/1937, f. 16; ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, f. 138; AN - Braşov, Fond Inspectoratul Muncii, dosar 90/1935, f. 37.

833 Pentru ferma de la Giuleşti, vezi ACNSAS, Fond Penal, dosar 014005, voi. 5, ff. 191-192, dosar 011784, voi. 11, ff. 265-266.

834 Al.M. Savonarioia, „Casa Legionarilor Răniți”, *Calendarul,* 1 (480), 24 septembrie 1933, p. 1; „Patronul Gărzii

energie. O echipă de 80 de legionari conduşi de avocatul Victor Silaghi (P-1941) - legionar din 1927, care coordonase grupuri mici de activişti în luptele cu jandarmeria la alegerile din 1933 - a lucrat vreme de trei luni, facînd cărămizi pentru clădire[836]. Vizitatorii au început să apară imediat, iar primele contacte pe care mulți dintre intelectualii de la *Calendarul* şi *Axa* le-au avut cu alți legionari s-au petrecut în timp ce lucrau umăr la umăr pe şantier[837]. Lucrările de construcție s-au derulat cu întreruperi şi în anii următori, iar legionarii au continuat să facă donații pentru Casa Verde intr-un fond special[838]. Femeile legionare găteau şi le serveau masa de prînz muncitorilor voluntari în fiecare zi[839]. Au amenajat o grădină de zarzavat, iar acoperişul l-au montat în 1936, astfel că „Palatul Legionar" a fost gata în cele din urmă în septembrie 1937[840]. Astfel de proiecte le ofereau observatorilor simpatizanți oportunitatea de a cunoaşte Legiunea, iar în 1937 un student la Drept din Italia, Lorenzo Baracchi Tua, a venit în România ca reprezentant al Frontului Antibolşevic (UMON). Tua a lucrat pe un şantier de la sediul central al legionarilor de pe strada Gutenberg, după care a scris o carte în care îi lăuda pe Codreanu şi Legiunea[841].

Taberele organizate au început în 1934. Codreanu conducea cea mai mare tabără de muncă în Munții Rarău, iar Mihail Stelescu organiza o tabără de odihnă - numită de asemenea şi tabără sportivă - la mare[842]. Intre 1935 şi 1936, cînd legionarii se înrolau cu sutele, dacă nu cu miile, în munca de pe şantiere,

---

de Fier", *Calendarul,* 1 (520), 10 noiembrie 1933.

835 „Săptămîna contribuțiilor legionare", *Calendarul,* 2 (512), 1 noiembrie 1933, p. 3.

836 Polihroniade, *Tabăra de muncă,* p. 7. Pentru Victor Silaghi, vezi „La moartea lui Victor Silaghi", *Axa,* 10 (64), 23 ianuarie 1941, p. 7; Fănică Anastăsescu, „Comandantul Legionar Victor Silaghi", *Cuvintul,* 18 (98), 23 ianuarie 1941.

837 „Casa Legionarilor Răniți", *Axa,* 1 (19), 1 octombrie 1933.

838 „Pentru Casa Verde", *Porunca vremii,* 5 (531), 4 octombrie 1936.

839 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, f. 291.

840 Polihroniade, *Tabăra de muncă,* p. 11.

841 Tua, Garda de Fier.

842 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000160, voi. 9, ff. 45-50.

numărul taberelor a crescut foarte mult[843]. Diferența dintre șantierele acestea si
> > >
proiectele anterioare era că, din 1934, construcția de clădiri nu mai era principalul motiv pentru care legionarii organizau tabere de muncă. După cum se explică într-un articol apărut în *Libertatea* în aprilie 1936, taberele de muncă erau școli pentru formarea caracterului legionar:

Oastea aceasta legionară nu-și face reclamă în gura mare, nu zbiară la toate colțurile de uliță, nu făgăduiește nimănui marea și sarea, ci muncește în tăcere la zidirea unei vieți noi. Această nouă viață va trebui să fie alcătuită și condusă de oameni noi, care să nu caute bogăția și aurul stors din vlaga muncitorului, ci să fie obișnuită a trăi numai din muncă, aspru și cu cumpătare. De aceea Căpitanul legionarilor a umplut țara cu tabere de muncă unde se zidesc biserici, se fac case la oameni săraci, se fac lucruri de folos obștesc. Pentru că muncind astfel aici, din greu, cărturarii și orășenii, viitorii conducători ai țării legionare, ei să se obișnuiască cu o altă viață, aspră și grea, și să nu mai dorească o viață de belșug făcută cu hoție[844].

Proiectele de construcție erau un produs secundar bine-venit al sistemului creat de tabere, însă principalul obiectiv al taberelor de muncă era modelarea acelor eroi legionari ilustrați în cîntecele și în desenele mișcării. In contrast cu reputația lor privind violența și terorismul de la începutul anilor 1930, legionarii foloseau acum taberele pentru a prezenta Legiunea ca pe o mișcare „constructivă" ce contribuia la renașterea națională[845]. Cît voluntarii lucrau, propagandiștii obișnuiau să le vorbească trecătorilor, explicîndu-le cum proiectul corespundea ideologiei legionare[846]. De fiecare dată cînd o tabără de muncă se suprapunea cu o sărbătoare națională, legionarii se foloseau de acest prilej pentru a organiza evenimente festive pentru localnici[847]. După ce au construit un cămin cultural în satul Lazu din județul Alba, legionarii au organizat un bal și au pus în scenă *Vremuri de restriște* a lui Corneliu Georgescu, o piesă despre corupția statului, trădarea evreiască și eroismul mișcării antisemite[848]. în alte locuri, construcțiile erau urmate de spectacole de cor pe care legionarii le organizau pentru localnici[849]. Horia Sima, succesorul lui Codreanu la conducerea Legiunii, scrie în *Istoria* sa că ședințele din tabăra de muncă legionară de la Carmen Sylva „se terminau cu cîntece, un cor de sute de voci: cîntece triste, cîntece eroice, cîntece evocînd gloriile strămoșești, cîntece care păreau a-i transfigura"[850].

în studiul său aprofundat asupra unei tabere de muncă din Munții Rarău, în Bucovina - una dintre cele patru tabere organizate în 1934 -, Valentin Săndulescu arată cît de mult efort depuneau legionarii în activitățile care nu aveau legătură directă cu proiectul de construcție. Ziua începea cu ceai la ora 6:00 dimineața, după care urmau două ore de exerciții de grup și munca la ceea ce avea să devină o casă de vară pentru studenții legionari. Mîncarea era puțină, programul zilnic riguros, iar o dată pe săptămînă legionarii urcau pe munte desculți, ca parte a unui exercițiu de antrenament. Seara, Codreanu li se adresa celor aproximativ 100 de oameni prezenți, ținînd discursuri despre politica legionară, trădare și diferențele dintre Legiune și alte partide politice[851]. în momentele de relaxare, legionarii mergeau la sihăstria din apropiere pentru a se ruga și pentru a socializa cu localnicii[852]. Un program similar avea și cea mai mare tabără de muncă de lîngă stațiunea Carmen Sylva de la Marea Neagră - astăzi cunoscută drept Eforie Sud. Aici, sute de legionari au lucrat vreme de două veri pentru a construi un camping mare, inclusiv mai multe clădiri din piatră, bucătării, pivnițe, drumuri, fîntîni, canale de scurgere, grădini cu flori, mese de picnic și un coteț de

---

843 Plecînd de la un raport din *însemnări sociologice* din octombrie 1936, Armin Heinen scrie că „numărul taberelor de muncă a crescut de la 4, în 1934, la 50, în 1936, în acel an existînd alte 500 de șantiere mai mici". Heinen, *Legiunea ArhanghelulMihail",* p. 261. Cînd Rebecca Haynes spune că în 1936 „existau 71 de tabere în întreaga țară, precum și mii de șantiere micuțe în toată România", se sprijină pe istoria Legiunii scrisă de Horia Sima - o sursă mai tîrzie și mai credibilă. Rebecca Haynes, „Work Camps, Commerce, and the Education of the «New Man» in the Romanian Legionary Movement", *HistoricalJournal,* 51 (4), 2008, p. 947.

844 „Tace și muncește la temeliile unei vieți noi", *Libertatea,* 33 (1), 5 aprilie 1936, p. 4.

845 Valentin Săndulescu, „«Taming the Body»: Preliminary Considerations Concerning the Legionary Work Camps System (1933-1937)", *Historical Yearbook,* 5, 2008, p. 87.

846 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, f. 228.

847 Ion Țurcan, „Tabere și șantiere", *însemnări sociologice,* 2 (9), 1936, p. 16.

848 ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, ff. 111-112.

849 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, f. 290.

850 Horia Sima, *Histoire du mouvement legionnaire,* Rio de Janeiro, Editura Dacia, 1972, p. 248.

851 Săndulescu, „Revolutionizing Romania", pp. 153-158.

852 Nicolae Nicu Păun, Un soldat pe baricada idealului legionar: „Audiatur et altera pars", Brașov, f.e., f.a., p. 118.

păsări[853].

Un ofițer de poliție care a urmărit tabăra în 1936 scria:

Trezirea e la 6.00, după care Codreanu primeşte raportul [de dimineață]; se dă comanda să se rupă rîndurile, iar legionarii îşi încep activitățile. Unii fac muncă fizică, alții pregătire militară, continuînd aşa pînă la 11.30, cînd e momentul pentru [un alt] raport şi pentru masa de prînz. Antrenamentul militar are loc dimineața, de trei ori pe săptămînă. (...) Munca fizică şi educația teoretică continuă în celelalte zile, încheindu-se la sfîrşitul zilei cu un raport în fața lui Zelea în ținută şi disciplină ireproşabile. Din cînd în cînd se mai ține şi cîte o sărbătoare națională, la care asistă mulțimi de turişti din stațiune"[854].

Ilustrația 6.1. *Legionari în tabăra de muncă de la Carmen Sylva. Mihail Polihroniade,* ***Tabăra de muncă,*** *Bucureşti, Tipografia Ziarului Universul, 1936, p. 34*

Se pare că instrucția militară era o trăsătură comună a taberelor de muncă[855]. Legionarii care construiau un drum spre mănăstirea Arnota din județul Vîlcea în 1935 şi 1936 depozitau la mănăstire arme de foc şi pe durata taberei exersau trasul la țintă[856]. In 1936, un legionar s-a împuşcat în braț în tabăra de muncă de la Carmen Sylva[857].

Taberele de muncă le ofereau oamenilor care locuiau în apropiere prilejul să contribuie la proiectele legionare. Femeile găteau pentru tabără; mîncarea de la Carmen Sylva era furnizată de grupuri de legionari din 14 oraşe diferite[858]. Şi țăranii din împrejurimi le ofereau hrană legionarilor[859]. O parte din mîncarea de la Carmen Sylva era vîndută turiştilor la prețuri mici, încurajînd tot mai mulți oameni să viziteze tabăra şi să vadă ce realizaseră legionarii[860]. Numai în 1935 legionarii au strîns 73.000 de lei din vînzarea de mîncare şi din donațiile făcute de vizitatori în tabăra de la Carmen Sylva[861]. Cantitatea de hrană de care dispuneau taberele legionare varia considerabil şi, cîteodată, pentru cei de acolo era un miracol să aibă ceva de mîncare. Scriind despre tabăra de muncă de la Nicoreşti, județul Tecuci, din 1935, Vasile Popa susținea că, atunci „cînd ajungeam la terminarea proviziilor, Dumnezeu nu ne lăsa, ci tocmai atunci cîte un om *cu inimă bună* venea să-şi dea darul şi sufletul pe masa săracă a taberei noastre"[862]. Potrivit lui Popa, țăranii din satele învecinate veneau în timpul nopții, ca să nu fie văzuți de jandarmi, şi le aduceau legionarilor faină, pui, fasole, cartofi, brînză şi alte alimente, ca să poată lucra în continuare. Adesea, țăranii se ofereau să ajute şi ei la munca de construcție[863]. Ocazional, meseriaşi şomeri găseau slujbe plătite pe şantierele legionarilor, dar asta se întâmpla rar[864]. In Bistrița, consiliul local îi susținea aşa de mult pe legionari, încît le-a dăruit o bucată de teren într-un parc din oraş ca să construiască o troiță[865].

Localnicii nu erau întotdeauna ospitalieri cu legionarii. In 1934, Codreanu a întîmpinat dificultăți în cumpărarea unui teren pe care să construiască, întmcît proprietarii unei stațiuni turistice din apropiere se temeau că prezența prea multor legionari în zonă avea să dăuneze turismului[866]. Doi ani mai tîrziu, ziarul *Libertatea* relata două incidente în care nişte localnici vandali au tăiat crucile din lemn ridicate de legionari. In unul dintre cazuri, vandalii au fost arestați, iar autorul s-a dovedit a fi băiatul primarului național-liberal din sat[867][868]. Însă majoritatea relatărilor despre taberele legionare dau de înțeles că vizitatorii şi localnicii

853Haynes, „Work Camps", 959.

854 ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, ff. 181-182. *Cf.* programele detaliate din George Macrin, „O nouă şcoală românească: Taberele de muncă", *însemnări sociologice,* 1 (4), 1935, p. 19, şi Țurcan, „Tabere şi şantiere", pp. 12-13.

855 Legionarii mai practicau trasul la țintă şi cu alte ocazii. I.C. Crişan, „Amintiri despre Corneliu Zelea Codreanu", în Stănescu (ed.), *Cornelia Zelea Codreanu,* p. 59; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 13, f. 68.

856 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 260639, voi. 1, f. 302.

857 ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, ff. 4-5.

858 Marin, *Poveste de dincolo...,* p. 124; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 184933, voi. 1, f. 189; Codreanu, *Circulari,* pp. 44-45.

859 ANIC, Fond DGP, dosar 4/1936, ff. 105-107.

860 Păun, *Un soldat pe baricadă,* pp. 138-139.

861 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. 443-444.

862 Vasile Popa, „Tabăra din Nicoreşti", *Brațul de fier,* 1 (7), decembrie 1935, p. 3.

863 ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, ff. 151-152.

864 ANIC, Fond DGP, dosar 252/1939, ff. 318-319; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 12, f. 215.

865 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 11, f. 230.

866 *Ibidem,* voi. 2, f. 195.

867 „Sfinte cruci batjocorite şi tăiate cu securea de către slujitorii Diavolului", *Libertatea,* 33 (3), 26 aprilie 1936, p.

considerau bine-venită munca desfăşurată de legionari, iar semnalul de alarmă tras de *Libertatea* în privinţa vandalizării monumentelor comemorative ridicate de membrii mişcării sugerează de asemenea faptul că celor mai mulţi oameni din sat le plăcea să aibă crucile acolo.

Profitînd de organizaţia lor extinsă la nivel naţional, legionarii au putut să-i implice şi pe nonlegionarii din celălalt capăt al ţării în taberele lor de muncă. In 1936, legionarii au invitat în tabăra de la Carmen Sylva 50 de copii cu vîrste cuprinse între 7 şi 17 ani, provenind din familii de mineri, care urmau să fie hrăniţi şi îngrijiţi toată vara de studente[61]. La Casa Verde, în Bucureşti, legionarii Nicoleta Nicolescu şi Bartolomeu Livezeanu au „adoptat” 70 de orfani. Nicolescu i-a plasat într-o casă comună legionară şi le-a spus că, „de-acum înainte, eu sînt mama voastră”[869]. Cînd au crescut, acestor copii li s-au oferit slujbe în restaurantele şi cooperativele legionare.

Legionarii se amestecau şi cu cei din afara mişcării, prin intermediul botezurilor şi nunţilor la taberele de vară. In august 1936, Codreanu a botezat un copil în tabăra de muncă de la Carmen Sylva. Copilul a primit numele Mihai, probabil în cinstea Legiunii Arhanghelul Mihail[870]. Şi generalul Cantacuzino a fost naş pentru copiii ţăranilor săraci care au fost botezaţi în diverse tabere legionare din zonele rurale[871]. în taberele de muncă aveau loc şi nunţi, departe de casele părinteşti ale mirilor, dar în prezenţa prietenilor legionari[872]. Legionarii vedeau în astfel de evenimente nu doar o ocazie de a crea legături mai strînse cu comunitatea, ci şi o oportunitate pentru propagandă[873]. E tentantă interpretarea acestor nunţi ca un exemplu prin care partidul controlează legăturile de familie, dar ar fi o viziune eronată asupra importanţei pe care o aveau pentru mişcarea legionară familiile-nucleu. Legionarii recrutau mult din rîndul propriilor familii şi se bazau pe acestea pentru sprijin material în perioadele dificile. Succesul Legiunii stătea în abilitatea sa de a avea acces la relaţii de rudenie preexistente, susţinîndu-le şi integrîndu-le ca elemente aproape naturale ale mişcării. Legionarii nu au înlocuit familia cu partidul, ci au făcut familia fascistă.

Pe măsură ce Legiunea se dezvolta, genera propriul univers social; încorpora evenimente tradiţionale importante, precum nunţile, organiza activităţi de relaxare şi compunea propriile cîntece şi propriul folclor. Pe parcursul anului 1936, Codreanu a transmis circulare în care le dicta adepţilor săi cum să-şi petreacă vacanţele[874]. Cei mai mulţi trebuiau să se alăture taberelor de muncă pentru perioade lungi, iar în restul timpului să facă propagandă pentru Legiune. Un raport al poliţiei din august 1936 confirma că „aproape toţi studenţii aromâni din capitală sînt plecaţi în coloniile şi taberele de muncă din diverse locuri”[875]. In acea vară, probabil acelaşi lucru putea fi spus despre majoritatea studenţilor legionari. Taberele de muncă precum Carmen Sylva erau minuţios organizate, participanţilor cerîndu-li-se să se înregistreze dinainte, în timp ce altele erau proiecte ad-hoc organizate de legionari în localităţile lor[876]. Unii parcurgeau distanţe lungi ca să participe la tabere. în 1936, trei legionari din judeţul Orhei au mărşăluit 480 de kilometri vreme de opt zile ca să ajungă la tabăra de la Carmen Sylva[877].

Mai mulţi preoţi profitau de pe urma taberelor de muncă pentru a-şi construi biserici. Părintele Teofil Băliban, care a candidat din partea Legiunii la alegerile din 1937, le spunea anchetatorilor Securităţii în 1948 că iniţial i-a abordat pe legionari pentru că avea nevoie de ajutorul lor ca să construiască o biserică[878]. Cererea sa de finanţare fusese refuzată atît de consiliul local, cît şi de autorităţile bisericeşti, aşa că a apelat la legionari. Băliban pretinde că a avut îndoieli, dată fiind violenţa Legiunii, dar că era dispus să treacă peste

---

4.

868 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. 251-252; ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, ff. 4-5.

869 Ilie Tudor, *Un an lingă Căpitan*, Bucureşti, Sînziana, 2007, pp. 24, 45-47; Codreanu, *Circulări,* p. 141.

870 ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, ff. 4-5.

871 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 11, ff. 218-237.

872 Polihroniade, *Tabăra de muncă*, p. 51; Coman, *Amintiri legionare*, voi. 4, în AN — Cluj, Fond Personal Vasile Coman, dosar 4/1980, f. 100.

873 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 12, f. 19.

874 ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1935, ff. 68, 92.

875 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, f. 252.

876 Pentru organizarea de la Carmen Sylva, vezi *ibidem,* f. 276. Pentru proiecte mult mai mărunte, vezi „O fintînă legionară”, *Libertatea*, 33 (2), 12 aprilie 1936, p. 1; ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, ff. 92,151.

877 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. 65-67.

878 Pentru candidatura părintelui Băliban, vezi USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 859, f. 195.

asta ca să-şi vadă construită biserica[879]. Şi părintele Ştefan Palaghiță a reuşit să-i convingă pe legionari să contribuie la construirea bisericii sale în cartierul bucureştean Pantelimon, iar după ce aceasta a fost gata, a ținut o ceremonie religioasă pentru binecuvîntarea lăcaşului de cult în fața unui grup mare de legionari[880]. în satul Ştefan cel Mare din județul Romanați, preotul Ştefan Smărăndescu a organizat propria tabără de muncă, mobilizîndu-i pe legionarii din zonă să construiască un cămin cultural şi o casă parohială pentru el[881]. Preoții care erau mai puțin implicați în activismul legionar participau la slujbe de sfințire a troițelor, bisericilor, căminelor culturale şi taberelor de muncă din parohiile lor, adesea ținînd predici prolegionare, în acord cu natura evenimentului[882].

Deşi legionarii vorbeau adesea despre natura caritabilă a taberelor de muncă, multe dintre proiectele lor de construcții îi ajutau pe ei mai mult decît pe oricine altcineva. Casa de la Rarău, de exemplu, le era rezervată numai legionarilor, cum era şi Casa Verde din Bucureşti. Legionarii au reconstruit casa lui George Cosma din Gura Humorului, județul Suceava, după ce arsese, dar au făcut acest lucru pentru ca ulterior s-o folosească la adunările legionare[883]. La fel, multe dintre troițele şi monumentele ridicate în timpul taberelor de vară cinsteau martiri legionari în loc să-i ajute pe localnici[884]. Legionarii botezau multe dintre fîntînile pe care le construiau după numele eroilor mişcării[885]. în memoriile sale, Nicu Iancu relatează o poveste edificatoare despre o fîntînă din satul Sadu, județul Sibiu. El spune că, după ce au terminat fîntîna, legionarii au atîrnat o icoană a arhanghelului Mihail, dar jandarmii au confiscat-o pentru că era un simbol politic. în mod

879 ACNSAS, Fond Penal, dosar 490, voi. 1, f. 85.
880 ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1936, ff. 93-94.
881 *Ibidem,* f. 92.
882 *Ibidem,* ff. 93,110-112,119; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160181, f. 393.
883 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, f. 290.
884 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 257488, f. 32; dosar 234687, voi. 3, ff. 56-57; Polihroniade, *Tabăra de muncă,* pp. 47, 60.
885 Polihroniade, *Tabăra de muncă,* pp. 16, 53.

miraculos, fîntîna a secat imediat. Apa n-a mai curs pînă cînd jandarmii nu au înlocuit icoana, la cererea insistentă a sătenilor[886]. Povestea lui Iancu sugerează faptul că proiectul a rămas fără nici o valoare după ce icoana reprezentînd Legiunea a fost îndepărtată. Taberele de muncă legionare aduceau contribuții valoroase în multe sate, dar scopul lor principal era glorificarea Legiunii. De la conversațiile ideologice la ceas de seară la simbolurile ridicate de legionari, publicitatea şi valoarea educațională a taberelor depăşeau de multe ori obiectivele caritabile care ar fi putut fi atinse.

Cooperativele şi restaurantele

Pe lîngă taberele de muncă, legionarii deschideau şi restaurante, cooperative şi magazine de specialitate. Omul de afaceri Constantin Cristescu (1900-?) s-a alăturat Legiunii pentru că a fost impresionat de aceste activități comerciale, care, spune el, „urmăreau socializarea totală pentru a da celor asupriți un standard de viată mai bun si creat ca unui om cinstit”[887]. Cel mai des întîlnite erau coo- perativele, de unde oamenii puteau cumpăra o gamă largă de produse la prețuri mici. Prima cooperativă a fost deschisă la Bucureşti, în septembrie 1935, lîngă sediul legionarilor de pe strada Gutenberg[888]. Totul era extrem de ieftin pentru a atrage clienții şi pentru a sugera că prețurile la magazinele deținute de evrei erau umflate în mod nejustificat[889]. Cînd legionarii au organizat un tîrg special de fructe în noiembrie 1937, au susținut că oferiseră producătorilor prețuri mai mari pe fructe şi că le vindeau mai ieftin decît competitorii lor[890]. După cum explica Zelea Codreanu, „comerțul legionar înseamnă o fază nouă în istoria comerțului pîngărit de spiritul jidovesc: el se numeşte *comerțul creştin*, bazat pe iubirea de oameni, nu pe furarea lor, *comerțul bazat pe onoare*”[891]. Codreanu vorbea despre autoperfecționare şi despre munca de sacrificiu pentru a-i încuraja pe voluntarii săi, dar folosea limbajul antisemitismului economic atunci cînd explica importanța comerțului legionar în general. Spunea: „Calea Victoriei şi str. Lipscani, locuri de glorie pentru trecutul comerțului românesc, sînt astăzi în mina jidanilor. Dacă a mai rămas unul sau două magazine româneşti. (...) Legionarul vine în sprijinul comerțului românesc şi de data aceasta. Legionarul are în ele tot ce-i trebuie pentru a învinge şi va învinge comerțul jidovesc, întronînd în țara românească comerț românesc”[892]. Legionarii şi-au extins afacerile şi în industria lemnului, deschizînd un depozit de cherestea la Bucureşti, chiar lingă două deținute de evrei, ca să-i falimenteze. De asemenea, cumpărau textile de la o fabrică din Sibiu şi le vindeau intr-un sector din Bucureşti cunoscut pentru magazinele sale de textile deținute de evrei[893]. Chioşcurile legionarilor vindeau ziare, reviste şi țigări, facînd repede profit pentru mişcare, dar în acelaşi timp ajutînd la distribuirea materialelor legionare de propagandă[894]. Cîțiva lideri legionari dezaprobau fumatul, dar asta nu îi împiedica să vîndă țigări[895]. Legionarii îi încurajau pe români să cumpere de la ei din datorie patriotică, sugerînd că, „altfel, banul tău merge pentru pîinea străinului şi pentru lupta lui în contra nației tale”[896].

Pe lîngă cooperative, chioşcuri şi alte afaceri, legionarii aveau şi propriile restaurante. Cantina taberei de muncă de la Carmen Sylva era un model pentru restaurantele legionare, care s-au răspîndit treptat în toată țara. Primul a fost deschis lîngă cooperativa legionară de pe strada Gutenberg, la Bucureşti[897]. Pereții erau decorați cu poze ale lui Codreanu, Ion Moța şi Vasile Marin, iar mîncarea era servită de studente legionare[898]. Munca la restaurant ocupa mult din timpul liber al voluntarilor. în 1955, Maria Iordache (1914-1963) le povestea anchetatorilor Securității că, la mijlocul anilor 1930, cînd s-a oferit să lucreze voluntar într-unul din restaurantele legionare, „lucram noaptea în bucătărie împreună cu alte studente, iar în timpul

886 Iancu, *Sub steagul,* pp. 131-133.
887 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014005, voi. 1, ff. 207-208.
888 Codreanu, *Circulări,* pp. 54-57, 88.
889 Lista cu prețurile produselor vîndute la o cooperativă se găseşte în ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, f. 242.
890 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, f. 101.
891 „Căpitanul despre economia legionară”, *Cuvîntul,* 17 (1), 14 octombrie 1940.
892 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, f. 16.
893 *Ibidem,* ff. 187-188.
894 Roth Jelescu, *Şi cerulplîngea,* p. 260; Costea, *Presa legionară,* pp. 30-31.
895 Anania, *Memorii,* p. 17; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. *12-1A.*
896 Codreanu, *Circulari,* p. 88.
897 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 11, f. 9; Codreanu, *Circulari,* pp. 58-61.
898 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, f. 291.

zilei mergeam la ore"[899]. Reclamele evidențiau faptul că în restaurante lucrau împreună oameni din diverse grupuri sociale şi că personalul era format din voluntari neremunerați[900]. Foşti legionari îşi aminteau mirarea de pe fețele clienților cînd vedeau că supa le era servită de avocați care refuzau să primească bacşiş[901]. Servirea unor clienți dintr-o clasă socială inferioară trebuie să fi fost neplăcută şi pentru unii dintre avocați, facînd din această activitate un puternic exercițiu de formare a caracterului legionar.

In august 1937, Codreanu a anunțat că „va organiza cooperative de consum pe lîngă fiecare organizație județeană a partidului TPT; de asemeni va deschide o vinărie în Bucureşti pe Cal. Griviței şi un restaurant legionar la Sinaia"[902]. Două luni mai tîrziu, cînd s-a deschis, „crama" includea un restaurant, un magazin care vindea ceai, cafea şi mirodenii şi o bodegă[86]. Unele dintre aceste restaurante erau plasate intenționat lingă fabrici, pentru a-i atrage pe muncitori către mişcare[87]. Un restaurant deschis lingă Atelierele Grivița, în Bucureşti, avea pierderi de 50%, pentru că valoarea sa din punct de vedere propagandistic era mai importantă decît orice profit ar fi putut să obțină[88]. Legionarii nu beneficiau de reduceri speciale, dar prețurile erau şi aşa foarte convenabile[89].

Donaţia ca sacrificiu

»

~»90 munca

In octombrie 1936, scriindu-le cuiburilor inactive din satele dimprejurul oraşului basarabean Orhei, Alexandra Russo (1892-1941), şefa Legiunii din județul Orhei, îşi mustra legionarii pentru că nu îşi trimiteau rapoartele şi cotizațiile regulat. „De cotizații avem nevoie pentru a putea avea sediul la Orhei cu ziarele legionare", scria ea. „Ca să scoatem material, cotizația este prima jertfa." Cîteva rînduri mai jos, Russo explica faptul că „Legiunea trebuie să formeze un om nou, punctual, corect şi gata de jertfa pentru poporul lui şi pentru legiune. Prin ce omul poate face dovadă de punctualitate şi jertfa? Prin şedințe şi rapoarte, prin cotizații şi

O organizație mare costă, aşa că legionarii trebuiau să sacrifice şi timp, şi bani. Unii lucrau o săptămînă sau zece zile şi apoi donau banii cîştigați Legiunii. Alții organizau baluri de colectare de fonduri sau mergeau din uşă în uşă ca să strîngă bani[91]. Cînd legionarii aveau nevoie de sume mari de bani, ca să-i cumpere lui Codreanu maşină sau să trimită o echipă să lupte în Războiul Civil din Spania, lansau apeluri speciale către membri[92]. La un moment dat, în 1937, Legiunea a împrumutat bani de la membrii săi, practicînd o dobîndă care avantaja mai curînd organizația decît pe cei care o împrumutaseră[93]. Simpatizanții care nu puteau

86. *Ibidem,* f. 172.
87. Veiga, *Istoria Gărzii de Fier*, pp. 225-226.
88. ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, ff. 187-188.
89. Dumitru Funda, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 93-95. Prețurile de la restaurant pot fi găsite în ANIC, Fond DGP, dosar 254/1937, £**5**.
90. ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. 74-75.
91. Roth Jelescu, *Şi cerulplîngea,* p. 261; Viorica Nicolenco*, Extrema dreaptă in Basarabia,* Chişinău, Civitas, 1999, pp. 93-94; ACNSAS, Fond Penal, dosar 014005, voi. 1, ff. 85-88.
92. Pentru apelul de a strînge bani pentru maşina lui Codreanu, vezi „Pentru automobilul Căpitanului", *Libertatea,* 33 (27), 11 octombrie 1936, p. 3. Despre campania de colectare a banilor pentru expediția din Spania, vezi în AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 93/1936, f. 311.
93. USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 861, f. 34; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 13, f. 103.

deveni legionari pentru că aveau slujbe la stat care le interziceau să facă parte dintr-un partid politic puteau să se înscrie în „Comitetul de 100", singura condiție fiind să doneze lunar cîte 100 de lei pentru Legiune[903]. Una dintre cele mai ingenioase metode de a face rost de bani era „Bătălia fierului vechi" pe care Codreanu a lansat-o în septembrie 1937. Legionarii au deschis lîngă sediul lor de pe strada Gutenberg un depozit de fier vechi, iar Codreanu le-a cerut legionarilor din țară să colecteze metalul[904]. In circularele sale le explica

899 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000160, voi. 3, ff. 186-195, 244.
900 ANIC, Fond DGP, dosar 254/1937, f. 5.
901 Tudor, *Un an lîngă Căpitan,* pp. 33-37.
902 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, f. 209.
903 Roth Jelescu, *Şi cerulplîngea,* p. 261.
904 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 234687, voi. 1, f. 6.

amănunţit care metale erau cele mai valoroase şi cum trebuiau sortate[905]. Codreanu li se adresa în special copiilor cu vîrste între 5 şi 17 ani, premiindu-i cu cărţi, fotografii şi culegeri de cîntece legionare pe cei care colectau cele mai mari cantităţi de fier vechi[906]. La acea vreme, fierul vechi se vindea cu 3 lei kilogramul şi Codreanu a început chiar să cumpere de la nişte fabrici, pentru ca Legiunea să-l poată revinde şi să cîştige bani[907]. Pînă la sfîrşitul lunii ianuarie 1938, legionarii colectaseră 100 de vagoane de fier vechi, pe care l-au vîndut cu aproximativ 500.000 de lei[908]. Fierul vechi s-a dovedit a fi o metodă foarte eficientă de a obţine bani, iar legionarii au continuat colectarea şi în prima jumătate a anului 1938[909].

Cel mai frecvent, legionarii donau o parte din veniturile lor în mod regulat, acestea fiind cotizaţiile despre care vorbea Russo. Sumele variau considerabil. Un raport al poliţiei menţiona că istoricul Petre P. Panaitescu dădea cîte 500 de lei la fiecare şedinţă de cuib, dar majoritatea legionarilor nu se apropiau de o astfel de sumă[910]. Liderii regionali clasificau cuiburile aflate sub conducerea lor în funcţie de numărul şedinţelor ţinute, de proiectele în care erau implicate şi de sumele rezultate din cotizaţii. Rapoartele care clasificau cuiburile oferă informaţii deosebit de utile despre cît de mult sacrificau legionarii pentru contribuţia financiară. In februarie 1937, trei cetăţui din oraşul Tîrgu Neamţ au avut fiecare cîte trei şedinţe şi au strîns 1.017 lei de la cele 687 de femei care au participat - o medie de 1,48 lei de persoană[911]. In acea lună, bărbaţii legionari din satul vecin Zăneşti au donat în medie 1,35 lei de persoană[912]. Legionarii din capitală se descurcau mult mai bine, fiindcă salariile şi costurile vieţii de zi cu zi erau mult mai mari la Bucureşti decît oriunde altundeva în ţară[913]. Potrivit rapoartelor pentru zona centrală a Bucureştiului, legionarii au donat în medie 24,60 de lei de persoană în decembrie 1935 şi 18,49 de lei în ianuarie 1936[914] [915]. După cum spunea Russo, aceste contribuţii erau dovada devotamentului individual faţă de mişcare, reprezentînd o lecţie despre virtuţi precum donaţia ca sacrificiu, dar în acelaşi timp erau şi sursa majoră de venit constant a Legiunii.

Pe lingă cotizaţiile membrilor, Legiunea primea sume consistente de bani de la oameni de afaceri şi aristocraţi. Codreanu şi-a exprimat recunoştinţa faţă de unii dintre aceşti donatori în noiembrie 1936, cînd i-a numit „membri onorifici" şi „protectori ai Legiunii". Printre binefăcătorii identificaţi de Codreanu se numărau fraţii Bolintineanu, angrosişti din Bucureşti, un industriaş pe nume Mociorniţa şi fiul său, precum şi Stelian Popescu, directorul ziarului de centru-dreapta *Universul*[Wb]. Alţi donatori înstăriţi au format o organizaţie numită Prietenii Legiunii. Codreanu a lansat pentru prima dată ideea unui astfel de grup în septembrie 1936, cînd un bancher pe nume Grigore T. Coandă a donat o sumă mare de bani pentru a acoperi cheltuielile de construcţie la Casa Verde[916]. Grupul a căpătat o formă definitivă în octombrie 1937, avîndu-i în comitetul de organizare pe Corneliu Şumuleanu, prinţesa Zoe Sturdza, Maria Beiu Palade şi părintele Duminică Ionescu[917]. Şumuleanu şi părintele Ionescu erau implicaţi în activităţile Legiunii de la sfîrşitul anilor 1920, iar cele două femei erau persoane de vază din înalta societate românească. Printre principalii binefăcători ai Legiunii se numărau şi cîţiva ingineri şi industriaşi. Corneliu Casassovici (1886-1961), inginer chimist şi fost membru al Partidului Naţional Liberal, care a făcut avere dezvoltînd industria textilă românească, a devenit „prieten al Legiunii" în 1937[918]. Inginerul Virgil Ionescu a donat sute de mii de

905 Codreanu, *Circulari,* pp. 169-171.
906 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 10, ff. 113-114.
907 *Ibidem,* voi. 10, f. 82, voi. 13, f. 95.
908 *Ibidem,* voi. 14, f. 149.
909 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 8/1938, f. 2, dosar 91/1938, f. 154.
910 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 234303, voi. 1, f. 27.
911 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, ff. 268-277. în anii 1930, Tîrgu Neamţ era un oraş subdezvoltat din punct de vedere industrial şi comercial. Avea puţine fabrici sau bănci, facînd în principal comerţ cu cherestea, lemne de foc, cereale şi animale. Guşti (ed.), *Enciclopedia României,* voi. 2, p. 312.
912 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, ff. 283-285.
913 N. Georgescu-Roegen, „Veniturile individuale" şi „Costul vieţii", în Guşti (ed.), *Enciclopedia României,* voi. 4, pp. 891-903, 935.
914 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 4, ff. 152-156.
915 *Ibidem,* voi. 8, f. 139.
916 *Ibidem*, voi. 8, f. 141.
917 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 7/1937, f. 362.
918 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160182, voi. 2, ff. 1-5.

lei Legiunii în 1933 şi a fost imediat promovat în fruntea mişcării în Constanța, apoi în toată Dobrogea[919].

Nu toată lumea dădea bani voluntar. Conform unor interviuri de istorie orală si unor memorii, industriaşi precum Nicolae Malaxa (1884-1969), Max Auschnit (1888-1959), dl Kaufmann şi dl Shapiro trimiteau de asemenea contribuții substanțiale[920]. Malaxa era anglofil, dar dona bani pentru multe cauze, inclusiv naționaliste[921].

Incepînd cu 1938, afacerile sale în domeniul fabricării de muniție şi armament au fost strîns legate de politica ultranaționalistă, încheind succesiv alianțe cu Regele Carol, cu Legiunea, cu generalul Ion Antonescu şi apoi cu Partidul Comunist Român[922]. Pe de altă parte, Auschnitt, Kaufmann şi Shapiro erau cu toții evrei şi probabil că au făcut donații Legiunii pentru a garanta siguranța afacerilor lor.

O sursă sugestivă, dar nesigură privind astfel de donatori este Petre Pandrea (1904-1968). In anii 1930, Pandrea era un avocat şi un eseist ale cărui viziuni de stînga, filosemite îl faceau de multe ori să intre în conflict cu Legiunea. In 1946, după ce Partidul Comunist Român a preluat puterea, Pandrea s-a apropiat de foştii săi adversari şi a stat închis ani de zile împreună cu alți legionari în diverse temnițe comuniste din România. A scris despre Legiune cît s-a aflat la închisoarea din Aiud în 1964, povestind despre conversațiile pe care le-a avut acolo cu legionarii. Unele dintre informațiile oferite sînt fără îndoială corecte, dar - ca multe dintre poveştile despre Legiune care porneau din Aiud la începutul anilor 1960 - îi vorbea de rău pe legionari fără nici o jenă, ca să le facă pe plac gardienilor comunişti. Potrivit lui Pandrea, majoritatea produselor din afacerile legionarilor proveneau de la doi oameni de afaceri din Craiova, Ion P. Gigurtu (1886-1959) şi Ştefan Barbu Drugă (1881-1969). Nici unul dintre ei nu era legionar. Gigurtu fusese membru al Partidului Național-Creştin al lui A.C. Cuza, iar Barbu Drugă era național-liberal. Pandrea susține că aceştia trimiteau produse din fabricile lor către magazinele şi restaurantele legionare pentru că se temeau de violența îndreptată împotriva afacerilor lor. Pandrea nu ştia cum s-au format aceste relații şi spune că administratorii afacerilor legionare care primeau produse de la Gigurtu şi Barbu Drugă au fost uimiți cînd au început să primească produse de la Craiova[923].

Legionarii susțineau că pe cît de mare era suma de bani pe care oamenii o donau mişcării, pe atît de dedicați erau aceştia cauzei lor. Bineînțeles, de la legionarii săraci nu aştepta nimeni donații ca de la cei bogați, dar cînd persoane ca Virgil Ionescu donau sume mari de bani, erau recompensate din plin. Contribuțiile financiare ale membrilor reprezentau principala sursă de venit pentru mişcare, iar Legiunea n-ar fi putut să funcționeze fără ele. Activitățile de strîngere de fonduri necesitau mult timp şi energie, iar sacrificiile pe care le presupuneau întăreau ideea că Legiunea merita asemenea eforturi. Mai mult, faptul că donațiile erau obligatorii pentru toți membrii însemna că fiecare legionar „deținea" efectiv mişcarea — sugerîndu-se că toți contribuiseră la succesul său, nu şi că aveau cu toții putere de decizie.

919 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 68, dosar 23333, ff. 6-7.

920 Veiga, Istoria Gărzii de Fier, p. 222.

921 AN - Bucureşti, Fond N. Malaxa, dosar 5/1932, ff. 1-252, dosar 6/1936, £ 25.

922 Corespondența Ausnit-Berry, Burton Yost Berry Collection, Lilly Library, Indiana University, Bloomington, Indiana. Ii mulțumesc lui Justin Classen că mi-a pus la dispoziție aceste documente. *Cf* Florentina Tone şi Ciprian Stoleru, „Malaxa contra Auschnitt", *Historia,* 12 (121), 2012, pp. 14-35.

923 Petre Pandrea, Garda de Fier. Jurnal defilosof ie politică, memorii penitenciare, Bucureşti, Vremea, 2001, pp. 117-120.

Manifestările fasciste

In 26 septembrie 1937, legionarii deschideau la Casa Verde o expoziție de o săptămînă pentru a-şi sărbători realizările[924]. Au arborat la intrarea în clădire un drapel românesc enorm, cu o fotografie a arhanghelului Mihail în față[925]. Creațiile literare şi artistice expuse la Casa Verde îi înfățişau pe eroii legionari alături de exemple de comerț legionar şi proiecte imobiliare. între 1933 şi 1938, estetica legionară includea mai puține teme folclorice, iar în acea săptămînă n-a existat aproape nici o referire la evrei, la comunişti sau la francmasoni. Se concentrau mai curînd asupra „oamenilor noi” care construiau o Românie nouă, revigorată. Imagini cu bărbați chipeşi, puternici şi femei modeste întrupînd virtuțile universale înlocuiau țărănimea română ca ideal legionar.

Un raport al poliției relata activitățile de la Casa Verde cu o săptămînă înainte de deschiderea expoziției: Pe şantier un public numeros priveşte zilnic cum se înalță clădirea; unii dintre simpatizanți îşi aduc rudele, copiii şi tot ce au ca aproape, pentru a le arăta şi demonstra munca, organizația, alcătuirea legionară. Cu această ocazie se face un intens renume organizației, se vizitează apoi cooperativa, de unde se trece în restaurant, şi astfel consumația creşte pe zi ce trece, atît în restaurant, cît şi la cooperativă. De aici, vizitatorii trec şi vizitează debitul CAM, unde după cum se ştie sînt şi se vînd cărțile, revistele, ziarele legionare etc., şi se iau informațiuni asupra celorlalte produse ale muncii legionare[926].

Clădirea era proiectată să fie funcțională, urmînd să aibă la parter sediul cooperativei şi un magazin legionar unde să se vîndă bunuri produse de afacerile legionarilor. La primul etaj era un amfiteatru mare, iar al doilea găzduia birouri ale Partidului Totul pentru Țară. Legionarii care lucrau la cooperativă şi personalul permanent de la Casa Verde locuiau la mansardă[927].

Subsolul de la Casa Verde era folosit ca depozit pentru cooperativa legionară, dar pe durata expoziției a devenit temporar galerie de artă. împodobit cu ghirlande, subsolul clădirii includea numeroase picturi în ulei şi desene în creion şi tuş făcute de artişti legionari precum Alexandru Bassarab (1907-1941) şi George Zlotescu (1906-1983). Acestea, precum şi alte lucrări erau scoase la vînzare la prețuri ce variau între 2.000 şi 3.000 de lei[928]. Parterul era plin cu covoare, broderii şi ornamente lucrate manual de legionari[929]. Femeile legionare aveau în Bucureşti propriul atelier unde țeseau covoare la războaie, coseau haine la maşina de cusut şi croşetau milieuri şi fețe de masă pentru a le scoate la vînzare[930]. în ansamblu, expoziția a fost un succes din punct de vedere comercial. Cumulat, vînzările de la restaurant, cooperativă şi magazin din primele şase zile au ajuns la suma impresionantă de 300.000 de lei[931].

Primul etaj de la Casa Verde era un amfiteatru mare unde legionarii țineau discursuri, organizau şedințe şi se adunau pentru un bal sau pentru o serată. Aceştia organizau în mod regulat baluri pentru a strînge fonduri şi pentru a atrage spre mişcare tineri[932]. în timpul expoziției, legionarii au aşezat în mijlocul încăperii o statuie din ipsos ce reprezenta un atlet roman aruncînd un disc, alături de edițiile de lux ale cărților legionare. Picturi mari înfățişîndu-i pe Codreanu şi pe ceilalți lideri erau atîrnate pe pereți, alături de proiectele arhitectonice pentru Casa Verde şi fotografii făcute pe diverse şantiere legionare. într-un colț era amenajată o prezentare a Corpului Muncitorilor Legionari, cu poze ale martirilor legionari, grafice cu evoluția mişcării şi tabele cu numărul de membri şi donațiile. Pe alte două mese se găseau articole şi publicații legionare, precum şi scrisori, cărți şi fotografii ale lui Ion Moța şi Vasile Marin. în sfîrşit, Centrul Studențesc Bucureşti a expus în alt colț fotografii de la congresul studențesc de la Tîrgu Mureş din 1936 şi o poză pe care scria că „studenții devin frați prin luptă”[933]. Toate lucrările de artizanat şi artistice şi toate afişele de la expoziție se axau pe ilustrarea Legiunii ca mişcare a unor eroi şi martiri curajoşi ce luptă pentru o națiune pe care o iubesc şi ale cărei virtuți le întrupează.

---

924 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 683, f. 18.
925 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 9, ff. 56-58.
926 *Ibidem,* f. 56.
927 *Ibidem,* voi. 11, f. 50.
928 *Ibidem,* voi. 9, ff. 56-58, voi. 11, f. 50.
929 *Ibidem,* voi. 9, ff. 56-58.
930 Polihroniade, *Tabăra de muncă,* p. 30.
931 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 683, f. 51.
932 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 102, dosar 722, f. 186; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 11, ff. 218-237.
933 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 9, ff. 56-58.

Primul lucru pe care analiştii contemporani l-au observat în privinţa legionarilor este acela că *arătau ca fasciştii.* într-un pamflet antifascist de la mijlocul anilor 1930, tînărul scriitor în devenire Arthur Maria Arsene (1907-1975) îi ironiza pe legionari:

Prietene, cînd ai trecut azi, semeţ, pe lingă mine - cu capul mîndru ridicat, cu pieptul bombat ca să scoţi în evidentă svastica prinsă tipător la cheutoare -, m-am cutremurat (...). Te -am mai văzut defilînd cu ea [cu svastica], prietene cu bluza colorată, încă- tărămat, cîntînd imnuri de luptă, războinice. Mărşăluiţi în rînd cîte patru, unii după alţii, voioşi şi plini de viaţă, voi, tineretul intelectual al ţării, voi, de la care aşteptăm dragoste şi lumină, prin gest şi cîntec, ură şi întuneric. Ură contra aproapelui tău. întuneric sub care ascunzi lumina dreptăţii. Dar aveaţi pasul sigur. Băteaţi curajos talpa de pămînt. O comandă bruscă. V-aţi oprit scurt, milităreşte. O întoarcere la dreapta în faţa comandantului, apoi, deodată, două sute de braţe ridicate înainte. Palma bine întinsă: Salutul roman[934].

îmbrăcămintea diferită îi facea pe fascişti să se evidenţieze în mulţime, transfor- mîndu-i pe oameni în reclame ambulante pentru partidele lor. Primele uniforme legionare au fost costumele populare româneşti, adesea împodobite cu insigne cu svastica la rever[935]. Aceasta era o tradiţie iniţiată de Ion Zelea Codreanu înainte de Primul Război Mondial[936]. în 1933, la scurt timp după ce Hitler ajungea la putere în Germania, Mihail Stelescu introducea cămăşile verzi ca parte a uniformei legionare[937]. Tot atunci începeau să poarte uniforme militare şi batalioanele de asalt ale LANC[938]. în *Cărticica şefului de cuib*, Codreanu scria că „în toată Europa este un curent pentru introducerea virtuţilor ostăşeşti în viaţa publică a ţărilor". Legionarul ar trebui să poarte uniforma, argumenta el, „pentru că în dosul ei el vede toate aceste mari *calităţi ostăşeşti,* care ridică neamurile şi le fac *învingătoare,* împotriva tuturor greutăţilor"[939].

Foarte pe scurt, *Cărticica* definea uniforma ca fiind „cămaşa verde, centură cu diagonală", dar existau mai multe variaţii[940]. în iarna anului 1936, legionarii introduceau sumanul, articol de îmbrăcăminte asemănător celui pe care-l purtau ţăranii în anotimpul rece[941]. Un raport al poliţiei din anul următor consemna faptul că legionarii din Chişinău adăugau de obicei la acest costum o cingătoare neagră şi un pumnal sau un pistol[942]. în 1938, legionarii începuseră să-şi arate gradul în cadrul organizaţiei prin uşoare variaţii ale uniformei[943]. Cînd erau admişi în organizaţie, unii legionari îşi confecţionau singuri uniformele, în timp ce alţii stabileau, pentru consecvenţă, ca în cuiburile lor toţi să cumpere uniformele de la acelaşi furnizor[944]. Alţii aveau uniforme cusute de mamele lor[945]. în 1938, un legionar a fost arestat după ce a străbătut tot satul său căutînd oameni dispuşi să-i vopsească în verde cămaşa. Poliţia a confiscat cămaşa cu pricina şi a putut să-i dovedească vina, deoarece cămaşa era încă albă sub etichetă[946].

în martie 1937, cînd guvernul naţional-liberal a scos uniformele politice în afara legii, ziarul *Tempo* comenta că nouă feluri diferite de cămăşi colorate erau acum interzise. Şase dintre acestea aparţineau partidelor ultranaţionaliste. Cetăţenii care respectau legea nu mai aveau voie să poarte negru (Frontul Românesc), albastru (Partidul Naţional-Creştin), verde (Legiunea Arhanghelul Mihail), alb (Arcaşii, grupul H), galben (Partidul Poporului), purpuriu (Svastica de Foc), violet (Garda Naţională), vişiniu (Cruciada Românismului) sau roşu (comuniştii)[947]. Nu era pentru prima oară cînd oficialităţile încercau să limiteze folosirea uniformelor politice. La 28 ianuarie 1936, Ministerul de Interne adopta o lege prin care „nu se mai permite purtarea în public a nici unei uniforme de către particulari, care prin elementele componente

934 Maria Arsene, *Iuda...,* Bucureşti, Atelierele „Adevărul", 1936, pp. 22-23.
935 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 211932, voi. 2, f. 12; Codreanu, *însemnări,* pp. 31-46.
936 Banea, *Acuzat,* p. 17.
937 Crainic, *Zile albe,* p. 237.
938 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 211932, voi. 2, f. 12.
939 Codreanu, *Cărticica,* pp. 40-41.
940 *Ibidem,* p. 41.
941 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 11, f. 282.
942 *Ibidem,* voi. 10, f. 104.
943 *Ibidem,* voi. 14, f. 207.
944 *Ibidem,* voi. 2, f. 139; Fond Informativ, dosar 234980, f. 73.
945 USHMM, Fond Odessa Oblast Archives, Izmail Branch, RG-31.014M, Rola 2, 7525/lc/68, ff. 305-306.
946 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 14, f. 207. Nu înţeleg cum poţi vopsi o cămaşă în verde şi în acelaşi timp partea de sub etichetă să rămînă albă, dar acest lucru e menţionat în raportul poliţiei.
947 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 1, f. 108.

precum: cămăşi, cravate, centura, diagonale, epoleți, insigne, banderole, semne distinctive etc. pot servi ca mijloc de propagandă în favoarea acțiunilor extremiste de orice fel"[948]. Noi reglementări din octombrie 1936 identificau cămăşile verzi şi albastre ca fiind în mod deosebit ilegale[949]. Svastica în sine era permisă; unele circulare ale poliției considerau că reprezintă un simbol electoral, în timp ce altele o clasificau drept un simbol religios[950].

Adesea, legionarii erau arestați din pricina uniformelor, astfel că Zelea Codreanu avea grijă să limiteze folosirea lor. Din 1936, legionarii aveau voie să poarte uniformele doar acasă sau la ocazii speciale alese de Codreanu[951]. Acesta le-a interzis legionarilor să poarte uniforma la deschiderea oficială de la Casa Verde din 8 noiembrie 1936 - ziua sfinților Mihail şi Gavril în calendarul ortodox românesc -, „pentru a evita incidentele cu național-creştinii [cuzişti] sau cu autoritățile"[952]. Dar la înmormîntarea lui Ion Moța şi Vasile Marin din februarie
1937 legionarii care au participat primiseră ordine stricte să vină îmbrăcați în uniforma legionară completă[953]. Atît timp cît legionarii purtau uniformele în condițiile impuse de Codreanu, mişcarea le punea la dispoziție cîțiva avocați care să-i apere dacă erau arestați[954].

De asemenea, legionarii îşi făceau cunoscută afilierea politică şi prin intermediul insignelor şi bijuteriilor. In 1936 făceau crucifixe smălțuite sau sidefate pe care le prindeau de haine cu un şnur verde. Crucifixele, pe care stătea scris „Sacrificîndu-ne viețile, vom învinge hoții", se vindeau cu 200 de lei bucata[955]. Un an mai tîrziu au început să vîndă cruci albe cu o svastică la mijloc şi iconițe

948 ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1935, f. 6.
949 AN - Braşov, Fond Chestura de Poliție, Serviciul Exterioare, dosar 216/1936, f. 14.
950 ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1935, f. 6; AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 7/1937, f. 150.
951 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, f. 171; Codreanu, *Cărticica,* p. 27.
952 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. 132-133.
953 *Ibidem,* voi. 8, ff. 9, 38.
954 Costea, *Presa legionară,* p. 30.
955 ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, f. 10, dosar 10/1936, f. 46.

ale arhanghelului Mihail cu un evreu în lanțuri[14']. Unele dintre cele mai populare obiecte vîndute de legionari erau mărțișoarele, talismane decorate cu un fir de ață alb-roşu, oferite femeilor pe 1 martie pentru a sărbători venirea primăverii. Mărțișoarele legionare aveau poze cu Ion Moța și Vasile Marin și erau colorate în verde și auriu, adăugind și un sens politic la semnificația lor obișnuită de prietenie și iubire[148]. Se pare că femeile purtau aceste mărțișoare și fără să fie legionare. Cîteva fete care au fost interogate de poliție pentru că ar fi participat la activități legionare au susținut că nu erau interesate deloc de politică, dar că s-au implicat pentru că iubiții lor erau legionari[149]. Cînd l-a arestat pe gravorul Georgescu în februarie 1938, poliția a confiscat 4.900 de mărțișoare legionare. Aceasta reprezenta o pierdere importantă pentru legionari, care plănuiau să le vîndă cu 20 de lei bucata[150].

Legionarii își afișau imaginea distinctivă în timpul marșurilor lungi pe care le făceau prin orașe sau din sat în sat. Marșurile aveau drept scop atragerea de noi membri, dar și exercițiul fizic[151]. In campaniile electorale, legionarii mărșăluiau pe distanțe foarte lungi, uneori timp de o săptămînă sau două[152]. Aceste activități erau solicitante din punct de vedere fizic, iar participanții trebuiau să vină pregătiți cu bocanci, pantaloni largi, șosete lungi, cămăși și fesuri[153]. în 6 februarie 1938, Ion Victor Vojen a condus un marș de propagandă tipic, plecînd de la sediul legionarilor din București spre satul Budești, unde cei care au mărșăluit au participat la o întîlnire pentru legionarii și simpatizanții de acolo, vorbind despre Legiune și virtuțile lui Corneliu Zelea Codreanu și cîntînd imnuri legionare. S-au întors la București prin satul Brănești, unde jandarmii i-au oprit ca să-i legitimeze. La 16:30, echipa a organizat o adunare electorală în fața casei părintelui Popescu din Brănești, după care și-a continuat marșul înapoi la sediul din București. în total, echipa lui Vojen a mers pe jos aproape 100 de kilometri[154].

Cel mai adesea, legionarii mărșăluiau în grupuri mari prin mijlocul orașelor. Din acest punct de vedere, marșul din Tîrgu Neamț din 15 septembrie 1936 a fost oarecum firesc. Generalul Cantacuzino și Nicolae Totu au ajuns în oraș la

147. AN - Iași, Fond Chestura de Poliție, dosar 7/1937, f. 125.
148. *Ibidem,* f. 107; Valeriu Olaniu, „Mărțișoare", *Buna Vestire,* 1 (7), 28 februarie 1937,
p. 1.
149. USHMM, Dosare SRI, Rola 102, dosar 723, ff. 276-284; ANIC, Fond DGP, dosar 252/1939, ff. 119-121.
150. ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 12, ff. 17-18, 22.
151. USHMM, Fond SRI, Rola 97, dosar 566, f. 321.
152. ACNSAS, Fond Informativ, dosar 259143, voi. 1, f. 222.
153. ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 3, f. 492.
154. ACNSAS, Fond Penal, dosar 007215, voi. 2, f. 95. Raportul poliției spune că toată călătoria a durat o singură zi. Dacă a fost așa înseamnă că echipa lui Vojen a mers foarte repede.

ora 12:00 și s-au dus imediat la biserica Sfîntu Gheorghe, unde au fost întîmpinați de părintele Ionescu și de aproximativ 500 de persoane. Mulțimea a pornit în marș, cîntînd imnuri legionare, pînă cînd a ajuns la Cetatea Neamțului, situată pe un deal în afara orașului. Distanța de parcurs era în jur de doi kilometri, dar trebuiau să treacă direct prin centrul orașului. Cînd au ajuns la cetate, părintele Ionescu a binecuvîntat troița care fusese ridicată de un pensionar localnic pe nume Tudoraș în memoria legionarilor căzuți la datorie. După încheierea ceremoniei, cîteva persoane au ținut discursuri, apoi mulțimea s-a împrăștiat în liniște[15S].

Marșurile le permiteau legionarilor să călătorească ieftin în zone mai puțin accesibile, precum Budeștiul, sau să-și anunțe prezența într-o localitate străbătîndu-i centrul, cum s-a întîmplat la Tîrgu Neamț. Acestea erau oportunități pentru a exersa cîntatul, pentru a se asigura că legionarii erau în formă din punct de vedere fizic și pentru a insufla un sentiment de solidaritate prin petrecerea timpului împreună în condiții dificile. Marșurile erau și evenimente propagandistice, fie că presupuneau sfințirea unei troițe sau ținerea unor discursuri electorale. Mersul pe jos le permitea legionarilor să adune mai ușor o mulțime de persoane interesate, pentru că oamenii îi vedeau trecînd pe lîngă casele lor în drum spre biserică sau piață, acolo unde se organizau întîlnirile.

Adesea legionarii îmbinau marșurile cu mitingurile, în sensul că odată ce o întîlnire se încheia, de multe ori unii dintre participanți continuau adunarea pe străzi. In mai 1935, după ce părintele Grigore Cristescu a ținut un discurs despre Legiune în fața a 400 de studenți în amfiteatrul Universității din Cernăuți, participanții au ieșit din clădire și au încins o horă în fața universității, intonînd cîntece legionare[156]. Părintele Cristescu se folosea de funcția sa de cadru universitar ca să organizeze prelegeri publice pe care le

transforma în adunări politice. Cînd a ținut o prelegere pe tema „creştinătății şi a problemelor sociale" într-un teatru din Bazargic, în județul Caliacra, Cristescu a fost prezentat audienței de un student îmbrăcat în uniformă legionară. înainte ca el să înceapă să vorbească, mulțimea a cîntat imnuri legionare, iar aproape toată prelegerea sa a vizat motivele pentru care aromânii ar trebui să se alăture Legiunii. După discursul său, unii participanți au mers în rînduri de cîte trei pînă în parcul din localitate, unde au luat prînzul. Li s-a alăturat părintele Dobrescu, protopopul Caliacrei, după care, înainte să se risipească, au mărşăluit pînă la catedrala din
centrul oraşului[157].

Alte reuniuni legionare erau evenimente mult mai ample. Cînd toți legionarii din județele Caliacra şi Constanța s-au adunat pe un teren de fotbal în fața primăriei din Bazargic la 24 octombrie 1937, Codreanu, Cristescu şi alți legionari de vază

155. ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, f. 76.
156. ACNSAS, Fond Informativ, dosar 258626, f. 109.
157. *Ibidem,* ff. 91-92.

s-au adresat unei mulțimi de 15.000-20.000 de oameni. Cei prezenți erau dispuşi în formație militară şi şi-au salutat liderii, apoi liderii locali au păşit în față pentru a raporta: „Căpitane, legionarii din satul (...) sînt pregătiți şi aşteaptă comanda ta". Aceste rapoarte erau transcrise de un copist, iar mulțimea cînta *Imnul Legiunii.* Apoi părintele Ilie Imbrescu (1909-1949) a invitat mulțimea să depună jurămîntul legionar, iar liderul Legiunii din Dobruja, Nicolae Bujin, a strigat numele legionarilor decedați, iar mulțimea atentă saluta şi răspundea „Prezent!". Au urmat alte discursuri şi cîntece, iar adunarea s-a încheiat după aproape două ore[956].

Marşurile şi paradele în stil militar, salutul fascist, uniformele, depunerea jurămîn- tului, strigarea numelor celor decedați şi cîntatul erau mărci ale majorității grupărilor autointitulate fasciste din toată Europa. Aceste elemente atrăgeau atenția privitorilor asupra faptului că Legiunea reprezenta ceva diferit, arătînd că legionarii puneau preț pe ierarhie, ordine, disciplină şi condiție fizică bună. Prin discursuri şi cîntece se transmitea ideologia legionară, iar dimensiunile mulțimilor adunate dădeau impresia că era vorba într-adevăr de o mişcare de masă. Acest comportament le contura legionarilor o imagine în mod distinctiv fascistă, demonstrînd că o adunare dintr-un oraş mic de provincie, precum Tîrgu Neamț sau Bazargic, nu era doar un eveniment local; facea parte dintr-un curent politic ce traversa întreaga Europă.

Masculinitatea musculoasă

Un element remarcabil al textelor despre Legiune scrise după 1938 este descrierea frecventă a legionarilor ca frumoşi şi virili. Dumitru Leontieş scrie că l-a recunoscut imediat pe Codreanu cînd l-a văzut pentru prima dată, în 1929, pentru că „era cel mai semeț şi mai frumos flăcău dintre toți"[957]. Nicolae Teban îşi aminteşte că i-a văzut pe Corneliu Georgescu şi pe Ion Moța bînd bere cu nişte prieteni în 1927. şi spune că, „deodată, am simțit un fior în inimă. In costumul lor național, păreau nişte Feți-Frumoşi din poveste"[958]. Nicolae Păun descrie alt legionar, pe Sebastian Erhan, ca pe un „om cu fizic atletic, de parcă era coborîtor din arcaşii lui Ştefan Vodă"[959]. Pavel Onciu spune că ceea ce l-a atras la legionari era faptul că „erau de cuvînt, hotărîți să facă fapte care să aducă neamul pe pozițiile lui fireşti şi aceasta în ciuda riscurilor personale. Aveau încredere în mişcare, ascultau de ordinele lui Corneliu Codreanu, se ajutau, se stimau..."[960].11 din cele 28 de biografii ale legionarilor morți publicate în *Cuvîntul* în octombrie şi noiembrie 1940 vorbesc despre cît de puternici, sănătoşi şi frumoşi erau legionarii. 20 dintre acestea îi descriu pe cei decedați drept firi nobile şi muncitoare. Cinci menționează capacitatea extraordinară de a îndura suferința. Aproape toate pomenesc devotamentul acestora pentru cauză[961]. Alături de uniforme, marşuri şi cîntece, aceste caracteristici contribuiau la conturarea unei imagini a legionarilor ca bărbați chipeşi, puternici şi hotărîți.

Naționaliştii din întreaga Europă interbelică glorificau acelaşi ideal masculin ca legionarii. Grupurile

956 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014083, voi. 2, f. 44.
957 Dumitru Leontieş, „Cum l-am cunoscut pe Căpitan", în Stănescu (ed.), *Corneliu 7.elea Codreanu*, p. 145.
958 Nicolae Teban, „Corneliu Codreanu şi muncitorii", în *Corneliu 7.elea Codreanu,* Stănescu (ed.), 261.
959 Păun, Un soldat pe baricadă, p. 117.
960 Pavel Onciu, „întâlnirea cu Căpitanul şi legiunea lui", în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* p. 210.
961 *Cuvîntul,* noiembrie-decembrie 1940.

naziste din Germania se inspirau din modelele greceşti de frumuseţe masculină ca ideal la care tinerii să aspire[962]. Sioniştii îi încurajau pe tinerii evrei să facă gimnastică şi exerciţii de culturism pentru a deveni luptători şi colonişti într-un viitor stat sionist[963]. Austriecii, cehii şi alte grupuri etnice considerau că dezvoltarea corpului bărbatului prin gimnastică făcea parte din perfecţionarea neamului lor[964]. Membrii Faisceau asigurau pregătirea fizică a băieţilor care să devină liderii de mîine ai naţiunii franceze[965]. In perioada interbelică, europenii asociau în general masculinitatea musculoasă cu patriotismul şi virtutea, iar această asociere nu era exclusiv fascistă[966]. „In cele din urmă, noul bărbat fascist", susţinea Mosse, „nu era chiar aşa de nou. Multe din trăsăturile sale de bază se trăgeau din cele ale masculinităţii general acceptate, numai că el le extindea, dîndu-le o dimensiune agresivă şi intransigentă ca instrument esenţial în lupta pentru supremaţie"[967]. Presa ultranaţionalistă din România publica fotografii cu nazişti germani sau fascişti italieni care urmăreau să scoată în evidenţă cît de aproape erau ei de imaginea bărbatului ideal. Aceleaşi calităţi se evidenţiau şi în fotografiile cu legionarii din taberele de muncă. Acestea înfăţişau în mod frecvent bărbaţi tineri dezbrăcaţi pînă la brîu care munceau în soare. Poze cu legionari supraponderali sau subnutriţi erau distribuite numai în cazul în care aceştia erau eroi legionari importanţi[968].

Cîţiva legionari au înfiinţat societăţi sportive ca parte a contribuţiei lor la mişcare. Ion Găvănescu, profesor de pedagogie la Universitatea din Iaşi, a înfiinţat în 1929 prima societate sportivă a Legiunii, axată în special pe box, scrimă şi tir, „pentru a-i învăţa folosirea armelor şi a cultiva simţul onoarei"[969]. în 1932 a fost înfiinţată Legiunea Sportivă, iar legionarii au organizat o competiţie sportivă pentru a sărbători munca depusă la Casa Verde în acel an[970]. Mai tîrziu, şi alţi legionari s-au alăturat societăţilor sportive ca modalitate de a face propagandă printre potenţialii recruţi[971]. Sportul a contribuit la transformarea corpului bărbătesc în idealul preţuit de legionari, dar era în primul rînd o activitate pentru studenţi. Intr-un interviu de istorie orală din 1998, legionarul Alexandru Băncescu observa că, deşi făcuse exerciţii militare în cadrul Legiunii, el şi colegii săi au ignorat antrenamentele de forţă pentru că „eram mai toţi feciori de gospodar şi aveam muncă la părinţii noştri acasă, coasă, care este cel mai complex sport posibil, care antrenează toţi muşchii"[972].

Poziţia centrală ocupată de figura bărbatului în imaginarul legionar poate fi observată cel mai bine în lucrările de artă ale legionarilor. Un afiş anonim înfăţişează un legionar în uniformă ţinînd un gard - simbolul mişcării legionare şi un joc de cuvinte asemănătoare, Garda de Fier şi un gard de fier (ilustraţia 6.2). Muşchii săi bine conturaţi şi privirea sfidătoare apără România de duşmanii săi demonici, printre care comunişti, călăreţii apocalipsei şi un înger al morţii înaripat. In spatele gardului legionar se găsesc ţărani semănînd pămîntul, lucrînd ţesături, mergînd la biserică, arînd cîmpurile şi jucînd o horă în faţa unei fabrici. Biserica şi ţăranul care ară sînt umbriţi - dar nu acoperiţi - de complexul industrial înălţîndu-se în fundal. Atît legionarul, cît şi cei pe care îi apără sînt coloraţi în verde, în contrast cu duşmanii lor negri. Afişul urmează modelul clasic de reprezentare a apocalipsei de pe zidurile bisericilor româneşti, în care

---

962 Mosse, Naţionalism and Sexuality.

963 Todd Samuel Presner,MuscularJudaism: TheJewish Body andthePolitics ofRegeneration, Londra, Routledge, 2007.

964 Claire Nolte,„«Every Czech a Sokol!»: Feminism and Naţionalism in the Czech Sokol", *Austrian History Yearbook,* 24, 1993, pp. 79-100; Wolfgang Weber şi Paula Black, „Muscular *Anschluss:* German Bodies and Austrian Imitators", în J.A. Mangan (ed.), *Superman Supreme: Fascist Body as Political Icon,* Londra, Frank Cass, 2000, pp. 62-81.

965 Samuel Kalman, „Faisceau Visions of Physical and Moral Transformation and the Cult of Youth in Inter-war France", *European History Quarterly,* 33 (3), 2003, pp. 343-366.

966 Ina Zweiniger-Bargielowska, „Building a British Superman: Physical Culture in Interwar Britain*", Journal of Contemporary History,* 41 (4), 2006, pp. 595-610.

967 George Mosse, *The Image of Man: The Creation of Modern Masculinity,* New York, Oxford University Press, 1996, p. 180.

968 Cea mai evidentă excepţie de la această regulă era corpolentul părinte Ion Dumitrescu- Borşa, al cărui rol ca preot i-a permis probabil să întrupeze virtutea şi în alte feluri.

969 USHMM, Fond MI-D, Rola 137, dosar 4/1929, f. 33.

970 Săndulescu, „«Taming the Body»", p. 85; „Serbarea înalţării zidelor a Gărzei de Fier", *Calendarul,* 483, 28 septembrie 1933, p. 2.

971 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160181, f. 394; AN - Cluj, Universitatea „Ferdinand I", Facultatea de Ştiinţe, dosar 308/1937, ff. 1-7.

972 Alexandru Băncescu, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Ţara, Legiunea, Căpitanul,* p. 76.

demonii îi trag pe oameni în iad, iar îngerii îi ridică spre ceruri pe creştinii evlavioşi. Diferența e că aici românii îşi clădesc națiunea prin forțe proprii şi că - mulțumită legionarilor - demonii nu se pot apropia de oamenii vulnerabili. Afişul se bazează pe contrastul puternic dintre întuneric şi lumină, iar imaginea e dominată de forță masculină şi putere.

Legiunea avea mai mulți artişti talentați, printre care şi Simion Lefter (1909-1993), avocat şi activist, care a scris multe dintre cîntecele de început ale mişcării. Lefter picta portrete maiestuoase ale unor lideri legionari, uneori înconjurați de arhanghelii Mihail şi Gavril[973]. Andronic Cantacuzino, care studiase la Şcoala Națională Superioară de Arte Frumoase din Paris, şi Vasile Chipariş (1911-1942) erau şi ei pictori legionari activi[974]. Absolvent al Şcolii de Pictură din Chişinău şi profesor în propriul atelier, Chipariş picta în general pe bază de comision pentru cumpărătorii locali. S-a alăturat Legiunii în 1933, fiind încarcerat de mai multe ori şi facînd propagandă prin satele basarabene pînă cînd a fost executat, în 1941, de Comisariatul Poporului pentru Afaceri Interne (NKVD)[975]. N.S. Govora mai menționează un pictor anonim care i-a prezentat în 1933 lui Codreanu o colecție de desene înfațişînd suferințele românilor în timpul Primului Război Mondial[976]. Toți aceştia erau legionari devotați şi sînt cunoscuți astăzi mai mult pentru acti- vismul lor legionar decît pentru talentul lor artistic.

Cei mai buni pictori ai Legiunii erau Alexandru Bassarab şi George Zlotescu. Bassarab s-a alăturat Legiunii în 1932, iar mare parte din cele mai cunoscute gravuri ale sale redau teme legionare[977]. L-a avut profesor pe IonTheodorescu-Sion (1882-1939) de la Academia de Arte Frumoase din Bucureşti, apoi şi-a perfecționat abilitățile luînd lecții în particular de la Constantin Vlădescu (1890-1951). Zlotescu a studiat şi el la clasa lui Theodorescu-Sion, a cărui operă a primit recenzii favorabile din partea unor critici de artă legionară precum Dinu Buzdugan[978]. S-a mutat apoi la Paris, pentru a învăța de la Andre Lhote (1885-1962) şi Othon Friesz (1879-1949), amîndoi fovişti - pictori adepți ai unui stil caracterizat prin utilizarea intensă, arbitrară şi emoțională a culorii[979].

Nici Ion Theodorescu-Sion şi nici Constantin Vlădescu nu erau legionari, dar erau foarte cunoscuți în România ca artişti tradiționalişti[980]. Căutînd să creeze o formă de artă specific românească, tradiționaliştii pictau țărani români şi scene din viața rurală. Artiştii tradiționalişti foloseau țărănimea ca personificare pentru tot ceea ce iubeau la națiunea română. Spre deosebire de țăranii realişti, pasivi, pictați în secolul al XlX-lea de artişti precum Nicolae Grigorescu (1838-1907), țăranii înfățişați de tradiționalişti erau activi, figuri eroice care întruchipau forța şi virilitatea[981]. Intr-un articol important din 1924, pictorul tradiționalist Francisc Şirato (1877-1953) scria că „nu printr-o copie servilă a naturii, ci prin evidențierea caracterului fizic, general în ce are mai trainic pămîntul şi neamul românesc ni se va revela personalitatea națională. Prin reducerea [subiectului artistului] la esență, prin spiritualizarea elementelor formale, se evidențiază liberul şi necondiționatul firii şi ființei româneşti”[982]. George Zlotescu era atît critic de artă, cît şi artist şi a scris cronici extrem de favorabile la adresa artiştilor tradiționalişti cunoscuți, ca Francisc Şirato, Ion Theodorescu-Sion şi Dumitru Ghiață (1888-1972)[983]. Alți legionari susțineau importanța elementelor rurale în arta tradiționalistă, adăugind că ortodoxia era la fel de importantă ca țărănimea în evidențierea dimensiunii „spirituale” a unei lucrări de artă[984 985]. Reflectînd acest curent de gîndire, ziarul ultranaționalist *Calea nouă* (1936-1937) descria opera lui Alexandru Bassarab ca

pe un „ghid” pentru generația următoare şi expresie a unei „structuri creştine şi

/. ,.»187

---

973 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 259143, voi. 1, ff. 119,198.

974 Pentru Andronic Cantacuzino, vezi Gheorghe Buzatu, Corneliu Ciucanu şi Cristian Sandache, *Radiografia dreptei româneşti 1927-1941,* Bucureşti, FF Press, 1996, p. 78.

975 Colesnic, *Basarabia necunoscută,* voi. 1, pp. 136-139.

976 N.S. Govora, „Corneliu Zelea Codreanu”, în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* p. 106.

977 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 260632, f. 1.

978 Dinu Buzdugan, „însemnări”, *Rînduiala,* 1 (1), ianuarie-martie 1935, pp. 106-107.

979 Michel Laclotte (ed.), *Petit Larousse de la Peinture,* voi. 1, Paris, Librairie Larousse, 1979, pp. 665,1024.

980 Pentru Ion Theodorescu-Sion şi Constantin Vlădescu, vezi Mircea Deac şi Tudor Octavian, *300 de pictori români. Dicționar de pictură românească modernă,* Bucureşti, Noi Media Prinț, 2007, pp. 66, 72.

981 Erwin Kessler, „Retro-garde”, în Erwin Kessler (ed.), *Culorile avangardei. Arta în România 1910-1950,* Bucureşti, Sibiu, Institutul Cultural Român şi Muzeul Național Brukenthal, 2007, p. 15.

982 Francisc Şirato, „Artă plastică românească”, *Gîndirea,* 4 (1), 1924, p. 4.

983 Petre Oprea, *Critici de artă in presa bucureşteană a anilor 1931-1937,* Bucureşti, Editura Tehnică Agricolă, 1997, pp. 84-87.

984 Haig Acterian, „Arta şi națiunea”, *Rînduiala,* 2 (2), 1937, pp. 75-80.

985 I.A.V., „Expoziția pictorului Basarab”, *Calea nouă,* 1 (5), 10 februarie 1936, p. 7.

pur romaneşti .

Un articol legionar din 1940 susţinea că „Bassarab e apologetul unei anumite dîrzenii trace, unei particulare neclintiri din perspectiva unei veşnicii spirituale. (...) Facultatea de a pătrunde valoarea aceasta veşnică a sufletului revelat pe trăsăturile unei figuri face din Al. Bassarab mai mult decît un pictor. [El este] cronicar al unui destin”[986]. Deşi, în mod evident, apreciau fascinaţia tradiţionalistă pentru temele rurale, lucrările legionare ale lui Bassarab şi Zlotescu se concentrau aproape integral asupra imaginii eroice a bărbaţilor legionari. Caricaturile politice ale lui Zlotescu pentru *Axa* înfăţişau comunismul ca pe o forţă anticreştină căreia i se opun luptători puternici şi curajoşi[987]. Numeroase lucrări ale lui Bassarab şi Zlotescu au fost expuse la Casa Verde în septembrie 1937. Ambii artişti foloseau contururi puternice şi contraste evocatoare între lumină şi întuneric pentru a portretiza subiecţi dinamici, virili şi hotărîţi.

Contemporanii nu vorbeau despre „arta legionară” ca despre o categorie aparte recunoscută, dar expoziţia de la Casa Verde a reunit artişti legionari într-un fel care a scos la iveală valorile lor comune. Majoritatea criticilor de artă au ignorat expoziţia, dar revista *Iconar* a scris că aceasta era dovada că teme precum victoria şi eroismul — revărsîndu-se din munţii şi cîmpiile ţării - s-au reîntors în sfîrşit în arta şi literatura română[988]. In România interbelică, grupările de artişti erau mici şi în general de scurtă durată. In plus, costurile mari implicate de organizarea unei expoziţii împiedicau de obicei aducerea a mai mult de cinci artişti - în cel mai bun caz — care să-şi expună operele[989]. Artiştii care au contribuit la această expoziţie aveau fiecare propriul stil, dar lucrările expuse la Casa Verde înfăţişau portrete ale eroilor legionari şi momente-cheie din istoria Legiunii, pentru a crea un set de imagini uşor de recunoscut, care reprezentau Legiunea.

Bassarab a realizat şi diverse gravuri în lemn pe teme legionare. în prima jumătate a secolului XX, popularitatea gravurilor în lemn a crescut semnificativ, pentru că erau ieftine şi uşor de reprodus, trăsături care le făceau potrivite mai ales pentru folosirea în reviste sau în scopuri politice[990]. Aproape toate gravurile lui Bassarab înfăţişau bărbaţi legionari pozînd brav şi hotărît, adesea purtînd arme sau fiind însoţiţi de arhangheli. Contururile ascuţite, ferme ale gravurilor sale denotă statornicie şi intransigenţă. Comparativ, desenele lui Zlotescu din *Axa* se bazau pe contururi neclare şi imagini întunecate. Legionarii din lucrările lui Zlotescu erau de obicei anonimi ale căror calităţi erau exprimate prin activităţile lor din desen sau prin privirea lor sfidătoare. Din arta legionară lipsesc aproape cu desăvîrşire imagini care să înfăţişeze femei, iar fotografiile cu bărbaţi le depăşesc cu mult pe cele cu femei. Portretele masculine apar atît de frecvent în iconografia legionară deoarece „bărbaţii noi”, eroici erau chintesenţa idealului mişcării; femeile, maşinile, natura sau ţăranii se aflau în plan secundar.

Potrivit scriitorilor legionari, arta de calitate reflecta ceea ce era intrinsec şi esenţial realităţii. Mai mulţi critici influenţi din România interbelică - nu doar legionari - susţineau că arta dezvăluia virtutea, spiritul unui loc, al unui om, al unei epoci sau misterul întîlnirii dintre om şi divinitate[991]. Această temă reapare frecvent în scrierile şi discursurile legionare cu aplecare spre filosofie. într-o slujbă intitulată „Evanghelia şi Arta” din august 1939, preotul legionar Ilie Imbrescu susţinea că „nu există vreo ramură a Artei în care să nu se poată statornici acest

986 Ion Frunzetti, „Grupul grafic. Sala Dalles”, *Universul literar,* 28,1940, p. *4,* citat în Corina Teacă, „Artă şi ideologie: Expoziţia *Munca legionara , Studii şi Cercetări în Istoria de Artă Plastică,* 1 (45), 2011, p. 200.

987 George Zlotescu, „Paradisul roşu”, *Axa,* 1 (5), ianuarie 1933; George Zlotescu, „A doua răstignire”, *Axa,* 1 (9), 19 martie 1933.

988 Gabriel Bălănescu, „Literatură şi revoluţie”, *Iconar,* 3 (3), 1937, p. 6.

989 Amelia Pavel, *Pictura românească interbelică. Un capitol de artă europeană,* Bucureşti, Editura Meridiane, 1996, p. 59.

990 Christine Javid (ed.), *Color Woodcut International: Japan, Britain, and America in the Early Twentieth Century,* Madison, WI, Chazen Museum of Art, 2006. Aş vrea să-i mulţumesc Cristinei Albu pentru că mi-a atras atenţia asupra acestui lucru.

991 *Cf* Lucian Blaga,„Fragment despre Agia Sofia”, *Gindirea,* 13 (6), 1934, pp. 215-219; Nichifor Crainic, *Nostalgia paradisului,* Iaşi, Editura Moldova, 1994.

sens esențial, care-l ridică pe vizionarul şi creatorul respectiv pînă la Tavorul inspirației celei adevărate, pe care o dă Duhul Sfînt celor ce se bucură de solia îndumnezeirii". Imbrescu îl cita pe muzicologul francez Adolphe Boschot (1871-1955), spunînd că „muzica este o revelație imediată a «lucrului în sine» [şi] legile muzicale ne descoperă legile misterioase ale «substratului» lumii"[992]. Legionarii contau pentru că prin devotamentul lor față de patrie îi arătau frumusețea; în calitatea de creştini loiali credinței strămoşilor lor, ei întruchipau virtutea, iar ca bărbați preocupați de dezvoltarea minții şi corpului, înfaptuiau idealul de masculinitate. Pentru legionari, frumusețea, virtutea, bărbăția erau lucruri, nu idei abstracte şi credeau în ele pentru că le dădeau formă în taberele lor de muncă, prin antrenamentele şi prin arta lor.

Virtuțile înfățişate în picturi şi desene ale bărbaților legionari şi glorificate în marşurile şi adunările legionare erau esențiale în fascismul european interbelic: forță, virilitate, curaj, frumusețe masculină şi determinare. Legionarii cultivau aceste virtuți în şcolile lor - în taberele de muncă, restaurante, afaceri şi în şedințele de cuib - şi susțineau că asasinatul şi violența electorală erau expresii ale aceloraşi idealuri. Toate aceste virtuți erau intrinsec legate de Legiune. Eroii descrişi în cîntece şi picturi erau lideri ai mişcării şi erau demni de slavă tocmai pentru că erau legionari. Imaginile legionare promovau mişcarea ca pe un loc unde „oamenii noi" îşi dovedeau valoarea; totuşi, atenția cădea în primul rînd asupra Legiunii, nu asupra virtuților pe care trebuia să le producă.

992 Ilie Imbrescu, „Evanghelia şi arta sau Schimbarea la față ca Temei evanghelic al Teologiei estetice", 9 august 1939, în ACNSAS, Fond Penal, dosar 000324, voi. 12, ff. 224-233.

Mîntuire şi jertfă

Cînd teologul şi publicistul Nichifor Crainic a fost arestat pentru activităţi legionare după asasinarea lui I.G. Duca în 1933, părintele Grigore Cristescu a preluat cursurile de teologie ale lui Crainic de la Universitatea din Bucureşti. Deja un simpatizant al mişcării, Cristescu cînta în sălile de clasă imnuri legionare împreună cu studenţii[993]. Liderii studenţilor de la Facultatea de Teologie, printre care Gheorghe Furdui, Florian Constantinescu şi Sică Popescu, îi mobilizau pe studenţi în sprijinul lui Crainic[994]. Mai devreme în acel an, Nicolae Bălan (1882-1955), mitropolitul Ardealului, a intervenit pentru preoţii şi studenţii legionari arestaţi şi a reuşit să le obţină eliberarea[995]. După uciderea lui Duca, mai mulţi studenţi de la Teologie au fost arestaţi sau vînaţi de poliţie, iar timp de cîteva luni profesorii şi preoţii simpatizanţi i-au ascuns pe fugari[996]. Părintele Dumitru Stăniloae (1903-1993) a pus asasinatul pe seama „influenţei catastrofice [a democraţiei seculare] asupra sufletului tineretului contemporan"[997].

Scriind frecvent în paginile *Telegrafului român,* publicaţie ortodoxă pe care o edita, Stăniloae îl susţinea public pe Crainic. De asemenea, milita pentru mai multă educaţie pe teme de moralitate şi religie în şcoala gimnazială[998].

993 Crainic, *Zile albe,* p. 283; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 258626, f. 13.

994 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013206, voi. 3, ff. 4,25.

995 „Cei 43 Legionari arestaţi la Iaşi în greva foamei", *Calendarul,* 536, 13 decembrie 1933, p. 3; „Studenţi gardişti internaţi la Someşeni au declarat greva foamei", *Calendarul,* 538,15 decembrie 1933, p. 3; „Legionari arestaţi la Chişinău în greva foamei", *Calendarul,* 538, 15 decembrie 1933, p. 3; „Legionarii închişi la Jilava au declarat greva foamei", *Calendarul,* 546,24 decembrie 1933, p. 2; „Legionarii deţinuţi la Sibiu atacaţi cu gaze lacrimogene", *Calendarul,* 550, 31 decembrie 1933, p. 2; Iancu, *Sub steagul,* pp. 73-75.

996 ACNSAS, Fond Informativ, 257158, ff. 11-13.

997 Citat în Hans-Christian Mâner, „Aspects of Modernisation and the Orthodox Church in Romania", în Bogdan Murgescu (ed.), *Romania and Europe: Modernisation as Temptation, Modernisation as Threat,* Sibiu, German-Romanian Academy, 1999, p. 77.

român, 82 (14), 1934, p. 1. Ambele articole sînt retipărite în Constantin Schifirneţ (ed.), *Naţiune şi creştinism,* Bucureşti, Elion, 2004, pp. 25-29, 33-35.

Din acest moment, Cristescu a devenit profund implicat în Legiune, călătorind prin țară şi ținînd discursuri în numele lui Codreanu[999]. S-a interesat în mod deosebit de demersurile academice ale studenților legionari, devenindu-le mentor celor care voiau să urmeze o carieră în teologie[1000]. In 1936, cînd părintele Popescu-Mălăeşti a vrut să scape de influența Legiunii în cadrul Facultății de Teologie de la Universitatea din Bucureşti, prima sa țintă a fost Cristescu[1001]. Liderii studenților au sărit în apărarea lui Cristescu, dar Popescu-Mălăeşti le-a suspendat societățile[1002]. Campania de îndepărtare a lui Cristescu de pe postul său de profesor a durat doi ani şi a avut succes numai după ce jurnalistul ultranaționalist Nița Mihai a demonstrat că preotul Cristescu plagiase cîteva dintre lucrările sale ştiințifice[1003].

Prelegerile lui Cristescu rezonau cu ideile legionare, chiar şi în anii de dinainte ca el să se alăture Legiunii. Scrierile sale din anii 1920 susțineau că statul ar trebui să vegheze la moralitatea publică, că profesorii ar trebui să fie misionari în şcolile în care predau şi că jurnaliştii ar trebui să publice numai mesajul lui Hristos[1004]. Ii învăța pe studenți să-l pună pe Iisus în centrul activităților lor şi să nu cedeze în fața idolilor culturii dominante, precum sportul, sexul, moda şi alcoolul[1005], în sfîrşit, Cristescu îndemna la *„faptă* vie, statornică, deplină" în locul unei retorici goale[1006]. Astfel de acțiuni, scria el, ar implica jertfe:

în primul rînd, jertfirea individualismului nostru care atomizează organismul social şi a egoismului care îl alimentează pînă la hipertrofie. In al doilea rînd, ni se cere jertfirea materialismului nostru atît de agresiv, alimentat statornic de tendințe ariviste. Şi în al treilea rînd, ni se cere jertfirea politicianismului care învrăjbeşte o societate, sterilizîndu-i profundele ei energii etice, politicianism servit de nenorocire atît de generos, de hipertrofia individualistă şi de excesul materialist[1007].

Retorica lui Cristescu despre jertfa, individualism şi corupția societății, puterea faptei şi importanța unei guvernări ferme, morale rezona perfect cu învățăturile legionare, iar predicile sale din anii 1930 încercau să arate cum Legiunea lui Codreanu întruchipa toate schimbările pe care dorea să le vadă în societatea românească[1008].

Naţionalismul religios

Pe măsură ce legionarii promovau teme ortodoxe tradiționale, precum virtutea, sacrificiul şi renaşterea spirituală, din ce în ce mai mulți preoți se afiliau mişcării. Adesea, preoții erau cei mai educați oameni pe care mulți dintre țărani îi cunoşteau, iar datorită misiunii lor religioase se bucurau de prestigiu în societatea românească, fiind, pentru legionari, un grup foarte important de cultivat. Un raport al poliției din 1937 estima că 1,2% dintre legionari erau preoți hirotonisiți[1009]. Fără îndoială, preoții se alăturau în număr mare Legiunii. Francisco Veiga estimează că pînă în ianuarie 1937 aproximativ 2.000 din cei 10.000 de preoți ortodocşi din țară erau legionari[1010]. In orice caz, în arhive se găsesc numele cîtorva sute[1011].

---

999 „Informații", *Cuvîntulstudențesc,* 11 (2), 15 februarie 1936; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 258626, ff. 23,26, 33^ 55-56, 86.

1000 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 258626, f. 25.

1001 Potrivit lui Ion V. Georgescu, legionar şi el, Popescu-Mălăeşti era doar un profesor sever care impunea standarde înalte - ce îi frustrau pe studenții legionari care erau mai degrabă interesați de politică decît de studiu. Haralambie Roventa şi Ion V. Georgescu, *loan Popescu-Mălăeşti. Activitatea sa ca preot şi profesor,* Bucureşti, f.e., 1939, pp. 11-12.

1002 ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1936, ff. 103-105.

1003 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 258626, ff. 106,116,121-122.

1004 Grigore Cristescu, *Isus în viața modernă,* Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1927.

1005 Grigore Cristescu, *Semănături de primăvară. Gînduri închinate tineretului,* Sibiu, Tip. „Dacia Traiana", 1927.

1006 Grigore Cristescu, *Jertfe, datorii şi răspunderi de ieri, de azi şi de mîine,* Sibiu, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Dacia Traiana", 1929, p. 12.

1007 *Ibidem,* p. 11.

1008 Pentru unele dintre predicile lui Cristescu din anii 1930, vezi ACNSAS, Fond Informativ, dosar 258626, ff. 2-5,13,109; Grigore Cristescu, „înapoi la Molitfelnic", *Predania,* 1 (1), 15 februarie 1937, p. 7.

1009 ANIC, Fond Inspectoratul General de Jandarmerie, dosar 41/1937, ff. l-4. în acest raport erau enumerați toți legionarii, cuziştii, comuniştii şi socialiştii cunoscuți din toate județele României şi activiştii erau grupați în intelectuali, preoți, profesori sau muncitori. E greu de spus cum se raportau la aceste categorii polițiştii care au compilat datele. Mai mult, conform acestui raport, numărul legionarilor era de 16.499, în vreme ce estimări mai recente sugerează că Legiunea era de pînă la 16 ori mai mare. Pentru o dezbatere detaliată privind demografia legionară, vezi Sandu, „Der Ertrag der Militanz", pp. 155-192.

1010 Veiga, Istoria Gărzii de Fier, p. 231.

Teologii scriau în favoarea mişcării, iar preoţii şi alţi membri ai clerului contribuiau la legitimizarea grupurilor fasciste, binecuvîntîndu-le drapelele sau parti- cipînd la funeralii politice. Preoţii se alăturau Legiunii întrucît vederile lor religioase se regăseau pe o platformă politică pe care de asemenea o acceptau. Aveau convingeri religioase şi convingeri politice, nu o religie seculară[1012]. Mai mult, legionarii acopereau o diversitate mare de perspective religioase - unii erau credincioşi ortodocşi devotaţi, în timp ce altora nu prea le păsa de religia organizată. Unii legionari erau credincioşi romano-catolici recunoscuţi, printre care teologul Iosif Frollo (1886-1966) şi un istoric franciscan, părintele Ioan Mărtinaş (1900-1986)[1013]. Ortodoxismul românesc din perioada interbelică avea în mod cert accente naţionaliste, iar acestea îi încurajau pe oameni ca mitropolitul Nicolae Bălan să sprijine Legiunea şi alte cauze ultranaţionaliste atunci cînd se ivea prilejul[1014]. Preoţii parohi se implicau în Legiune ca şi ceilalţi activişti, deşi prestigiul dat de statutul de preot îi facea să preia adesea roluri de conducere. Faptul că le ofereau legionarilor acces la bisericile lor şi că săvîrşeau ritualuri religioase în numele Legiunii îi plasează într-o categorie specială care merită să fie cercetată aparte şi care ne ajută să înţelegem de ce Legiunea era asociată atît de frecvent cu Biserica.

In România, ultranaţionalismul şi religia nu au făcut întotdeauna casă bună. în anii 1870, filosoful Vasile Conta (1845-1882) considera că „principiile ştiinţei moderne” se aflau la baza naţionalismului său antisemit[1015]. Douăzeci de ani mai tîrziu, Ion D. Protopopescu scria în *Pericolul Ovreesc* că „n-am nici un fel de credinţă religioasă, fiind un ateu desăvîrşit. Nu m-am călăuzit decît de sentimentul naţional, de dragostea de neam”[1016]. Primul care a asociat antisemitismul românesc cu creştinismul şi ultranaţionalismul, la începutul secolului XX, a fost fiziologul Nicolae Paulescu (1869-1931). Paulescu a extras din biologie cîteva legi filosofice despre „instinctele sociale” şi „conflictele umane” şi le-a folosit pentru a susţine că moralitatea creştină se baza pe principii etice derivate din natură[1017]. „Opoziţia dintre ştiinţă şi religie este o minciună neruşinată”, scria Paulescu în 1910, comentînd că antisemitismul era o responsabilitate creştină[1018]. într-o carte celebră din 1913, Paulescu scria că „jidovii, care au moştenit învăţăturile fariseice - transmise prin Talmud - cutează să sugrume religia divină, după cum strămoşii lor, acum vreo 2.000 de ani, au avut îndrăzneala nemaipomenită să răstignească pe însuşi Dumnezeu”[1019]. Paulescu a colaborat cu A.C. Cuza la formarea UNC şi LANC. Cînd a murit, în 1931, legionarii l-au revendicat ca pe un erou al lor[1020]. A.C. Cuza a îmbrăţişat brusc antisemitismul religios în 1922, după ce ani în şir fusese ateu convins. La fel ca Paulescu, Cuza a respins Vechiul Testament ca lucrare a unui Dumnezeu răzbunător ce nu avea nimic în comun cu divinitatea creştină[1021]. Evreii nu au o ţară a lor, spunea Cuza, ci doar „o doctrină a

---

1011 Cele mai lungi liste de preoţi legionari provin din 1955 şi pot fi găsite la ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1936, ff. 74-75.

1012 Printre istoricii care interpretează fascismul drept religie seculară se numără Emilio Gentile, *Politics as Religion,* Princeton, Princeton University Press, 2006; Roger Griffin, „Introduction: God’s Counterfeiters? Investigating the Triad of Fascism,Totalitarianism, and (Political) Religion”, *Totalitarian Movements and Political Religions,* 5 (3), 2004, pp. 291-325; şi Michael Burleigh, *The Third Reich: A New History,* New York, Hill and Wang, 2000. *Cf* ideea fascismului clerical, Matthew Feldman, Marius Turda şi Tudor Georgescu (eds.), *Clerical Fascism in Interwar Europe,* Londra, Routledge, 2008.

1013 R. Chris Davis, „Certifiably Romanian: National Identity and Contested Identity of the Moldavian Csangos, 1923-85”, teză de doctorat, St. Anthony’s College, University of Oxford, 2012, p. 61.

1014 Pentru relaţia dintre Legiune şi Biserica Ortodoxă Română, vezi Iordachi, *Gharisma,* pp. 104-110; Paul A. Shapiro, „Faith, Murder, Resurrection: The Iron Guard and the Romanian Orthodox Church”, în Kevin P. Spicer (ed.), *Antisemitism, Christian Ambivalenţe, and the Holocaust,* Bloomington, Indiana University Press, 2007, pp. 136-170; şi Mirel Bănică, *Biserica ortodoxă română, stat şi societate în anii ’30,* Iaşi, Polirom, 2007.

1015 Volovici, *Naţionalist Ideology,* p. 14.

1016 Ion D. Protopopescu, *Pericolul Ovreesc,* Craiova, Editura Ramura, f.a., p. 4.

1017 Vezi articolele lui Paulescu în *Dascălul,* 1 (1-5), noiembrie 1909 - iunie 1910.

1018 Nicolae Paulescu, „Prefaţă”, în Toma P. Chiricuţa, *Religia omului de ştiinţă (Răspuns dat liber-cugetătorilor),* Bucureşti, Tipografia Gutenberg, 1910, p. 3.

1019 Paulescu, *Spitalul,* p. 134.

1020 „Morală cuzistă”, *Axa,* 1 (17), 6 septembrie 1933, p. 2.

1021 Paulescu, *Spitalul,* pp. 34-35.

lăcomiei şi a urii”, care reprezenta chintesența credințelor lor religioase[1022].

In ciuda strădaniei lor, combinația de religie şi antisemitism promovată de Paulescu şi Cuza nu prindea printre ultranaționalişti în anii 1920. în 1922, activiştii LANC încercau să-i atragă pe preoți distribuind broşuri la intrarea în reşedința mitropolitană din Iaşi. Dar această tentativă s-a întors împotriva lor atunci cînd patriarhul însuşi a citit într-unul dintre pamfletele lui Cuza că ortodoxia română fusese „iudaizată”, pentru că folosea Vechiul Testament. Patriarhul a promis că va transmite o circulară prin care-i va avertiza pe preoți să nu se asocieze cu mişcarea[1023]. Neclintită, LANC nu a renunțat şi a continuat să critice legăturile ierarhiei Bisericii cu principalele partide politice şi refuzul său de a se alinia la politica ultranaționalistă[1024]. LANC a obținut pentru prima dată sprijin din partea unor clerici importanți la începutul anilor 1930, cînd teologi precum părintele Ioan Gheorghe Savin (1885-1973) din Chişinău şi mitropolitul Irineu Mihălcescu (1874-1948) din Bucureşti îi încurajau pe studenții şi pe colegii lor să sprijine LANC[1025]. Nici Savin, nici Mihălcescu nu erau impresionați de actele de huliganism sau de retorica revoluționară a legionarilor, dar amîndoi erau antisemiți înflăcărați şi profesori cu influență. Sprijinul lor, alături de influența politică a lui Cuza, justifică implicarea în LANC a celor mai mulți dintre clerici.

In sfîrşit, cea care a reuşit să îmbine cu succes religia şi ultranaționalismul n-a fost LANC, ci Legiunea. în 1930, Nichifor Crainic, care a predat teologie mistică la Universitatea din Chişinău între 1926 şi 1932, a fost captivat de naționalismul deplin francez şi s-a oferit să țină cursuri despre filosofia lui Nicolae Paulescu. în 1932, după ce s-a transferat de la Chişinău la Universitatea din Bucureşti, Crainic şi-a lansat propriul cotidian, *Calendarul,* care se adresa în mod explicit unei audiențe ecleziastice. El scria că „preoții şi învățătorii sînt (...) agenți ai luminii, misionari ai adevărului etern, stîlpi ai ordinii morale, antene vibrante

---

1022 A.C. Cuza, „Uniunea Națională Creştină”, *Apărarea națională,* 1 (1), 1 aprilie 1922, p. 4.
1023 USHMM, Fond Ministerul de Interne - Diverse, Rola 133, dosar 2/1922, £ 57.
1024 „Neorînduielile în Biserică”, *Naționalistul,* 13 (4), 21 ianuarie 1926, p. 2.
1025 ANIC, Fond DGP, voi. 2, dosar 1/1938, ff. 17-18; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, £202.

ale conștiinței naționale, santinele ale ideii de stat românesc"[1026]. Cînd Adolf Hitler a ajuns la putere în Germania, Crainic decreta că „Dreapta politicei germane creează astfel un front spiritual creștin împotriva iudaizantei anarhii a socialismului și comunismului"[1027]. In următorii zece ani, Crainic a scris numeroase eseuri în care stabilea conexiuni între versiunea sa de ortodoxie românească și antisemitism și ultranaționalism, oferind o bază intelectuală extrem de importantă pentru naționalismul religios al Legiunii[1028]. Potrivit lui Crainic, spiritualitatea creștină se împlinește atunci cînd e *trăită* în lumea laică, care, în schimb, e *transfigurată* atunci cînd creștinii îi insuflă grație divină. Eroii naționali români Mircea cel Bătrîn, Ștefan Vodă, Vasile Lupu și Mihai Viteazul au fost toți și eroi ai Bisericii Ortodoxe datorită obiceiului lui Crainic de a îmbina biserica și națiunea. Tot ceea ce e laic în națiunea română „participă la viața divină în măsura unei asemănări mai depărtate sau mai apropiate de Dumnezeu", iar „spiritualitatea nu e un produs al rasei, ci e însăși rasa transfigurată din generație în generație de energia luminii dumnezeiești"[1029]. Deși Crainic a abandonat Legiunea pentru LANC în 1934, ideile sale au rămas extrem de influente printre ultranaționaliști în deceniul dinaintea izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial.

In scrierile clericilor din perioada interbelică se susținea în mod repetat că națiunea română s-a născut în momentul în care strămoșii daci s-au convertit la creștinism și că naționalismul românesc a izvorît din ortodoxism[1030]. Teodor Farcaș, de exemplu, susținea în *Lumina tineretului* (1933-1938) că „Biserica a infiltrat în sufletul poporului principiul naționalității, datorită căruia s-a putut clădi România de astăzi"[1031]. Pentru acești preoți, naționalismul și moralitatea erau concepte strîns legate. Potrivit părintelui Marin S. Diaconescu, „ca să poți avea o adevărată conștiință națională pînă la identificare cu aspirațiunile serioase și vitale ale neamului tău, trebuie să ai, mai întîi, o indiscutabilă conștiință morală individuală, o viață personală plină de virtuți morale. Pentru că e la mintea omului: un păcătos, un om robit de vicii și veșnic așezat în vijelia ispitelor de tot soiul, *nu poate* avea curate sentimente naționale"[1032]. Clericii ultranaționaliști se plîngeau de asemenea că ortodoxia nu modela suficient viața publică românească. In cuvintele lui Stăniloae:

Trăim vremuri de răspîntie. Viața noastră socială și politică a ajuns la un impas care ne silește să constatăm că drumul parcurs pînă acum a fost greșit, iar continuarea în direcția lui ar însemna o nenorocire națională. Politicii statului nostru i-a lipsit pînă acum elementul cel mai esențial pentru consolidarea unei țări, pentru întărirea ei sufletească și tehnică: credința religioasă[1033].

Alți publiciști clerici cu influență erau de acord. Părintele Dumitrescu Iliescu- Palanca (1903-1963) scria în ziarul său independent *Păstorul creștin ortodox* (1933-1934) articole de susținere a preoților implicați în politică și despre „revoluția" pe care o înfaptuia tineretul românesc[1034]. Deși gazeta sa n-a pomenit niciodată Legiunea, lansa în mod constant mesaje legionare. Incepînd cu 1936, elevii lui Iliescu-Palanca de la seminarul din Curtea de Argeș formau celule legionare. între 1939 și 1948, el a fost arestat

---

1026 Nichifor Crainic, „Spre blocul preoților și învățătorilor", *Calendarul*, 1 (56), 20 martie 1932, p. 1.

1027 Nichifor Crainic, „In Germania și la noi", *Calendarul*, 1,4 februarie 1933; retipărit în Nichifor Crainic, *Lupta pentru spiritul nou. Germania și Italia în scrisul meu dela 1932 încoace,* București, Editura Cugetarea, 1941, pp. 32-34.

1028 Roland Clark, „Orthodoxy and Nation-Building: Nichifor Crainic and Religious Naționalism in 1920s Romania",*Nationalities Papers,* 40 (4), 2012, pp. 525-543; Roland Clark, „Naționalism and Orthodoxy: Nichifor Crainic and the Political Culture of the Extreme Right in 1930s Romania", *Nationalities Papers,* 40 (l),2012,pp. 107-126.

1029 Nichifor Crainic, „Spiritualitate și românism", *Gîndirea,* 15 (8), 1936, pp. 377-383.

1030 Lucian Boia, *History and Myth in Romanian Consciousness,* trad. de James Christian Brown, Budapesta, Central European University Press, 1997, p. 100.

1031 Teodor Farcaș, „Biserica și neamul românesc", *Lumina tineretului,* 1 (8), 1 august 1933, pp. l-2.

1032 Marin S. Diaconescu, „Nevoia unei lămuriri", *Păstorul ortodox*, 18 (1), 1937, pp. 14-15.

1033 Dumitru Stăniloae, „Spre statul român creștin", *Telegraful român*, 84 (18), 1936, p. 1; retipărit în Schifirneț (ed.), *Națiune și creștinism*, p. 40.

1034 Dem.I. Iliescu-Palanca, „Biserica și viața socială", *Păstorul creștin ortodox*, 2 (12), septembrie 1934, p. 1; Dem.I. Iliescu-Palanca, „Tineretul", *Păstorul creștin ortodox*,3 (22-23), iulie-august 1935, pp. 1,3; Dem.I. Iliescu-Palanca, „Clerul și politica", *Păstorul creștin ortodox*, 3 (22-23), iulie-august 1935, pp. 1, 3.

pentru activităţi legionare de cel puţin cinci ori[1035].

Activismul bisericesc

Parţial din pricina înclinaţiilor politice ale profesorilor lor, studenţii de la Teologie se aflau în prim-planul agitaţiilor antisemite de la începutul anilor 1920. La Cernăuţi, studentul la Teologie Teodosie Popescu a jucat un rol-cheie în organizarea Fasciştilor Naţionali Români în 1922[1036]. La mai puţin de doi ani după aceea, li s-a alăturat lui Codreanu, Moţa şi altora în complotul Văcăreştenilor[1037]. Un alt agitator important din timpul protestelor studenţeşti din 1922 a fost Paraschiv Anghelescu (1901-?), care a devenit preşedinte al Centrului Studenţesc Bucureşti în 1926[1038]. El a încercat să găsească o cale de împăcare între Cuza şi Codreanu în 1933. în anul următor

1035 Fabian Seiche, *Martiri şi mărturisitori români din secolul XX. închisorile comuniste din România,* Făgăraş, Agaton, 2010, pp. 399-401; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 233835, voi. 2, f. 38.

1036 ANIC, Fond DGP, dosar 36/1923, ff. 18-21; ACNSAS, Fond Penal, dosar 013207, voi. 1, f. 2.

1037 Livezeanu, *Cultural Politics,* pp. 245-297.

1038 Paraschiv Angelescu, „înainte!”, *Sfarmă-piatră,* 2 (55), 10 decembrie 1936, p. 8.

a fost numit preot paroh la Sfîntul Sava, o biserică din centrul Bucureştiului strîns legată de mişcarea studențească[1039].

O altă biserică a studenților din Bucureşti era Sfîntul Anton, unde părintele Nicolae Georgescu-Ediniți a devenit cunoscut drept „duhovnicul studenților” pentru că era protectorul studenților antisemiți. Aceştia îl apreciau ca mentor pentru că nu taxa slujbele religioase ținute şi pentru că le dădea bani studenților săraci[1040]. In 1928 s-a alăturat Legiunii, punînd biserica sa la dispoziția acesteia pentru şedințe legionare şi slujbe religioase. îmbrăcat în haine preoțeşti, Georgescu- Ediniți conducea mulțimile de studenți ultranaționalişti în ciocnirile acestora cu jandarmii[1041]. A fost criticat de superiorii săi pentru că a coordonat o revoltă în Parcul Carol în 1933, iar trei ani mai tîrziu a ajuns în fața instanței pentru acelaşi incident[1042]. A fost arestat din nou în 1938 si 1939, dar si-a continuat activitatea de preot şi a ieşit din nou în evidență cînd Legiunea a ajuns la putere, în 1940[1043]. Georgescu-Ediniți era doar unul dintre numeroşii preoți care l-au abandonat pe Cuza în favoarea lui Codreanu. Scriitori creştini cunoscuți, precum Toma Chiricuță (1887-1971), se alăturaseră de asemenea Legiunii în 1928; Chiricuță şi-a pus în joc reputația de publicist pe subiecte teologice pentru tînăra mişcare[1044]. La scurt timp după aceea, un alt activist de frunte al LANC, diaconul Ion Popescu-Mozăceni (1900-?), a fost hirotonisit preot şi a devenit şef de cuib în Legiune[1045].

Intre 1928 şi 1932, o nouă generație de studenți teologi s-a alăturat Legiunii. Pentru unii dintre aceşti bărbați tineri - precum George Racoveanu şi preoții Vasile Boldeanu şi Ştefan Marcu — angajamentele legionare aveau să modeleze natura preoției lor ani de-a rîndul. înainte de a deveni o voce influentă în diaspora legionară după cel de-al Doilea Război Mondial, Racoveanu (1900-1967), teolog şi jurnalist influențat de Nae Ionescu, tipărea în anii 1930 publicații prolegio- nare[1046]. în 1935, părintele Vasile Boldeanu (1902-1991) scria în gazete legionare, comparînd eforturile Legiunii cu persecuția romană a primilor creştini. A devenit o figură emblematică în schismatica Biserică Ortodoxă Română cînd s-a stabilit la Paris, în anii 1940[1047]. După absolvire, părintele Ştefan Marcu (1906-1989) a devenit preot paroh în satul Nistoreşti din județul Putna. A făcut intens propagandă legionară în zonă, a organizat marşuri şi festivități, a colectat donații în bani, a ridicat o troiță în sat şi a instruit liceeni să devină propagandişti[1048]. De asemenea, a ținut slujbe de pomenire pentru legionarii morți. In 1938, Marcu a fost numit lider regional şi a devenit şeful Legiunii în județul Putna în timpul Statului Național Legionar. în 1933 şi 1938 a fost arestat pentru activism legionar, iar adversarii din sat foloseau afilierea sa politică împotriva lui atunci cînd se iscau conflicte mărunte între ei. în ciuda plîngerilor că lipsea de la post pentru îndatoririle sale legionare, o petiție din decembrie 1938, semnată de 413 enoriaşi, susținea că Marcu era un preot excelent, care nu discrimina niciodată un enoriaş din motive politice[1049]. Deşi aceşti trei bărbați s-au alăturat Legiunii atunci cînd aceasta era la început, carierele lor au variat semnificativ în deceniul ce a urmat. Marcu se dedica activismului în zonele rurale, Boldeanu scria articole pentru o foaie volantă legionară regională la Focşani, iar George Racoveanu s-a alăturat elitei intelectuale bucureştene, scriind şi editînd publicații culturale cu simpatii legionare.

Legăturile fasciste le puteau fi folositoare preoților care intrau în conflict cu superiorii, iar avocații legionari l-au apărat pe părintele Şuşnea din Huşi atunci cînd episcopul l-a dat în judecată pentru calomnie[1050]. Cînd mitropolitul Basarabiei Gurie Grosu (1877-1943) a fost înlăturat în baza unor acuzații de

---

1039 **ACNSAS,** Fond Informativ, dosar 261893, f. 3.

1040 A. Vântu, „Duhovnicul studenților şi Patriarhia”, *Axa,* 1 (7), 19 februarie 1933.

1041 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 68, dosar 233.33, ff. 510-517.

1042 Vântu, „Duhovnicul studenților”; Ilie Imbrescu, „Procesul crucii”, *Porunca vremii,* 5 (331), 21 februarie 1936, p. 2.

1043 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000751, voi. 12, f. 147; „Sărbătorirea zilei de 10 Decembrie”, *Universul,* 12 decembrie 1940.

1044 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 1, ff. 10-11.

1045 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000324, voi. 7, f. 377.

1046 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 234879, voi. 1, ff. 55, 62, 90.

1047 Vasile Boldeanu, „Ideia nu moare!”, *Brațul de fier,* 1 (2), 1 iulie 1935, p. 1; Shapiro, „Faith, Murder, Resurrection”, p. 163.

1048 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 259455, ff. 11, 28, 46-47.

1049 *Ibidem*, ff. l-4,10,15-19, 31-34.

1050 ANIC, Fond DGP, voi. 2, dosar 44/1938, f. 22. Şi Ion Zelea Codreanu a fost implicat în acest caz de

corupție, legionarii și alți ultranaționaliști au sărit în apărarea lui[1051]. Gurie sprijinise în trecut evenimente legionare, iar cînd acesta risca acțiunea disciplinară, Codreanu s-a adresat public Regelui Carol al II-lea pentru a-l susține[1052]. Deși acuzațiile aveau probabil o bază reală, în spatele scandalului de corupție se afla o ceartă foarte veche între rege și mitropolit, deoarece Gurie îi ceruse lui Carol al II-lea să-și părăsească amanta, pe Elena Lupescu. Legionarii o criticau și ei vehement pe Elena Lupescu, pe care o disprețuiau în mod deosebit pentru că era evreică. în ceea ce-i privește pe legionari, dacă mitropolitul Gurie era un dușman al Elenei Lupescu, atunci era prietenul lor. Alții nu au fost așa de norocoși. Conform unei publicații legionare, părintele Ioan Grigoraș de la parohia din Ciurbești, aproape de Iași, a fost suspendat din funcție și apoi dat afară din sat de simpatizanții național-libe- rali, care se temeau să nu le dezvăluie actele de corupție[1053].

Statutul de legionar nu garanta și o carieră de succes în Biserica Ortodoxă Română, dar posibilitatea nu era exclusă. Teologul Ion V. Georgescu (1909-1976) a fost activist legionar încă din studenție și cu toate acestea a reușit să-și construiască o carieră de succes la Facultatea de Teologie din București. Organiza ședințe de cuib și ajuta la transformarea căminelor în fortărețe legionare, conti- nuînd totodată să fie un atent cercetător al Vechiului Testament și să evite polemicile presei din acea perioadă[1054]. Georgescu a fost foarte aproape să scrie un mic tratat politic în cartea sa *Actualitatea profeților* (1934), în care susținea că românii vor putea să-și ia țara înapoi de la străini numai dacă treceau printr-o „retrezire totală, masivă, care să zdruncine din temelii concepția despre viață și lume a omului”[1055]. Ii considera pe profeții Vechiului Testament critici sociali radicali, al căror exemplu ar trebui urmat de românii care caută renașterea propriei societăți.

Preoții îi sprijineau pe legionari în mai multe feluri. în anii 1930, Petre Chirica de la Biserica Barnovschi din Iași a scris mai multe piese de teatru, atacînd sectele, pe „jidovi” și pe francmasoni. Piesele n-au fost puse în scenă niciodată, dar textele au fost distribuite printre numeroși lideri regionali ai Legiunii[1056]. Părintele Vasile Jigău din Buhuși apare în documente din anul 1933 sfințind drapele legionare, ridicînd o troiță într-un sat vecin și lipind afișe legionare pe zidurile bisericii în care slujea[1057]. în noiembrie 1936, sătenii din Iacobeni, de lîngă Botoșani, s-au plîns că părintele Moldovanu adăuga cuvintele „trăiască legionarii și Căpitanul lor” în liturghie, că făcea propagandă legionară în sat și că lucra duminică. De asemenea, Moldovanu a dat jos icoana Fecioarei Maria din fața bisericii și a pus în locul ei icoana arhanghelului Mihail. Sub aceasta a mai pus o icoană ce înfățișa un evreu stînd pe jos, sub o draperie verde, legat cu lanțuri însîngerate[1058]. în Buzău, părintele Ion Frăsineanu a scos din biserica sa icoana arhanghelului Mihail pentru a o agăța în sediul legionarilor din oraș[1059].

Jertfa

Legionarii vorbeau mereu despre sacrificiu și renaștere spirituală, temă care apărea frecvent și în presa

---

calomnie, dar nu i s-a intentat proces. „Scandalul din Eparhia”, *Porunca vremii*, 5 (534), 7 octombrie 1936, p. 5.

1051 Grigore Fortu, .Mitropoliile noastre”, *Calea nouă*, 1 (7), 24 februarie 1936, pp. l-2; Lorin Popescu, „«Cazul Gurie» se apropie de clarificare”, *Curentul,* 22 octombrie 1936, p. 5; G.C., „Mitropolitul Gurie poate fi judecat în Casație?”, *Porunca vremii,* 5 (559), 1 noiembrie 1936, p. 3; „Informațiuni”, *Predania,* 1 (1), 15 februarie 1937,

p. 8.

1052 ANIC, Fond DGP, voi. 2, dosar 49/1936, f. 28; Nicolenco, *Extrema dreaptă,* p. 84. Pentru versiunea lui Gurie despre acuzații, vezi Gurie Grosu, *Denunțarea complotului apocaliptic,* București, Tipografia ABC, 1937.

1053 „Un procedeu ingenios”, *Calendarul,* 2 (547), 25 decembrie 1933, p. 9.

1054 Pentru activitățile legionare ale lui Ion Georgescu, vezi ACNSAS, Fond Informativ, dosar 233849, ff. 4,5,8, dosar 233835, voi. 2, ff. 224-230, voi. 3, ff. 13-15. Un exemplu al cercetărilor de început ale lui Georgescu poate fi găsit în teza sa de doctorat, Ion V. Georgescu, *Demonologia Vechiului Testament. Satan în profeția lui Zaharia,* București, Tipografia Cărților Bisericești, 1938.

1055 Ion V. Georgescu, *Actualitatea profeților,* București, Tiparul Academic, 1934, p. 6.

1056 ANIC, Fond Teatrul Național, dosar 10/1940, ff. 147-149.

1057 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013206, voi. 2, f. 381; Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, f. 192.

1058 ANIC, Fond DGP, dosar 43/1935, voi. 2, f. 58.

1059 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 252842, voi. 1, ff. 5-7.

religioasă. De exemplu, în 1933, *Lumina tineretului* declara că „tineretul român trebuie să retrăiască clipe [din istoria ţării] de jertfa deplină şi biruinţă desăvîrşită ca să fie pregătit, gata oricînd, să-şi dea contribuţia şi să-şi primească răsplata jertfei sale”[1060]. Una dintre cele mai celebre balade populare româneşti, *Mioriţa,* e o poveste despre un păstor omorît de alţi ciobani, care îi fură apoi oile. Avertizat de o mioară de moartea care-l aşteaptă, baciul îşi acceptă soarta şi-i spune să zică lumii „că m-am însurat/ Cu-o mîndră crăiasă”, prin care voia să spună că se unise cu natura[1061]. Poeţii naţionalişti din perioada interbelică foloseau frecvent această poveste pentru a exprima faptul că românii făceau din suferinţă o virtute. Poetul şi compozitorul legionar Radu Gyr folosea acest motiv pentru a arăta că moartea legionară nu produce suferinţă. *Imnul tinereţii legionare* spune:

Moartea, numai moartea legionară,
Ne este cea mai scumpă nuntă dintre nunţi,
Pentru Sfînta Cruce, pentru Ţară,
Infrîngem codri şi supunem munţi.
Nu-i temniţă să ne-nspăimînte Nici chin, nici viforul duşman;
De cădem cu toţi, izbiţi în frunte,
Ni-i dragă moartea pentru Căpitan[1062 1063].

Cînd Codreanu a creat echipele morţii în mai 1933, a explicat că aceste grupuri de propagandă trebuiau să fie pregătite să înfrunte violenţa poliţiei. In cuvintele lui Codreanu, era vorba despre „hotărîrea acestui tineret de *a primi moartea.* Hotărîrea lui de a merge înainte, trecînd prin moarte”, în spiritul ciobanului din *Mioriţa*[71]. Pentru legionari, eroismul însemna suferinţă. întemniţarea, tortura sau moartea te transformau într-un erou[1064]. La fiecare şedinţă a cuibului, legionarii alocau timp pomenirii celor morţi, iar jurămintele şi cîntecele lor erau pline de promisiunea renunţării la viaţă pentru mişcare. în 1937, cînd discursul despre suferinţa eroică şi moarte era la apogeu, sociologul legionar Dumitru C. Amzăr scria că „de la icoană au pornit cei dinţii legionari, aşezîndu-se, dintru început, sub semnul Crucii: adică al *biruinţei prin jertfă.* Au înţeles că suferinţa e calea înălţării. (...) Au căutat-o în muncă, în post şi rugăciune, în gîndul singuratic, în cuviinţă şi ascultare de porunci. N-au ocolit-o în prigoane; au căutat-o în lupte”[1065]. Legionarii puteau accepta că trebuie să sufere fiindcă în cercurile legionare auziseră vorbindu-se foarte des despre sacrificiu şi eroism. Momentele de meditaţie din timpul şedinţelor de cuib, condiţiile grele din taberele de muncă, precum şi desele comemorări ale celor decedaţi au contribuit la consolidarea acestei idei.

Cinstirea curajului şi sacrificiului oamenilor care pieriseră pentru ţara lor era o activitate legionară importantă. Scriind despre soldaţii care au murit în Primul Război Mondial, Grigore Cristescu spunea că „sîntem chemaţi să interpretăm sensul profund al jertfei de ieri, pentru a fi destoinici să săvîrşim toate jertfele care ni se cer nouă azi”[1066]. Unul dintre momentele definitorii pentru Legiune, din anul 1933, a fost încercarea de a ridica o cruce pe mormîntul soldatului necunoscut, legionarii continuînd să ridice monumente similare şi în următorii ani[1067]. De asemenea, îi comemorau şi pe cei care căzuseră pe cîmpul de luptă la 15 august - ziua în care România a intrat în Primul Război Mondial - organizînd pomeniri religioase, dansuri şi adunări[1068]. Legionarii susţineau că erau continuatorii unei lupte purtate de patrioţii români de secole. „Lupta tineretului”, spunea Ernest Bernea în 1937, „nu e nimic altceva decît continuarea bunelor tradiţii şi a tuturor virtuţilor poporului nostru, în conformitate cu momentul istoric actual”[1069].

1060 Jertfa şi biruinţă”, *Lumina tineretului,* 3 (18), 1 aprilie 1936, pp. l-2.

1061 „Mioriţa”în varianta culeasă de Vasile Alecsandri. Sursa: http://ro.wikisource.org/wiki/ Miori%C5%A3a. Accesat pe 7 iulie 2014.

1062 Gyr şi Mânzatu, „Sfîntă tinereţe”, în autor anonim, *Cîntece legionare,* pp. 37-38.

1063 Corneliu Zelea Codreanu,„Echipa morţii”, mai 1933; retipărit în Scurtu (ed.),*Ideologie,* voi. 3, p. 185. Italicele aparţin autorului.

1064 „Legionari dela Chişinău suferinzi”, *Calendarul,* 539,16 decembrie 1933, p. 4; Vasile Marin, „Răboj”, *Axa,* 1 (18), 19 septembrie 1933; Ştefan Ion Gheorghe, „Modul eroic al istoriei”, *Buna Vestire,* 1 (17), 12 martie 1937, p. 1.

1065 Dumitru C. Amzăr, „Destin legionar”, *Rînduială,* 2 (2), 1937, p. 51.

1066 Cristescu, Jertfe, datorii şi răspunderi, p. 9.

1067 ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, f. 119.

1068 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. 237-238.

1069 Bernea, *Stil legionar,* p. 9.

Legionarii s-au inspirat din ideile naționaliste şi ortodoxe potrivit cărora biserica şi națiunea erau comunități eterne, idei destul de des întîlnite în acea perioadă. Aidoma teologilor ortodocşi importanți, legionarii au îmbinat comunitatea națională cu cea creştină, considerîndu-i pe eroii naționali apărători ai credinței şi personalități religioase, ca şi cum ar fi luptat pentru națiune[1070]. Remarcabil în privința concepțiilor legionarilor față de trecut nu era conținutul credințelor lor, ci dimensiunea pînă la care le-au dus.

Naționaliştii moderni consideră adesea că viii şi morții sînt legați într-o comunitate organică. Strămoşii sînt importanți pentru imaginarea comunităților naționale, în primul rînd pentru că reprezintă dovada unei presupuse continuități a națiunii din vremuri imemoriale şi în al doilea rînd pentru că personalitățile importante pot fi considerate reprezentanți ai națiunii ca întreg. Mulți dintre cei pe care legionarii îi cinsteau erau de asemenea comemorați de stat[1071]. Susținînd faptul că eroii naționali erau eroi *legionari,* aceştia puneau semnul egalității între mişcarea lor şi națiunea însăşi, ceea ce stîrnea uneori obiecții din partea altor naționalişti. In iunie 1935, cînd cuziştii şi legionarii au transformat o comemorare a poetului Mihai Eminescu într-o adunare fascistă, scriitorul Mihail Sadoveanu (1880-1961) s-a ridicat în picioare ostentativ, şi-a pus pălăria pe cap şi a plecat valvîrtej[1072].

Legionarii cinsteau conducători precum Petru Muşat (P-1391), Ştefan cel Mare (1433-1504) şi Ioan Vodă cel Cumplit (1521-1574)[1073].Toți erau domnitori medievali pe care istoricii din secolul al XlX-lea îi portretizaseră ca eroi. Legionarii îi venerau ca sfinți. Cînd călugării de la Mănăstirea Putna au refuzat să le binecuvînteze steagul în 1929, legionarii l-au lăsat vreme de trei zile pe mormîntul lui Ştefan cel Mare, crezînd că în felul acesta îl vor sfinți[1074]. Codreanu a încercat să cumpere casa primului domnitor al țării, Alexandru Ioan Cuza (1820-1873), în 1936, cînd a fost scoasă la vînzare, pentru că reprezenta un loc cu adevărat sfînt pentru națiunea română[1075].

In *Pentru legionari*, Codreanu definea neamul astfel: „Neamul cuprinde: (1) Toți românii aflători, în prezent, în viață; (2) Toate sufletele morților şi mormintele strămoşilor; (3) Toți cei ce se vor naşte români"[1076]. El susținea că țelul suprem al unei națiuni nu este viața, ci „învierea neamurilor în numele Mîntuitorului Iisus Hristos". în rai, spunea Codreanu, fiecare neam va avea „locul său înaintea tronului lui Dumnezeu", pentru că „neamurile sînt realități şi în lumea cealaltă, nu numai pe lumea aceasta"[1077]. Teologii ortodocşi susțin că biserica îi uneşte pe toți credincioşii, vii şi morți, într-o comunitate unică, plină de viață, organică - trupul lui Hristos. Riturile bisericii reîntăresc această comunitate prin rugăciuni adresate sfinților, zile sfinte în care sînt comemorați eroii spirituali şi icoane ce le permit credincioşilor să-i venereze pe sfinți, meditînd în fața imaginii lor[1078]. Creştinii ortodocşi comemorează morții în două feluri. Cel mai adesea, credincioşii îi pomenesc pe cei morți sau se roagă pentru sufletele lor într-o parte a liturghiei săptămînale numită proscomidie. Preotul săvîrşeşte proscomidia în spatele iconostasului, unde citeşte numele celor pentru care credincioşii se roagă şi pregăteşte pîinea şi vinul pentru împărtăşanie[1079]. Pentru comemorarea

---

1070 Printre teologii ortodocşi şi istoricii români care au comemorat eroi religioşi ca eroi naționali şi viceversa se numără Dumitru Stănescu, *Din trecutul nostru politic şi bisericesc,* Bucureşti, Tipografia Curții Regale F. Gobl Fii, 1921; Dumitru Stăniloae, *Viața şi activitatea patriarhului Dosoftei al Ierusalimului şi legăturile lui cu țările româneşti,* Cernăuți, Editura Autorului, 1929; Alexandru Lapedatu, „Statul şi Biserica ortodoxă", *Biserica şi şcoala,* 59 (44), 1935, pp. 2-3.

1071 Bucur, *Heroes and Victims,* pp. 98-143.

1072 AN - Iaşi, Fond Inspectoratul de Poliție Iaşi, dosar 14/1934, f. 157.

1073 „Sfințirea crucii în amintirea lui Ion Vodă cel Cumplit la Roşcani-Covurlui", *Calendarul,* 454, 25 august 1933; ANIC, Fond DGP, dosar 104/1928, f. 11, dosar 109/1934, ff. 33-34; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 11, f. 230.

1074 Codreanu, *însemnări,* p. 23.

1075 „La 29 septembrie se vinde la licitație casa lui Cuza Vodă", *Porunca vremii,* 5/521 (24 septembrie 1936).

1076 Codreanu, *Pentru legionari,* p. 396.

1077 *Ibidem,* pp. 397-398.

1078 John Meyendorff, *Byzantine Theology: Historical Trends and Doctrinal Themes,* New York, Fordham University Press, 1987, pp. 221-222; Georgij Fedotov, *The Russian Religion Mind: Kievan Christianity from the Tenth to the Thirteenth Centuries, New York, Harper and Row, 1963, pp. 16-17.*

1079 John Anthony McGuckin, The Orthodox Church:An Introduction to its History, Doctrine, and Spiritual Culture, Oxford, Blackwell, 2008, p. 296.

morţilor mai pot fi ţinute şi slujbe speciale numite parastase[1080]. Acestea reprezintă una dintre modalităţile de a arăta că viii stau alături de morţi, rugîndu-se ca Dumnezeu să le ierte păcatele. De regulă, parastasul se face la 40 de zile de la deces, apoi la un an, apoi din nou la şapte ani, în timp ce rostirea de rugăciuni pentru morţi în timpul Proscomidiei poate avea loc oricînd.

Legionarii foloseau ambele feluri de comemorare ortodoxă, facînd parastase pentru eroii medievali şi naţionaliştii din secolul al XlX-lea, precum şi pentru legionarii căzuţi. Făceau parastase pentru martirii legionari sau pentru colegii lor care muriseră din cauze naturale[1081]. Făceau acest lucru atît pentru a arăta solidaritatea faţă de cei decedaţi şi faţă de familiile acestora, cît şi pentru că era o adunare legionară obişnuită pe care autorităţile nu erau dispuse sau nu puteau să o împiedice. Legionarii foloseau astfel de evenimente ca pretext pentru a organiza şedinţe sau pentru a-şi comunica informaţii importante unii altora[1082]. Alteori ţineau „zile de rugăciune şi doliu" pe durata cărora Codreanu interzicea organizarea de adunări publice şi chiar parastasele[1083]. O altă activitate prin care legionarii îi comemorau pe cei morţi era înălţarea de troiţe, însă acest obicei era uneori limitat de autorităţi[1084]. Spre deosebire de studenţii din anii 1920, începînd cu anul 1935 legionarii s-au abţinut să organizeze festivităţi publice în 10 decembrie, sperînd să evite conflictele cu poliţia. In schimb, cîteva sute de studenţi se adunau într-o biserică pentru un parastas în memoria „studenţilor care au murit pentru idealul naţional"[1085].

Cînd mureau, legionarii erau îngropaţi folosindu-se cuvinte şi simboluri care să arate că făceau parte din Legiune. In mai 1935, trupul lui Ioan Ilinoi, cumnatul lui Codreanu, a fost transportat cu un car tras de boi acoperit cu cetini de pin şi svastici. O mulţime de legionari mergeau în urma sicriului, transformînd funeraliile într-un spectacol specific legionar[1086]. în august 1936, cînd a murit Gheorghe Grigor, student la Teologie, la înmormîntarea sa din Cernăuţi au participat peste 8.000 de oameni, majoritatea legionari[1087]. La funeraliile lui Iarca Davidescu din aprilie 1937, părintele T. Bratu a spus în elogiul său că „Iarca îl slujise pe Dumnezeu (fusese student la Teologie) şi Neamul (fusese legionar) pentru că «numai prin Legiune se pot îndeplini poruncile vieţii şi ale vremii noastre»". Bratu era liderul Legiunii în judeţul Buzău, iar tatăl tînărului mort, părintele Ioan Davidescu, era şi el un legionar bine-cunoscut[1088]. Înmormîntările şi comemorările făceau ca moartea să fie o parte obişnuită din viaţa legionară. Acestea contribuiau la confundarea familiei, a naţiunii şi a bisericii cu Legiunea şi ofereau numeroase exemple de eroism la care legionarii puteau să aspire.

Legionarii susţineau că luptă în numele compatrioţilor decedaţi, care îi ajutaseră în efortul lor. Un articol de pe prima pagină din primul număr al *Pămîntului strămoşesc* sugera că legionarii aveau o datorie sfîntă faţă de cei morţi:

Pe acest pămînt năcăjit şi robit nu-l mai aude nimeni: nici în doina melancolică a durerilor lui străbătătoare de veacuri, nici în melodia voinicească a bătăliei şi nici în cîntecul de alarmă al gloriei, pe care îl fredonează din adîncimile lui: Arcaşii cu Ştefan în frunte, Mihai în Cîmpia de la Turda şi Tudor şi Horia şi Iancu. O! Pămînt al strămoşilor! De mila ta noi plîngem. Vorbeşte. Noi te-am mai ascultat o dată şi ţi-am jurat credinţă: ori te vom scoate din robie, ori vom muri în luptă[1089].

Potrivit acestui articol, românii au o responsabilitate morală de a stăpîni teritoriile unde sînt îngropaţi strămoşii lor. Dacă acel pămînt s-ar afla sub ocupaţie străină sau ar fi exploatat de străini precum evreii, atunci ar dezonora sacrificiile celor îngropaţi aici. *Cărticica şefului de cuib* a lui Codreanu spunea că

1080 Pentru o descriere a parastaselor, vezi Gheorghe Enache, Călătoria cu roua-npicioare, cu ceaţa-n spinare. Studiu asupra ceremonialului de cult funebru la români, Bucureşti, Paideia, 2006, pp. 274-284.

1081 ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1935, f. 143; AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza", Rectorat, Rola 226, dosar 1480/1934, ff. 358-359; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 257488, f. 32; Fond Penal, dosar 007215, voi. 2, f. 92.

1082 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 11, f. 52; Fond Informativ, dosar 210821, voi. 1, f. 49.

1083 „Ziua de doliu a Gărzii de Fier", *Calendarul,* 534, 8 decembrie 1933, p. 2.

1084 ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1935, f. 143.

1085 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 012694, voi. 3, ff. 138,290; AN - Iaşi, Universitatea „Al.I. Cuza", Rectorat, Rola 335, dosar 1722/1937, f. 12.

1086 ACNSAS, Fond Penal, dosar 013206, voi. 3, ff. 141-143.

1087 ANIC, Fond DGP, dosar 4/1936, f. 56.

1088 Costea, *Presa legionară,* p. 32.

1089 Corneliu Zelea Codreanu, Ilie Gârneaţă, Ion Moţa şi Corneliu Georgescu, „Pămîntul strămoşesc", *Pămintul strămoşesc,* 1 (1), 1 august 1927, p. 1.

„războaiele se cîştigă de aceia care au ştiut să atragă din văzduh, din ceruri, forțele misterioase ale lumii nevăzute şi să-şi asigure concursul acestor forțe. Forțele acestea misterioase sînt sufletele morților, sufletele strămoşilor noştri”[1090]. în 1936, Vasile Marin preamărea „sufletele morților noştri contopiți cu țărîna, care au învins încă o dată materia şi au răzbit pînă la noi cu moartea pe moarte călcînd...”[1091]. Marin a luat această ultimă sintagmă din *Hristos a înviat!,* imnul cîntat de creştin-ortodocşi în timpul slujbei de Paşte pentru a-şi aminti cum Iisus Hristos a învins moartea murind pe cruce[1092]. Sugestia lui Marin era că şi eroii români au învins moartea, pentru că erau îngropați într-un pămînt care susținea generații viitoare de români.

Războiul Civil din Spania

Declanşarea Războiului Civil din Spania la 17 iulie 1936 a oferit unui grup restrîns de legionari prilejul de a deveni eroi fascişti, luptînd împotriva comunismului într-un conflict modern. In perioada războiului, presa ultranaționalistă era plină de articole despre atrocitățile comise de forțele de stînga împotriva preoților, femeilor şi copiilor[1093]. La fel ca naziştii, legionarii se foloseau de poveştile despre atacarea bisericilor, a clericilor şi a femeilor pentru a-i convinge pe preoți să se alăture cauzei lor[1094]. în 1936, o echipă de opt legionari a călătorit în Spania pentru a-i oferi o spadă de onoare generalului Jose Moscardo (1878-1956), guvernatorul militar al provinciei Toledo şi lider al forțelor naționaliste în Spania. Legionarilor li s-a cerut să doneze cîte 20 de lei pentru finanțarea călătoriei, iar Nae Ionescu a oferit 50.000 de lei[1095]. Cîțiva membri ai echipei trimiteau în mod regulat scrisori în țară, pentru a fi publicate de gazetele simpatizante. Atît scrisorile, cît şi cărțile scrise ulterior de supraviețuitori prezentau expediția din Spania ca pe un exemplu de eroism legionar. în cartea *Crucificații* (1937), un legionar care a mers în Spania, Bănică Dobre (1908-1939), arăta cum echipa de legionari întrunea toate virtuțile legionare:

D-l General [Cantacuzino], demn, aristocrat în gesturi, curat în gînd şi sublim în faptă.
[Ion] Moța, idealist, descătuşat parcă de lumea pămîntească, risipitor cu bunătatea şi
uneori rigid şi calm ca un englez. Vasile Marin spiritual, zeflemist şi nerăbdător să primească botezul focului. Prințul [Alexandru Cantacuzino] casant şi distant. [Nicolae] Totu, uneori copilăros, alteori patriarhal de serios şi totdeauna pornit după achiziții care să-i reîmprospăteze la înapoierea în țară amintirile. (...) Dl [Gheorghe] Clime (...) nu se gîndeşte niciodată la ce se va putea întîmpla. Caută hărți,formează itinerarii, îşi face autoeducația spaniolă şi este mereu preocupat, gîndindu-se la cei de acasă. Preotul [Ion Borşa-]Dumitrescu îmi pare în adevăratul sens al cuvîntului un martir stoic, desprins de tot ceea ce este trupesc. Pare că ar regreta, dacă soarta l-ar aduce viu în țară. Pentru el, Crucea şi Hristos sînt singurele rațiuni de a fi[1096].

Aceşti bărbați proveneau din medii diferite, dar fiecare dintre ei era profund devotat Legiunii. Traian Brăileanu considera că echipa formată dintr-un aristocrat, un inginer, un preot, un avocat, un jurnalist şi un activist şomer era dovada că Legiunea răsturna vechea ordine socială pentru a crea o nouă „aristocrație de merit”[1097]. Potrivit relatărilor propagandistice ale participanților, primul lucru pe care fiecare dintre ei l-a făcut înainte să plece din țară a fost să se spovedească şi să-şi ia rămas-bun de la familiile lor, ca fii ascultători[1098]. Prietenii le-au dat mici icoane, cărți de rugăciune şi talismane pe care să le ia în călătorie[1099].

1090 Codreanu, *Cărticica,* p. 55.

1091 Vasile Marin, „Morții noştri”, *Cuvîntul Argeşului,* 20 martie 1936.

1092 Alexander Schmemann, *For the Life of the World: Sacraments and Orthodoxy,* Crestwood, NY, St. Vladimir's Seminary Press, 1973, pp. 104-106.

1093 A. de Grijalba, „Sînt un evadat!”, *Sfarmă-piatră,* 2 (40), 27 august 1936, p. 4; Paul Mihail, „Mersul războiului spaniol”, *Buna Vestire,* 1 (17), 28 februarie 1937, p. 6; Ion Victor Vojen, „Politica Vaticanului”, *Buna Vestire,* 1 (116), 17 iulie 1937. *Cf* discursurile fasciste despre Războiul Civil din Spania în ANIC, Fond DGP, dosar 45/1937, ff. 20-21, 57-58.

1094 ANIC, Fond MI-D, dosar 3/1936, f. 160. Pentru cazul german, vezi Beth A. Griech-Polelle, „The Impact of the Spanish Civil War on Roman Catholic Clergy in Nazi Germany”,în Kevin P. Spicer (ed*.),Antisemitism, ChristianAmbivalence, and the Holocaust,* Bloomington, Indiana University Press, 2007, pp. 121-135. Teologii români au susținut de asemenea că preoții ar trebui să fie gata să înfrunte moartea în lupta împotriva forțelor anticreştine în Spania şi Rusia. Dumitru Stăniloae, „Eroismul preoțesc”, *Telegraful român,* 85 (4), 24 ianuarie 1937, pp. l-2.

1095 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. 50-53; AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 93/1936, f. 311; Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jertfă,* p. 13.

1096 Dobre, *Crucificații,* pp. 9-10.

1097 Traian Brăileanu, „Desăvârşirea structurii elitei legionare”, *însemnări sociologice,* 2 (9) 1936, p. 1.

1098 Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jerfă,* pp. 20-21,25; Moța, *Testamentul,* pp. 19-22.

1099 Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jerfă,* p. 26.

Astfel de mărturii întăreau ideea că aceşti eroi legionari erau pioşi şi obedienţi, dar şi curajoşi. Au călătorit prin Polonia şi Germania cu trenul, oprindu-se la Berlin pentru a vizita oraşul. Au fost dezgustaţi de numărul mare de evrei pe care i-au văzut în Polonia, dar li s-au părut încîntătoare eficienţa, curăţenia şi prosperitatea din Germania[1100]. La Hamburg s-au îmbarcat pe *Monte Olivia*[1101] *[Muntele Măslinilor),* un vas care i-a dus la Lisabona, de unde au luat mai multe trenuri spre Toledo, via Salamanca. Pe vas, legionarii au spus că au stat departe de ceilalţi turişti, afişînd disciplina legionară prin abţinerea de la dans, rîsete sau glume în public[1102].

In călătoria lor, legionarii au reflectat asupra asemănărilor izbitoare dintre ei şi fasciştii din străinătate. Ion Ţurcan, liderul Legiunii din judeţul Suceava, scria că pentru aceşti oameni „primejdia jidovească era mondială. Nu numai Neamul românesc e în pericol, ci întreaga creştinătate. Iudaismul este o forţă internaţională - cea mai puternică din cîte au existat vreodată - care caută să-şi instituie dominaţiunea pe două căi: prin francmasonerie şi comunism”[1103]. Din punctul lor de vedere, lupta din Spania era aceeaşi pe care o purtau de ani de zile în România. Relatările legionare menţionează des că intrau în contact cu grupurile de fascişti europeni. In Liov au văzut „o echipă de tineri naţionalişti” care i-au întîmpinat cu salutul fascist[1104]. Cînd au ajuns la Lisabona, Marin a aflat că falangiştii şi carliştii erau „perfect informaţi” în privinţa Legiunii. A simţit o solidaritate profundă faţă de ei, bazată pe „lupta comună pe care o ducem contra masono-mar- xismului diavolesc”[1105]. Au fost impresionaţi de numărul mare de steaguri cu svastici pe care le-au văzut, atît ale naziştilor germani, cît şi ale naţionaliştilor portughezi[1106 1107]. NicolaeTotu i-a învăţat pe tinerii naţionalişti spanioli să salute precum legionarii şi să strige „Trăiască Legiunea!” în româneşte[113]. La rîndul său, Moţa a învăţat imnuri legionare spaniole[1108]. Aparent, echipa s-a înţeles bine cu ceilalţi voluntari străini - „deşi străini, turci, nemţi, italieni, portughezi, români etc., dar se pare că pe toţi ne leagă Spania şi ne face de acelaşi neam”[1109].

Cîteva relatări pomeneau unele semne de bun augur, precum simbolul Gărzii de Fier brodat pe o faţă de masă la Lisabona sau fotografii ori statui cu arhanghelul Mihail pe clădiri[1110]. Legionarii le-au interpretat ca pe un semn că Dumnezeu era de partea lor şi-i călăuzea în continuare. In timpul călătoriei, organizau frecvent slujbe religioase şi întîlniri de rugăciune[1111]. Moţa a încercat să le ghicească viitorul în cărţi, care le-au prezis că vor avea succes[1112]. Ghicitul părea să reprezinte o scăpare stranie în învăţăturile morale ale Legiunii. Clime dezaproba scamatoriile cu cărţi de joc ale lui Moţa, întrucît le considera păgîne. Dar, după cum evidenţia Vasile Marin, eroismul lor cîntărea mai mult decît orice greşeală. El comentase că, „dacă le-ar vedea Nicoleta [Nicolescu] pe aceste cărţi cu figurile de dame pocite şi cam despuiate, le-ar arunca pe foc, iar nouă ne-ar întoarce spatele. Iar dacă s-ar întîmpla ca eu, care le-am făcut, iar Ionel [Moţa], care ne ghiceşte în ele, să murim în Spania şi cărţile acestea să le duceţi şi să le arătaţi Nicoletei, ea le va păstra în muzeu”[1113].

Cînd au ajuns la Salamanca, generalul Cantacuzino i-a oferit generalului Moscardo o sabie pe care era gravat arhanghelul Mihail. Odată încheiată partea oficială a misiunii lor, Ion Moţa i-a convins pe ceilalţi să se înroleze pentru a lupta în război. S-au alăturat ca străini voluntari, deşi generalul Cantacuzino s-a întors în România, pentru că spaniolii nu îl lăsau să lupte, dată fiind vîrsta sa înaintată. Se pare că antrenamentele

---

1100 Dobre, *Crucificaţii,* pp. 7-8; Marin, *Crez de generaţie,* pp. 19-22.
1101 In relatările biblice, Iisus a mers pe Muntele Măslinilor cu o noapte înainte de a fi răstignit. Faptul că legionarii au prins acest vas spre Spania s-ar putea să fi fost fortuit, dar aluziile biblice nu puteau fi ratate.
1102 Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jerfă,* pp. 34, 38.
1103 Ion Ţurcan, *Ion I. Moţa şi Vasile Marin in lumina scrisului şi faptei lor,* Cernăuţi, însemnări Sociologice, 1937, p. 32.
1104 Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jertfă,* p. 29.
1105 Marin, *Crez de generaţie,* p. 26.
1106 Ion Moţa, „Cele din urmă articole”, *Libertatea,* 34 (15), 8 aprilie 1937, p. 1.
1107 Marin, *Crez de generaţie,* p. 24.
1108 Dobre, *Crucificaţii,* p. 15; Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jertfă,* p. 78.
1109 Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jertfă,* p. 100.
1110 Marin, *Crez de generaţie,* pp. 25,27; Moţa, „Cei din urmă articole”; Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jertfă,* pp. 31, 49-50, 74-75, 96.
1111 Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jertfă,* pp. 20, 53-54, 66, 95-96,112,122.
1112 Alexandru Cantacuzino, *Opere complete,* Prahova, Antet XX, f.a., p. 80.
1113 Dumitrescu-Borşa, *Cea mai mare jertfă,* p. 142.

militare li s-au părut dificile unora dintre ei, în ciuda tuturor marşurilor pe care le făcuseră în România, şi a trecut ceva timp pînă cînd să învețe să folosească armele din dotare şi să fie pregătiți fizic[1114]. Se plîngeau amarnic de frig, iar trei dintre ei au contractat gripă[1115]. Relatările din primele lor zile pe front redau groaza la vederea bisericilor şi satelor abandonate prin care treceau, dar şi încîntarea adusă de primele victorii[1116]. în fraze la obiect, scurte, care relatau povestea ca pe un film de acțiune, Totu descria cum „înaintăm fulgerător, iuțeala noastră îi zăpăceşte, prindem cîțiva comunişti care nu au avut timp să se retragă. Sînt ucişi imediat. Asta-i legea"[1117]. La scurt timp după începerea luptei, Bănică Dobre a fost împuşcat în umăr şi a fost dus la un spital de campanie din spatele frontului. Ion Moța şi Vasile Marin au murit la 13 ianuarie 1937, ucişi de aceeaşi grenadă. Alexandru Cantacuzino l-a acoperit pe Moța cu un steag cu imaginea arhanghelului Mihail şi românii s-au retras încet[1118]. Au plecat de pe front cît de repede s-a putut şi au însoțit trupurile lui Moța şi Marin înapoi în România.

Toți cei care au scris despre moartea lui Moța şi a lui Marin discutau în termeni de sacrificiu. înainte să plece din România, Moța le scrisese părinților: *„Eu așa am înțeles datoria vieții mele. Am iubit pe Hristos și am mersfericit la moarte pentru El.* De ce să vă chinuiți prea mult, cînd eu am sufletul mîntuit, în împărăția lui Dumnezeu?"[1119]. După moartea lor, Nae Ionescu spunea că „Ion Moța s-a dus să moară. Coborîse adînc în el încredințarea că mîntuirea neamului nostru are nevoie de jertfa patetică a ființei lui trupeşti; şi a plecat (...) nu ca să lupte; (...) ci pentru ca, cu moartea lui, să calce moartea noastră. (...) Vasile Marin se putea însă să nu moară. El s-a dus acolo ca să stea în fata duşmanului credințelor sale, ca să lupte cu el"[1120]. Nicolae Totu scria despre bucuria care-l cuprindea ştiind că a avut privilegiul să trăiască alături de aceşti „mari sfinți", în ciuda neajunsurilor sale[1121]. în lunile următoare, mai multe publicații fasciste au scris texte hagiografice despre Moța şi Marin[1122].

Moartea lor a avut un impact puternic asupra privitorilor, iar jurnalistul Mircea Eliade scria că s-a implicat în Legiune ca urmare a „jertfei pentru creştinism"[1123] a lui Moța şi Marin. Şi catolicii spanioli au definit moartea în Războiul Civil ca pe o formă de martiriu[1124]. Confundarea în mod intenționat a sacrificiului suprem pentru neam cu cel pentru Biserică s-a dovedit foarte eficientă în ambele țări. In România, mai multe reviste şi gazete religioase i-au ridicat în slăvi pe Moța şi pe Marin, „a căror luptă pentru victoria Crucii împotriva duşmanilor lui Dumnezeu a fost sfîntă şi glorioasă"[1125]. Acestea susțineau că rodul spiritual al jertfei acestor „martiri" va fi unul bogat în România. *Predania* scria că „de-acum sîntem încredințați - ne-o spun toate intuițiile noastre - că în țara noastră bisericile nu vor putea fi dinamitate, că moaştele sfinților nu vor putea fi batjocorite şi că haosul comunist nu va fi îngăduit de conştiința compactă şi unanimă a unui neam întreg, la hotarele spirituale şi fizice ale României. (...) Oamenii au căzut; dar arhanghelii din ei au triumfat împotriva lui Lucifer"[1126].

îngroparea martirilor

Folosindu-se de trupurile celor doi bărbați decedați, de oamenii adunați să-i plîngă, de sistemul de căi ferate

---

1114 Dobre, *Crucificații,* p. 35.*Cf* Dumitrescu-Borşa, *Cea mai marejertfa,* pp. 106,108-109.

1115 Marin, *Crez de generație,* p. 38.

1116 Dobre, *Crucificații,* pp. 41-66; *cf.* Nicolae Totu, „însemnări de pe front", serie în *Buna Vestire* în februarie şi martie 1937.

1117 Nicolae Totu, „însemnări de pe front", *Buna Vestire,* 1 (3), 24 februarie 1937, pp. l-2.

1118 Dobre, *Crucificații,* pp. 94-95.

1119 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, p. 225. Italicele aparțin autorului.

1120 Nae Ionescu, „Prefață", în Marin, *Crez de generație,* p. xii.

1121 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, pp. 258-259.

1122 Vezi mai ales numărul special din *Cuvîntul studențesc,* 12 (1-4), 1937.

1123 Mircea Eliade, „Ion Moța şi Vasile Marin", *Vremea,* 10 (472), 1937, p. 3. Multe dintre lucrările ştiințifice ale lui Eliade din perioada 1938-1943 se axează pe noțiunea morții sacrificiale ca act creator. Eugen Ciurtin, „Raffaele Pettazonni et Mircea Eliade: Historiens des religions generalistes devant Ies fascismes (1933-1945)", în Horst Junginger (ed.), *The Study of Religion under the Impact of Fascism,* Leiden, Brill, 2008, p. 356.

1124 Brian D. Bunk, Ghosts of Passion: Martyrdom, Gender, and the Origins of the Spanish Civil War, Durham, Duke University Press, 2007, pp. 36, 40.

1125 „Cronica internă", *Luminătorul,* 70 (2), februarie 1937, p. 126. *Cf* „Crucea Martirilor", *Lumina tineretului,* 4 (24), 1 februarie 1937, p. 3; „Cronica internă", *Păstorul ortodox,* 18 (1), ianuarie 1937, p. 33; Coriolan Dragan, „Lacrimi în amintirea eroului Ionel Moța", *Telegraful român,* 85 (5), 31 ianuarie 1937, p. 1; şi cîteva articole din *Lumina satelor* din intervalul 24 ianuarie - 28 februarie 1937.

1126 „Ion Moța şi Vasile Marin", *Predania,* 1 (1), 15 februarie 1937, p. 8.

românesc şi de străzile din Bucureşti, legionarii au făcut din ritualurile de înmormîntare un enorm exerciţiu de propagandă. Ceremoniile funerare au început aproape de îndată ce vestea morţii lui Moţa şi Marin a ajuns în România[1127]. In 17 ianuarie, Legiunea a ţinut o slujbă comemorativă la o „biserică studenţească" din Bucureşti[1128]. Poliţia a raportat că ar fi participat între 1.500 şi 2.000 de persoane. Slujba a fost oficiată de un sobor de preoţi în frunte cu Veniamin Pocitan (1870-1955), episcop-vicar al Bucureştiului. După aceea, preoţii, împreună cu Zelea Codreanu, au condus un cortegiu funerar spre piaţa publică, unde au ţinut altă slujbă religioasă. La sfârşitul acesteia, doi preoţi au ţinut scurte discursuri, subliniind nevoia de sacrificii precum cele ale lui Moţa şi Marin şi explicînd că aceşti oameni muriseră „pentru crucea lui Hristos". Apoi mulţimea a cîntat *Imnul legionarilor căzuţi*[1129]. Rolul central jucat de preoţii ortodocşi şi de liturghie în acest spectacol, alături de cîntecele intonate solemn şi de organizarea disciplinată, scoteau în evidenţă importanţa pe care o aveau pentru Legiune puterea politică şi ritualul religios deopotrivă.

Scriind în *Lumina satelor,* părintele Zosim Oancea exprima atitudini des regăsite în acea lună în presa religioasă:

Intr-adevăr, pentru sufletele noastre, legate aşa de mult de clipă şi pămînt, icoana jertfei este copleşitoare. Ne cutremurăm în faţa chipului de arhanghel al lui Ion Moţa, singurul fecior al bătrînului protopop de la Orăştie, care, în plină tinereţe, lăsînd soţie şi două flori plăpînde, două picături de rouă: pe Mihai şi Gabriela, s-a dus să moară pentru *Cruce.* Pentru el, însă, clipa în care s-a stins cu cuvântul *Hristos* pe buze a fost negreşit de-o neînchipuită fericire, un salt în bucuria tuturor martirilor. Fie ca jertfa lor să fie ridicarea noastră, trezirea noastră la duhul lepădării de sine, la cunoaşterea adevărului, că numai prin mucenicie vom putea scăpa de iadul bolşevic, care caută să vină şi în ţara lui Avram Iancu, Tudor Vladimirescu, Ion Moţa şi Vasile Marin[1130].

La comemorarea iniţială au participat reprezentanţi ai tuturor organizaţiilor studenţeşti ultranaţionaliste, precum şi membri LANC şi diplomaţi spanioli şi germani. Grupuri din comunitate care nu au putut să asiste la ceremonie au trimis repede telegrame de condoleanţe şi sprijin[1131]. In fruntea acestora se aflau lideri studenţeşti şi reprezentanţi ai Corpului Muncitorilor Legionari (CML), evidenţiind acele sectoare ale populaţiei pe care Legiunea le viza în 1937. Drapelele dădeau de înţeles că era vorba despre un eveniment legionar, iar prezenţa unor invitaţi speciali din străinătate arăta că, în ciuda faptului că autorităţilor româneşti nu le păsa de aceşti doi tineri, Legiunea era recunoscută ca o forţă politică de puterile din afara ţării. De asemenea, au participat mai multe personalităţi publice româneşti care aveau legături cu Legiunea, deşi nici un membru de vază al guvernării nu şi-a făcut apariţia. Faptul că la funeralii au participat membri LANC demonstrează, în primul rînd, că cele două grupări fasciste concurente puteau colabora în chestiunile importante şi, în al doilea rînd, că, devenind martiri, legionarii îi depăşeau pe Lăncieri (membri LANC) în dorinţa lor de a se sacrifica pentru naţiune. Printre numeroasele nume prezente în raportul poliţiei nu figurează nici unul din familiile celor doi decedaţi[1132]. La sfîrşitul lunii ianuarie au mai fost ţinute alte slujbe peste tot în ţară, adesea patronate de organizaţii care nu erau asociate în mod oficial cu Legiunea[1133].

Ilustraţia 7.1. O *hartă a sistemului feroviar românesc cu traseul urmat de trenul în care se aflau trupurile lui Moţa şi Marin. Harta originală e preluată din Dimitrie Guşti (ed.),* ***Enciclopedia României,*** *voi. 4, Bucureşti, Asociaţiunea Ştiinţifică pentru Enciclopedia României, 1936-1940, p. 52*

In timpul pregătirilor pentru înmormîntarea propriu-zisă, atitudinea guvernului a fost în mod constant una defensivă. In loc să ducă trupurile lui Moţa şi Marin prin ţară, unde mii de oameni puteau să le vadă, guvernul a cerut ca ele să fie aduse direct la Bucureşti. Această sugestie a fost respinsă de susţinătorii

1127 Codreanu a anunţat moartea acestora printr-o circulară transmisă pe 15 ianuarie 1937. Codreanu, *Circulări,* p. 119.

1128 Iniţial, pomenirea era programată să aibă loc la Biserica Sf. Ilie - Gorgani, dar a fost mutată la Biserica Sf. Anton în ultima clipă. Legionarii ţineau slujbe în mod regulat în ambele biserici. ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, f. 54.

1129 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, pp. 261-262; Codreanu, *Circulari,* pp. 119-120.

1130 Zosim Oancea, „Ion Moţa şi Vasile Marin", *Lumina satelor,* 16 (4), 24 ianuarie 1937, pp. l-2.

1131 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. 15,18; Zinaida Vintan, „La moartea unui erou", *Telegraful român,* 85 (5), 31 ianuarie 1937, p. 3.

1132 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, pp. 261-262.

1133 „Legionarii Moţa şi Marin", *Ardealul,* 24 ianuarie 1937; AN - Iaşi, Fond Inspectoratul de Poliţie, dosar 7/1938, f. 91.

Legiunii din Parlament[1134]. Trupurile au fost aduse înapoi în România prin Germania şi Polonia, după un drum care a durat 26 de zile. La Berlin, sicriele lui Moța şi
Marin au fost întîmpinate cu o paradă militară la care au participat membri SS şi SA, garda de corp personală a lui Hitler, şi reprezentanți diplomatici din Germania, Spania şi Italia[1135]. Cînd trupurile au intrat în România, Codreanu şi familiile decedaților au aşteptat trenul la granița cu Polonia. Apoi a mai durat şapte zile ca trenul să-i transporte pe Moța şi pe Marin la Bucureşti. S-a oprit în principalele oraşe, precum şi în locurile în care cei doi copilăriseră[1136]. Trenul a ocolit oraşe precum Iaşi şi Galați, unde Legiunea era deosebit de puternică, dar a mers în zigzag prin toată Transilvania, de unde legionarii aveau nevoie să cîştige mai mulți susținători. Cînd trenul a poposit vreme de o zi la Cernăuți - localitatea cea mai apropiată de graniță -, catedrala oraşului s-a umplut de oameni veniți să-i jelească pe Moța şi pe Marin.

Potrivit lui Bănică Dobre, „şoseaua cea mare părea un şarpe negru care se mişca în ondulațiuni, urcînd serpentinele, şi lumea în costume naționale, cămăşi verzi, femei, copii şi moşnegi veneau cu toții să plîngă şi să spere"[1137]. Oriunde mergea, trenul era însoțit de ceremonii religioase[1138]. Cînd trenul cu rămăşițele celor doi a ajuns la Paşcani, cei peste 5.000 de țărani adunați au căzut în genunchi. Gara din Bacău mirosea a tămîie şi mir ca urmare a slujbelor religioase ținute pe peronul din fața trenului. La Cluj, oficiali de rang înalt ai ambelor biserici, ortodoxă şi unită, au ținut discursuri în fața sicrielor[1139] [1140]. Olimpiu Borzea, care în 1937 era licean, a povestit că întreaga clasă, cu excepția a doi colegi, a mers să vadă trenul cînd acesta a trecut prin Sibiu, unde un sobor de 32 de preoți a oficiat slujbe funerare
- -148
in gara .

Folosirea unui tren cu scopul de a permite cît mai multor oameni să vadă trupurile urma modelul înmormîntării liderului nazist elvețian Wilhelm Gustloff (1895-1936) în nordul Germaniei, în 1936. Constantin Iordachi scrie că „sicriul cu Gustloff a făcut 15 ore cu trenul, oprindu-se în fiecare gară pentru comemorări religios-liturgice"[1141]. Un comitet de întîmpinare format din peste 180 de preoți şi aproximativ 3.000 de oameni a aşteptat trenul cu Moța şi Marin pe peronul din Bucureşti, iar alte 15.000-20.000 de persoane se aflau în afara gării. In ciuda ninsorii, legionarii purtau cu toții cămăşile verzi - în locul vestimentației negre specifice funeraliilor - şi steaguri şi țineau pumnalele la vedere. Sicriele erau şi ele vopsite în verde[1142]. S-a păstrat mereu liniştea, impusă de momentul sobru[1143].

Studenții au cerut să se suspende cursurile pentru a li se permite să jelească aşa cum se cuvine, iar autoritățile erau prea intimidate ca să refuze. Guvernul a fost şi el pus într-o situație dificilă atunci cînd Codreanu a invitat la funeralii reprezentanți diplomatici din Spania, Italia, Germania şi Polonia. Aceasta a făcut ca evenimentul să pară o înmormîntare organizată de stat, dar, în orice caz, guvernul le-a permis străinilor să vină, folosind ca scuză faptul că nu voiau să jignească guvernele străine implicate[1144]. Refuzarea ambasadorilor străini ar fi fost o mişcare deosebit de controversată, dat fiind faptul că trupurile fuseseră deja bine primite de oficialii din Germania, Spania şi Italia atunci cînd ajunseseră la Berlin în drumul lor spre România[1145].

Procesiunea funerară din data de 13 februarie 1937 a umplut principalele străzi din Bucureşti de legionari mărşăluind în formație, arătînd cît erau de mulți şi de disciplinați. Persoanele care cărau sicriul

---

1134 Ion Modreanu, G. Urziceanu şi Adam Ionescu au vorbit cu toții pentru a i se permite trenului mortuar să-şi aleagă ruta. Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, p. 264.

1135 „Salutul dat la Berlin", *Curentul,* 10 (3241), 9 februarie 1937.

1136 Sima, *Histoire,* pp. 305-313.

1137 Dobre, *Crucificații,* p. 108.

1138 „Trenul cu rămăşițele lui Moța şi Marin, spre Capitală", *Curentul,* 10 (3245), 13 februarie 1937, p. 9.'

1139 Valentin Săndulescu, „Sacralised Politics in Action: The February 1937 Burial of the Romanian Legionary Leaders Ion Moța and Vasile Marin", *Totalitarian Movements and Political Religions,* 8 (2), 2007, p. 264.

1140 Olimpiu Borzea, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 55-57.

1141 Iordachi, Charisma, Politics, and Violence, p. 102.

1142 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, pp. 266-267.

1143 Lorin Popescu, „Inmormîntarea lui Ion Moța şi Vasile Marin", *Curentul,* 10 (3247), 15 februarie 1937, p. 11.

1144 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, pp. 270-274. *Cf.* ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 8, ff. 44-45; Pamfil Şeicaru, „în greu impas", *Curentul,* 10 (3251), 19 februarie 1937, p. 12.

1145 „Salutul dat la Berlin", *Curentul,* 10 (3241), 9 februarie 1937, p. 1.

mărşăluiau în formă de cruce. In perioada Statului Naţional Legionar, 1940-1941, astfel de „cruci vii" au devenit o trăsătură caracteristică a înmormîntărilor legionare[1146]. Nicolae Iorga a criticat faptul că Zelea Codreanu „a defilat ca un suveran după carul funebru, lumea căzînd în genunchi şi închinîndu-i-se"[1147]. Comportamentul lui Codreanu contrazicea caracterul pur comemorativ al momentului, demonstrînd faptul că scopul acestei înmormîntări era să atragă atenţia asupra importanţei lui Codreanu şi a puterii sale în faţa guvernului. Biserica Ortodoxă Română a fost şi ea bine reprezentată de doi mitropoliţi, un episcop şi între 200 şi 400 de preoţi în veşminte bisericeşti[1148]. La înmormîntare, mitropolitul Ardealului, Nicolae Bălan, a rostit o rugăciune: „Slăvimu-Te pe Tine, Părinte, că ne-ai trimis lumina pilduitoarei jertfelnicii a aleşilor Tăi Ioan şi Vasile, ca să ieşim din întunericul nepăsării, al îndoielii şi al oricărei micimi de suflet în urmărirea destinului nostru. (...) Bine- cuvîntate să fie numele lor în cartea veşniciei Tale şi neuitată să rămînă amintirea lor în neamul nostru, din veac în veac!"[1149].

Ilustraţia 7.2. *O „cruce vie" de legionari la înmormîntarea lui Ion Moţa şi Vasile Marin. Secţia Manuscrise, Biblioteca Academiei Române*

După funeralii, cei prezenţi au depus un jurămînt, spunînd: Jur în faţa lui Dumnezeu şi în faţa jertfei voastre sfinte pentru Hristos şi pentru Legiune să alung toate plăcerile lumeşti, să mă rup de dragostea omenească şi, pentru învierea neamului meu, să fiu mereu gata de moarte"[1150]. Mircea Eliade reflecta asupra caracterului unic al acestui jurămînt, scriind că niciodată „creştinismul n-a apărut mai robust ca în aceste zile, cînd zeci de mii de oameni s-au legat în faţa lui Dumnezeu să rupă din ei bucuriile pămînteşti. Niciodată fiinţa românească nu s-a voit pe sine mai tragică, mai substanţială - într-un cuvînt, mai creştină"[1151]. In loc să cînte împreună liturghia ortodoxă, cei prezenţi au trebuit să rostească cuvinte care să-i lege de Legiune în acelaşi fel în care s-ar fi putut lega de Dumnezeu într-un alt context.

Ritualurile de înmormîntare şi credinţele românilor în privinţa morţilor variază foarte mult de la o zonă la alta. Ion Moţa provenea din Transilvania, iar Vasile

1146 „Înmormîntarea Legionarei Dr. Elena Petela", *Cuvîntul,* 14 octombrie 1940.

1147 Iorga, *Memorii,* voi. 7, p. 398.

1148 Bănică, Biserica ortodoxă română, p. 150.

1149 Nicolae Bălan, „Fă Doamne să rodească jertfa robilor tăi Ioan şi Vasile, pe pămîntul ţării noastre...", *Lumina satelor,* 16 (8), 21 februarie 1937, p. 1.

1150 Sima, *Histoire,* p. 313.

1151 Mircea Eliade, „Comentarii la un jurămînt", *Vremea,* 10 (476), 1937, p. 2.

Marin din Bucureşti, asta însemnînd că o înmormîntare comună pentru cei doi nu putea să reflecte obiceiurile comunităţilor natale ale acestora. Aceasta crea o problemă pentru orice mişcare ce căuta să întruchipeze la scară națională practicile tradiționale româneşti din mediul rural. In Transilvania, acolo unde a copilărit Moța, mormîntul e săpat numai de rudele apropiate ale decedatului, în timp ce la Bucureşti, acolo unde s-a născut Marin, preotul e cel care întoarce prima brazdă. In Moldova, unde luase ființă Legiunea, doar sătenii care nu erau rude cu decedatul puteau să sape groapa[1152]. In acest caz, de asta s-a ocupat o echipă de legionari, printre care şi Codreanu. Inmormîntarea conta pentru Legiune, nu pentru familiile celor doi. Legionari în uniformă păzeau mausoleul de lîngă Casa Verde din Bucureşti, unde erau îngropați Moța şi Marin. Mai tîrziu în acel an, cînd monumentul a fost lovit de trăsnet, legionarii s-au scandalizat, iar evenimentul a oferit un nou motiv de pelerinaj acolo[1153 1154].

La cererea lui Codreanu, Radu Gyr şi Ion Mânzatu au scris *Imnul eroilor Moța-Marin*[b] . Cîntecul nu a fost intonat la înmormîntare. In schimb, cei prezenți au cîntat *Imnul legionarilor căzuți,* un cîntec funebru lent, care accentua ideea ireversibilității morții şi faptul că, deşi toată lumea - inclusiv familiile - îi uitase pe legionarii căzuți, cei care cîntau nu aveau să uite. *Imnul eroilor Moța-Marin* introducea o nouă temă, aceea că moartea însăsi dă naştere vieții si victoriei. Mânzatu spune că melodia a fost construită în aşa fel încît să ilustreze două aspecte diferite: strofele aveau să accentueze marşul unui cînt funerar solemn, în timp ce refrenul avea să se încheie „apoteotic" la adresa eroilor căzuți. Versurile celui de-al doilea refren ilustrează această apoteoză destul de succint, citîndu-l pe Moța însuşi, deşi
într-un context mai romantizat decît acela în care fuseseră scrise inițial versurile:

Moța în şanț plin de sînge Şopteşte, murind, rugăciunea:
„Moartea la pieptu-i ne strînge Să crească mai mîndră Legiunea;
Să faci, Căpitane, o țară Ca soarele sfînt de pe cer[1155].

In acest cîntec, Gyr şi Mânzatu asociau acceptarea eroică a suferinței şi a morții cu renaşterea şi viața nouă. Legionarii puteau să moară, spuneau ei, încrezători că sacrificiile lor vor face Legiunea mai puternică. Stabilind legături între mişcare, națiune şi creştinătate, cîntecul sugera faptul că țara devenea mai sfîntă pe măsură ce Legiunea devenea mai mîndră. Legionarii nu afirmau doar că biserica şi națiunea erau comunități identice, reprezentate cel mai bine de mişcarea lor, ci şi consfințeau această relație, folosind ritualurile funerare ortodoxe pentru a-i comemora pe legionari ca eroi naționali. Naționalismul legionar nu înlocuia comunitățile religioase cu comunități naționale. Prin comemorările ritualice întărea faptul că Biserica Ortodoxă era națională, iar națiunea era ortodoxă.

Succesul electoral

Pe lîngă simpatia publică pe care legionarii au cîştigat-o prin intermediul taberelor de muncă şi al proiectelor caritabile, publicitatea din jurul morții lui Ion Moța şi Vasile Marin s-a transformat direct în succes electoral la alegerile din decembrie 1937. Cu toate acestea, dacă balanța de putere din politica românească nu s-ar fi modificat semnificativ în anteriorii zece ani, legionarii nu s-ar fi descurcat bine la urne. Dominanța PNL la începutul anilor 1920 a fost pusă la încercare atunci cînd PNȚ a obținut o victorie răsunătoare la alegerile din 1928. PNȚ se bucura de mai multă susținere în noile provincii anexate şi le promitea țăranilor agricultori sprijin în fața elitelor industriale. In orice caz, popularitatea PNȚ n-a durat foarte mult, căci politicile sale agrare s-au dovedit la fel de exploatatoare ca şi cele ale guvernelor liberale dinaintea sa. Ambele partide practicau ceea ce Angela Harre a numit „liberalism autoritar". Puterea se afla în mîna liderilor de partid, a căror politică era să subordoneze problemele existente la nivel regional nevoilor Bucureştiului şi care făceau ca satele să servească interesele cîtorva industriaşi[1156]. Marea Depresiune a împins pînă la limită tensiunile sociale mocnite şi i-a îndepărtat şi mai tare pe țărani şi pe muncitori de sistemul politic. Toate acestea, la care s-a adăugat întoarcerea Regelui Carol al II-lea în 1930, au anulat efectiv orice şanse pe care PNL şi PNȚ le-ar fi avut de a crea o democrație funcțională.

Influența regală asupra politicii româneşti scăzuse semnificativ în anii 1920, dar începînd cu 1930 Regele Carol s-a străduit să submineze autoritatea unor partide deja dezbinate şi nepopulare, înlocuind

1152 Simeon Florin Marian, *Inmormîntarea la români. Studiu etnografic,* Bucureşti, Grai şi Suflet - Cultura Națională, 1995, p. 207.

1153 „Mausoleul Legionarilor Moța şi Marin a fost lovit de trăznet ", *Ardealul,* 20 iunie 1937.

1154 „Imnul tinereții legionare", în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* p. 169.

1155 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 21, ff. 42-50.

1156 Harre, *Wege in die Moderne,* pp. 100-101.

guvernele aparent după bunul- plac. în doar zece ani, România a avut 25 de cabinete şi 18 premieri diferiţi. In primii trei ani de domnie, Carol a condus prin intermediul coaliţiilor prezidate de personalităţi ce aveau legături personale cu regele. Intre 1933 şi 1937, el a creat o camarilă formată din prietenii săi, personalităţi puternice şi industriaşi, care a reprezentat un centru de putere alternativ, subminînd guvernarea PNL a lui Gheorghe Tătărescu[1157]. Partidul lui Tătărescu era deja împărţit între liberalii în vîrstă, protecţionişti, şi o generaţie nouă, care tolera Legiunea şi vedea cu ochi buni investiţiile străine[1158]. Dat fiind că principalele partide se dovedeau incapabile să guverneze din cauza influenţei exercitate de camarila lui Carol şi retorica partidelor minore devenea tot mai autoritară, extremişti precum Partidul Totul pentru Ţară al lui Codreanu au reuşit să obţină rezultate bune la alegerile din decembrie 1937.

In cea mai mare parte a anului 1937 campania electorală a pus într-un con de umbră activismul legionar. în martie, liderii centrali au apelat la preoţii din mediul rural şi la învăţători în special, cerîndu-le să organizeze marşuri, cîntări şi adunări în sate[1159]. Legionarul Mihail Sturdza (1886-1980) scrie că în timpul acestei campanii legionarii intrau în sate „încolonaţi, în pas bărbătesc", apoi înge- nuncheau şi se rugau în faţa bisericii înainte de a ţine discursuri, ca ţăranii să vadă dragostea lor pentru Dumnezeu şi ţară[1160]. Un alt lider al Legiunii, Gheorghe Clime, preciza că, în loc să meargă în formaţie, legionarii trebuiau să se „adune laolaltă" atunci cînd intrau în sat, astfel ca nimeni să nu poată să înceapă să se încaiere cu cei din marginea grupului[1161]. Incepînd cu 19 septembrie 1937, guvernul a interzis marşurile legionarilor, iar de data aceasta Codreanu le-a cerut organizaţiilor legionare să se supună ordinului, pentru ca poporul român să vadă „spiritul de legalitate şi dreptate care le animă"[1162]. în locul marşurilor, Ion Victor Vojen organiza echipe de legionari care să meargă pe motociclete prin judeţele Alba, Argeş şi Maramureş ca să facă propagandă legionară[1163].

Adunările electorale din capitalele regionale implicau discursuri din partea reprezentanţilor locali şi naţionali, dar şi intonarea de imnuri legionare[1164]. Bugetarii şi muncitorii de la căile ferate faceau adesea parte din echipele de propagandă, întrucît, avînd gratuitate la transport, se puteau deplasa uşor[1165]. în mod deliberat, Codreanu numea candidaţi legionari în judeţele unde aceştia nu aveau rude sau prieteni. Ion Roth, de exemplu, crescuse în Horeza (judeţul Vîlcea) şi studiase la Cluj, dar a fost însărcinat cu judeţul Tighina, în partea cealaltă a ţării[1166]. Codreanu explica: „Voiesc să distrug mentalitatea că un judeţ este proprietatea politică a unui şef judeţean în care acesta îşi investeşte capital, pentru a şi-l recupera mai tîrziu din diurne, intervenţii şi afaceri"[1167].

1157 Dylan J. Riley, *The Civic Foundations of Fascism in Europe:Italy, Spain, andRomania, 1870-1945,* Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2010, pp. 131-132.

1158 Hitchins, *Rumania,* p. 418.

1159 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 7/1937, f. 95.

1160 Mihail Sturdza, România şi sfîrşitul Europei. Amintiri din ţara pierdută, Paris, Fronde, 1994, p. 124.

1161 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 3, f. 482.

1162 Codreanu, *Circulari,* pp. 175-178.

1163 ACNSAS, Fond Penal, dosar 007215, voi. 2, ff. 90-91.

1164 „Intîlnirea partidului «Totul pentru Ţară» la Braşov", *Ardealul,* 14 decembrie 1937.

1165 ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 12, f. 162.

1166 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 260633, f. 1.

1167 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, p. 355.

Un raport al poliției din 26 septembrie 1937 despre şedințele legionare din trei județe arată cît de atenți erau acum legionarii în activitatea propagandistică. Bănică Dobre (1908-1939) era candidatul Partidului Totul pentru Țară în județul Muscel, dar în 26 septembrie se afla în județul învecinat Argeş, unde tot ce a făcut a fost să participe la o slujbă la o biserică, alături de alți 100-120 de legionari din satul Valea Danului. In alt colț al județului Argeş, un grup de legionari în care se aflau 21 de şefi de cuib a urmat cursul rîului în nord, dinspre Boreşti spre Valea Danului, sperînd să se întîlnească cu grupul lui Dobre. La sud-est, între 70 şi 80 de legionari s-au întîlnit în satul Teiu, după care s-au răspîndit în grupuri mici ca să distribuie foi volante în comunitățile învecinate. In oraşul Sîntana din județul Arad, peste 3.000 de legionari s-au strîns la o adunare care a început cu o slujbă într-o biserică ortodoxă. A sosit şi Alexandru Cantacuzino, candidat în județul Arad, şi urmau să fie ținute discursuri, dar autoritățile au intervenit şi l-au împiedicat să vorbească. Ion Zelea Codreanu candida în județul Covurlui în 1937 şi în 26 septembrie a ținut o şedință în grădina unuia dintre susținătorii săi din satul Găneşti[1168]. Nici una dintre aceste întîlniri n-a implicat ciocniri violente cu poliția, nimeni n-a provocat atacuri asupra evreilor şi nici un legionar nu a venit îmbrăcat ca haiduc. în 1937, cîteva persoane au fost arestate pentru că purtau uniforma legionară, deşi Codreanu le interzisese legionarilor să o poarte în public, iar în timpul acestei campanii electorale vestimentația a reprezentat rareori o problemă[1169].

Pe durata alegerilor, legionarii s-au folosit de rețelele sociale existente. In 10 octombrie 1937 au organizat un bal la Bucureşti, ca modalitate de a promova mişcarea printr-un eveniment festiv[1170]. în acea lună, şi liderii studențeşti au organizat o campanie care li se adresa studenților din Ardeal care locuiau la Bucureşti. în general, studenții se identificau puternic cu regiunea din care proveneau, iar legionarii exploatau această solidaritate regională pentru a promova Legiunea[1171]. Cîțiva propagandişti se concentrau exclusiv asupra muncitorilor din fabrici, iar Legiunea a editat foi volante înfațişînd muncitori ce cărau uneltele de muncă în timp ce dădeau salutul legionar[1172]. După încheierea alegerilor, liderii mişcării i-au lăudat pe muncitorii legionari pentru contribuția lor în campanie, care se pare că a fost mai importantă decît a oricărui alt grup din Legiune[1173].

Mărturii individuale sugerează că uneori cele mai eficiente activități de propagandă se derulau nu în timpul adunărilor publice mari, ci din om în om. Chirilă Ciuntu, de exemplu, scrie în memoriile sale că a devenit legionar ca urmare a unei discuții personale cu un propagandist în 1933[1174]. Foşti legionari relatează în mod similar că au fost convinşi să se alăture Legiunii după conversații cu prieteni sau membri ai familiei[1175]. Alții, cum e cazul veterinarului Tudor Cicală sau al cuzistului Şerban Milcoveanu (1911-2009), student la Medicină, au fost convinşi să se alăture Legiunii după ce l-au întîlnit personal pe Codreanu[1176]. Intr-o declarație dată Securității în 1948, cîrciumarul Dumitru Ionescu spune că a devenit legionar la momentul alegerilor din 1937, cînd un avocat pe nume Vasile Teodorescu, din satul învecinat Movilița, a venit la Roşiori, satul din județul Ilfov în care locuia Ionescu. Mai devreme în acel an, mai multe partide organizaseră adunări în Roşiori, dar cînd au venit şi legionarii Ionescu l-a recunoscut pe Teodorescu. Ionescu i-a spus că tatăl său fusese prieten cu politicianul național-țărănist dr. Nicolae Lupu şi că el votase cu PNȚ din acelaşi motiv. Teodorescu i-a replicat că PNȚ nu are nici o şansă să cîştige alegerile, fiindcă Legiunea avea susținători importanți în mai multe sate din zonă. Convins de abordarea personală a lui Teodorescu, Ionescu s-a alăturat unui cuib legionar[1177].

Pe măsură ce se apropiau alegerile, legislația care reglementa propaganda electorală s-a înăsprit.

1168 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 105, dosar 863, ff. 27-28. Pentru o listă cu candidaturile legionarilor pe județe, vezi *ibidem,* dosar 859, ff. 189-204.

1169 *Ibidem*, dosar 863, f. 95.

1170 *Ibidem,* f. 76.

1171 *Ibidem,* f. 50.

1172 *Ibidem,* f. 7.

1173 ACNSAS, Fond Penal, dosar 007215, voi. 2, ff. 87, 90-91.

1174 Chirilă Ciuntu, *Din Bucovina pe Oder (amintirile unui legionar),* Constanța, Metafora, 2004, p. 10.

1175 Stănescu (ed.), *Cornelia Zelea Codreanu,* pp. 36-48, 62-82, 89-116,165-174; Păun, *Un soldat pe baricadă-,* Sofia Cristescu Dinescu, „Cetățui sfarîmate”, în Nistor Chioreanu (ed.), *Lacrima prigoanei. Din lupta legionarelor românce,* Timişoara, Gorian, 1994, pp. 7-16; Horia Sima, „Cum am intrat în Legiune”, în Brădescu (ed.), *Mărturii despre legiune,* pp. 165-181.

1176 Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* pp. 49-50,179.

1177 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160161, voi. 3, ff. 64-76.

Partidelor le era interzis să folosească în campanie minori sau studenți, să mărşăluiască în formație paramilitară şi să poarte uniforme politice, nu era permis portul armelor în apropierea secțiilor de votare, iar cîr- ciumile au fost închise vreme de cîteva zile, înainte şi după alegeri[1178]. Poliția din județul Cluj a căutat depozite ascunse de vin despre care bănuia că era folosit pentru a-i mitui pe alegători[1179]. Dar aceste măsuri n-au oprit violența electorală, care a fost redusă, dar nu eradicată în timpul acestor alegeri. Un fost senator LANC, Mumuianu, a fost atacat de țărani în timp ce se afla în campanie. S-a ales cu oase fracturate şi a fost lăsat inconştient într-un şanț. Un fost senator PNȚ, profesorul de matematică Cezar Spineanu, a fost înjunghiat în timpul unei vizite într-un sat. Sediul Legiunii din Constanța a fost vandalizat, iar proprietarul clădirii, dl Slăvescu, a fost bătut. La Bucureşti, un grup de legionari s-a încăierat cu funcționari de la consiliul local care dădeau jos afişele propagandistice legionare. Un legionar şi patru funcționari au fost duşi la spital[1180]. In general, legionarii respectau ordinul liderului de a evita conflictele, dar cînd primarul din Moreni, județul Prahova, l-a pălmuit pe legionarul Traian Ioniță, Codreanu le-a cerut susținătorilor „să ceară satisfacție şi să spele ofensa în timpul cel mai scurt", chiar dacă asta însemna pierderea alegerilor[1181].

Un factor care a redus semnificativ violența obişnuită din jurul Legiunii a fost un pact electoral semnat de Codreanu şi de politicianul național-țărănist Iuliu Maniu în 26 noiembrie 1937. In aprilie 1937, Codreanu i-a abordat atît pe Maniu, cît şi pe Gheorghe Brătianu, Uderul unei facțiuni disidente din PNL, ca să discute despre formarea unui front comun împotriva Regelui Carol. Maniu a fost de acord, dar nu şi-a luat nici un angajament ferm, în timp ce Brătianu a susținut puternic ideea. în noiembrie, Maniu a lansat public oferta de a încheia o alianță electorală cu Zelea Codreanu şi Brătianu şi amîndoi au acceptat[1182]. Pactul i-a scandalizat pe legionari şi pe susținătorii PNȚ şi PNL deopotrivă, dar liderii lor au rămas fermi în privința deciziei[1183]. Toate cele trei partide aveau candidați proprii şi nu-şi promovau reciproc politicile, dar s-au angajat să asigure alegeri libere, la care frauda şi violența să fie minime. Acest pact a redus în mod semnificativ violența care îi aştepta pe legionari - sau pe care o provocau - în timpul campaniei electorale, deşi legionarii s-au ciocnit în continuare cu militanții cuzişti asociați cu PNC[1184]. în orice caz, pactul n-a eliminat toate problemele Legiunii, în 11 decembrie, membri ai PNL-ului lui Tătărescu, susținut de PNC-ul lui Istrate Micescu, au contestat cu succes legalitatea tuturor listelor pe care figurau legionari ce luptaseră în Războiul Civil din Spania. Ei spuneau că legionarii nu mai erau cetățeni români pentru că luptaseră sub un drapel străin. Această contestație de ultim moment a descalificat candidații Legiunii în 18 județe[1185].

Deşi Codreanu n-a obținut puterea, evoluția Legiunii la mijlocul anilor 1930 a fost una remarcabilă. Contemporanii au atribuit în general acest succes mai curînd publicității create în jurul taberelor de muncă ale Legiunii, afacerilor şi marşurilor sale decît tentativelor de asasinat şi violențelor în grup practicate de unii membri. Noul angajament al lui Codreanu care viza o propagandă paşnică a transformat obiectivul creării „oamenilor noi" în activități legionare practice. Ideologia şi practica se suprapuneau în taberele de muncă şi afacerile legionarilor, prezentînd Legiunea ca pe o mişcare ce şi-a îndeplinit promisiunea şi al cărei interes principal era binele țării. Teme precum antisemitismul, care la sfîrşitul anilor 1920 ocupa o poziție centrală în platforma politică legionară, nu mai atrăgea voturi pentru Legiune, întrucît antisemitismul devenise o temă obişnuită pentru mai multe partide politice. De data aceasta, legionarii nu au mai profitat nici de pe urma voturilor de protest împotriva partidelor mari, aşa cum se întîmplase la alegerile de la începutul anilor 1930. In schimb, legionarii au cîştigat voturi în regiunile în care au organizat cel mai intens campanii şi unde aparatul electoral al principalelor partide politice era cel mai slab[1186]. Opunîndu-se

1178 AN - Cluj, Fond Inspectoratul de Poliție, dosar 675/1937, ff. 6, 21, 24, 78.

1179 *Ibidem,* f. 40.

1180 „Incidente electorale", *Ardealul,* 19 decembrie 1937.

1181 Codreanu, *Circulari,* p. 207.

1182 Haynes, „Reluctant Allies?", pp. 114-117.

1183 In zilele care au urmat, Codreanu a apărat în mod repetat pactul în circularele şi comunicatele de presă transmise. Codreanu, *Circulari,* pp. 208-216.

1184 Paul A. Shapiro, „Prelude to Dictatorship in Romania: The National Christian Party in Power, December 1937 - February 1938", *Canadian-American Slavic Studies,* 8 (1), 1974, p. 56.

1185 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 4, pp. 366-367; Codreanu, *Circulari,* p. 222.

1186 Armin Heinen, „Wahl-Maschine. Die Legion «Erzengel Michael» die Wahlen 1931-1937 und die Integrationskriese des rumänischen Staates", în Armin Heinen şi Oliver Jens Schmitt (eds.), *Inszenierte Gegenmacht von rechts: Die „Legion Erzengel Michael" in Rumdnien 1918-1938,* Miinchen, R. Oldenbourg Verlag,2013,pp. 130-154.

clientelismului şi corupției principalelor partide, legionarii au mobilizat pentru prima oară noi grupuri sociale, convingîndu-le să voteze pentru ceea ce Dylan Riley a numit „democrație autoritar-fascistă"[1187]. Faima cîştigată prin funeraliile lui Moța şi Marin, sistemul taberelor de muncă şi al afacerilor care proclamau angajamentul Legiunii de a înlocui politicianismul şi corupția cu munca cinstită au devenit elemente centrale în propaganda legionară şi au dus la o creştere rapidă a influenței politice a legionarilor.

1187 Riley, *Civic Foundations*, p. 147.

Ascensiunea şi decăderea

Alegerile din 1937 nu au stabilit o majoritate clară în Parlament. Pentru prima dată în istoria României, partidul aflat la putere rata cîştigarea alegerilor. Coaliția de guvernare a lui Gheorghe Tătărescu a primit doar 35,92% din voturi. PNT-ul lui Iuliu Maniu a obținut 20,40%, iar Partidul Totul pentru Țară al lui Codreanu a înregistrat 15,58%[1188]. Aflîndu-se în fața unui PNL care nu se mai bucura de sprijinul populației şi reticent în a le ceda puterea lui Maniu sau lui Codreanu, regele a cerut celui de-al patrulea partid politic ca mărime - PNC-ul condus de A.C. Cuza şi Octavian Goga, care obținuse 9,15% din voturi - să formeze guvernul. Acesta era alcătuit din cinci deputați PNC, trei membri PNȚ şi doi independenți, printre care Istrate Micescu în funcția de ministru al Afacerilor Externe şi Armând Călinescu (1893-1939), duşman declarat al Legiunii, ca ministru de Interne. Această alianță era şubredă de la bun început, iar susținătorii cuzişti chiar l-au agresat pe unul dintre adjuncții lui Călinescu în curtea Ministerului de Interne, astfel încît să nu poată depune jurămîntul de învestitură[1189].

Noul guvern Goga-Cuza a început să ia imediat măsuri antisemite. A numit comisari care să supravegheze afacerile deținute de persoane care nu erau români, le-a revocat evreilor dreptul de a comercializa alcool, tutun, țigări, chibrituri şi alte bunuri care au intrat sub monopolul statului, a interzis gazetele evreieşti, decretînd că numai etnicii români pot lucra ca jurnalişti, a închis editurile, cinematografele şi teatrele evreieşti şi a început procesul de retragere a cetățeniei române evreilor. Aceste măsuri au paralizat economia şi au sporit temerile printre aliații României - majoritatea profrancezi - că Goga şi Cuza plănuiau o alianță cu naziştii germani[1190]. Codreanu nu era convins că această legislație antisemită îl făcea prieten al guvernării şi le-a reamintit legionarilor că Armând Călinescu şi Cuza îi atacaseră în trecut[1191]. Cuza şi Goga aveau nevoie în data de o majoritate parlamentară ca să guverneze, aşa că Goga a anunțat un nou scrutin în data de 3 martie 1938.

1188 C. Enescu, „Semnificația alegerilor din Decemvrie 1937 în evoluția politică a neamului românesc”, *Sociologie românească*, 2 (11-12), 1937, p. 521.

1189 Shapiro, „Prelude to Dictatorship”, pp. 66-72.

1190 Jean Ancei, *The Economic Destruction of Romanian Jewry,* Ierusalim, International Institute for Holocaust Research Yad Vashem, 2007, pp. 38-44.

1191 Codreanu, *Circulari*, pp. 221-224.

In 14 ianuarie, Codreanu a transmis o circulară în care le ordona legionarilor să se abțină de la comentarii calomnioase sau negative la adresa adversarilor politici şi să păstreze „o notă de mare demnitate”[1192]. în acelaşi timp, a desemnat legionari care să facă liste negre cu ofițerii de poliție şi adversarii politici care încercau să obstrucționeze propaganda legionară. Şefii de județ trebuiau apoi să-i informeze pe aceşti indivizi că urmau să fie „sancționați în conformitate cu gravitatea faptelor lor atunci cînd Legiunea va ieşi victorioasă”[1193]. Luptele dintre legionari, cuzişti şi Siguranță - acum sub controlul lui Armând Călinescu - au început înainte de lansarea campaniei electorale în 6 februarie. în cinci zile, doi legionari fuseseră ucişi, 52 răniți, iar 450 arestați[1194]. Confruntat cu tot mai multe acte de violență, şubrezirea relațiilor cu aliații României şi eşecurile repetate privind reconcilierea principalelor partide politice, Regele Carol al II-lea a desființat sistemul parlamentar în data de 10 februarie 1938[1195].

Dictatura regală

Carol a abrogat Constituția din 1923 şi a scos în afara legii toate partidele politice. L-a numit prim-ministru pe Miron Cristea (1868-1939), patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, şi l-a păstrat în fruntea Ministerului de Interne pe Armând Călinescu. Regele a continuat să introducă noi legi antisemite, dar şi-a reîntărit angajamentul în privința orientării profranceze în politica externă[1196]. Manevra lui Carol a fost semnalul sfîrşitului Legiunii ca mişcare socială eficientă. Guvernul său punea în aplicare măsurile antisemite pe care ultranaționaliştii le cereau de decenii, a abolit francmasoneria la începutul anului 1937 şi părea că pusese capăt „politicianismului” dizolvînd Parlamentul şi interzicînd partidele politice. în 21 februarie 1938, Codreanu a transmis o circulară prin care anunța că desființează Legiunea deoarece nu se mai putea angaja în mod legal în politică şi că nu intenționa să pregătească o lovitură de stat. „Noi aşteptăm biruința noastră de la desăvîrşirea, în sufletul națiunii, a unui proces de perfecțiune omenească”, spunea el. „Nu vom întrebuința aceste mijloace [violente] pentru că tineretul de astăzi are prea adînc înfiptă conştiința misiunii sale istorice şi a răspunderii sale pentru a face acte necugetate, care să transforme România într-o Spanie însîngerată.”[1197]

Din acest moment, experiența cotidiană a fascismului se schimba dramatic pentru legionari la toate nivelurile mişcării. Funcționarii de stat şi liceenii riscau acum închisoarea dacă se descoperea că erau implicați în activități legionare[1198]. Guvernul a insistat ca Zelea Codreanu să închidă şi restaurantele şi celelalte afaceri legionare. Codreanu a întîmpinat dificultăți în a-şi plăti creditorii atît de din scurt, iar unii legionari l-au acuzat că gestionase prost fondurile mişcării[1199], înfuriat din pricina acestor probleme financiare, Codreanu i-a adresat o scrisoare deschisă consilierului regelui, Nicolae Iorga. L-a acuzat pe acesta că a trădat mişcarea ultranaționalistă în a cărei înființare jucase un rol esențial la începutul secolului. înainte de Primul Război Mondial, Iorga îi încuraja pe etnicii români să-şi deschidă propriile afaceri pentru a elimina competiția evreiască, dar acum guvernul său interzicea inițiativele legionare. „Eşti un incorect!”, i-a scris Codreanu. „Eşti un necinstit sufleteşte!”[1200] Iorga l-a dat în judecată pentru calomnie, iar la 19 aprilie un tribunal militar l-a condamnat pe Codreanu la şase luni de închisoare. Odată cu Codreanu au mai fost arestați mulți lideri ai Legiunii, inclusiv 150 de persoane numai în Bucureşti[1201]. în județul Constanța, poliția a organizat razii în 538 de case în noaptea de 16 aprilie[1202]. în acea lună, poliția a început să confişte troițele ridicate de legionari şi să le ducă în cimitire; acolo au îndepărtat de pe ele orice însemn legionar şi au început să le folosească drept pietre de mormînt[1203].

La 27 mai, un alt tribunal militar l-a condamnat pe Codreanu la zece ani de închisoare pentru trădare şi

---

1192 *Ibidem,* pp. 225-226.
1193 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 7/1937, f. 454.
1194 Codreanu, *Circulari,* pp. 250-251.
1195 Heinen, *Legiunea ArhanghelulMihail",* pp. 335-339; Shapiro, „Prelude to Dictatorship”, pp. 82-85.
1196 Ancei, *Economic Destruction,* pp. 48-68.
1197 Codreanu, *Circulări,* pp. 254-257.
1198 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 118/1938, ff. 2, 22.
1199 Codreanu, *Circulări,* pp. 260-263; ACNSAS, Fond Penal, dosar 011784, voi. 13, f. 329, voi. 19, f. 55.
1200 Codreanu, *Circulări,* pp. 264-267.
1201 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 5, pp. 60-64.
1202 *Ibidem,* p. 96.
1203 *Ibidem,* pp. 142-143.

instigare la revoltă[1204]. Majoritatea celorlalţi legionari arestaţi în acea primăvară au fost judecaţi în iulie şi au rămas în închisoare sau în arest la domiciliu tot restul anului[1205]. în decembrie 1938 şi ianuarie 1939, grupuri de legionari care se aflau încă în libertate au fugit în Germania. Reunindu-se la Berlin, au încercat să conducă mişcarea din România, dar rivalităţile personale au făcut dificilă conducerea eficientă[1206]. Cu toţi liderii săi de vîrf la închisoare sau în exil, ierarhia Legiunii era cuprinsă de haos, ceea ce le dădea mai multă libertate indivizilor să se angajeze în acţiuni disperate în numele mişcării. Fără a mai fi organul unei mişcări sociale credibile, Legiunea începuse să semene cu o organizaţie teroristă. Cei care au preluat conducerea au facut-o ca bărbaţi şi femei daţi în urmărire de autorităţi şi care nu puteau ieşi din ascunzătoare de teama arestării.

La sfîrşitul lui aprilie 1938, legionarii au stabilit o echipă de conducere interimară formată din cinci membri, condusă de Ion Belgea (1909-1939) şi incluzîndu-i pe Radu Mironovici, Horia Sima (1906-1993), Ion Antoniu (?-1939) şi Iordache Nicoară (1906-1939). Aceşti bărbaţi au fost arestaţi unul cîte unul, iar pînă în august 1938 Sima era singurul care nu se afla în închisoare[1207]. Sima se alăturase Legiunii pe vremea cînd era student la Bucureşti în 1927 şi la mijlocul anilor 1930 se dovedise a fi un foarte bun organizator în judeţul Severin[1208]. I-a cerut permisiunea lui Codreanu să preia în mod oficial conducerea Legiunii, dar Codreanu i-a ordonat lui Vasile Cristescu să preia comanda formal, iar lui Sima i-a cerut să se bizuie pe sfaturile lui Constantin Papanace[1209]. Deşi mulţi dintre liderii încarceraţi au jurat să fie loiali regimului lui Carol, Sima a reuşit să ignore noile jurăminte şi să ocolească cu totul vechea ierarhie. Din acest punct, legionarii au încercat să ţină cît mai ascunsă ierarhia, astfel că fiecare legionar îşi cunoştea doar superiorul direct[1210].

Rapoartele poliţiei arată cum peste vară autorităţile au devenit din ce în ce mai paranoice. Credeau că legionarii începuseră să se înarmeze şi se temeau de revolte ale deţinuţilor sau ale ţăranilor în sprijinul lui Codreanu[1211]. Legionarii au continuat să facă propagandă în cea mai mare taină, reconstruindu-şi reţelele de comunicare şi strîngînd bani pentru a-i ajuta pe cei din închisoare[1212]. De asemenea, au introdus coduri secrete. Un raport al poliţiei susţinea că legionarii din Iaşi au început să ceară ca staţiile de autobuz să fie mutate în locuri apropiate de casele sau sediile lor pentru a le fi mai uşor să trimită mesaje ori pachete atunci cînd autobuzele erau oprite[1213]. Autorităţile au interzis chiar şi premiera românească a unui film polonez care prezenta Revolta din Noiembrie (cunoscută şi sub numele de Revoluţia Cadeţilor) din 1830, o rebeliune armată ce a stat la baza Războiului Polono-Rus din 1830-1831. Cenzorii se temeau că acesta i-ar putea inspira pe legionari să pornească un război civil şi au cerut ca toate scenele care ilustrau rebeliunea - jumătate din film - să fie tăiate[1214].

Apărarea publică a lui Codreanu cit timp acesta se afla în închisoare era considerată un delict[1215]. La începutul lui noiembrie, legionarii au iniţiat un val de atacuri teroriste violente[1216]. In acea lună, primul număr din *Curierul legionar* (1938) avea în deschidere versurile din celebrul imn al lui Andrei Mureşanu, „Deşteaptă-te, române": „Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,/ Decît să fim sclavi iarăşi în vechiul

1204 *Ibidem,* pp. 112-123.

1205 Ilarion Ţiu, *Mişcarea legionară după Corneliu Codreanu,* voi. 1, Bucureşti, Editura Vremea, 2007, p. 51; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 184933, voi. 3, ff. 115,117; dosar 184933, voi. 1, ff. 46-48; dosar 210821, voi. 2, ff. 234-240; Fond Penal, dosar 014005, voi. 3, ff. 173-174. *Cf* numeroasele mandate de arestare în AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 8/1938, ff. 140, 142, 150, 169, 358, 431; dosar 91/1938, ff. 161,217-219, 234, 237,286, 456, 458.

1206 Ţiu, *Mişcarea legionară,* voi. 1, pp. 116-119, 132-136.

1207 *Ibidem,* p. 76.

1208 *Ibidem*, pp. 70-71.

1209 *Ibidem*, p. 78.

1210 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 91/1938, f. 236.

1211 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 8/1938, ff. 58, 62, 91; dosar 12/1938, f. 28; dosar 91/1938, f. 1.

1212 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 8/1938, ff. 113, 127, 157, 274; dosar 12/1938,'ff. 10,18, 25; dosar 91/1938, ff. 153,154,179, 236, 302.

1213 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 8/1938, f. 366; dosar 2/1938, f. 28.

1214 ANIC, Fond Ministerul Propagandei Naţionale - Direcţia Cinematografiei, dosar 20/1940, ff. l-2, 44.

1215 Ţiu, *Mişcarea legionară,* voi. 1, pp. 68, 96.

1216 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 5, pp. 183-187.

nost' pămînt!"[1217]. Punînd acest dicton în practică, legionarii foloseau dinamită şi grenade pentru a arunca în aer sinagogile şi casele, fabricile şi teatrele evreieşti[1218]. Acțiunile violente au atins punctul culminant în 28 noiembrie, cînd doi tineri legionari au încercat să-l asasineze pe rectorul Universității din Cluj, Florian Ştefanescu-Goangă (1881-1958). Aceştia credeau că Ştefanescu-Goangă se afla în spatele arestării mai multor studenți în acel an. Goangă era de asemenea cumnatul lui Armând Călinescu, cel care dispusese arestarea lui Codreanu şi procesele ulterioare[1219]. Cînd Ştefanescu-Goangă a fost împuşcat, Regele Carol al II-lea se afla într-o vizită la Berlin, iar întîlnirea sa cu Adolf Hitler a fost întreruptă în mod repetat de telefoane din România care-l informau despre tentativa de asasinat, facînd să pară că regele nu deținea controlul ferm asupra țării sale[1220]. Două zile mai tîrziu, la 30 noiembrie, Codreanu şi alți 13 legionari au fost duşi de jandarmi pe un cîmp de la marginea Bucureştiului, unde au fost strangulați şi apoi împuşcați[1221].

Surse legionare povestesc despre torturile şi bătăile la care recurgea poliția în anii 1938 şi 1939, despre supraaglomerarea şi lipsa de igienă din închisorile româneşti şi despre victimele arse sau îngropate de vii. Potrivit unei petiții scrise de Ion Dumitrescu-Borşa în octombrie 1938, „de la o vreme încoace, la Prefectura Poliției se schingiuieşte îngrozitor. Zilnic zeci de legionari sînt bătuți pînă la sînge şi aruncați în nesimțire. Un întreg sistem de tortură, inspirat de metodele Cekăi [poliția secretă bolşevică], este aplicat (...). Răsucirea picioarelor, baterea la tălpi şi apoi înțeparea tălpilor, sub unghii, cu ace şi aşchii, cufundarea capului în găleata cu apă pînă la asfixiere şi alte grozăvii formează supliciul. Mulți legionari au ieşit complet distruşi din beciurile de tortură, alții surzi şi schilodiți"[1222]. In februarie 1939, şapte legionari au fost interogați şi apoi împuşcați de poliție în Huedin, județul Cluj[1223]. Dumitru

---

1217 *Ibidem,* voi. 5, p. 187.

1218 Țiu, *Mişcarea legionară,* voi. 1, pp. 99-100,103; ACNSAS, Fond Penal, dosar 014005, voi. 1, ff. 17-19; Dana Beldiman (ed.), *Dosar Horia Sima (1940-1946),* Bucureşti, Evenimentul Românesc, 2000, pp. 66-67.

1219 „D. Ştefanescu-Goangă şi arestarea preşedintelui [ne] Cercului studențesc din Cluj", *Buna Vestire,* 28 ianuarie 1938.

1220 Andreas Hillgruber, Hitler, Regele Carol şi Mareşalul Antonescu. Relațiile germano-romăne (1938-1944), Bucureşti, Humanitas, 2007, p. 63.

1221 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 5, pp. 196-199.

1222 *Ibidem,* p. 170.

1223 *Ibidem,* pp. 225-228.

Banea scrie despre un licean din județul Olt, pe nume Găman, care a fost bătut cu brutalitate în subsolul unei secții de poliție şi apoi împuşcat de 12 ori la marginea oraşului. A supraviețuit, a reuşit să se tîrască înapoi în oraş şi a murit la spital[1224]. Nicoleta Nicolescu, cea care conducea secțiunea de femei a Legiunii, a fost împuşcată şi apoi arsă de vie de poliție la Bucureşti[1225]. O altă legionară de vază, Elena Bagdad, a fost torturată în închisoare şi apoi împuşcată. Ultimele sale cuvinte au fost: „Trăiască Legiunea şi Căpitanul!”[1226].

In iarna dintre 1938 şi 1939, Horia Sima a fugit în Germania, unde el şi alți legionari exilați făceau planuri şi transmiteau ordine legionarilor din România. A încercat să pună la cale o lovitură de stat în primăvara anului 1939, dar planul său a fost descoperit repede de poliție, ducînd la un nou val de arestări[1227]. în locul unei lovituri de stat, liderii legionarilor din Berlin au decis să-i asasineze pe Regele Carol al Il-lea, pe Armând Călinescu, care acum era prim-ministrul României, sau pe amîndoi[1228]. Un grup de legionari sub comanda lui Sima l-a împuşcat pe Călinescu în 21 septembrie şi a preluat controlul asupra postului național de radio, anunțînd asasinatul[1229]. Guvernul i-a executat pe asasini, precum şi pe alte cîteva zeci de legionari aflați în închisoare şi cîte doi sau trei din fiecare județ[1230]. Majoritatea celor care conduseseră Legiunea sub Codreanu au pierit în această rundă de omoruri.

Statul Naţional Legionar

După ce România a fost nevoită să cedeze Rusiei Basarabia şi nordul Bucovinei în iunie 1940, Regele Carol a pierdut sprijinul clasei politice româneşti. Drept urmare, s-a orientat spre ultranaționaliştii importanți pentru formarea unui nou guvern, condus de industriaşul Ion Gigurtu (1886-1959) şi din care mai făceau parte şi trei legionari pe funcții ministeriale - Horia Sima, Vasile Noveanu şi Augustin Bideanu. După doar cîteva zile, legionarii şi-au dat demisia din guvern, motivînd că nu puteau lucra cu regele şi disociindu-se de regimul său. Chiar şi în această scurtă perioadă la putere, Sima şi colegii săi s-au folosit de nou-descoperita influență pentru a le obține locuri de muncă legionarilor[1231]. După Dictatul de la Viena, cînd România a cedat Ungariei nordul Transilvaniei, la 30 august 1940, guvernul lui Gigurtu a căzut. Cinci zile mai tîrziu, generalul Ion Antonescu (1882-1946) a preluat puterea, iar regele a abdicat la 6 septembrie 1940.

După îndelungi negocieri între Antonescu şi Sima, România a fost transformată în Stat Național Legionar. Posturile importante din guvern au fost ocupate de legionari, inclusiv Sima, ca vicepreşedinte al consiliului de miniştri, şi alți cinci colegi ai săi pe alte posturi în ministere. Legionarii au devenit prefecți ai celor 50 de circumscripții ale țării[1232]. Deşi decizia de a instaura un stat legionar s-a luat la palat, echipe de legionari au preluat puterea cu forța în oraşele regionale. La Braşov, 45 de legionari s-au baricadat în postul de poliție şi i-au închis pe polițişti în celule vreme de trei zile[1233]. In județul Constanța, legionari înarmați s-au postat în satele importante, aşteptînd semnalul pentru a da lovitura[1234]. Odată ce vestea s-a răspîndit, legionarii şi simpatizanții lor au ieşit în stradă, ovaționînd şi intonînd cîntece legionare[1235].

Legionarii şi-au sărbătorit victoria redecorînd străzile şi organizînd spectacole publice. Părintele Ion Belenta, preot paroh în Poiana Mărului, sat de lîngă Sibiu, a montat cununi verzi pe zidurile bisericii, anunțînd cu mîndrie de la altar victoria Legiunii[1236]. Generalul Antonescu a declarat ziua de 15 septembrie zi de rugăciune, iar la ora 11:45 din difuzoarele montate pe stradă s-a auzit ordinul ca toți oamenii să îngenuncheze acolo unde erau şi să se roage în timp ce clopotele bisericilor răsunau peste tot în

1224 Banea, *Acuzat,* pp. 113-115.

1225 Dinescu, „Cetățui sfarîmate”, p. 13.

1226 ANIC, Fond DGP, dosar 265/1940, ff. l-4.

1227 Țiu, *Mişcarea legionară*, voi. 1, pp. 109-116.

1228 *Ibidem,* pp. 137-144; Scurtu (ed.), *Ideologie*, voi. 5, pp. 224, 229, 233-234, 237-239, 272-276; Dumitru Groza, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* p. 204.

1229 Scurtu (ed.), *Ideologie,* voi. 5, pp. 270-272.

1230 Țiu, *Mişcarea legionară,* voi. 1, pp. 145-146.

1231 AN - Iaşi, Fond Teatrul Național, dosar 10/1940, f. 124.

1232 Dennis Deletant, Hitler’s Forgotten Ally: Ion Antonescu andHis Regime, Romania 1940-44, New York, Palgrave Macmillan, 2006, pp. 57-60.

1233 AN - Braşov, Fond Chestura de Poliție Braşov, Serviciul Administrativ, dosar 51/1940, f. 1.

1234 Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 210-219.

1235 Anania, *Memorii,* p. 22.

1236 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 157073, voi. 2, f. 88.

Bucureşti[1237]. In 6 octombrie, la o lună după ce Legiunea preluase puterea, legionarii au organizat o mare adunare în centrul capitalei. Persoane în uniformă au intrat în marş în piaţa din faţa palatului regal, intonînd *Sfîntă tinereţe legionară* şi ovaţionînd, cu fanfara cîntînd pe margini. Reprezentanţi ai fiecărei secţiuni din Legiune s-au prezentat în faţa lui Horia Sima şi a generalului Antonescu, intonînd cîntecele unităţilor lor[1238].

Nichifor Crainic, acum preşedinte al Radiodifuziunii, scria în memoriile sale că Alexandru Constant, noul ministru legionar al Propagandei, „a legionarizat imediat întreaga conducere a Radiodifuziunii: consiliul de administraţie, comitetul director [şi] direcţia generală. (...) S-a introdus şi un aşa-zis corp de gardă, în locul jandarmilor, alcătuit din mucoşi înarmaţi cu revolvere, care terorizau pe oricine venea acolo”[1239]. în majoritatea serilor, programul radio includea acum prelegeri lungi pe teme precum „spirit şi doctrină legionară”, „literatură legionară” şi „românii în istoria lumii”[1240]. Spre deosebire de Italia fascistă sau de Germania nazistă, unde puterea i-a făcut pe fascişti să îmbrăţişeze o estetică şi o ideologie noi, în România, Statul Naţional Legionar a retipărit scrierile legionare, poeziile şi cîntecele de la mijlocul anilor 1930. Ziarele publicau frecvent scurte biografii ale legionarilor de seamă care acum erau morţi, susţinînd că vieţile lor exemplificau virtuţile legionare[1241]. Publiciştii se axau pe tema suferinţei şi a sacrificiului de sine, despre care spuneau că au pavat drumul Legiunii spre victorie în 1940[1242].

în numai cîteva zile de la preluarea puterii, legionarii au început să-i atace pe evrei. Continuînd politicile administraţiei Goga-Cuza, guvernul boicota afacerile evreieşti, iar evreii care lucrau în administraţia publică sau în alte cîteva domenii erau daţi afară[1243]. La Galaţi, legionarii au luat ostatici 60 de evrei, pentru a se asigura că ceilalţi „rămîneau liniştiţi”. Jean Ancei relatează că la Arad 40 de evrei au fost „arestaţi, jefuiţi, torturaţi şi încarceraţi pentru cîteva zile” în timpul „săp- tămînii de entuziasm romantic” care a caracterizat începutul regimului[1244 1245]. Evreii aveau voie să facă afaceri numai între anumite ore ale zilei. Cei care încălcau regulile erau arestaţi şi puşi sub acuzare[38]. Legionarii din Rîmnicu Vîlcea i-au adunat pe toţi evreii la un loc, le-au confiscat proprietăţile şi i-au alungat din oraş. Atît în Constanţa, cît şi în Brad, bande de legionari i-au obligat pe evrei, sub ameninţarea puştii, să-şi vîndă magazinele la preţuri stabilite de legionari[1246]. Uneori, legionarii apelau la colaboratori evrei pentru a-i stoarce de bani pe localnicii evrei, iar alteori le cereau evreilor „taxe de protecţie” în schimbul garanţiei că nu o să le facă nimeni rău[1247]. Clădirile religioase n-au fost cruţate, iar legionarii au vandalizat sinagogile, spărgînd ferestrele şi distrugînd obiecte de cult[1248].

O circulară a poliţiei din 7 octombrie 1940 relata că legionarii percheziţionau locuinţe şi arestau suspecţi, cereau dosarele lor de la secţiile locale de poliţie, luau armele confiscate din depozitele poliţiei, păzeau magazinele evreieşti, inspectau marfa şi îi căutau pe ofiţerii de poliţie care persecutaseră legionari în trecut[1249]. Oameni cu un trecut antilegionar erau uneori răpiţi şi bătuţi crunt[1250]. Legionarii îi arestau pe cei care se băteau, cerşeau, pariau, scuipau, „arătau suspect”, foloseau cîntare măsluite, făceau speculă, erau beţi

1237 Aurică Simion, Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 - ianuarie 1941, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976, p. 48.

1238 Tudor, *Un an lîngă Căpitan,* pp. 106-109.

1239 Crainic, *Zile albe*, p. 328.

1240 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 233726, voi. 1, f. 16.

1241 De exemplu, Petru Galiş, „Ilie Giulan”, *Cuvîntul,* 22 noiembrie 1940.

1242 Mircea Pop, „Din prigoană: Jilava 1938”, *Buna Vestire,* 4 (2), 10 septembrie 1940, p. 1; Grigore Manoilescu, „Lupta legionară”, *Buna Vestire,* 4 (5), 13 septembrie 1940,
p. 1.

1243 Matatias Carp, Cartea neagră. Fapte şi documente. Suferinţele evreilor din România în timpul dictaturii fasciste, 1940-1944, voi. 1, Bucureşti, Editura Diogene, 1996, pp. 77-87.

1244 Ancei, *Economic Destruction,* pp. 72-73.

1245 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 36/1940, ff. 6, 202, 254.

1246 Ancei, Economic Destruction, p. 90.

1247 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, ff. 57-58; AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 166/1941, f. 48.

1248 Carp, *Cartea neagră,* voi. 1, p. 115.

1249 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 8/1940, f. 49.

1250 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 102, f. 549.

sau afişau comportamente turbulente ori le întorceau spatele legionarilor care strigau „Trăiască Legiunea!”[1251]. Cercetau casele unor persoane suspectate că sînt francmasoni, distrugîndu-le proprietăţile şi ameninţîndu-le copiii cu arma[1252]. Regimul a creat în mod formal o poliţie legionară în octombrie, dar aceasta a fost desfiinţată în luna următoare din cauza comportamentului huliganic şi a ciocnirilor cu poliţiştii de profesie[1253]. Jandarmii se plîngeau că legionarii îi ignorau şi îi agresau, comentînd că „nu mai sîntem utili nimănui în Statul Legionar”[1254].

In ciuda abuzurilor săvîrşite în numele lor, legionarii îşi purtau cu mîndrie uniformele şi aveau legitimaţii legionare pentru a-şi afişa noul statut. Noul director al Seminarului Teologic Central din Bucureşti a început să poarte o cruce verde cu simbolul legionar în centru[1255]. Intr-un interviu din 2001, Olimpiu Borzea îşi amintea că uniforma îi dădea o nouă identitate ca membru privilegiat al unui regim, spre deosebire de un simplu cetăţean anonim: „Cînd m-am văzut pe stradă, cum întorceau copiii capul, «Uite un legionar, uite un legionar!», de jos pînă sus în creştetul capului, m-a cuprins un fior, m-a cuprins ceva, care venea de undeva şi spunea: «Nu mai eşti tu, de-acum încolo nu-ţi mai aparţii ţie, această cămaşă te obligă!»”[1256]. Unii legionari făceau abuz de uniformă, folosind-o ca să poată să bea şi să mănînce fără să plătească şi ca să distrugă bunurile evreilor[1257]. Rar se întîmpla ca legionarii să fie pedepsiţi pentru astfel de abuzuri, dar oamenii care foloseau legitimaţii legionare false pentru a comite infracţiuni erau arestaţi şi judecaţi[1258].

Cu Legiunea la putere, fascismul devenise o oportunitate pentru cîştigul personal si mii de noi membri s-au alăturat mişcării. Elevii de liceu erau convinşi că numai
> > >
legionarii aveau să fie admişi la universitate în anul următor şi s-au alăturat Frăţiilor

1251 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 36/1940, ff. 115, 160, 311, 427, 470, 484-485, 487; dosar 109/1940, ff. 86,115,134, 445, 461.
1252 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 57, dosar 9039/31, ff. 152-154.
1253 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, ff. 75,134-137.
1254 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 102, f. 493.
1255 Anania, *Memorii*, p. 26.
1256 Olimpiu Borzea, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Ţara, Legiunea, Căpitanul,* p. 228.
1257 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliţie, dosar 8/1940, ff. 87, 447.
1258 AN - Braşov, Fond Chestura de Poliţie, Serviciul Judiciar, dosar 9/1923, voi. 2, f. 53.

de Cruce în număr mare[1259]. Cît despre studenți, aceştia intrau în Legiune ca să primească burse, iar toți cei care avuseseră legături cu Legiunea şi fuseseră exmatriculați înainte de 1940 erau în mod automat readmişi la universitate, fără nici un fel de sancțiune[1260]. La sat, lucrurile stăteau la fel. Petre Simionescu, din Păroşi, județul Olt, s-a alăturat Legiunii sperînd să atragă o echipă de studenți legionari care să construiască în sat un teatru în vara următoare. In declarația sa din 1948 a susținut că numai satele care aveau legături legionare primeau un astfel de ajutor[1261].

Regimul a înființat o organizație de binefacere, Ajutorul legionar, creată după modelul nazist al Winterhilfswerk (Ajutoare pentru iarnă)[1262]. Instituția filantropică oferea mîncare şi adăpost familiilor nevoiaşe şi era o modalitate sigură de a spăla bani furați şi bunuri. într-o scrisoare trimisă superiorului său la sfîrşitul anului 1941, părintele Alex. C. Popescu din Caracal scria că a strîns 481.000 de lei din donații pentru Ajutorul legionar. A folosit banii în mai multe scopuri:

Am îmbrăcat 82 de elevi şi eleve sărace şi refugiați, iar cu îmbrăcăminte, încălțăminte, alimente (fasole, cartofi, zahăr, carne, pîine etc.) şi cu lemne au fost ajutate 212 familii sărace. Am subvenționat cantina legionară, unde luau masa gratuit fii de refugiați şi săraci şi cu preț redus, funcționari, profesori, magistrați şi chiar militari. Prin „Ajut. Legionar" s-a dat asistență medicală la săraci, precum şi medicamente gratuite, s-au plătit taxe şcolare pentru copii săraci şi s-a ajutat, într-o largă măsură, familia martirului legionar Horia Orpovici etc.[1263].

în alte locuri, Ajutorul legionar colecta cadouri de Crăciun pentru copiii săraci sau dona bani legionarilor şomeri pentru a le finanța activismul[1264]. Popescu spune că el colecta donațiile pentru Ajutorul legionar de la legionari şi simpatizanți, iar uneori diverse firme ofereau bunuri şi bani direct organizației[1265]. Mare parte din banii instituției caritabile erau furați de la evrei. La Iaşi, un ofițer de securitate a confiscat 30 de kilograme de carne dintr-un restaurant şi le-a dat Ajutorului legionar, iar legionarii au luat cinematograful Trianon de la proprietarii săi evrei, folosind cîştigurile pentru a finanța 13 cantine pentru săraci care hrăneau aproximativ 1.200 de oameni pe zi[1266]. Legionarii nu treceau întotdeauna prin organizația caritabilă ceea ce furau, iar uneori bunurile confiscate erau împărțite imediat.

Luau cu asalt depozitele de cherestea şi silozurile de grîu şi cereale, împărțind produsele gratis. De asemenea, rechiziționau clădiri, maşini şi mobilă, folosindu-le apoi în scopuri legionare[1267].

Adesea, legionarii furau mărunțişuri, dar cele mai răspîndite furturi făceau parte din campania de „românizare". Aceasta presupunea înlocuirea muncitorilor evrei cu români, care trebuiau să fie pregătiți de cei pe care-i înlocuiau[1268]. In particular, evreii nu mai aveau voie să lucreze ca doctori, avocați sau meseriaşi calificați ori să dețină cinematografe[1269]. Afaceriştii protestau frecvent şi încercau să ocolească acest sistem, căci mulți dintre românii numiți în funcții refuzau să muncească şi-şi luau salariile fără să fi călcat vreodată pe acolo[1270]. Alți legionari nou-numiți se amestecau în administrarea organizațiilor, deşi nu aveau nici un fel de pregătire în domeniu[1271]. Prin mijloace mai puțin oficiale, legionarii îi înlăturau din posturile ocupate în universități pe profesorii care nu erau legionari, înlocuindu-i cu alții care aveau vechi legături cu Legiunea[1272]. Din nou, astfel de abuzuri erau considerate de legionari fapte caritabile. Gheorghe Ungureanu spune că, în calitatea sa de comisar de românizare la fabrica Norbert Juster din Bucureşti, prima dată i-a

---

1259 Anania, *Memorii,* p. 26.

1260 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014005, voi. 3, ff. 100-101; AN - Iaşi, Fond Universitatea „Al.I. Cuza", Rectorat, dosar 2072/1940-41, ff. 1, 3-4.

1261 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014005, voi. 3, ff. 123-125.

1262 Veiga, Istoria Gărzii de Fier, p. 283.

1263 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 233726, voi. 1, ff. 200-201.

1264 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 209489, voi. 2, ff 2-6; ANIC, Fond Direcția Generală a Poliției, dosar 244/1940, f. 80; USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 102, f. 602.

1265 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, f. 115.

1266 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 109/1940, f. 461; dosar 166/1941, ff. 71-74.

1267 Ancei, *Economic Destruction,* pp. 93-101.

1268 „Românizarea muncii", *Cuvîntul,* 1 noiembrie 1940, p. 1; Dana Beldiman (ed.), *Statul Național Legionar: septembrie 1940 - ianuarie 1941. Cadrul legislativ*, Bucureşti, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2005, pp. 221-246.

1269 Ancei, *Economic Destruction*, pp. 77-79.

1270 Ştefan Ionescu, „Implementing the Romanisation of Employment in 1941 Bucharest: Bureaucratic and Economic Sabotage of the «Aryanisation» of the Romanian Economy", *Holocaust Studies,* 16 (1-2), 2010, pp. 39-64.

1271 ANIC, Fond Ministerul Propagandei Naționale, voi. 3, dosar 20/1940, ff. 87-88.

1272 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 185007, ff. 7-9; dosar 15702, voi. 3, f. 7.

vizitat pe muncitori acasă, pentru a constata nivelul de trai al acestora. Descoperind sărăcia în care trăiau, l-a obligat pe proprietar să le dea lemne de foc, alimente şi vin şi să deschidă o cantină la locul de muncă. De asemenea, a instituit programe de alfabetizare şi a adus un preot care le preda religie în fiecare duminică[1273].

In scurt timp, valorile legionarilor au devenit literă de lege. După ce a preluat controlul asupra Teatrului Național, Radu Gyr le-a spus angajaților săi: „Fii corect, răbdător, modest, şi acum în vremea biruinței - aşa cum ai fost şi în timpul prigoanei. Fii primul la datorie, la muncă, la sacrificiu. înăbuşă interesele personale şi priveşte, cu încredere şi avînt, numai spre realizarea unui alt Destin al Artei Româneşti"[1274]. Legionarii din teatrele din țară îi persecutau pe actorii evrei sau pe simpatizanții stîngii, uneori concediindu-i sau neplătindu-le salariile[1275]. Polițiştii erau încurajați să participe la slujbe religioase, iar duminicile şi în zilele de sărbătoare nu mai trebuiau să răspundă decît la cazurile urgente[1276]. In 28 septembrie 1940, generalul Antonescu a publicat un decret, spunîndu-le femeilor că „bărbații României care se clădeşte vor fi luptători. Luptători de fiecare clipă. Acasă trebuie să fie aşteptați cu bunăvoință, căldură şi ordine. Şi aceasta o veți face voi. (...) Apoi vă cer să împliniți trei mari chemări: creşterea copiilor, asistența socială şi apărarea hotarelor"[1277]. De asemenea, regimul a interzis prostituția şi se folosea de informatorii legionari pentru identificarea femeilor care o practicau, acestea fiind arestate. Nu existau sancțiuni pentru bărbații implicați în astfel de activități[1278].

înregistrări de la şedințele guvernului arată că în scurt timp generalul Antonescu devenise iritat de legionari. în 21 septembrie 1940, el l-a avertizat pe Horia Sima că „nu au voie legionarii să intre oricînd în ministere, cum s-a întîmplat la început. Aceea a fost o perioadă romantică, explicabilă. (...) Acum însă intrăm în ordine şi legalitate"[1279]. La 24 octombrie, Antonescu s-a plîns că administratorii numiți de legionari nu reuşeau să îndeplinească nici cele mai elementare cerințe ale postului. Fabricile erau în pragul colapsului, iar drumurile din centrul Bucureştiului erau blocate deoarece consiliul oraşului nu era în stare să se organizeze şi să curețe țiglele căzute de pe acoperişuri[1280]. „în felul acesta nu faceți decît să prăbuşiți regimul dumneavoastră", le-a spus el[1281].

Problemele sociale s-au înrăutățit şi mai tare cînd Bucureştiul a fost lovit de cutremur în 10 noiembrie, dărîmînd clădiri şi omorînd cel puțin 75 de persoane[1282]. Echipe de legionari şi alți voluntari colaborau la salvarea supraviețuitorilor şi la reconstrucția oraşului, numind cutremurul „o încercare de la Dumnezeu"[1283]. în ciuda eforturilor, procesul de reconstrucție a fost dificil din cauza dezorganizării regimului. Căderea pieței internaționale cauzată de război, pierderile teritoriale, refugiații din Polonia, Basarabia, Bucovina de Nord şi Transilvania de Nord şi dezastruoasa campanie de românizare făceau ca economia țării să fie în pragul colapsului. Pe lingă fluctuațiile de preț, recolta din 1940 a fost cu 70% mai mică decît în anul precedent[1284].

De asemenea, erau şi legionari care căpătaseră o atitudine ostilă față de regim. Tatăl lui Codreanu, Ion Zelea Codreanu, îl disprețuia pe Horia Sima, numindu-l „Satana în care trăieşte sufletul lui Stelescu"[1285 1286]. La 13 noiembrie, tatăl lui Codreanu a fost liderul unui grup de aproximativ 20 de legionari într-o tentativă

1273 Gheorghe Ungureanu, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 230-233.

1274 AN - Iaşi, Fond Teatrul Național, dosar 10/1940, f. 163.

1275 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 209489, voi. 1, ff. 94-99; dosar 184933, voi. 1, ff. l-3.

1276 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 8/1940, f. 60.

1277 Apelul Conducătorului Statului Român, generalul Ion Antonescu, către femeia română, 28 septembrie 1940, în Beldiman (ed.), *Statul Național Legionar,* pp. 259-260.

1278 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 36/1940, ff. 12, 28, 76, 427, 484.

1279 Marcel-Dumitru Ciucă, AurelianTeodorescu şi Bogdan Florin Popovici (eds.), *Stenogramele şedințelor Consiliului de Miniştri: Guvernarea Ion Antonescu,* voi. 1, Bucureşti, Arhivele Naționale ale României, 1997, p. 72.

1280 *Ibidem,* pp. 317-338.

1281 Simion, *Regimul politic,* p. 203.

1282 „Pe urmele cutremurului din Capitală", *Buna Vestire,* 4 (51), 13 noiembrie 1940, p. 2.

1283 „Păcatele noastre, Doamne!", *Buna Vestire,* 4 (52), 14 noiembrie 1940, p. 3.

1284 Simion, *Regimul politic,* pp. 110-112.

1285 Nicholas M. Nagy-Talavera, *The Greeti Shirts and the Others: A History of Fascism in Hungary and Rumania,* Stanford, CA, Hoover Institution Press, 1970, p. 311.

1286 Simion, *Regimul politic,* p. 210.

eşuată de puci, ocupînd Casa Verde, sediul central al legionarilor din Bucureşti". Se discuta chiar despre asasinarea lui Sima[1287]. Intr-o încercare de a-şi spori popularitatea, Sima şi Antonescu au accentuat faptul că erau continuatorii moştenirii lăsate de Codreanu[1288]. Ziarele legionare au făcut anchete privind acuzațiile de trădare care duseseră la condamnarea lui Codreanu în mai 1938. Au descoperit ilegalități şi i-au susținut nevinovăția[1289]. La 30 noiembrie, trupul lui Codreanu şi ale celorlalți martiri legionari au fost exhumate şi îngropate din nou la Casa Verde cu onoruri militare[1290]. Ceremoniile funerare şi comemorative pentru decedați au devenit o trăsătură de bază a regimului, iar poliția a arestat chiar şi copii care luau în rîs frecvența şi teatralitatea acestor spectacole[1291 1292].

Cel mai mare scandal din perioada regimului s-a petrecut la închisoarea Jilava, chiar cînd se pregătea exhumarea lui Codreanu. In noaptea de 26 noiembrie, legionarii au pătruns cu forța în închisoare, unde au ucis 65 de deținuți politici aflați în celulele lor. Mai tîrziu în aceeaşi noapte, alte grupuri de legionari i-au omorît pe Nicolae Iorga şi pe Virgil Madgearu în locuințele acestora[1]. Pînă şi susținătorii devotați ai regimului erau oripilați şi furioşi. Reînhumarea lui Codreanu a fost ultimul eveniment la care Sima şi Antonescu au fost văzuți împreună în public, iar pînă în luna decembrie tensiunile dintre ei atinseseră punctul culminant.

Rebeliunea

După cinci luni de guvernare comună, în 21 ianuarie 1941 legionarii s-au întors împotriva generalului Antonescu, organizînd o revoltă care a fost înăbuşită după trei zile. Antonescu a susținut mai tîrziu că rebeliunea fusese bine planificată,

1287 Nicu Cucoli, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* p. 220.

1288 „In spiritul lui Codreanu Generalul Antonescu constituie garanția cea mai sigură pentru renaşterea poporului român”, *Buna Vestire,* 4 (58), 21 noiembrie 1940, p. 6.

1289 ‚JMartorii Căpitanului împiedicați să se prezinte”, *Buna Vestire, 4* (49), 10 noiembrie 1940, p. 3.

1290 ‚Au fost identificate rămăşițele pămînteşti ale Căpitanului, Nicadorilor şi Decemvirilor”, *Buna Vestire, 4* (65), 30 noiembrie 1940, p. 3.

1291 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 36/1940, f. 130.

1292 Stelian Neagoe (ed.), Asasinatele de la Jilava.Snagov şi Strejnicul, 26-27 noiembrie 1940, Bucureşti, Scripta, 1992.

legionarii strîngînd arme cu cîteva luni înainte[1293]. De fapt, rebeliunea i-a luat pe majoritatea legionarilor prin surprindere. In interiorul mişcării au început să circule zvonuri, printre care şi cel al unei invazii sovietice şi al asasinării unui ofițer german de către un agent britanic la Bucureşti[1294]. Conform relatării unui legionar cîteva luni mai tîrziu, legionarii importanți din Caracal s-au trezit în acea dimineață cu vestea că la Bucureşti izbucnise o „revoluție". Bănuind că era vorba despre un conflict între comunişti şi actualul regim, şi-au sunat colegii din Craiova ca să afle ce trebuiau să facă şi li s-a spus să se supună armatei[1295]. în schimb, ei au ocupat biroul de telegraf, dar au fost nevoiți să se predea atunci cînd a sosit armata[1296]. în acea seară, legionarii din Făgăraş au fost convocați la o şedință, unde un preot local le-a distribuit arme şi broşuri. Au ocupat centrala telefonică şi au aşteptat să fie atacați[1297]. Țărani din satele din jurul Sibiului au fost aduşi cu camioanele în oraş, unde li s-au dat arme şi li s-a ordonat să apere guvernul. Nici unul dintre cei interogați de poliție n-a recunoscut că înțelegea ce se întîmpla[1298]. Legionarii aveau motive întemeiate să meargă pe cartea ignoranței, întrucît îi aşteptau acuzații de trădare pentru participarea la rebeliune, dar din depozițiile lor reiese în mod constant ideea de surpriză, neînțelegere şi dezorganizare.

Rebeliunea a avut un caracter diferit de la un loc la altul. In Turda, Buhusi şi Ploieşti, sute de legionari au mărşăluit pe străzi cîntînd imnuri legionare, apoi s-au dispersat în linişte[1299]. Legionarii din satul Ştefaneşti, județul Botoşani, au auzit de rebeliune la radio, dar nu le-a venit să creadă că era adevărat[1300]. Două grupuri de legionari neînarmați au patrulat pe strada principală din Vrața, județul Craiova, interogînd fiecare persoană care intra în sat[1301]. La Piatra Neamț, 600 de legionari s-au adunat să-l susțină pe Horia Sima, dar poliția a intervenit rapid şi a reuşit să preîntîmpine orice act violent. Mai tîrziu, un grup restrîns de legionari a vandalizat casele evreieşti din oraş[1302]. Legionarii din Buzău s-au întîlnit la secția de poliție, unde au fost înconjurați de soldați şi blocați înăuntru[1303]. La Tîrgu Frumos, primarul a urcat grupuri de adolescenți legionari în trenul spre Iaşi în 20 ianuarie. In seara următoare, cînd situația s-a agravat, şi-a dat imediat demisia, dar alți 40 de legionari înarmați au încercat să ajungă la Iaşi pentru a participa la lupte, fiind însă prinşi şi dezarmați pe traseu[1304]. Mai organizați decît în alte oraşe de provincie, legionarii din Braşov au ocupat jandarmeria, camerele de consiliu, birourile municipale, trezoreria, poşta şi centrala telefonică, postul de radio şi posturile jandarmeriei din satele învecinate[1305] [1306]. în alt colț al oraşului, cinci legionari înarmați au capturat un autobuz, ținîndu-i pe călători ostatici
A 119
citeva ore .

Chiar şi la Bucureşti, unde liniile conflictului erau mai bine conturate, legionarii s-au alăturat luptei în mod spontan, după ce au văzut alți legionari în pericol şi au sărit în ajutorul lor. Circulau broşuri care puneau sub semnul întrebării loialitatea lui Antonescu față de România şi care cereau demisia cîtorva miniştri din cabinetul său[1307]. Cel puțin 3.000 de legionari au ocupat sediul poliției, în timp ce alții au preluat controlul asupra postului național de radio şi au protestat pe străzi[1308]. De la balconul Teatrului

1293 Serafim Duicu (ed.), *Ion Antonescu şi „Garda de Fier". Pe marginea prăpastiei (21-23 ianuarie 1941),* voi. 2, Tîrgu-Mureş, Rom-Edition, 1991; USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 52, dosar 9039/1, ff. l-340.

1294 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 166/1941, ff. 33-34.

1295 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 233726, voi. 1, ff. 200-201.

1296 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 58, dosar 9039/43, ff. 7-8.

1297 ACNSAS, Fond Pop Gavrilă, MI.63517, Rola 690, ff. 18-20; ACNSAS, Fond Pop Gavrilă, MI.63517, Rola 690, ff. 18-20; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 163318, voi. 3, f. 242.

1298 ACNSAS, Fond Țițonea Mihai, MI.63515, Rola 690, ff. 4-9. *Cf.* Simion, *Regimul politic,* p. 252, n. 26.

1299 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 163318, voi. 3, ff. 38-40; Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, ff. 189-190; USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 52, dosar 9039/1, f. 160.

1300 Ion Constantinescu, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 277-278.

1301 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 257541, voi. 1, ff. 23-25.

1302 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008912, voi. 23, ff. 157-167.

1303 Victor Moise, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 275-277.

1304 AN - Iaşi, Fond Chestura de Poliție, dosar 166/1941, ff. 20-24, 29-30.

1305 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 52, dosar 9039/1, ff. 160-161.

1306 AN - Braşov, Fond Chestura de Poliție Braşov, Serv. Judiciar, dosar 9/1923, f. 10.

1307 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 58, dosar 9039/43, f. 3.

1308 Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 261-270; Simion, *Regimul politic,* p. 257.

Național, Radu Gyr s-a adresat unei mulțimi de aproximativ 1.000 de oameni, cerîndu-le să atace posturile de telefonie şi de radio şi îndemnîndu-i să cînte[1309]. în multe dintre cazuri, legionarii au ocupat clădirile în care lucrau. Personalul administrativ legionar din guvern s-a baricadat în birouri, forțîndu-i sub amenințarea armei pe cei care nu erau legionari să se supună ordinelor lor[1310]. S-au dat lupte crîncene la fabricile lui Nicolae Malaxa din Bucureşti, unde lucrau mulți legionari. Rebelii au tăiat cablurile de telefonie, au oprit tramvaiele care circulau pe drum şi au baricadat străzile din jurul fabricilor. I-au amenințat pe ceilalți angajați cu pistoale şi arme confiscate, inclusiv un tanc luat din depozitul armatei[1311]. Presa legionară scria că rebeliunea era un complot iudeo-masonic de distrugere a Legiunii şi susținea că armata a tras în protestatarii paşnici care intonau cîntece legionare[1312].

Răspunsul armatei a fost prompt şi eficient. In 20 ianuarie, colonelul N. Pătruțoiu a dat ordin ca şase regimente şi un batalion să ocupe Piața Victoriei în ziua următoare[1313]. Trupele au ocupat centrul Bucureştiului de parcă era teritoriu inamic, trăgînd cu muniție de război şi răscolind clădirile din apropiere. Oricine se apropia la mai puțin de 500 de metri de soldați urma să fie împuşcat[1314]. S-a tras cu tunurile tancurilor în clădirile ocupate de legionari, iar rebelii au dus încontinuu cele mai grele lupte corp la corp[1315]. In încercarea de a găsi arme, soldații controlau femeile legionare pînă la piele şi le agresau sexual[1316]. Mai tîrziu, legionarii au susținut că ofițeri ai poliției secrete deghizați în legionari au tras în soldați, încercînd să declanşeze un schimb de focuri[1317].

In trei zile, armata i-a învins definitiv şi i-a arestat pe rebeli, dar nu a încercat să împiedice atrocitățile pe care legionarii le-au comis asupra evreilor în timpul rebeliunii. Legionarii au început să aresteze evrei la 20 ianuarie, iar în după-amiaza următoare, bande de legionari au invadat cele două comunități evreieşti mai mari din Bucureşti. Aproximativ 2.000 de evrei - printre care copii şi bătrîni - au fost urcați în camioane şi transportați în locuri dinainte pregătite, unde au fost bătuți, violați şi torturați[1318]. Dintre cei 40 de legionari implicați în torturarea evreilor la o secție de poliție de pe strada Matei Basarab, majoritatea erau muncitori în fabrici cu vîrste cuprinse între 15 şi 25 de ani[1319]. Cei 200 de evrei luați ostatici la sediul CML erau obligați să facă gimnastică între reprizele de bătaie, iar cei care cereau apă primeau un vas plin cu apă şi sînge scurs din rana la cap a unui rabin[1320]. După rebeliune, prieteni şi rude au descoperit în pădurea de lîngă Jilava trupurile a 84 de evrei. Corpurile erau dezbrăcate şi mutilate, pline de tăieturi şi arsuri şi găurite de gloanțe. Toți aveau unghiile smulse[1321]. La sinagogile mari din
Bucureşti, supraviețuitorii n-au mai găsit mare lucru în afară de geamuri sparte şi scrum[1322]. In total au fost atacate 1.247 de clădiri, dintre care 25 de sinagogi, 616 magazine şi 547 de locuințe. Mai tîrziu, autoritățile au găsit aproape 200 de camioane pline cu bunuri furate de la evreii din Bucureşti[1323]. Evreii n-au fost singurele victime ale pogromului. Legionarii au torturat şi au împuşcat activişti comunişti şi au fost

---

1309 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 184933, voi. 1, ff. 6-7.

1310 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014083, voi. 2, f. 197; Fond Informativ, dosar 15702, voi. 3, f. 7.

1311 USHMM, Fond Dosare SRI, Rola 57, dosar 9039/22, ff. 210-239; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160161, voi. 6, ff. 196-209.

1312 Crisu Axente, „Revoluția legionară în plin marş", *Axa,* 10 (64), 23 ianuarie 1941, p. 4.

1313 Ordinul Comandamentului Militar al Capitalei, 20 ianuarie 1941, în Dan Vlad Radu, *Evenimentele din ianuarie 1941 în arhivele germane și române*, Bucureşti, Editura Majadahonda, 1998, pp. 55-56.

1314 Ordinul operativ al Secretariatului General al Ministerului Apărării Naționale, 22 ianuarie 1941, în *ibidem,* p. 59.

1315 Constantin Malaxa, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 265-266.

1316 David Walker, *Death at My Heels,* Londra, Chapman and Hali, 1942, p. 156.

1317 Titi Dobre, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Țara, Legiunea, Căpitanul,*
pp. 260-261.

1318 Ancei, *Economic Destruction,* pp. 129-131.

1319 Carp, *Cartea neagră,* voi. 1, p. 182.

1320 *Ibidem,* p. 185.

1321 Filip Brunea-Fox, *Orașul măcelului,* Bucureşti, Editura Hasefer, 1997, pp. 40-41.

1322 *Ibidem,* pp. 47-54.

1323 Ancei, *Economic Destruction,* p. 132; Anca Ciuciu, „Images of Bucharest Pogrom", *Holocaust. Studii și cercetări,* 2 (1), 2010, p. 41.

raportate şi cazuri de soldaţi arşi de vii[1324].

Viaţa cu generalul Antonescu

După rebeliune, liderii mişcării au decis să suspende orice activitate legionară, dar poliția credea că mai existau celule legionare izolate care plănuiau asasinarea lui Antonescu[1325]. Represiunea Legiunii de către general a fost dură. Aproximativ 400 de legionari au fugit în Germania, unde au stat în cartiere speciale din lagărele de concentrare naziste, majoritatea la Rostock, apoi la Buchenwald. Lucrau în fabricile de armament nemțeşti, dar scriau de asemenea tratate despre ideologia legionară, lucrau ca pompieri voluntari, organizau şedințe de cuib săptămînale şi sărbători culturale[1326]. Cei care nu au fugit din țară, printre care şi sute de liceeni, au fost arestați. închisoarea a sporit tensiunile dintre legionarii care se alăturaseră mişcării în 1940 şi cei care-l cunoscuseră pe Codreanu. Legionarii veterani îi tratau cu dispreț pe nou-veniți şi susțineau că aceştia cădeau repede la învoială cu autoritățile pentru a scăpa de pedeapsă[1327].

Legionarii rămaşi în libertate încercau adesea să colaboreze cu regimul. Tatăl lui Codreanu, de exemplu, se opusese multă vreme lui Sima şi îl lăuda pe Antonescu pentru desființarea Statului Național Legionar[1328]. Susținătorii săi au publicat o broşură în care admiteau că rebeliunea fusese o greşeală şi-i jurau credință lui Antonescu[1329]. Un legionar întreprinzător, pe nume Gheorghe Policala, s-a autointitulat şef al Legiunii în locul lui Sima. Emigrase din Grecia în martie 1940 şi s-a alăturat Legiunii în noiembrie, pentru că avea nevoie de o slujbă. Policala i-a scris lui Antonescu la două săptămîni după rebeliune, oferindu-se să conducă Legiunea „în conformitate perfectă” cu opiniile generalului. Antonescu i-a dat permisiunea, iar Policala a început să transmită circulare în care îl insulta pe Sima. Era complet ignorat de restul Legiunii. Doar fosta sa nevastă îl băga în seamă; mai tîrziu în acel an, a făcut să fie arestat pentru activism legionar în formă continuată[1330]. Oricît de ridicol a fost fiascoul lui Policala, faptul că un imigrant care era legionar numai de trei luni dorise să preia controlul arată cît de confuză şi de dezorganizată ajunsese mişcarea după rebeliune.

In ciuda divergențelor, atît Antonescu, cît şi legionarii erau ultranaționalişti, antisemiți şi pronazişti. Ziarele şi revistele fasciste precum *Porunca vremii* şi *Sfarmă-piatră* şi-au continuat apariția şi în timpul regimului Antonescu. Şi alte publicații care au manifestat simpatii legionare şi-au continuat activitatea fără să fie afectate. Cîțiva foşti legionari au obținut funcții importante în noul regim, un exemplu în acest sens fiind istoricul Petre P. Panaitescu, pe care Antonescu l-a însărcinat să-l convingă pe Hitler de faptul că Transilvania era o provincie românească istorică şi că nu trebuia să se afle sub controlul ungurilor[1331]. Antonescu l-a numit pe părintele Ion Dumitrescu-Borşa la Biroul de Românizare şi l-a trimis pe sociologul Traian Herseni în Transnistria pentru a organiza sistemul de educație în noua provincie[1332].

România a invadat Transnistria ca parte a Operațiunii Barbarossa şi a ocupat teritoriul în perioada 19 august 1941 - 29 ianuarie 1944[1333]. Antonescu i-a mutat pe evreii şi pe romii de acolo în ghetouri şi lagăre, iar boala, înfometarea şi brutalitatea temnicerilor lor au făcut ravagii printre ei. De asemenea, Antonescu i-a deportat pe evreii din Basarabia, Bucovina şi din regiunea Dorohoiului. Aproximativ
201.0 de evrei au murit în Transnistria, adică 74% din totalul evreilor care au pierit în Holocaustul din România, alături de aproximativ 11.000 de romi[1334]. Cînd în Transnistria a izbucnit epidemia de febră

1324 Simion, *Regimul politic*, pp. 252-254.

1325 TiberiuTănase, Fetele monedei. Mişcarea Legionară între 1941-1948, Bucureşti,Tritonic, 2010, p. 182.

1326 Relatări ale legionarilor despre viața la Rostock sau Buchenwald se găsesc în Ciuntu, *Din Bucovina pe Oder,* pp. 51-76; Nistor Chioreanu, *Legionarii români în Buchenwald,* Bucureşti, Ramida, 1998; şi Vasile Coman, *Amintiri,* voi. 4, în AN - Cluj, Fond Vasile Coman, dosar 4/1980.

1327 Vasile Turtureanu, în Dragoş Ursu şi Ioana Ursu *(tds.),Aiudule, Aiudule. Crîmpeie de memorie întemnițată,* Cluj-Napoca, Renaşterea, 2011, p. 219.

1328 Eugen Weber, „Romania”, în Hans Rogger şi Eugen Weber (eds.), *The European Right: A Historical Profile,* Berkeley, University of California Press, 1965, p. 567.

1329 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014408, voi. 2, ff. 7-9.

1330 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000324, voi. 12, ff. 335-375, 397-402.

1331 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 234303, voi. 1, ff. 57-60; P.P. Panaitescu, „Transilvania este a celor cari au muncit”, *Transilvania noastră,* 20 februarie 1944; „Panaitescu - Pacifistu!”, *Semnalul,* 15 octombrie 1944.

1332 ANIC, Fond MI-D, dosar 10/1936,f. 142; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 163318, voi. 1, f. 3.

1333 Charles King, *Odessa: Genius andDeath in a City ofDreams,* Londra, W.W. Norton, 2011, PP. 201-228.

1334 Râul Hilberg, *The Destruction of the European Jews,* voi. 2, ed. a IITa, New Haven, Yale University Press, 2003, pp. 809, 847-848.

tifoidă, ucigînd zeci de mii de persoane, fostul legionar eugenist Iordache Făcăoaru se afla în provincie, efectuînd „măsurători bioantropometrice”. Nici el şi nici alți medici români din zonă nu s-au sinchisit prea tare să oprească epidemia, care a căpătat în scurt timp proporțiile unui genocid[1335]. Biserica Ortodoxă Română a intrat în Transnistria alături de soldați, ridicînd într-un singur an aproape 300 de biserici noi[1336]. Mitropolitul Visarion Puiu (1879-1964), fost legionar, deşi pensionat, a venit să organizeze misiunea, la fel cum au făcut şi alți preoți cu trecut legionar[1337]. In martie 1943, agenții Siguranței estimau că cel puțin 800 de legionari lucrau în administrație în Transnistria[1338].

Deținuților legionari de la Aiud li se oferea oportunitatea de a se „reabilita” alăturîndu-se armatei şi luptînd pe frontul de est[1339]. Mulți au acceptat, dar alții au declarat că nu aveau motive să se căiască şi s-au dedicat în schimb practicilor religioase[1340]. Mai tîrziu, scriitorii au descris aceste unități formate din foşti legionari drept „batalioane sinucigaşe” cu rate ale mortalității foarte ridicate[1341]. Dat fiind faptul că aceste divizii au fost trimise spre est chiar înainte de invadarea Odessei şi exact în momentul în care avea loc uciderea în masă a evreilor şi romilor în Transnistria, există chiar posibilitatea ca printre autorii Holocaustului să se fi numărat şi legionari. Dar despre aceste divizii se ştiu prea puține lucruri pentru a discuta cu certitudine despre activitățile pe care le desfăşurau.

Legionarii au fost probabil impbcați şi într-un pogrom de proporții la Iaşi, în iunie-iulie 1941. La scurt timp după ce a început războiul cu Uniunea Sovietică, aproximativ 1.500 de evrei au fost masacrați pe străzile din Iaşi, iar alți 2.713 au murit în trenuri, în timp ce erau deportați din oraş[1342]. Zona se afla sub controlul comandanților de armată germani, deşi mărturii de după război sugerează că masacrele inițiale au fost organizate de agenții Siguranței şi săvîrşite de foşti legionari[1343].
Radu Ioanid menționează de asemenea că legionarii s-au aflat în fruntea pogromurilor din satele din Basarabia, mai tîrziu, în luna iulie 1941[1344].

La 23 august 1944, fiul Regelui Carol al II-lea, Mihai I (1921), a orchestrat o lovitură de stat împotriva lui Antonescu. A dispus încetarea imediată a focului şi a promis să-i sprijine pe Aliați în lupta împotriva Germaniei. Trei săptămîni mai tîrziu, România capitula în mod oficial în fața Uniunii Sovietice, iar legionarii fugeau din țară împreună cu trupele nemțeşti în retragere[1345]. Alții s-au înrolat în Armata Română, care lupta în continuare pentru cucerirea Transilvaniei. S-au predat imediat ce au intrat în contact cu armatele germană şi ungară şi au plecat în Austria, unde începuse să se formeze o comunitate destul de mare de legionari aflați în exil[1346]. După lovitura de stat a Regelui Mihai, naziştii i-au mutat la Viena pe acei legionari care petrecuseră războiul la Buchenwald sau Rostock. Hitler plănuia să stabilească un guvern-marionetă în exil care să conteste legitimitatea noului regim susținut de sovietici în România.

După săptămîni de lupte interne între facțiunile legionare rivale, germanii l-au numit pe Horia Sima preşedinte al „guvernului de la Viena”[1347]. Cu sau fără acordul lor, Sima a constrîns cîteva mii de bărbați să

1335 Maria Bucur, *Eugenics andModernization in Interwar Romania,* Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2002, pp. 214-215 [ed. rom.: *Eugenie şi modernizare în România interbelică*, Iaşi, Polirom, 2005 — n.tr.].

1336 Rodica Solovei,Activitatea Guvernămîntului Transnistriei în domeniulsocial-economic şi cultural (19 august 1941-29 ianuarie 1944), Iaşi, Casa Editorială Demiurg, 2004, pp. 127-129.

1337 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000751, voi. 8, ff. 290-303, 328-347; dosar 000324, voi. 7, f. 370.

1338 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014083, voi. 2, f. 91.

1339 Țiu, *Mişcarea legionară,* voi. 2, pp. 65-68.

1340 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 184933, voi. 2, f. 166; Ioan Ianolide, *întoarcerea la Hristos,* Bucureşti, Christiana, 2006, pp. 44-46.

1341 A.G. Lepădatu, *Mişcarea legionară. Intre mit şi realitate,* Bucureşti, Cartier, 2005, pp. 305-307.

1342 Deletant, Hitler's Forgotten Ally, p. 130.

1343 Matatias Carp, *Holocaust in Romania: Facts and Documents on the Annihilation of Rumania'sJews -1940-44,* trad. de Seân Murphy, Budapesta, Primor, 1994, pp. 136-147. Numele altor legionari implicați în pogromul de la Iaşi se găsesc în Radu Ioanid, *The Holocaust in Romania: The Destruction of Jews and Gypsies under the Antonescu Regime, 1940-1944,* Chicago, Ivan R. Dee, 2000, pp. 73, 89.

1344 Ioanid, *Holocaust in Romania,* pp. 94, 99.

1345 AN - Cluj-Napoca, Fond Inspectoratul de Poliție Cluj, dosar 160/1945, f. 8.

1346 Ilarion Țiu, *Istoria mişcării legionare, 1944-1968,* Tîrgovişte, Cetatea de Scaun, 2012, p. 29.

1347 Țiu, Istoria mişcării legionare, pp. 26-45; Tănase, pp. 186-191; Ştefan Palaghiță, Istoria mişcării legionare scrisă de un legionar. Garda de Fier spre reînvierea României, Bucureşti, Roza Vînturilor, 1993, pp. 241-278.

se înroleze într-o Armată Naţională din care făceau parte legionari şi alţi români care trăiau în Germania. Cu antrenamente militare minime şi resurse insuficiente, Armata Naţională a fost desfăşurată pe frontul de est, unde cei mai mulţi dintre soldaţii săi au fost în scurt timp capturaţi de trupele Aliaţilor[1348]. De asemenea, germanii au paraşutat legionari în România pentru a strînge informaţii şi pentru a organiza forţe de rezistenţă. Misiunile erau slab planificate, iar majoritatea paraşutiştilor erau arestaţi imediat după aterizare[1349]. In faţa înaintării sovietice, „guvernul de la Viena” s-a dizolvat repede, iar membrii săi au fugit în ţări cu regimuri simpatizante de pe tot globul.

Rezistenta

Guvernarea Regelui Mihai I n-a durat mult. Deşi în 1944 Partidul Comunist Român era mic, dezorganizat şi cu majoritatea membrilor în închisoare, comunistul Lucreţiu Pătrăşcanu (1900-1954) a reprezentat România la tratatele de pace cu Aliaţii. Mai mult, Uniunea Sovietică domina Comisia Aliată de Control care a preluat conducerea României după 10 septembrie 1944[1350]. Conform condiţiilor armistiţiului, membrii organizaţiilor dizolvate, precum Legiunea, riscau între 10 şi 25 de ani de închisoare pentru activism în formă continuată. In baza cazierelor judiciare existente şi a denunţurilor din interes personal, între 10 octombrie şi 2 noiembrie 1944 poliţia a arestat 972 de legionari. Sistemul penitenciar era incapabil să gestioneze numărul mare de deţinuţi politici atît de din scurt, iar legionarii trebuiau să-şi plătească mîncarea şi hainele pe perioada arestului[1351]. De la începutul anului 1945, conducerea mişcării din ţară şi-a instruit membrii să evite să iasă în evidenţă. Cuiburile au fost reorganizate în aşa fel încît membrii să comunice numai cu şefii lor direcţi, fără să ştie cine se mai afla în organizaţie[1352].

Cedînd în cele din urmă presiunii sovietice, în 6 martie 1945 Regele Mihai I şi-a dat acordul pentru instituirea unui guvern de coaliţie condus de comunistul Petru Groza (1884-1958). Avîndu-i pe comunişti în posturile-cheie de la ministere, guvernul a reorganizat administraţia publică, înlocuindu-i pe funcţionarii existenţi cu simpatizanţi comunişti şi înlăturîndu-i pe „fascişti” din posturile publice[1353], îngrijoraţi cu privire la trecutul lor, mulţi dintre foştii legionari s-au alăturat altor partide politice[1354].0 anchetă a Ministerului de Interne din noiembrie 1945 a scos la iveală faptul că 15.538 de foşti legionari s-au înscris în puţinele partide politice care mai erau legale, dintre care 2.258 în PCR şi 3.281 în Partidul Social Democrat (PSD)[1355]. Tiberiu Tănase susţine că membri ai PCR începuseră să se infiltreze în Legiune în septembrie 1940 cu intenţia de a destabiliza Statul Naţional Legionar. De asemenea, informatori ai poliţiei indicau la mijlocul anului 1941 că mulţimi numeroase de muncitori care se alăturaseră Legiunii în 1940 se întorceau acum în PCR. Ulterior, în 16 februarie 1945, Horia Sima le-a ordonat legionarilor să se infiltreze în PCR, astfel că nu e deloc surprinzător faptul că mai tîrziu în acel an comuniştii găseau mulţi foşti legionari printre ei[1356].

Nicolae Pătrăşcanu (1907-1966), care era un prieten apropiat al lui Horia Sima şi fusese activ în Legiune din 1928, a aterizat cu paraşuta în România în martie 1945, pentru a reorganiza mişcarea şi pentru a stabili legături cu celelalte partide noncomuniste[1357]. In iulie, el le-a ordonat legionarilor încă devotaţi lui Sima să se întoarcă la familiile şi la slujbele lor şi să înceteze orice efort de rezistenţă. Cîţiva lideri legionari au refuzat să urmeze sfatul lui Pătrăşcanu, provocînd şi mai multe disensiuni în interiorul mişcării[1358]. De

---

1348 Ţiu, *Istoria mişcării legionare,* p. 48; Richard Landwehr, *Romanian Volunteers of the Waffen-SS, 1944-1945,* Brookings, OR, Siegrunen, 1991, pp. 56-128; Aurel Sergiu Marinescu, O *contribuţie la istoria exilului românesc,* voi. 10, Bucureşti, Editura Vremea, 2011, pp. 293-296.

1349 Ţiu, *Istoria mişcării legionare,* pp. 48-54; Tănase, *Feţele monedei,* pp. 192-197.

1350 Dennis Deletant, *Romania under CommunistRule,* Iaşi, Center for Romanian Studies, 1999, pp. 30-36.

1351 Ţiu, Istoria mişcării legionare, pp. 57-63.

1352 *Ibidem,* p. 81; Sima Dimcică, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Ţara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 367-369.

1353 Deletant, Romania under Communist Rule, pp. 42-45.

1354 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 008909, voi. 2, f. 171; Fond Informativ, dosar 210821, voi. 2, ff. 234-240.

1355 Ţiu, Istoria mişcării legionare, p. 74.

1356 Tănase, *Feţele monedei,* pp. 208-219; Constantin Teja, în Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Ţara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 359-360.

1357 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014408, voi. 2, ff. 43-46; dosar 014005, voi. 1, ff. 85-88.

1358 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160161, voi. 2, ff. 199-206; Gheorghe Jijie, *Vică Negulescu. Monografie,* Bacău, Vicovia, 2009, pp. 104-170.

asemenea, în decembrie Pătrăşcanu a reuşit să negocieze un „pact de neutralitate” cu guvernul. Acesta din urmă a eliberat fără tragere de inimă cîţiva legionari care se aflau în închisoare de la rebeliunea din 1941 şi a emis cărţi de identitate pentru alţi 340 de legionari dispuşi să se lepede de trecutul lor[1359]. Alţi foşti legionari s-au alăturat Bisericii Ortodoxe Române ca preoţi, călugări sau călugăriţe, folosind mănăstirile pentru a dezvolta o spiritualitate legionară *post-facto* despre care susţineau că se baza pe învăţăturile lui Codreanu[1360].

La alegerile organizate în 19 noiembrie 1946, în condiţii care limitau libertatea de exprimare şi înlesneau frauda electorală, guvernul lui Groza a obţinut 84% din voturi. In martie şi mai 1947, 900 de membri ai partidelor de opoziţie au fost arestaţi fără nici o explicaţie, iar în octombrie Iuliu Maniu şi Ion Mihalache, cei mai importanţi lideri ai opoziţiei, au fost condamnaţi la închisoare pe viaţă pentru trădare. Groza l-a forţat pe Regele Mihai să abdice în decembrie, iar la 30 decembrie 1947 România a devenit republică populară[1361].

In ciuda pactului de neutralitate al lui Pătrăşcanu, cîţiva legionari s-au alăturat rezistenţei anticomuniste. Nu toate grupurile de rezistenţă erau dispuse să colaboreze cu legionarii, iar unele au respins ferm astfel de propuneri[1362]. Legionarii i-au abordat pe vechii lor adversari politici după ce au descoperit că alţi legionari nu erau interesaţi de o rezistenţă armată[1363]. Cel puţin 50% dintre cei care au fost implicaţi în mişcări de rezistenţă după 1945 nu aveau un trecut politic, iar majoritatea celor care aveau fuseseră membri PNT[1364]. In plus, multe dintre mişcările de rezistenţă eşuau. Pînă cînd cîţiva legionari s-au alăturat luptătorilor rezistenţei din Bucovina în 1945, poliţia secretă era deja pe urmele lor şi în scurt timp a înăbuşit întreaga mişcare[1365]. In septembrie 1947, un grup restrîns de legionari s-a alăturat unor cuzişti importanţi pentru a crea o mişcare de rezistenţă ultranaţio- nalistă numită Salvarea Neamului. Membrii depuneau un jurămînt pe cruce şi plănuiau săvîrşirea de acte teroriste care, sperau ei, ar fi putut declanşa o invazie anglo-americană. Unul dintre membrii fondatori ai mişcării era un informator al Securităţii. După ce a convins şi alţi oameni să se alăture, i-a trădat pe toţi autorităţilor[1366]. Alţii au depozitat arme pe care să le folosească într-un viitor război anticomunist[1367]. Totuşi, alţii au înfiinţat organizaţii clandestine de întrajutorare ce le trimiteau mîncare şi haine legionarilor din închisori sau ascunzători[1368].

George Mânu (1903-1961), unul dintre cei mai importanţi lideri ai Legiunii din ţară, a stabilit legături cu agenţi britanici şi a scris o analiză detaliată a situaţiei din România, încurajîndu-i pe agenţi să răstoarne regimul[1369]. Alături de liberali şi ţărănişti cu vechime, Mânu fusese implicat în Mişcarea de Rezistenţă Naţională (MNR) din aprilie 1945. Nu toţi membrii MNR se simţeau în largul lor colaborînd cu legionarii, iar în decembrie 1945, cînd Pătrăşcanu a pus capăt activismului legionar, Mânu i-a reunit pe legionarii care doreau continuarea luptei într-o nouă organizaţie pe care a numit-o Chemarea Neamului. Pînă în 1948, cînd membrii lor au fost arestaţi sau ucişi, nici unul dintre aceste grupuri n-a reuşit să comită atacuri semnificative la adresa regimului[1370]. în Dobrogea, unde colectivizarea forţată a proprietăţilor ţăranilor a fost deosebit de brutală, grupuri mici de aromâni care fuseseră implicaţi în Legiune de la începutul anilor 1930 s-

1359 Ţiu, Istoria mişcării legionare, pp. 82-95.

1360 George Enache, *Ortodoxie şi putere politică în România contemporană,* Bucureşti, Nemira, 2005, pp. 299-400; ACNSAS, Fond Penal, dosar 000160, voi. 2, ff. 33-38; voi. 3, ff. 19-23,186-222.

1361 Deletant, Romania under Communist Rule, pp. 48-51.

1362 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160161, voi. 4, ff. 24-25; voi. 5, ff. 154-159.

1363 Petre Baicu şi Alexandru Salcă, *Rezistenţa în munţi şi în oraşul Braşov, 1944-1948,* Braşov, Editura Transilvania Expres, 1997, pp. 26, 56.

1364 Ţiu, Istoria mişcării legionare, p. 149.

1365 *Ibidem,pp.* 151-152.

1366 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000324, volumele l-7, în special voi. 7, ff. l-3,31-33.

1367 Conovici, Iliescu şi Silivestru (eds.), *Ţara, Legiunea, Căpitanul,* pp. 360, 374, 380; Baicu şi Salcă, *Rezistenţa în munţi,* pp. 50-51.

1368 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 184933, voi. 1, f. 250; Fond Penal, dosar 014005, voi. 8, f. 323; Ţiu, *Istoria mişcării legionare,* pp. 154-155.

1369 Testis Dacicus (George *Mana), în spatele cortinei de fier. România sub ocupaţie rusească,* Bucureşti, Kullusys, 2004; ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160161, voi. 4, ff. 31-52.

1370 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160161, voi. 2, ff. 10-28; voi. 4, ff. l-73; Gheorghe Jijie, *George Mânu. Monografie,* Bacău, Editura Babei, 2010, pp. 141-281.

au ascuns în pădure, de teama represaliilor autorităților generate de trecutul lor legionar[1371]. Trăiau ca haiducii, mai degrabă apărîndu-se decît încercînd să înlăture regimul. Celulele de rezistență din Dobrogea au supraviețuit pînă în martie 1950, cînd Securitatea l-a prins şi pe ultimul haiduc legionar[1372].

Alte cîteva grupuri de rezistență aveau în componență tineri care intraseră în Frățiile de Cruce în perioada Statului Național Legionar. Născuți la mijlocul anilor 1920 sau chiar mai tîrziu, aceştia nu cunoscuseră Legiunea lui Codreanu, dar crescuseră ascultînd poveşti romantizate despre legionari şi citind scrierile lui Codreanu. La sfîrşitul anilor 1940, cînd au început să creeze grupuri de rezistență, s-au autointitulat legionari, dar în majoritatea cazurilor au fost arestați de autorități după ce s-au implicat în acțiuni minore de sabotaj[1373]. Organizația cea mai importantă a acestei generații era condusă de Ion Gavrilă, care s-a ascuns împreună cu colegii săi de clasă din liceu în Munții Făgăraş. Toți fuseseră membri ai aceleiaşi Frății de Cruce şi în 1948 s-au refugiat în munți ca să scape de arest. Au rămas acolo, sprijiniți de țăranii simpatizanți, pînă în 1956, cînd au fost arestați[1374].

în 14 mai 1948, Securitatea a declanşat un nou val de arestări. De data aceasta, regimul aresta pe oricine avea un trecut legionar, indiferent dacă mai era sau nu implicat în activități subversive. Adesea, delațiunile erau născocite, iar oamenii îşi denunțau cunoştințele sau prietenii de teamă sau din interes personal. Un exemplu tipic e cel al lui Alexandru Georgescu, care se alăturase Legiunii în noiembrie 1940. Doi prieteni l-au vizitat în 1949, iar după cîteva pahare l-au convins să vorbească despre cit de prost luptase armata română în cel de-al Doilea Război Mondial. Cîteva ore mai tîrziu l-au denunțat poliției pentru afirmații de trădare. După îndelungi interogatorii, Georgescu a fost eliberat, dar mulți n-au avut un asemenea noroc[1375]. în ianuarie 1949, în închisorile comuniste se aflau 4.782 de legionari, iar 22% din cei 17.728 de deținuți politici aflați încă în arest în 1959 erau tot legionari[1376]. De asemenea, statul s-a folosit de acuzația de săvîrşire de activități legionare pentru a-i discredita şi aresta pe preoții care se opuneau regimului[1377]. Deşi de multe ori aceste acuzații erau nefondate, ele au folosit pentru a asocia mai puternic Legiunea cu Biserica Ortodoxă şi pentru a identifica suferințele preoților cu cele ale legionarilor.

Amintirea unei mişcări religioase

Mulți dintre studenții care făcuseră parte din Frățiile de Cruce în 1940 au înțeles Legiunea în primul rînd ca mişcare spirituală. In timpul Statului Național Legionar, Frățiile fuseseră organizații extracurriculare, consimțite de părinți, profesori şi stat, în interiorul cărora studenții se puteau remarca şi puteau demonstra că merită să ocupe posturi de conducere în lumea adulților. Frații de cruce reflectau asupra sacrificiilor generațiilor anterioare de legionari şi erau încurajați să încerce să le imite[1378]. Felul în care aceşti studenți înfățişau Legiunea în scrierile lor de mai tîrziu dovedeşte cît de puțin ştiau despre ce se întîmplase în perioada interbelică şi că dădeau crezare hagiografiilor idealizate ale legionarilor promovați de Statul Național Legionar. Cînd au fost arestați, după rebeliunea împotriva lui Antonescu din 1941, aproximativ 240 de frați de cruce încarcerați la Aiud s-au lăsat influențați de Traian Trifan (1899-1990), un avocat care se alăturase Legiunii în 1933 şi fusese prefect al județului Braşov pe perioada regimului legionar. Trifan punea accent pe rugăciune, introspecție şi rezistență pasivă, considerîndu-le cea mai eficientă metodă de a supraviețui în închisoare[1379]. Intre 1948 şi 1964, legionarii încarcerați şi preoții ortodocşi influențați de învățăturile lui Trifan au început să practice în mod constant introspecția, să se roage, să postească şi să ducă

1371 Gail Kligman şi Katherine Verdery, *Peasants under Siege: The Collectivization of Romanian Agriculture, 1949-1962,* Princeton, Princeton University Press, 2011, pp. 143, 204.

1372 Țiu, *Istoria mişcării legionare,* pp. 152-155; Nicolae Ciolacu, *Haiducii Dobrogei,* Constanța, Muntenia, 1998.

1373 Marin Bărbulescu, *Centrul studențesc legionar Timişoara,* Madrid, Editura Mişcării Legionare, 1988; Lăcrămioara Stoenescu, *De pe băncile şcolii în închisorile comuniste,* Bucureşti, Curtea Veche, 2010.

1374 Țiu, *Istoria mişcării legionare,* pp. 158-162; Ion Gavrilă Ogoranu, *Brazii se frîng, dar nu se îndoiesc,* voi. 1, Baia Mare, Marist, 2009; Ioana-Raluca Voicu-Arnăuțoiu, *Luptătorii din munți. Toma Arnăuțoiu, grupul de la Nucşoara,* Bucureşti, Vremea, 2009.

1375 ACNSAS, Fond Penal, dosar 014083, voi. 2, ff. 248-266.

1376 Țiu, Istoria mişcării legionare, pp. 176-177.

1377 Cristian Vasile, *Biserica Ortodoxă Română în primul deceniu comunist,* Bucureşti, Curtea Veche, 2005, p. 182; Adrian Nicolae Petcu, „Securitatea şi cultele în 1949", în Adrian Nicolae Petcu (ed.), *Partidul, Securitatea şi cultele. 1945-1989,* Bucureşti, Nemira, 2005, pp. 124-222.

1378 Ianolide, întoarcerea la Hristos, p. 73.

1379 Seiche, Martiri şi mărturisitori.

cea mai neprihănită viață cu putință[1380]. Mulți dintre ei au avut experiențe religioase remarcabile cît s-au aflat după gratii, iar mărturiile lor au inspirat multe scrieri hagiografice după căderea comunismului[1381].

In orice caz, majoritatea legionarilor din închisorile comuniste nu se dedicau exclusiv activităților religioase. In funcție de atitudinea considerată cea mai potrivită - sfidare totală, altruism religios şi rugăciune sau renunțarea cu totul la activism —, între legionari se formau diverse facțiuni[1382]. Fiecare facțiune avea un lider recunoscut care putea conta că susținătorii săi îl vor urma în organizarea unei greve a foamei sau în alte forme de rezistență pasivă, dacă era necesar. Deținuții aveau grijă şi-i susțineau pe ceilalți membri ai grupurilor lor, iar cei care aveau roluri de supraveghere în atelierele închisorii îi discriminau în mod activ pe cei care nu erau legionari, sub pretextul că numai legionarii aveau o autodisciplină şi o etică a muncii potrivite pentru a funcționa bine într-o echipă[1383]. Deținuții se

1380 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 233727, voi. 2, ff. 1,16; Moise, *Sfîntul închisorilor,* pp. 60,76-77,87-88; Ursu şi Ursu *(eds.),Aiudule,Aiudule,pp.* 57-59,79-80,112-115.

1381 De exemplu, Ianolide, întoarcerea la Hristos; Moise, Sf intui închisorilor, Ursu şi Ursu (eds.),Aiudule, Aiudule', Seiche, Martiri şi mărturisitori; şi Stoenescu, De pe băncile şcolii.

1382 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 234687, voi. 1, ff. 7-245.

1383 ACNSAS, Fond Penal, dosar 000160, voi. 2, ff. 35-36; voi. 9, ff. 7-17.

învățau unii pe alții limbi străine, istorie, filosofie, literatură, matematică şi teologie[1384]. Poeți precum Nichifor Crainic şi Radu Gyr scriau şi distribuiau poezii noi pe care prizonierii le învățau pe de rost, alături de pasaje lungi din Biblie[1385] [1386]. Aşa cum s-a întîmplat şi cu alte aspecte ale vieții cotidiene în închisoare, aceste „şcoli” promovau credința că legionarii aveau o autodisciplină de fier, că erau religioşi şi învățați, facîndu-i pe ceilalți deținuți să se raporteze la ei ca la modele demne de urmat .

Chiar înainte ca statul să decreteze amnistia generală în 1964, grațiind deținuții politici, celor încarcerați la Aiud li s-a cerut să alcătuiască o istorie colectivă a Legiunii pentru autoritățile închisorii, ca parte a „reeducării” lor. Intitulată *Despre organizația legionară*, această operă în două volume a implicat 64 de colaboratori, toți membri ai Colectivului Cluburilor Cultural-Educative. Textul era însoțit de ilustrații extrem de frumoase, care se axau pe scandalurile şi zvonurile calomnioase din jurul lui Codreanu şi al altor lideri de la începutul mişcării. Cartea susține că tatăl lui Codreanu era un ucigaş şi un soț adulter care-şi bătea copiii şi insistă asupra strămoşilor străini ai mamei lui Codreanu. Relatează detaliat aventurile conjugale dintre familiile unor antisemiți importanți din anii 1920 şi-i caracterizează pe legionarii de la început drept bătăuşi plătiți de nemți. In mod evident, volumul e produsul unor oameni demoralizați, dispuşi să scrie orice pentru a obține libertatea. Pe lîngă denigrarea Legiunii lui Codreanu, autorii descriau cu lux de amănunte „reeducarea”, explicînd metodele de tortură practicate în închisorile de la Suceava, Tîrgşor, Gherla şi Piteşti[1387]. Mulți legionari n-au părăsit închisorile în viață, iar cei care au supraviețuit au fost traumatizați fizic, mental
si emoțional.
> »

Neavînd cum să revină în siguranță într-o Românie comunistă, după cel de-al Doilea Război Mondial legionarii aflați în exil s-au regrupat în Franța, Germania, Italia şi mai tîrziu în Spania şi America de Sud. Conflictele interne au continuat să macine mişcarea din exil, iar legionarii se certau cu liberalii, țărăniştii şi alți exilați cu privire la cine reprezenta cu adevărat România în străinătate[1388]. Sima şi susținătorii săi au reinterpretat doctrina şi istoria mişcării lor în aşa fel încît să fie atractive pentru publicul occidental în timpul Războiului Rece. Negînd antisemitismul şi huliganismul din perioada interbelică, ei au repoziționat Legiunea ca o mişcare spirituală ce lupta împotriva comunismului[1389]. Potrivit lui Horia Sima, „de la 1945 (...) destinul naționalismului se confundă cu destinul democrațiilor”. Astfel, naționalismul postbelic „pierde reflexele sale agresive şi devine un factor de armonie între popoare”[1390].Tentativa lui Sima de a curta Statele Unite a dat roade în 1949, cînd NATO a început să paraşuteze legionari în România pentru a combate comunismul. Toți cei 13 paraşutişti au fost arestați şi executați. De asemenea, CIA a sprijinit cu resurse şi alte grupuri de rezistență din interiorul țării[1391].

Cînd preamăreau „valorile legionare”, scriitorii de după 1941 recreau Legiunea ca pe o sectă creştină, proiectînd învățăturile lor creştine pînă în anii 1930[1392]. Ei publicau colecții ce includeau „mărturii” ale unor foşti legionari care descriau mişcarea din perioada interbelică în termeni spirituali[1393]. Odată ce în România

---

1384 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 160161, voi. 1, ff. l-4, 34-37.

1385 ACNSAS, Fond Informativ, dosar 184933, voi. 1, ff. 320-324.

1386 Stoenescu, *De pe băncile şcolii,* pp. 42-43,113-114, 196.

1387 ACNSAS, Fond Documentar, dosar 10160, voi. l-2.

1388 Faust Brădescu, Opinii. Un deceniu de luptă în exil in slujba neamului şi legiunii (1978-1988), Bucureşti, Editura Majadahonda, 1997;Traian Popescu şi Fior Strejnicu, Din lupta exilului românesc din Spania împotriva comunismului, Sibiu, Imago, 1994; Dinu Zamfirescu, Mişcarea legionară în țară şi în exil. Puncte de reper (1919-1980), Bucureşti, Pro Historia, 2005.

1389 Horia Sima, „Noi şi evrei”, *România,* 1 (5), septembrie 1949, reprodus în Pălăghița, *Istoria mişcării legionare,* pp. 297-298; Horia Sima, *Antologie legionară,* 7 volume, Miami Beach, FL, Colecția Omul Nou, 1994.

1390 Horia Sima, „Menirea naționalismului”, în Florin Dobrescu (ed.), *1950 - Horia Sima leagă România de NATO. Documente,* Bucureşti, Editura Sânziana, 2008, pp. 27-28.

1391 Țiu,Istoria mişcării legionare, pp. 163-171;Traian Golea, Procesul legionarilor paraşutați în România, Constanța, Ex Ponto, 2001.

1392 Faust Brădescu, *Conducere şi disciplină,* Rio de Janeiro, Colecția Dacia, 1966; Constantin Papanace, *Stilul legionar de luptă. Concepția tactică a Căpitanului,* Bucureşti, Editura Lucman, 2004.

1393 Autor anonim, Corneliu Zelea Codreanu. Douăzeci de ani dela moarte, Madrid, Editura Carpații, 1958; Brădescu, Mărturii despre Legiune-, Autor anonim, Mărturii despre Căpitan. Patruzeci de ani dela moarte

au început să apară povești despre suferințele îndurate în închisorile comuniste, legionarii din exil le-au distribuit ca pe o dovadă a spiritualității mișcării[1394]. Cu bani din întreaga lume, exilații din Spania au ridicat un monument pe cîmpul de luptă unde muriseră Ion Moța și Vasile Marin, creînd un loc de pelerinaj pentru foștii legionari[1395].

în vreme ce încercările legionarilor de a influența Radio Europa Liberă și publicațiile importante din exil au fost în general ignorate de ceilalți emigranți, foștii legionari au avut un impact semnificativ asupra Bisericii Ortodoxe Române din străinătate. Presat atît de guvernul comunist, cît și de Biserica Ortodoxă Rusă, patriarhul României Nicodim Munteanu (1864-1948) nu putea decît să privească cum, încet, regimul îi înlocuia pe cei mai devotați susținători ai săi și fie îi atrăgea pe preoții parohi în organizații procomuniste, fie îi șantaja, ca să devină informatori ai Securității. In februarie 1948, după moartea lui Nicodim Munteanu, succesorul său a moștenit o biserică ce se afla aproape cu totul sub controlul statului[1396]. Românii din Paris au refuzat să se supună unei biserici aflate sub dominație comunistă. După îndelungi negocieri, ei au înființat la Paris o arhiepiscopie independentă, condusă de mitropolitul Visarion Puiu, care fusese multă vreme un susținător înfocat al Legiunii, și care l-a pus pe părintele Vasile Boldeanu, fost legionar, la conducerea celei mai mari congregații ortodoxe române din Paris[1397]. în Statele Unite, episcopul românilor din America, Policarp Morușca (1883-1958), s-a pensionat brusc în 1947, iar autoritățile comuniste nu i-au dat voie succesorului său să revină în Statele Unite pentru a prelua conducerea unei biserici deja divizate. Cînd patriarhul României a numit un nou episcop în 1950, prelații din Detroit au refuzat să-l accepte pe noul episcop „comunist” și l-au numit în schimb pe Valerian Trifa, un alt fost legionar, creînd astfel o schismă în biserică[1398]. Schisma a fost soluționată abia în 1966, cînd Bartolomeu Anania - care fusese frate de cruce în perioada Statului Național Legionar și fusese arestat în 1958 din pricina trecutului său legionar - a vizitat Statele Unite în calitate de oficial trimis de Biserica controlată de stat și a numit un nou episcop acceptat de ambele părți[1399].

Deși majoritatea misticilor care au devenit celebri pentru cît au îndurat în închisoare erau copii în 1941, eroismul lor a contribuit mult la conturarea modului în care românii contemporani își amintesc de Legiunea Arhanghelul Mihail. Contextul istoric a fost de așa natură încît legionarii și-au scris pentru prima dată memoriile despre mișcare la închisoare, iar experiențele carcerale au influențat destul de mult natura lor. Exilații îi încurajau pe supraviețuitori să vorbească despre experiențele lor din închisoare în termeni religioși, întărind ideea că Legiunea era o mișcare spirituală. Aceasta face dificilă varianta de a vorbi în România contemporană despre legionari ca despre niște răufăcători, din moment ce mulți oameni, mai ales unii creștin-ortodocși și cei de extremă dreapta, îi văd pe legionari ca pe niște sfinți.

(1938-1978), Madrid, Editura Dacia, 1978.

1394 Ion Cîrja, *Întoarcerea din infern. Amintirile unui deținut din închisorile României bolșevizate. Cruzimi, masacre și bestialități necunoscute,* Madrid, Editura Dacia, 1969; Nicolae Videnie, „Presa emigrației române — revista Bisericii Sfinții Arhangheli de la Paris”, în Adrian Nicolae Petcu (ed.), *Partidul, Securitatea și cultele, 1945-1989,* București, Nemira, 2005, p. 287.

1395 Vezi Autor anonim, *Cultul dela Majadahonda și monumentul Moța-Marin,* Madrid, Biblioteca documentară „Generația Nouă”, 1976.

1396 Vasile, Biserica Ortodoxă Română; Olivier Gillet, Religie și naționalism. Ideologia Bisericii Ortodoxe Române sub regimul comunist, București, Editura Compania, 2001.

1397 Marinescu, O *contribuție,* voi. 4, pp. 125-150.

1398 *Ibidem,* voi. 4, pp. 467-499; Valerian D. Trifa, *Marginal Notes on a Court Case,* Jackson, MI, Romanian-American Heritage Center, 1988, pp. 7-16.

1399 Anania, *Memorii,* pp. 366-379.

Concluzii

Ar trebui să fie deja evident cit de greu este să faci generalizări cu privire la experiențele activiste ale legionarilor de rînd între 1927 şi 1938. în cuvintele lui Gilles Deleuze şi Felix Guattari, atunci cînd se discută despre Legiune, „un schizofrenic ieşit la plimbare e de preferat unui nevrotic întins pe canapeaua analistului”[1400]. Legiunea a adus laolaltă indivizi unici, la fel cum o persoană cu schizofrenie încorporează mai multe voci şi identități într-un singur trup. Nefiind o mişcare bazată pe diferențele de clasă, Legiunea se adresa țăranilor, muncitorilor din fabrici, meşteşugarilor, studenților, soldaților, intelectualilor şi aristocraților. în ciuda misoginismului lor, legionarii atrăgeau în legiune atît femei, cît şi bărbați. Dar experiențele bărbaților, femeilor şi copiilor nu erau aceleaşi. Neamul, rasa, renaşterea, munca, dreptatea, puritatea şi disciplina erau toate elemente centrale ale mesajului legionar, dar ideologia nu era „nevrotică”, aşa cum e marxismul, în sensul că fascismul românesc nu era guvernat de o singură idee. Ieşiți „la plimbare”, legionarii foloseau o retorică şi strategii diferite în funcție de condițiile sociale şi politice ale mişcării.

Examinarea activismului cotidian, lucru pe care l-am făcut în această carte, plasează activitatea practică deasupra ideologiei abstracte. Se depuneau mai multe eforturi pentru tipărirea şi distribuirea literaturii legionare decît pentru scrierea ei, iar construirea de drumuri şi luptele cu jandarmii spuneau mai multe despre valorile legionare decît cuvintele rostite de majoritatea propagandiştilor. Ritualurile, cîntatul, momentele de linişte şi depunerea jurămîntului ocupau mai mult din timpul şedințelor de cuib decît dezbaterea ideologiei, iar spectacolele precum înmormîntarea lui Ion Moța şi Vasile Marin demonstrau sprijinul clericilor pentru Legiune mult mai eficient decît ar fi facut-o orice declarație a Sfîntului Sinod. Legionarii au dezvoltat atitudini fasciste pe măsură ce au intrat în contact cu potențiali susținători şi s-au ciocnit cu poliția, comuniştii şi evreii. Activismul modela traiectoriile destinelor individuale, iar identificarea cu Legiunea a devenit treptat mai importantă decît familia, educația, locul de muncă sau alte aspecte.

1400 Gilles Deleuze şi Felix Guattari, *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia,* trad. de Robert Hurley, Mark Seem şi Helen R. Lane, Londra, Athlone Press, 1984, p. 2.

Opoziţia faţă de stat

Statutul de legionar te poziționa în fața mai multor dușmani. Asasinate, lupte de stradă și ceremonii religioase, toate erau prilejuri pentru legionari să se prezinte mai drepți și mai legitimi decît autoritățile statului cărora li se opuneau. Violența era crucială atît pentru imaginea publică a Legiunii, cît și pentru experiențele fasciste cotidiene ale activiștilor de rînd. Celebra zicală a lui Joseph Goebbels, „Sîngele ne cimentează împreună” *(Blut kittet aneinander*), exprimă o credință împărtășită de fasciștii din toată Europa conform căreia participarea la violența de grup solidifică legăturile dintre activiști[1401]. După cum spunea Adrian Lyttelton, unul dintre cei mai mari experți în fascismul italian timpuriu, „pentru participanți, expediția punitivă, chiar dacă presupunea să spargi capul cuiva, era adesea o ieșire cu băieții, o scuză pentru a face mult zgomot, pentru a mînca și a bea fără a plăti și, în general, pentru a te simți bine”[1402]. Istoricii au observat o dinamică similară ce funcționa printre membrii *Sturmtruppen* ai naziștilor, în liga franceză Croix-de-Feu, în Falanga spaniolă și Ustașa croată[1403]. Deși legionarii se implicau în acest tip de violență, rareori o vedeau ca pe o modalitate de a întări legăturile de grup. Nici nu o prețuiau, așa cum făcea regimul italian în anii 1930[1404]. Cînd vorbeau despre violență, se refereau adesea la violența evreilor și a poliției.

Legionarii pozau frecvent în victime ale violenței evreilor. O comparație între înregistrările oficiale privind violența evreiască și relatările fasciste ale acelorași incidente arată că fasciștii exagerau dimensiunile violenței evreiești și-i acuzau pe evrei că provocau conflictele care adesea erau inițiate chiar de ei[1405]. Literatura antisemită a Europei interbelice îi portretiza pe evrei ca vicleni, înșelători, lacomi și malițioși, dar acuzațiile privind violența lor erau rare[1406]. Antisemiții români, pe de altă parte, îi făceau pe evrei să pară autori ai unor fapte violente împotriva creștinilor și sugerau că reprezintă o amenințare reală pentru cetățenii iubitori de pace. La fel, ziarele și memoriile legionare sînt pline de relatări privind violența poliției asupra legionarilor. Potrivit scriitorilor legionari, violența fascistă era „necesară” pentru a combate corupția și influența evreiască în viața publică[1407]. Violența era importantă pentru legionari pentru că facea din ei dușmanii unei guvernări nelegitime[1408]. Autoportretizarea legionarilor în victime ale violenței alimenta ideea că erau inocenți, virtuoși și dispuși să se sacrifice pentru națiune, în contrast cu politicienii lacomi.

Legionarii s-au făcut remarcați prin îmbrățișarea religiei la fel cum au facut-o și prin îmbrățișarea violenței. Deținînd controlul asupra poliției și bisericii, statul era stăpîn peste amîndouă. De la sfîrșitul secolului al XlX-lea, reformele administrative supuseseră treptat Biserica Ortodoxă Română statului, proces care a culminat cu întemeierea Patriarhiei Ortodoxe Române în 1925[1409]. Ultranationalistii se plîngeau de amestecul statului în treburile bisericii și susțineau că erau mai pioși și mai sfinți decît statul[1410].

1401 Joseph Goebbels, citat în Reichardt, *Faschistische Kampfbunde,* p. 137.

1402 Lyttelton, „Fascism and Violence in Post-war Italy”, p. 269.

1403 Bessel, *Political Violence*| Sheelagh M. Ellwood, „Not So Much a Programme More a Way of Life: Oral History and Spanish Fascism”, *Oral History,* 16 (2), 1988, pp. 57-66; Kevin Passmore, „Boy Scouting for Grown-Ups? Paramilitarism in the *Croix-de-Feu* and the *Parti Social Franțais", French Historical Studies,* 19 (2), 1995, pp. 527-557; Reichardt, *Faschistische Kampfbunde',* RoryYeomans, *Visions ofAnnihilation:The Ustasha Regime and the Cultural Politics of Fascism*, *1941-1945,* Pittsburgh, University of Pittsburgh Press, 2013, pp. 126-176.

1404 Roberta Suzzi Valii, „The Myth of *Squadrismo* in the Fascist Regime”, *Journal of Contemporary History,* 35 (2), 2000, pp. 131-150.

1405 De exemplu, ANIC, Fond Ministerul de Interne - Diverse, dosar 3/1936, f. 217.

1406 Brustein, Roots of Hate.

1407 Radu Harald Dinu, „Die Legion «Erzengel Michael» - Gewalt und Gemeinschaft im rumănischen *Fasch'ismus',Jahrbucherfur Geschichte undKultur Siidosteuropas,* 9-10, 2007-2008, pp. 105-126.

1408 Dinu, Faschismus, Religion und Gewalt, p. 130.

1409 Lucian Leuștean, „The Political Control of Orthodoxy in the Construction of the Romanian State, 1859-1918”, *European History Quarterly,* 37 (1), 2007, pp. 61-80; Hans-Christian Mâner, *Multikonfessionalität und neue Staatlichkeit: Orthodoxe, grie- chisch-katholische und romisch-katholische Kirche in Siebenburgen undAltrumănien zwischen den Weltkriegen (1918-1940),* Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2008, pp. 68-79.

1410 Arhimandrit Scriban, „O răspîntie a mănăstirilor”, *Calendarul,* 463, 4 septembrie 1933, pp. 3-4; Codreanu, *însemnări,* p. 24; I. Diaconescu, „Ororile dela Biserica marcuță”, *Porunca vremii,* 5 (531), 4 octombrie 1936, p. 3.

In 1925, mame ultranaționaliste din satele de lîngă Focşani, cu bebeluşi în brațe, s-au ciocnit cu jandarmii care încercau să-i împiedice pe A.C. Cuza şi pe Codreanu să le boteze copiii[1411]. In 1933, poliția s-a luptat cu grupuri de studenți care voiau să ridice o cruce memorială pentru victimele necunoscute ale Primului Război Mondial[1412]. Forțînd autoritățile să le cenzureze ritualurile religioase, legionarii provocau conflicte simbolice în care statul apărea
ca intolerant si anticreştin.

> >

Propaganda legionară care contopea națiunea română cu Biserica Ortodoxă Română presupunea mult mai mult decît venerarea statului-națiune de parcă ar fi fost un zeu. Legionarii vedeau națiunea ca pe o comunitate sacră înaintea lui Dumnezeu. Ei veneau la Dumnezeu împreună, ca un grup, şi astfel națiunea devenea o cale de mîntuire. Dumnezeu cere puritate, iar dacă autoritățile nu erau interesate de purificarea neamului, legionarii trebuiau să o facă în locul lor. In plus, comunitatea creştină era mult mai democrată decît statul, căci, în timp ce statul-națiune se afla în mîinile politicienilor corupți, Biserica îi aparținea lui Dumnezeu. Legionarii nu trebuiau să ceară permisiunea autorităților pentru purificarea
României, deoarece considerau că Dumnezeu îi chemase deja să facă asta, ca membri ai acestei comunități sacre. Nu conta cîți legionari de rînd erau în stare să exprime clar această idee, ceea ce conta era sentimentul de apartenență şi de sacralitate cultivat de ritualurile legionare. Comemorarea morților, sărbătorirea eroilor naționali şi faptul că purtau asupra lor pămîntul luat de pe cîmpul de luptă îi încurajau pe legionari să creadă că ei, şi nu oficialii aleşi, erau cei cu adevărat apropiați şi responsabili de națiunea română.

Competiția dintre legionari şi stat pentru conducerea națiunii ca pe o comunitate sacră a atins punctul culminant la înmormîntarea lui Ion Moța şi Vasile Marin, în 1937. Guvernul nu-i trimisese să lupte în Spania şi nu s-a ocupat nici de înmormîntare. Totuşi, legionarii îi tratau ca pe eroi naționali, ba chiar ca pe nişte martiri, şi au invitat la funeralii demnitari străini. Pompa şi depunerea jurămîn- tului asociate cu înmormîntarea şi prezența atît de multor clerici de rang înalt sugerau faptul că legionarii erau mediatorii legitimi între Dumnezeu şi națiune. Cel puțin în privința teatralității înmormîntării, legionarii înlocuiau statul ca reprezentant al poporului român înaintea lui Dumnezeu. Mai mult decît atît, mulțimile, rugăciunile şi cîntecele colective, uniformele şi discursurile îi încurajau pe legionari să se identifice cu o comunitate națională mai amplă, în loc să se vadă ca indivizi responsabili doar pentru ei înşişi.

Subiectivităţi fasciste

Cînd se alăturau mişcării, legionarii se supuneau liderului şi se străduiau să se remodeleze după imaginea lui. Ajungeau să nu se mai gîndească la ei ca la indivizi cu nevoi şi dorințe proprii, ci ca la membrii unei națiuni avînd datoria supremă să o servească cu toată puterea lor. In 1933, cînd în Europa apăreau din ce în ce mai multe grupări fasciste, Constantin Onu scria în *Axa* că „sistemele noi, reformele epocale care au reorganizat viața popoarelor se datoresc omului anumit despre care scriem. Omului nou. Revoluția italiană a izbutit prin Mussolini. Cea germană prin Hitler. Amîndoi au avut în spate, devotat, adeziunea unanimă a tineretului. Tineret care a cîştigat un maximum de noutate şi virtute din ceea ce e caracteristică şi permanentă conducătorilor şi religiei, sub zările căreia trăiesc şi luptă”. Potrivit lui Onu, omul nou era un lider precum Codreanu, a cărui personalitate putea să aducă o schimbare revoluționară. în România, spunea el referindu-se la Codreanu, „omul nou este acela al cărui nume îl rosteşte cu sfințenie şi crede în el cu fanatism tinerețea românească şi către care se îndreaptă mulțimea anonimă cu cuviință rară si elanul sufletesc datorit unui mit. El este şi afară de el altul nu e”[1413]. în scurt timp, ideea „omului nou” a evoluat, cuprinzîndu-i pe toți legionarii, nu doar pe Codreanu. Patru ani mai tîrziu, Ernest Bernea scria

1411 „Cum se aplică starea de asediu la Focşani”, *Adevărul,* 12785,18 august 1925.

1412 „Creştinismul în conflict cu francmasoneria”, *Calendarul,* 280,27 ianuarie 1933, p. 3.

1413 Constantin Onu, „Omul nou”, *Axa,* 1 (21), 29 octombrie 1933.

că „Legiunea este o grupare revoluționară pentru că merge în inima lucrurilor şi preface din temelii. Ea nu schimbă numai formele, numai aşezămintele, ci schimbă însăşi firea omului în sensul idealului său"[1414].

Intr-o carte a preotului ortodox şi fost legionar Ştefan Palaghiță, apărută în 1951, acesta descria intrarea în Legiune ca pe o „convertire". Implica, scria el, „un proces de altoire prin care o viață nouă intră înlăuntrul celei vechi. (...) Cel convertit se va mişca vertical, adică din lumea păcătoasă spre Dumnezeu, şi nu orizontal, sau în felul lumii, aşa precum se mişcă toate partidele"[1415]. Pentru Palaghiță, convertirea însemna o schimbare hotărâtoare, definitorie a sinelui, care cerea o ruptură de trecut: „Convertirea însă nu este posibilă fără o condamnare formală, o repudiere totală a eului vechi"[1416]. Relatările despre această experiență a convertirii sînt rare. Din cele 67 de memorii de după cel de-al Doilea Război Mondial pe care le-am consultat, doar în 26 se povesteşte despre cum autorii lor s-au alăturat Legiunii. Cîțiva dintre aceştia menționează că au fost convinşi din punct de vedere intelectual de mesajul legionar după ce au citit o carte, au ascultat un discurs propagandistic sau au purtat conversații pe această temă cu alți legionari[1417]. Alții vorbeau despre faptul că nu se simțeau demni de a deveni legionari şi că treceau printr-o perioadă de autoevaluare ce dura uneori şi cîțiva ani pînă cînd se alăturau Legiunii[1418]. Cele mai frecvente erau relatările în care autorii s-au alăturat Legiunii pentru că fuseseră încurajați de prieteni sau de părinți[1419]. Nu am găsit nicăieri nimic care să semene cu metafora vechiul sine - noul sine descrisă de Palaghiță. Această figură de stil e frecventă în textele creştinismului occidental despre convertire, dar rară în ortodoxia răsăriteană[1420]. Creştinii ortodocşi din Est preferă să-şi reprezinte viața ca pe o călătorie spre Dumnezeu printr-o desăvîrşire ce se petrece treptat şi printr-o curățire de păcat[1421]. Faptul că volumul lui Palaghiță a fost scris după război şi că acest tip de reprezentare apare numai în memorii postbelice sugerează că acest mod particular de a interpreta convertirea a fost introdus mai tîrziu de legionarii exilați care doreau să redefmească Legiunea ca pe o mişcare spirituală şi nu este specific legionarismului interbelic.

Aşadar, cum înțelegeau convertirea legionarii din perioada interbelică? Un articol de ziar apărut în 1940, intitulat „O convertire lentă", explica faptul că procesul de a deveni legionar presupunea o autoexaminare minuțioasă şi apoi o convertire a minții. Convertirea, se susținea în articol, nu era o „boare", ci un „cutremur" al sufletului[1422]. Convertirea minții e vizibilă într-o serie de 13 articole publicate în *Buna Vestire* în decembrie 1937. Aceste articole erau răspunsuri date de colonei, generali, academicieni, intelectuali şi activişti politici la întrebarea „De ce cred în biruința mişcării legionare?". In ciuda titlului, numai unul dintre articole avea o abordare confesivă şi numai în trei se folosea nararea la persoana I după propoziția de început. Articolul scris pe un ton confesiv îi aparține lui Mircea Eliade, istoric al religiilor, care scria că avea încredere în victoria legionară deoarece „cred în destinul neamului românesc (...), cred în biruința duhului creştin (...), cred în dragoste"[1423]. Ceilalți erau cu toții apologetici şi foloseau prilejul ca să enumere motivele pentru care Legiunea era aşa de minunată. Fiecare articol reflecta în mare imaginea publică a autorului. Colonelul Cristodulo credea în legionari pentru că aveau disciplină şi voință[1424].

1414 Bernea, *Stil legionar,* p. 22.

1415 Palaghiță, Istoria mişcării legionare, p. 83.

1416 *Ibidem,* p. 85.

1417 Stănescu (ed.), *Cornelia Zelea Codreanu,* pp. 11-16,18-20, 49-50,175-203; Ciuntu, *Din Bucovina pe Oder;* Corneliu Georgescu, *Pe drum cu Arhangheli. însemnări din viața unui legionar,* voi. 1, Bucureşti, Editura Majadahonda, 1996.

1418 Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* pp. 208-214, 258-265.

1419 *Ibidem,* pp. 36-48, 62-82, 89-116, 165-174; Păun, *Un soldat pe baricadă',* Dinescu, „Cetățui sfarîmate"; Horia Sima, „Cum am intrat în Legiune", în *Mărturii despre legiune,* pp. 165-181.

1420 Pentru aceasta, vezi Heather Coleman, „Becoming a Russian Baptist: Conversion Narratives and Social Experience", *Russian Review,* 61 (1), 2002, pp. 94-112; şi D. Bruce Hindmarsh, *The Evangelical Conversion Narrative: SpiritualAutobiography in Early Modern England,* Oxford, Oxford University Press, 2005.

1421 John Chryssavgis, „The Spiritual Way", în Mary B. Cunningham şi Elizabeth Theokritoff (eds.), *The Cambridge Companion to Orthodox Christian Theology,* Cambridge, Marea Britanie, Cambridge University Press, 2008, pp. 150-163; şi Paul Evdokimov, *Ages of the Spiritual Life,* Crestwood, NY, St. Vladimir's Seminary Press, 1997.

1422 Ion Băleanu, „O convertire lentă", *Cuvîntul,* 30 octombrie 1940.

1423 Mircea Eliade, „De ce cred în biruința mişcării legionare?", *Buna Vestire,* 18 decembrie 1937.

1424 Em. Cristodulo, „De ce cred în biruința mişcării legionare?", *Buna Vestire,* 11 decembrie 1937.

Părintele Cristescu credea că Legiunea era trimisă de Dumnezeu să salveze România din întunecime[1425]. Profesorul Rădulescu începea textul cu distincția între convingerile raționaliste şi convingerile legionare, lăudîndu-le apoi pe cele din urmă, pentru că reprezentau baza credinței instinctuale autentice[1426]. Profesorul Bănică rezuma propria teorie a dreptății morale recent publicată şi apoi susținea că legionarii o puneau în practică[1427].

Ce se întîmpla de fapt? Studiile lui Peter Stromberg sugerează că poveştile despre convertire, în loc să reprezinte un eveniment petrecut în trecut, *sînt* mai curînd schimbarea pe care doresc să o relateze. „Discursul despre convertire în sine e un element central al convertirii", susține Stromberg. „Convertirea s-a petrecut în primul rînd prin intermediul limbajului şi tot prin limbaj e acum retrăită, pe măsură ce convertitul îşi spune povestea."[1428] Teoria lui sugerează că fiecare poveste despre convertire este simultan o apologie cu scopul de a reuni atît vorbitorul, cît şi publicul său intr-un grup prin capacitatea sa din punct de vedere lingvistic de a umple golul dintre viața de zi cu zi şi realitatea supranaturală pe care o propune comunitatea religioasă[1429]. Cu alte cuvinte, discursul preia un mister pe care-l face explicabil la nivel social. E exact ceea ce se întîmplă în fiecare dintre aceste articole. Ca nişte evanghelişti buni ce sînt, autorii folosesc o virtute a priori, precum disciplina, voința sau incoruptibilitatea, apoi fac logic legătura cu victoria legionară pornind din acest punct. Discursurile despre convertire sînt în fond încercări de a-ți explica ție şi altora de ce o persoană aparține unei anumite comunități religioase şi, ca expresie a *kerygma* legionare, aceste relatări exact asta fac.

Un proces similar poate fi constatat şi în cazul a 28 de biografii publicate în *Cuvîntul* în octombrie şi noiembrie 1940. Articolele au fost scrise în perioada Statului Național Legionar, dar mulți dintre legionarii la care se referă muriseră în timpul persecuțiilor de la sfîrşitul anilor 1930. Aparent, acestea erau elogii, dar structura lor narativă are multe în comun cu cea a articolelor din *Buna Vestire* din 1937, mai ales în ceea ce priveşte întîietatea acordată mesajului legionar în detrimentul prezentării personalităților individuale. Deşi trebuiau să descrie viețile celor decedați, puține articole includeau întîmplări din timpul vieții lor şi doar şapte menționau cum se alăturaseră Legiunii. Personalitățile individuale erau estompate, iar fiecare persoană pare să fi întrupat virtuțile „omului nou" pe care legionarii sperau să-l creeze. De exemplu, 20 din 28 de relatări îl descriau pe cel decedat ca avînd o fire nobilă şi muncitoare. 11 vorbeau despre cît de puternici, sănătoşi şi frumoşi erau. 15 menționau rezistența extraordinară la suferință. Aproape toate vorbeau despre dăruirea pentru cauză. In aceste povestiri, individualitatea se conturează mai ales atunci cînd decedatul nu demonstra virtuți legionare. Theodor Constantinescu, de exemplu, a fost un om bun, *deşi* avea „o constituție firavă"[1430]. Ilie Giulan era coloana vertebrală a comunității legionare din satul său, *deşi* „nu era prea citit"[1431]. La fel ca în cazul rubricilor precum „De ce cred în biruința mişcării legionare?", aceste hagiografii nu îşi propuneau atît conturarea individualității, cît ilustrarea unui arhetip colectiv. Contau valorile comunității, iar traseul individual al unei persoane era important în măsura în care reflecta acele valori[1432].

în concordanță cu lipsa accentului asupra individualității, şi exemplele poveştilor de tipul „înainte şi după" sînt puține. în aceste hagiografii, cronologia e deosebit de vagă, de parcă acțiunile acestor eroi ar deveni subsumate în eternitate. Biografia părintelui Ionescu, de exemplu, îl descrie luptînd în Primul Război Mondial şi apoi predînd teologia la Bucureşti. Aceasta era făcută în spirit legionar, în ciuda faptului că Ionescu s-a alăturat Legiunii abia în 1938. Cînd a devenit membru, ne povesteşte autorul, sufletul lui

1425 Grigore Cristescu, „De ce cred în biruința mişcării legionare?", *Buna Vestire,* 13 decembrie 1937.

1426 Dan Rădulescu, „De ce cred în biruința mişcării legionare?", *Buna Vestire,* 22 decembrie 1937.

1427 Vasile Bănică, „De ce cred în biruința mişcării legionare?", *Buna Vestire,* 17 decembrie 1937.

1428 Peter Stromberg, *Language andSelf-Transformation:A Study of the Christian Conversion Narrative,* Cambridge, Marea Britanie, Cambridge University Press, 1993, p. 3.

1429 *Ibidem,* pp. 17-18.

1430 Autor anonim, „Eri a fost condus la locul de veci camaradul Theodor Constantinescu", *Cuvîntul*, 15 noiembrie 1940.

1431 Petru Galiş, „Ilie Giulan", *Cuvîntul,* 22 noiembrie 1940.

1432 La acea vreme, o asemenea concepție relațională privind persoana, în care individul e doar parte a unui grup, era dezvoltată de teologi români precum Dumitru Stăniloae. Vezi extrasele din John Witte Jr. şi Frank S. Alexander (eds.), *The Teachings of Modern Orthodox Christianity on Law, Politia, andHuman Nature,* New York, Columbia University Press, 2007, pp. 340-341.

Ionescu „a găsit un mediu optim pentru desăvîrşirea sa”[1433 1434] . Ilie Giulan a ajuns la crezul legionar cu linişte şi calm în satul său, acceptîndu-l „de parcă era Sfînta împărtăşanie”[33]. înainte să devină legionar, Petru Fleschin se simțea atît de nelalocul lui în mediul său de viață, încît, atunci cînd a depus jurămîntul legionar, a declarat: „Camarazi, dacă Legiunea n-ar fi existat, m-aş fi împuşcat sau, în cel mai rău caz, aş fi devenit comunist”[1435]. Se pare că arhetipul legionar era născut, nu făcut.

Aceşti biografi s-au gîndit că a adopta o identitate legionară nu ar trebui să implice şi a adopta un sine nou, ci doar o viață nouă. Ei descriu o revitalizare, nu o renaştere. în memoriile sale, Tudor Cicală aminteşte o perioadă de dinainte de a se înscrie în Legiune, cînd lucra ca veterinar. Codreanu l-a vizitat la locul de muncă şi i-a explicat că ar trebui „să organizezi serviciul veterinar cu înțelepciune, să-ți faci un plan de lucru după cel mai bun sistem din țările pe unde-ai studiat”. „Dintr-odată”, spune Cicală, „m-am simțit mai sigur pe mine. Aveam un țel. Primisem cuvintele lui ca o misiune”[1436]. Nicăieri în această relatare nu se pomeneşte faptul că Cicală ar fi trebuit să se schimbe pe sine. în schimb, Codreanu i-a spus să-şi întărească angajamentul față de vocația pe care o avea deja - să-l revitalizeze, la o adică. Aceeaşi atitudine poate fi observată şi în scrierile lui Codreanu, care prezintă fascismul ca pe o decizie de a lupta pentru ceva în care deja crezi.

Autotransformarea, mai ales tipul de autotransformare ce însoțeşte convertirea religioasă, e traumatizantă nu doar pentru individ, ci şi pentru comunitatea pe care acesta o lasă în urmă[1437]. Legionarii îşi formulau misiunea ca fiind aceea de a construi națiunea română, nu de a o destrăma. Bineînțeles, purificarea e în mod necesar dureroasă, dar ei susțineau că astfel creau o comunitate ce întruchipa națiunea, nu una care se delimita de națiune. Dacă ar fi spus că schimbarea radicală, ontologică a sinelui ar fi fost o cerință obligatorie pentru a deveni membru al Legiunii, atunci asta ar fi presupus că a fi pur şi simplu român nu era potrivit. Dar pentru un naționalist identitatea națională este *întru totul* potrivită. Identitatea legionară reprezenta deci o intensificare sau o revitalizare a identității naționale, şi nu o transformare sau o convertire.

Legionarii insistau asupra importanței intensificării unor credințe preexistente şi în sălile de judecată. La procesul pentru trădare din 1938, Nicolae Totu declara că participarea sa la Războiul Civil Spaniol şi implicarea în tulburările de la Iaşi erau încercări de a-l apăra pe rege şi, prin extensie, țara de amenințarea comunistă. Totu susținea mai departe că a fost motivat să ia măsuri după ce a văzut în ce sărăcie trăiau țăranii din satul său natal din cauza „evreilor”[1438]. In nici un moment înscrierea în Legiune nu însemna suspendarea facultăților unei persoane. Fiind implicat în acelaşi proces, Gheorghe Furdui scria: „Am participat perfect lucid în Mişcarea Legionară, conştient de faptele mele”[1439]. Conform lui Furdui, Legiunea însemna crearea omului nou, nu înlăturarea unui regim. Un alt inculpat, Radu Budişteanu, era de acord, subliniind faptul că Legiunea era o continuare a dedicării vieții sale poporului român şi că nu reprezenta în nici un caz o „anexă”[1440]. Continuitatea între viața legionară şi cea nonlegionară apare în mod constant în aceste mărturii şi reprezenta o modalitate prin care acuzatul îşi nega vina pentru faptele săvîrşite. Părintele Georgescu recunoştea că, da, organizase slujbe religioase pentru legionari, dar că ținea slujbe pentru oricine. Şi că slujbele legionare de amploare la care participase erau conduse şi de alți preoți şi chiar ierarhi[1441]. Cu viața lor pe masa de judecată, aceşti oameni nu erau în mod sigur sinceri în prezentarea faptelor din trecutul lor. Dar teme precum evlavia, decizia rațională şi continuitatea apăreau frecvent în viețile legionarilor repovestite în diverse contexte. Hagiografiile, literatura confesională sau apologetică şi memoriile evidențiau faptul că intrarea în Legiune era pentru legionari o modalitate de a deveni mai serioşi cu privire

1433 Nic. Adameşteanu, „Părintele Duminică Ionescu”, *Cuvîntul,* 20 noiembrie 1940.

1434 Petru Galiş, „Ilie Giulan”, *Cuvîntul*, 22 noiembrie 1940.

1435 Ion Rodeanu, „Petru Fleschin”, *Cuvîntul*, 24 noiembrie 1940.

1436 Tudor Cicală„„Pe drumul tău, Căpitane!”, în Stănescu (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu,* pp. 49-50.

1437 Găuri Viswanathan, *Outside the Fold: Conversion, Modernity, and Be/ief* Princeton, Princeton University Press, 1998.

1438 Nicolae Totu, „Declarație”, 13 iunie 1938, USHMM, Fond Dosare SRI, dosar 68.333, £ 372.

1439 Gheorghe Furdui, „Declarație”, 13 iunie 1938, USHMM, Fond Dosare SRI, dosar 68.333, ff. 367-369.

1440 Radu Budişteanu, „Declarație”, 13 iunie 1938, USHMM, Fond Dosare SRI, dosar 68.333, ff. 373-374.

1441 Nicolae T. Georgescu-Edinți, „Declarație”, 13 iunie 1938, USHMM, Fond Dosare SRI, dosar 68.333, ff. 510-513.

la identitatea cu care se născuseră. Scriitorii legionari voiau de asemenea să credem că aceste „convertiri” ale lor nu se refereau la ei ca indivizi, ci erau forme ale naționalismului pe care orice român întreg la minte le-ar manifesta.

Aceste discursuri ascund faptul că dezvoltarea unei subiectivități fasciste a avut nevoie de timp, pe măsură ce activiştii descopereau politica drept un domeniu nou, disponibil cetățenilor de rînd. Deseori, înainte să se alăture Legiunii, ei citiseră presa fascistă sau broşuri şi în multe dintre cazuri aveau deja un prieten sau o rudă în interiorul mişcării, care le-a influențat decizia. Prin înscrierea într-un cuib, noii recruți cunoşteau alți legionari, iar evenimentele sociale, alături de marşurile şi campaniile propagandistice, creau legături de prietenie sau camaraderie ce întăreau idealurile de loialitate şi de devotament evidențiate de Codreanu în scrierile sale.

După cum spunea Valentin Săndulescu, departe de a fi o retorică simplă pentru un public naiv, între 1933 şi 1938 ideea „oamenilor noi” apărea la orice nivel al mişcării: de la afişele propagandistice şi scrierile lui Codreanu la scrisorile personale şi ordinele date de legionarii de nivel mediu în ierarhia organizației subordonaților[1442]. Eforturile de a crea „oameni noi” au structurat activitățile legionare de la taberele de muncă la şedințele de cuib şi înmormîntări, dar toate aceste activități se axau pe Legiunea în sine - nu pe națiunea română, nu pe „pericolul evreiesc” sau pe doleanțele țăranilor şi ale muncitorilor. Să te alături Legiunii însemna să te opui statu-quoului şi să te supui mişcării în timp ce aşteptai să se producă schimbarea revoluționară. Legiunea le ocupa activiştilor mult timp, cerea dobîndirea de noi competențe, precum abilități editoriale sau de vorbit în public, îi definea pe legionari ca membri ai unei organizații extremiste şi îi expunea riscurilor închisorii şi violenței fizice. Pe de altă parte, legionarii cîştigau puternice rețele sociale de susținere, aveau oportunitatea de a influența felul cum gîndeau şi votau alți oameni, învățau să fie mîndri de țara lor, de munca şi de imaginea lor şi puteau să-i atace pe duşmani ştiind că alți legionari le-ar sări în ajutor
atunci cînd situația o cerea.
>

1442 Săndulescu, „Revolutionizing Romania”, p. 2.

Bibliografie

Surse de arhivă

Arhiva Consiliului National pentru Studierea Arhivelor Securităţii, Bucureşti, România (ACNSAS)
Fond Documentar Fond Informativ Fond Penal
Arhivele Naţionale Istorice Centrale, Bucureşti, România (ANIC)
Fond Direcţia Generală a Poliţiei (DGP)
Fond Fundaţiile Culturale Regale, Centrala Fond Inspectoratul General de Jandarmerie Fond Ministerul de Interne — Diverse (MI-D)
Fond Ministerul Propagandei Naţionale - Direcţia Cinematografiei Fond Ministerul Propagandei Naţionale - Presa internă Fond Teatrul Naţional
Direcţia Judeţeană Braşov a Arhivelor Naţionale, Braşov, România (AN - Braşov) Fond Chestura de Poliţie - Serviciul Exterioare Fond Inspectoratul Muncii
Fond Prefectura Braşov - Subinspectoratul Pregătirea Premilitară Fond Prefectura Judeţului Braşov - Serviciul Administrativ
Direcţia Judeţeană Cluj a Arhivelor Naţionale, Cluj-Napoca, România (AN - Cluj) Fond Inspectoratul de Poliţie Fond Personal Vasile Coman
Fond Universitatea „Ferdinand I", Facultatea de Drept Fond Universitatea „Ferdinand I", Facultatea de Ştiinţă
Direcţia Judeţeană Iaşi a Arhivelor Naţionale, Iaşi, România (AN - Iaşi)
Fond Chestura de Poliţie Fond Inspectoratul de Poliţie Fond Inspectoratul Regional de Poliţie Fond Universitatea „A1.I. Cuza", Rectorat
Lilly Library, Indiana University, Bloomington, Indiana, Statele Unite ale Americii Colecţia Burton Yost Berry

Serviciul Municipiului Bucureşti al Arhivelor Naționale (AN - Bucureşti)
Fond N. Malaxa
Fond Universitatea din Bucureşti, Rectorat
United States Holocaust Museum Archives, Washington, DC, Statele Unite ale Americii (USHMM)
Fond Ministerul de Interne - Diverse (MI-D)
Fond Arhive Regiunea Odessa, Filiala Ismail Fond Dosare SRI
United States National Archives, College Park, MA, Statele Unite ale Americii (USNA) Arhivele Departamentului de Stat privitoare la Afacerile de Interne ale României, 1910-1914

Periodice

13 Jilava ***(1940)***
Acțiunea românească ***(1924)***
Adevărul (1888-1913,1924-1938)
Antisemitul (Bucureşti) (1899-1901) *Antisemitul* (Craiova) (1898-1901, 1904-1906) *Apărarea națională* (Iaşi) (1922-1938)
Arcaşul ***(1924)***
Ardealul (1920-1943)
Aurora (1920-1937)
Axa (1932-1933,1940-1941)
Biruința (1930-1933)
Brațul de fier ***(1935-1937)***
Buna Vestire (1937-1938,1940-1941)
Calea nouă (1936-1937)
Calendarul (1932-1933)
Chemarea (1925-1929)
Conştiința (1919-1920)
Contimporanul ***(1922-1925)***
Cruciada românismului ***(1935-1937)***
Curentul (1928-1944)
Cuvîntul (1924-1938,1940-1941)
Cuvîntul Argeşului ***(1935-1937)***
Cuvîntul studențesc ***(1923-1940)***
Dascălul (1909-1910)
Dimineața (1904-1938)
Ecoul Moldovei ***(1890-1918)***
Facla (1910-1940)
Fascismul ***(1923)***
Femeia satelor ***(1935)***
Frăția creştină ***(1923-1929)***
Garda de Fer (Bucureşti) (1930)
Garda de Fier (Basarabia) (1933)
Garda de Fier (Orăştie) (1931)
Garda Jiului ***(1932-1933)***
Garda Rimnicului ***(1932-1933)***
Gîndirea (1921-1944)
Glasul strămoşesc ***(1935-1941)***
Iconar (1935-1938)
Ideea românească ***(1935-1936)*** *înfrățirea românească* ***(1925-1931)*** *însemnări sociologice* ***(1935-1941)***
Lancea (1925-1926)
Libertatea (1902-1941)
Lumina satelor ***(1922-1952)***
Lumina tineretului ***(1933-1938)***
Luminătorul (1923-1944)
Lupta (1921-1937)
Muncitorul legionar ***(1936)***
Naționalistul ***(1922-1927)***
Neamul românesc ***(1906-1940)***
New York Times (1857-prezent)
Ogorul nostru ***(1923-1926)***

Pămîntul strămoşesc ***(1927-1933, 1940-1941)*** *Păstorul creştin ortodox* ***(1933-1943)***
Păstorul ortodox ***(1904-1944)***
Politica (1926-1928)
Porunca vremii ***(1932-1943)***
Predania ***(1937)***
Rînduiala (1935,1937-1938)
România literară ***(1968-prezent)***
*Semnalul (*1938-1940, 1944-1948) *Sfarmă-piatră* (1936-1941)
Sociologie românească ***(1936-1942)***
Străjerul (1926-1928)
Studentul naționalist ***(1935)***
Svastica ***(1934)***
Telegraful român ***(1904-prezent)***
Transilvania noastră ***(1944)***
Țara noastră ***(1932-1938)***
Unirea (Craiova) (1925-1927)
Unirea (Iaşi) (1912-1915,1918-1920,1924) *Universul* (1884-1916,1919-1953)
Vremea (1928-1938,1940-1944)

Surse primare publicate

***, *Cîntece legionare,* Bucureşti, I.E. Torouțiu, 1940.
***, *Culduldela Majadahonda şi monumentulMoța-Marin,* Madrid, Biblioteca documentară „Generația Nouă”, 1976.
Amzăr, Dumitru Cristian, *Naționalismul tineretului*, Bucureşti, Rînduiala, 1936.
Amzăr, Dumitru Cristian, *Rînduiala*, Bucureşti, România Press, 2006.
Ancei, Jean (ed.), *Documents Concerning the Fate of Romanian Jewry During the Holocaust,* ***New York, Beate Klarsfeld Foundation, 1986.***
Arsene, Maria, *Iuda...,* Bucureşti, Atelierele „Adevărul”, 1936.
Beldiman, Dana (ed.), *Dosar Horia Sima (1940-1946),* Bucureşti, Evenimentul Românesc, 2000.
Beldiman, Dana, *Statul Național Legionar: Septembrie 1940 — ianuarie 1941; Cadrul legislativ,* Bucureşti, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2005.
Bernea, Ernest, *Cartea Căpitanilor,* Bucureşti, Serviciul Propagandei Scrise, 1940.
Bernea, Ernest, *Sociologie şi etnografie românească. Ordinea spirituală,* ***Bucureşti, Vremea, 2009.***
Bernea, Ernest, *Stil legionar,* Bucureşti, Serviciul Propagandei Legionare, 1940.
Bernea, Ernest, *Tineretul şi politica,* Bucureşti, Rînduiala, 1936.
Brădescu, Faust, *Conducere şi disciplină,* Rio de Janeiro, Colecția Dacia, 1966.
Brădescu, Faust, *Opinii. Un deceniu de luptă în exil în slujba neamului şi legiunii (1978-1988),* ***Bucureşti, Editura Majadahonda, 1997.***
Brăileanu, Traian, *Politica,* Bucureşti, Albatros, 2003.
Brunea-Fox, Filip, *Oraşul măcelului,* Bucureşti, Editura Hasefer, 1997.
Carp, Matatias (ed.), *Cartea neagră. Fapte şi documente. Suferințele evreilor din România în timpul dictaturii fasciste, 1940-1944,* ***3 volume, Bucureşti, Socec, 1946-1948.***
Carp, Matatias (ed.), *Holocaust in Romania: Facts and Documents on the Annihilation of Rumania's Jews - 1940-44,* ***traducere de Seân Murphy, Budapesta, Primor, 1994.***
Chiricuța, Toma P., *Religia omului de ştiință (Răspuns dat liber-cugetătorilor),* ***Bucureşti, Tipografia Gutenberg, 1910.***
Cioran, Emil, *Schimbarea la față a României,* Bucureşti, Humanitas, 1990.
Ciucă, Marcel-Dumitru, Aurelian Teodorescu şi Bogdan Florin Popovici (eds.), *Stenogramele şedințelor Consiliului de Miniştri Guvernarea Ion Antonescu,* 12 volume, Bucureşti, Arhivele Naționale ale României, 1997.
Crainic, Nichifor, *Lupta pentru spiritul nou. Germania şi Italia în scrisul meu dela 1932 încoace,* ***Bucureşti, Editura Cugetarea, 1941.***
Crainic, Nichifor, *Nostalgia paradisului,* Iaşi, Editura Moldova, 1994.
Cristescu, Grigore, *Isus în viața modernă,* Sibiu, Tiparul Tipografiei Arhidiecezane, 1927.
Cristescu, Grigore, *Jertfe, datorii şi răspunderi de ieri, de azi şi de mîine,* Sibiu, Tiparul Institutului de Arte Grafice „Dacia Traiana”, 1929.
Cristescu, Grigore, *Semănături de primăvară. Gînduri închinate tineretului,* ***Sibiu, Tip. „Dacia Traiana”, 1927.***
Cuza, Alexandru C., *îndrumări de politică externă. Discursuri parlamentare rostite în anii 1920-1936,* ***Bucureşti,***

Cugetarea - Georgescu Delafras, 1941.
Cuza, Alexandru C., *Naționalitatea în artă. Expunere a doctrinei naționaliste, principii, fapte, concluzii,* **București, „Minerva", 1915.**
Dacicus, Testis (George Mânu), *In spatele cortinei de fier. România sub ocupație rusească,* **București, Kullusys, 2004.**
Dame, Frederic.,/ *C. Bratiano: Lere nouvelle—la dictature,* București, Bureaux de l'Independance Roumaine, 1886.
Diaconescu, Emil, *Agresiunea de la Cernăuți din ziua de 7 octombrie 1926 împotriva profesorilor din Comisiunea Nr. 1 a examenului de bacalaureat,* **Iași, Tipografia „Albina", 1926.**
Dobrescu, Florin *(ed.), 1950 — Horia Sima leagă România de NATO. Documente,* **București, Editura Sînziana, 2008.**
Dobrogeanu-Gherea, Constantin, *Carp und dieJudenfrage,* Viena, Buchdruckerei „Industrie", 1900.
Dobrogeanu-Gherea, Constantin, *Neoiobăgia. Studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare,* București, Editura „Viața Românească", 1910.
Duicu, Serafim (ed.), *Ion Antonescu și „Garda de Fier". Pe margineaprăpastiei (21-23 ianuarie 1941),* **Tîrgu Mureș, Rom-Edition, 1991.**
Dumbravă, Dinu, *Fără ură! Pregătirea și deslănțuirea evenimentelor din Focșani în zilele de 17 și 18 martie 1925,* **f.l., f.e., f.a.**
Georgescu, Corneliu, *Vremuri de restriște,* București, Muntenia, 1940.
Georgescu, Ion V., *Actualitateaprofeților,* București, Tiparul Academic, 1934.
Georgescu, Ion V., *Demonologia Vechiului Testament. Satan in profeția lui Zaharia,* București, Tipografia Cărților Bisericești, 1938.
Grosu, Gurie, *Denunțarea complotului apocaliptic,* București, Tipografia ABC, 1937.
Guști, Dimitrie (ed.), *Enciclopedia României,* 4 volume, București, Asociațiunea Științifică pentru Enciclopedia României, 1936-1940.
Herseni,Traian, *Mișcarea legionară și muncitorimea,* București, Tipografia Legionară, 1937.
Ionescu, Nae, *Roza vînturilor,* București, Roza Vînturilor, 1990.
Ionică, Ion I., *Dealul Mohului. Ceremonia agrară în cununii în Țara Oltului,* **București, Minerva, 1996.**
Ionică, Ion I., *Manifestările spirituale în cercetarea sociologică,* **București, f.e., 1940.**
Iorga, Nicolae, *Istoria evreilor în țerile noastre,* București, Academia Română, 1913.
Istrate, Gheorghe, *Frăția de cruce,* București, Editura Fundației Culturale „Buna Vestire", 2005.
L., E., *Cîntecele lui Corneliu Zelea* CWraj«w,Turnu-Severin, Editura Ziarului *Ogorul Nostru,* 1925.
Madgearu, Virgil *Fi., Agrarianism, capitalism, imperialism. Contribuții la studiul evoluției sociale românești,* **Cluj-Napoca, Dacia, 1999.**
Madgearu, Virgil *Fi., Evoluția economiei românești după războiul mondial,* **București, Editura Științifică, 1995.**
Maiorescu, Titu, *Istoria contemporană a României (1866-1900),* București, Editura Universității „Titu Maiorescu", 2002.
Manuilă, Sabin, *Recensămîntulgeneral alpopulației României din decemvrie 1930,*10 volume, București, Institutul Central de Statistică, 1938.
Marin, Vasile, *Crez de generație,* București, Tipografia „Bucovina" I.E. Torouțiu, 1937.
Marin, Vasile, *Fascismul. Organizarea constituțională a statului corporativ italian,* București, Serviciul și Editura Colportajului Legionar, f.a.
Ministerul Industriei și Comerțului, *Anuarul Statistic al României, 1937-1938,* București, Institutul Central de Statistică, 1939.
Moța, Ion, *Corespondența cu Welt-Dienst (1934-1936),* Miinchen, Colecția Europa, 2000.
Moța, Ion, *Cranii de lemn,* ed. a IV-a, București, Editura Mișcării Legionare, 1940.
Moța, Ion, *Prezent,* București, Tipografia „Bucovina" I.E. Torouțiu, 1937.
Moța, Ion, *Testamentul lui Ion I. Moța,* București, Editura Sînziana, 2007.
Mugur, Gh.D., *Căminul cultural. îndreptar pentru conducătorii culturii la sate,* București, Fundația Culturală „Principele Carol", 1922.
Nietzsche, Friedrich, *On the Genealogy of Morals,* traducere de Douglas Smith, Oxford, Oxford University Press, 1996.
Odell, Ralph M., *Cotton Goods in the Balkan States,* Washington, DC, Department of Commerce and Labor, 1912.
Papanace, Constantin, *Stilul legionar de luptă. Concepția tactică a Căpitanului,* **București, Editura Lucman, 2004.**
Paulescu, Nicolae, *Spitalul, Coranul, Talmudul, Cahalul, Francmasoneria,* Filipeștii de Tîrg, Prahova, Antet XX Press, 2001.
Polihroniade, Mihail, *Tabăra de muncă,* București, Tipografia Ziarului *Universul,* 1936.

Protopopescu, Ion D., *Pericolul Ovreesc,* Craiova, Editura Ramura, f.a.
Roşianu, Gheorghe, *Păţania lui Gheorghe Roşianu în Focşani,* Focşani, Atelierele Gh.A. Diaconescu, 1914.
Roventa, Haralambie şi Ion V. Georgescu, *loan Popescu-Mălăeşti. Activitatea sa ca preot şi profesor,* Bucureşti, f.e., 1939.
Savel, Mina, *Istoria Judaismului,* Iaşi, Tipografia M.P. Popovici, 1902.
Schifirneţ, Constantin (ed.), *Naţiune şi creştinism,* Bucureşti, Elion, 2004.
Scurtu, loan (ed.), *Ideologie şiformaţiuni de dreapta în România,* volumele 2-6, Bucureşti, Institutul Naţional Pentru Studiul Totalitarismului, 2000-2007.
Scurtu, loan, *Totalitarismul de dreapta în România: origini, manifestări, evoluţie, 1919-1927,* Bucureşti, Institutul Naţional pentru Studiul Totalitarismului, 1996.
Sebastian, Mihail, *De două mii de ani,* Bucureşti, Editura Naţională - Ciornei, 1934.
Sima, Horia, *Antologie legionară,* 7 volume, Miami Beach, FL, Colecţia „Omul Nou", 1994.
Stănescu, Dumitru, *Din trecutul nostru politic şi bisericesc,* Bucureşti, Tipografia Curţii Regale F. Gobl Fii, 1921.
Stăniloae, Dumitru, *Viaţa şi activitatea patriarhului Dosoftei al Ierusalimului şi legăturile lui cu ţările româneşti,* ***Cernăuţi, Editura Autorului, 1929.***
Sutton, Claud, „An Interpretation of «Fascism»'", în Roger Griffin (ed.), *International Fascism: Theories, Causes, and the New Consensus,* Londra, Arnold, 1998, pp. 257-258.
Şumuleanu, Comeliu, *Atentatuljidănesc împotrivaprofesorului A.C. Cuza,* Bucureşti, Tipografia „Cultura Poporului", 1925.
Tua, Lorenzo Baracchi, *Garda de Fier,* traducere de Cesar Balaban, Bucureşti, Editura Mişcării Legionare, 1940.
Ţurcan, Ion, *Ion I. Moţa şi Vasile Marin în lumina scrisului şi faptei lor,* ***Cernăuţi, însemnări Sociologice, 1937.***
Un bun român, *Chestiunea Ovreiască,* Bucureşti, f.e., 1913.
Vulcănescu, Mircea, *„Tînăra generaţie". Crize vechi în haine noi,* Bucureşti, Compania, 2004.
Zelea Codreanu, Comeliu, *Cărticica şefului de cuib,* Bucureşti, Editura Bucovina, 1940.
Zelea Codreanu, Comeliu, *Circulări şi manifeste (1927-1938),* Bucureşti, Blassco, 2010.
Zelea Codreanu, Corneliu, *Eiserne Garde,* Berlin, Brunnen, Willi Bischoff, 1939.
Zelea Codreanu, Corneliu, *Guardia di ferro*, Roma-Torino, SA Casa Editrice Nazionale, 1938.
Zelea Codreanu, Corneliu, *însemnări,* manuscris, 1934.
Zelea Codreanu, Corneliu, *Pentru legionari,* Bucureşti, Editura Mişcării Legionare, 1940. Zelea Codreanu, Corneliu, *Scrisori studenţeşti din închisoare,* Bucureşti, Ramida, 1998. Zeletin, Ştefan, *Burghezia română: originea şi rolul ei istoric,* Bucureşti, Cultura Naţională, 1925.

Memorii, jurnale şi istorii orale

****, Corneliu Zelea Codreanu. Douăzeci de ani dela moarte,* ***Madrid, Editura Carpaţii, 1958.*** ****, Mărturii despre Căpitan. Patruzeci de ani dela moarte (1938-1978),* ***Madrid, Editura Dacia, 1978.***
Anania, Valeriu, *Memorii,* Iaşi, Polirom, 2008.
Baicu, Petre şi Alexandru Salcă, *Rezistenţa în munţi şi în oraşul Braşov, 1944-1948,* Braşov, Editura Transilvania Expres, 1997.
Banea, Dumitru, *Acuzat, martor, apărător în procesul vieţii mele,* ***Sibiu, Puncte Cardinale, 1995.***
Bejan, Dimitrie, *Hotarul cu cetăţi,* Bucureşti, Editura Tehnică, 1995.
Brădescu, Faust (ed.), *Mărturii despre legiune. Patruzeci de ani dela întemeierea mişcării legionare (1927-1967),* ***Rio de Janeiro, Dacia, 1967.***
Buzatu, Gheorghe, Corneliu Ciucanu şi Cristian Sandache, *Radiografia dreptei româneşti.*
1927-1941, Bucureşti, FF Press, 1996.
Cantacuzino, Alexandru, *Opere complete,* Prahova, Antet XX, f.a.
Chioreanu, Nistor (ed.), *Lacrima prigoanei. Din lupta legionarelor romănce,* ***Timişoara, Gorian, 1994.***
Chioreanu, Nistor, *Legionarii români in Buchenwald,* Bucureşti, Ramida, 1998.
Ciolacu, Nicolae, *Haiducii Dobrogei,* Constanţa, Muntenia, 1998.
Ciuntu, Chirilă, *Din Bucovina pe Oder (amintirile unui legionar),* ***Constanţa, Metafora, 2004.***
Cîrja, Ion, *Întoarcerea din infern. Amintirile unui deţinut din închisorile României bolşevizate.*
Cruzimi, masacre şi bestialităţi necunoscute, ***Madrid, Editura Dacia, 1969.***
Conovici, Mariana, Silvia Iliescu şi Octavian Silivestru (eds.), *Ţara, Legiunea, Căpitanul.*
Mişcarea Legionară în documente de istorie orală, ***Bucureşti, Humanitas, 2008.***
Crainic, Nichifor, *Zile albe, zile negre. Memorii (I),* Bucureşti, Casa Editorială „Gîndirea", 1991.
Cucu, Tudor V., *Totul pentru ţară, nimic pentru noi,* Braşov, Editura Transilvania Expres, 1999.
Dobre, Bănică, *Crucificaţii. Zile trăite pefrontul spaniol,* Bucureşti, I.N. Copuzeanu, 1937. Dumitrescu-Borşa, Ion, *Cea mai mare jertfă legionară,* Sibiu, Editura „Totul pentru Ţară", 1937.
Galaction, Gala, *Jurnal,* 5 volume, Bucureşti, Minerva, 1980.

Georgescu, Corneliu, *Pe drum cu arhangheli. însemnări din viața unui legionar,* 2 volume, Bucureşti, Editura Majadahonda, 1996.

Gheorghiu, Virgil, *Memorii. Martorul Orei 25,* traducere de Sanda Mihăescu-Cârsteanu, Bucureşti, Gramar, 1999.

Herovanu, Eugen, *Oraşul amintirilor,* Bucureşti, Minerva, 1975.

Iancu, Nicu, *Sub steagul lui Codreanu. Momente din trecutul legionar,* ***Madrid, Dacia, 1973. Ianolide, Ioan,*** *întoarcerea la Hristos,* ***Bucureşti, Christiana, 2006.***

Iorga, Nicolae, *Memorii. Sinuciderea partidelor (1932-8),* voi. 7, Bucureşti, Tiparul Aşezămîntului Tipografic „Datina Românească", 1939.

Maria, Regina României, *Povestea vieții mele,* voi. 2, Iaşi, Editura Moldova, 1991. Marin, Ana Maria, *Poveste de dincolo,* Madrid, Editura Autorului, 1979.

Ogoranu, Ion Gavrilă, *Brazii sefring, dar nu se îndoiesc,* 3 volume, Baia Mare, Marist, 2009.

Palaghiță, Ştefan, *Istoria mişcării legionare scrisă de un legionar. Garda de Fier spre reînvierea României,* ***Bucureşti, Roza Vânturilor, 1993.***

Pană, Saşa, *Născut în '02. Memorii, file de jurnal, evocări,* ***Bucureşti, Minerva, 1973. Pandrea, Petre,*** *Garda de Fier. Jurnal de filosof ie politică, memorii penitenciare,* ***Bucureşti, Vremea, 2001.***

Păun, Nicolae Nicu, *Un soldat pe baricada idealului legionar. Mudiatur et altera pars",* ***Braşov, f.e., f.a.***

Roth Jelescu, Ion, *Şi cerulplîngea. Amintiri din prigoana cea mare,* Madrid, Dacia, 1974. Sebastian, Mihail, *Cum am devenit huligan,* Bucureşti, Humanitas, 2006.

Sebastian, Mihail, *Jurnal, 1935-1944,* Bucureşti, Humanitas, 2005.

Sima, Horia, *Histoire du mouvement legionnaire,* Rio de Janeiro, Editura Dacia, 1972. Stănescu, Gabriel (ed.), *Corneliu Zelea Codreanu şi epoca sa,* Norcross, GA, Criterion, **2001**.

Stănicel, Stelian, *Lingă Căpitan,* Buenos Aires, Pămîntul Strămoşesc, 1978.

Stoenescu, Lăcrămioara, *De pe băncile şcolii în închisorile comuniste,* Bucureşti, Curtea Veche, 2010.

Sturdza, Mihail, *România şi sfîrşitul Europei. Amintiri din țara pierdută,* ***Paris, Fronde, 1994.***

Trifa, Valerian D., *Marginal Notes on a Court Case,* Jackson, MI, Romanian-American Heritage Center, 1988.

Tudor, Ilie, *Un an lingă Căpitan,* Bucureşti, Sînziana, 2007.

Ursu, Dragoş şi Ioana Ursu (eds.), *Aiudule, Aiudule. Crîmpeie de memorie întemnițată,* Cluj-Napoca, Renaşterea, 2011.

Walker, David, *Death at My Heels,* Londra, Chapman and Hali, 1942.

Index

Paginile culese cu italice fac trimitere la ilustraţii sau tabele (n.r.).

SRS

www.society4romanianstudies.org **The Society for Românism Studies**

înfiinţată în 1973 în Statele Unite, Societatea pentru Studii Româneşti (the Society for Romanian Studies - www.society4romanianstudies.org) este o asociaţie interdisci- plinară care a ajuns să domine cîmpul studiilor româneşti pe plan internaţional. Societatea reuneşte cercetători, studenţi, practicieni şi oficiali guvernamentali interesaţi de istoria, politica, sociologia, antropologia, economia, geografia, lingvistica şi cultura românească, în rîndurile sale se află un număr mare de membri şi colaboratori care lucrează în diverse universităţi din România şi Republica Moldova şi din străinătate. Prin colecţia de carte „Studii Româneşti/Romanian Studies/Etudes Roumaines/Rumănische Studien", SRS urmăreşte să aducă o contribuţie editorială constantă şi distinctă în acest domeniu.

Colecţia are în vedere volume cu relevanţă contemporană şi rigoare academică semnate sau coordonate de membri SRS. în colecţia „Studii Româneşti /Romanian Studies/Etudes Roumaines/Rumănische Studien" vor apărea traduceri ale unor cărţi publicate la edituri din străinătate, dar şi volume redactate direct în limba română. între acestea se vor regăsi monografii, culegeri unitare de studii semnate de un singur autor, precum şi volume colective ce reunesc contribuţii pe teme specifice studiilor româneşti. Colecţia utilizează ca metodă de evaluare *blindpeer review,* pentru a selecta manuscrise de cea mai înaltă calitate, redactate intr-un stil accesibil. Ea se adresează cu precădere publicului intelectual şi specialiştilor în studii româneşti.

Fondată în 1927, Legiunea Arhanghelul Mihail a fost una dintre cele mai put mai longevive mişcări fasciste din Europa. Cu rădăcini în mişcările naţionalist secolul al XIX-lea cereau independenţa faţă de Imperiul Austro-Ungar, Legiune la putere urmînd un drum sinuos, marcat de violenţă şi discursuri antisemite naţionaliste. Sub conducerea carismaticului Corneliu Zelea Codreanu, organ consolidat de-a lungul anilor, atrăgînd tot mai mulţi membri. A împrumuta mele, marşurile şi estetica marţială a fascismului european şi s-a bucurat de sprij atîtîn interiorul graniţelor ţării, cîtşi în afara lor.

Roland Clark merge pe firul istoriei orale, al memoriilor personale şi al docur din arhivele naţionale pentru a avea o imagine cît mai completă a curentului f; România interbelică. El oferă o nouă perspectivă asupra fascismului europear dincolo de analiza istorică detaliată, evidenţiază impactul pe care represiunea spectacolul fascist şi acţiunile legionarilor l-au avut asupra vieţii de zi cu zi a o: obişnuiţi.

„Roland Clark a folosit cărţi rare şi serii integrale ale ziarelor interbelice, man« documente nepublicate, transcrieri ale interviurilor cu martori oculari ai evenir analizate. De o importanţă particulară sînt dosarele din arhivele naţionale ro care reprezintă o sursă incomparabilă pentru istoria mişcării legionare."
Dennis Deletant, Georgetown U

Rădăcinile ultranaţionalismului • Dreptate tinerească • Mobilizarea susţină Alegeri, violenţă şi disciplină • Puterea tipăriturilor • Piept călit de fier şi su crin • Mîntuire şi jertfă • Ascensiunea şi decăderea

EDITURA POLIROM

9 __ 77

www.polirom.ro

6. Dumitru Stăniloae, „Religia şi filosofia în şcoala secundară", *Telegraful român,* 82 (7), 1934, pp. l-2; Dumitru Stăniloae, „Un atlet al naţionalismului creştin", *Telegraful*